

RADIKALE NOTITIE'S

JAARGANG 7 1985 / NR. 1

- HET REFERENDUM IN 1903 EN 1986
- HET EERSTE KAMERLID, HET PROVINCIALE STATENLID EN DE WETHOUDER
- DE EENHEID EN VERSCHIEDENHEID IN PROGRESSIEF DENKEN OVER VREDE EN VEILIGHEID
- AMBTENAREN MOETEN MEER VERLOF KUNNEN NEMEN

Inhoud

- 1 *Van de redactie*
- 3 *Kommentaar*
- 5 **Lidie Koeneman**
Het referendum in discussie: SDAP-fractie uit 1903 vindt medestander in PPR
- 10 **Bas de Gaay Fortman**
De Eerste Kamer: verantwoorde afschaffing is mogelijk
- 15 **Cobi Schoondergang-Horikx**
Radikaal links in de provincie: olie en zand in een roestend scharnier
- 19 **Willy van der Vlist**
De linkse wethouder: draaischijf tussen bevolking en bestuur
- 23 **Ine Megens**
PvdA, CPN, PSP en PPR vergeleken: gedeelde veiligheid en radikale aktie
- 28 **Links Leiden**
Verlofregelingen ambtenaren: relatiepartner moet kraamvrouw kunnen verzorgen
- 34 *Publikaties*
- 38 *Berichten*

Van de redactie

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

In dit eerste nummer van de vierde jaargang van Radikale Notities is één belangrijke wijziging doorgevoerd, vergeleken met de vorige jaargang. Het 'Van de redactie' is omgezet van een aktueel kommentaar van een van de leden van de redactie in een inleiding op het betreffende nummer. Het kommentaar wordt wel gehandhaafd, maar heeft nu een plaats gekregen in de nieuwe rubriek 'Kommentaar'. In deze rubriek zullen leden van de redactie, maar ook buitenstaanders, reageren op recente belangwekkende politieke gebeurtenissen.

De kommentaarubriek wordt in dit nummer geopend met een reactie van redaktielid *Jan Dirx* op de gemeenteraadsverkiezingen.

Daarna volgt een blok artikelen over enige aspecten van ons parlementaire stelsel. *Lidie Koeneman* gaat in op het referendum; ze beschrijft de voors en tegens op heldere wijze en laat zien waarom progressieve partijen wel voor een referendum moeten zijn. De PPR wil al heel lang de Eerste Kamer afschaffen. Dat kan best, tenminste als bepaalde voorwaarden vervuld zijn, vindt Eerste-Kamerlid *Bas de Gaay Fortman*. Hij schrijft over de functie van de Eerste Kamer in het Nederlands staatsstelsel. Het minst bekende parlementaire orgaan in ons democratisch systeem zijn Provinciale Staten. Het Noord-Hollandse PPR-statenlid *Cobi Schoondergang-Horikx* probeert daar wat aan te doen in haar artikel over die staten en de rol van een radikaal linkse partij daarin. Tenslotte ook aandacht voor de dagelijks bestuurders. De PPR-wethouder *Willy van der Vlist* geeft een beeld van haar werk, waarbij centraal staat het iets willen bereiken voor je minder-draagkrachtige burgers tegen de Haagse bezuinigingsgolf in.

Vrede en veiligheid betekent meer dan wel of geen kruisraketten. Wat hebben de progressieve partijen over dat meer nu eigenlijk in hun programma's staan en wat doen ze er in de praktijk mee. Daarover schrijft *Ine Megens* in een programvergelijking op het terrein van vrede en veiligheid tussen PvdA, PSP, CPN en PPR. Daarna een heel ander onderwerp. *Links Leiden* diende eind vorig jaar in de Leidse gemeenteraad een concept-initiatiefvoorstel in met betrekking tot verlofregelingen van ambtenaren. Een pleidooi voor soepelheid in de regelingen, waarbij aangegeven wordt hoe in andere Europese landen betere regelingen goed blijken te functioneren en waarin aangegeven wordt hoe je als gemeente verdergaande stappen kunt nemen. Andere fracties in het land kunnen aan de hand van dit Leidse initiatief proberen ook voor de ambtenaren in hun gemeente of provincie betere verlofregelingen te krijgen.

In de rubriek publikaties schrijft *Rouke Broersma* over Anton Constandse en *Jan Dirx* over de cultuur van de politiek.

Tenslotte enige berichten aan het eind van dit nummer, onder andere over een landbouwstudiedag.

De minder rooskleurige gemeenteraadsverkiezingen betekenen ook een klap voor Radikale Notities, omdat de PPR-raadsleden via het Raads- en Statenwerk een kollektief abonnement hebben op dit blad. Nu het aantal raadsleden gedaald is, is daarmee automatisch het aantal abonnees gedaald. Dat betekent dat het voortbestaan van dit blad in gevaar kan komen. Daarom een dringende oproep aan onze lezers. Op de eerste plaats laat ons weten wat jullie van dit blad vinden, geef jullie positieve en negatieve kritiek, zodat we kunnen blijven aansluiten bij jullie wensen. En op de tweede plaats probeer ook anderen voor Radikale Notities te interesseren en abonnee te maken, want alleen een fikse uitbreiding van ons abonneebestand kan de continuïteit op de langere termijn veilig stellen.

Kommentaar

Radikaal links aan het denken

Wat betekenen de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen nu werkelijk voor Radikaal Links? Dat is de vraag die beantwoord moet worden en die ongetwijfeld zich versterkt zal herhalen na de Tweede Kamerverkiezingen van 21 mei a.s. Veel is er al over gepraat en over geschreven en dat is een goede zaak. Want meer dan ooit dringt zich de vraag op naar de rol en functie van radikaal-linkse partijen naast de sociaal-demokraten van de PvdA. Konden we bij een eerdere harde klap in 1977 nog denken dat dat een incident was, nu dienen we beter te weten. Een groei van de PvdA betekent een verkleining van de aanhang van radikaal links. De PvdA en de partijen aan haar linkerzijde vormen een stelsel van kommuniserende vaten.

Wanneer we dus van mening zijn dat onze partijen niet groot genoeg zijn, dan dienen we de strijd aan te gaan met de PvdA. Daar zit ons potentieel aan kiezers. Daarbij moeten we realistische doelstellingen formuleren, en zo moet er voor radikaal links een zetel of tien in de Tweede Kamer te verdelen kunnen zijn.

Konkurrentie aangaan met de PvdA, wat betekent dat voor inhoud en strategie van de te voeren politiek? Op de eerste tot en met de tiende plaats staat de *machtsvraag*. Ook (of misschien zelfs wel juist) een stem op radikaal links is een ondergraving van de positie van de huidige meerderheid van CDA en VVD en vergroot de mogelijkheden van een progressief alternatief. Dat moeten we

voortdurend naar voren brengen; het PvdA-fabeltje dat alleen een stem op die partij een einde kan maken aan het huidige regeringsbeleid, moet ontmaskerd worden. De tekst in de algemene verkiezingsfolder van de PPR over deze keuze is dan ook prima. Wees vooral niet te voorzichtig met de PvdA, zij is het ook niet met ons.

Verder dient radikaal links werkbare alternatieven te presenteren op die punten waar de mensen echt politieke keuzen willen maken: inkomen, werkgelegenheid, vrede en veiligheid, en óók milieu en óók ontwikkelingssamenwerking. Deze alternatieven moeten hun kracht ontleenen aan hun radikaliteit en aan hun haalbaarheid. Dit lijken twee strijdige kwaliteiten, echter de uitdaging die radikaal links gesteld wordt is juist: deze twee eisen met elkaar in harmonie brengen. Dat is niet eenvoudig, maar wel mogelijk. Voorbeelden daarvoor zijn in de PPR te vinden in de PPR-Schriften over BASISINKOMEN en LASTENVERSCHUIVING, als het gaat om sociaal-ekonomisch beleid; in onze strijd met en in de vredesbeweging tegen de plaatsing van kruisraketten, als het gaat om vrede en veiligheid; en ook op andere terreinen en in andere radikaal-linkse partijen, zijn dit soort voorbeelden te vinden.

Een derde belangrijk element — na bepaling van de doelgroep en de inhoud van de politiek — is de verpakking van de boodschap. Dat wil zeggen de stijl van politiek bedrijven en de mensen die die politiek bedrijven. Misschien is dit in onze 'TV-DEMOKRATIE' wel het belangrijkste (helaas!?). Wil je aan de bak ko-

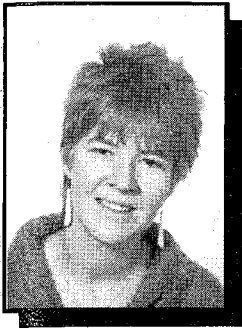
men, dan moet je je aanpassen aan de regels van vraag en aanbod. Je aanbod moet inspelen op de vraag. Je kunt hier natuurlijk ook principieel nee op zeggen, maar dan moet je niet zeuren over het feit dat je zo klein blijft.

Hoewel in alle radikaal-linkse partijen dit soort zaken al meer dan eens door groepen en individuen aan de orde is gesteld, hebben de partijen deze discussie nog nooit echt durven voeren. Ook niet voor de lopende verkiezingen met de

daaraan gekoppelde programma's, kandidatenlijsten en kampanjes.

Laten we hopen dat de resultaten die op 19 maart behaald zijn en die op 21 mei gehaald gaan worden de noodzakelijke aanzet geven tot eens echt nadenken over radikaal links in al zijn facetten én laten we hopen dat men dan niet terugschrikt voor de konsekwenties van dat denkwerk.

JAN DIRX

Lidie Koeneman is lid van het partijbestuur van de PPR.

Het referendum in discussie: SDAP-FRAKTIE UIT 1903 VINDT MEDESTANDER IN PPR

Een democratie, die aan het volk, waar het dit verlangt, niet het laatste woord over de besluiten zijner vertegenwoordigers wil laten, uit vrees voor gebrek aan inzicht, is slechts schijn-democratie.⁷

Dit citaat komt niet uit de mond van een PPR-politikus, die het referendum verdedigt, maar staat in de Memorie van Toelichting van een initiatiefvoorstel tot wijziging van de Grondwet, ingediend door de SDAP-fractie in het jaar 1903. De sociaal-demokratische kamerleden bepleitten vervanging van de Eerste Kamer door het fakultatieve referendum, door in de Grondwet de

volgende passage op te nemen:

‘Wanneer dit, binnen een termijn en op de wijze door de wet te bepalen, door minstens 50.000 kiezers voor de Staten Generaal wordt verlangd, wordt een door de Staten Generaal aangenomen wetsvoorstel onderworpen aan een volksstemming, waaraan alle kiezers voor de Staten Generaal bevoegd zijn, deel te nemen, en welke inrichting door de wet is geregeld. Bij de volksstemming wordt het voorstel, zoals het door de Staten Generaal is aangenomen, bij meerderheid van stemmen in zijn geheel goedgekeurd of verworpen. Geene volksstemming is geldig, waarbij het getal stemmen, door de meerderheid uitgebracht, minder dan een derde van dat aller stemgerechtigden bedraagt.’¹

Vanwaar deze uitgebreide passage uit een wetsvoorstel van 1903? Bezien we de huidige voorstellen van de staatskommissie-Biesheuvel inzake een beslissend referendum, dan blijkt de inhoud opvallend gelijkkluidend te zijn. Voor de voorstander van het referendum stemt een dergelijke ‘progressie’ na ruim tachtig jaar niet vrolijk; het laat echter ook zien dat de discussie niet eenvoudig is, waar het gaat om vergroting van de invloed van de kiezer. Vormt het referendum hiertoe een geschikt middel?

De SDAP-fractie was begin deze eeuw wel deze mening toegedaan. Het initiatiefwetsvoorstel van Troelstra werd echter in het zittingsjaar 1916-1917 ingetrokken, nadat bleek dat er onvoldoende parlementaire steun voor te vinden was. Sindsdien

heeft invoering van een referendum in sociaal-demokratische kring weinig weerklank gevonden. Bij de behandeling van de grondwetsherziening in 1922 bleek Troelstra zelfs tegenstander van de voorstellen van Marchant c.s., waarin invoering van een obligatoir grondwets- en een fakultatief wetgevingsreferendum werd bepleit. De voorstellen werden met ruime meerderheden van respectievelijk 75 tegen 13 en 71 tegen 14 stemmen door de Tweede Kamer verworpen.

Tot 1971 valt er in de parlementaire geschiedschrijving weinig te bespeuren van belangstelling voor het referendum. In dat jaar verscheen het eindrapport van de staatskommissie Cals-Donner (staatskommissie van advies inzake de grondwet en de kieswet). Het referendum werd hierin besproken, maar de commissie was niet voor invoering. De belangstelling nam echter weer toe. Regelmatig verschenen in kranten en vaktijdschriften artikelen over het referendum van de hand van voor- en tegenstanders. Met de publikatie van het interim-rapport van de staatskommissie-Biesheuvel (1984) is het onderwerp volop in de belangstelling komen te staan.²

Begripsomschrijving

Diskussie over het referendum geeft nogal eens aanleiding tot verwarring, aangezien er vele soorten referenda bestaan. Waardeoordelen over 'het referendum' zijn daarom ook betrekkelijk. Wel is het mogelijk een definitie te geven, waarin de gemeenschappelijke kenmerken tot uitdrukking komen: 'Een referendum is een institutie op grond waarvan een besluit dat door een staatsorgaan is genomen of wordt overwogen met betrekking tot een bepaalde zaak, tot voorwerp van een volksstemming wordt gemaakt.'³

Referenda kunnen worden onderscheiden in konsultatieve of raadplegende referenda en in decisieve of beslissende referenda. Bij raadplegende referenda worden de kiezers slechts geraadpleegd en is derhalve de uitslag niet bindend, terwijl dit bij beslissende referenda wel het geval is. De ontstaansgrond van een referendum kan ook variëren. Men spreekt van een obligatoir of verplicht referendum, wanneer geregeld is dat over een bepaald soort besluit een referendum moet worden gehouden. Fakultatieve referenda vinden slechts plaats wanneer een daartoe gerechtigde om verzoekt. Kijken we naar de referenda in andere Europese landen, dan blijken verschillende mogelijkheden voor te komen. Zo kan het recht van initiatief toekomen aan:

- een bepaald aantal kiesgerechtigden (Zwitserland, Italië);
- een bepaalde minderheid uit het parlement (Denemarken, Oostenrijk);
- de president (Frankrijk);
- de meerderheid van het parlement (Oostenrijk).

In het eerste geval ligt het initiatief bij het volk, terwijl in de overige drie systemen het initiatief genomen wordt door de regeerders. De grootte van het aantal kiesgerechtigden bepaalt de drempel tot het organiseren van een referendum. In Zwitserland kan een relatief klein aantal kiezers — 50.000 — om een referendum verzoeken. Dit lijkt op het eerste gezicht heel democratisch, maar brengt ook nadelen met zich mee. Wanneer te dikwijls referenda plaatsvinden, zal de opkomst naar alle waarschijnlijkheid afnemen met het risico dat de uitslag niet meer representatief is voor de meningen onder de bevolking. De Zwitserse praktijk toont dit aan. Dit risico kan echter ondervangen worden door voorwaarden te stellen aan de minimaal noodzakelijke opkomst. De staatskommissie-Biesheuvel stelt een korrektief wetgevingsreferendum voor, waarbij van tenminste 300.000 kiezers handtekeningen zijn vereist.

Het wetsvoorstel is bij de volksstemming verworpen, indien een meerderheid van het aantal opgekomen kiezers tegen het voorstel stemt en deze meerderheid tenminste 30% van de kiesgerechtigden omvat.

Voor- en tegenargumenten

Ook al is het niet terecht waardeoordelen over 'het referendum' uit te spreken, de veelal negatieve reacties op het eindrapport van de commissie-Biesheuvel laten zien dat voorbij gegaan wordt aan de specifieke vorm die de commissie voorstelt. Een willekeurige greep:

'...hoe gemakkelijk zal het verder voor demagogen worden om belastingverlaging door te drukken, buitenlandse werknemers het land uit te jagen of de doodstraf heringevoerd te krijgen, om maar enkele voorbeelden te noemen. Uit naam van de democratie krijgen dan de emoties de overhand. Politieke en zakelijke overwegingen zullen worden weggedrukt.'⁴

'Waar komt toch de gedachte vandaan dat als de publieke opinie iets wil, dit ook moet gebeuren, of als de publieke opinie iets *niet* wil, dit achterwege moet blijven? De *volkswil*, zoals dat zo fraai heet, is een oncontroleerbaar beest, een manipuleerbaar dier dat achter de waan van de dag aanrent, niet met feiten maar met emoties werkt, de ene dag zus denkt en de volgende dag zo.'⁵

Naast deze uiterst ongenuanceerde reacties, waarbij je echt gaat twijfelen aan de gemiddelde intelligentie van journalisten, zijn er uiteraard een aantal serieus te noemen argumenten tegen het referendum. Ik noem er enkele:⁶

- het referendum vertraagt de besluitvorming
- het referendum houdt vernieuwingen tegen
- het referendum brengt polarisatie van politieke kwesties met zich mee
- de afloop van het referendum kan beïnvloed worden door de hoogte van de opkomst
- de gemiddelde kiezer laat gemakkelijk het eigen belang boven dat van de gemeenschap prevaleren
- formulering van de juiste vraagstelling is lastig
- het referendum vormt een onnutte uitholling van de representatieve democratie en is een aantasting van het stelsel der ministeriële verantwoordelijkheid, dat een evenwicht tussen regering en parlement beoogt.

Een greep uit de argumenten pro het referendum:

- het referendum vergroot de participatie van de burgers en biedt hen de kans rechtstreeks aan de besluitvorming deel te nemen
- het referendum vergroot de politieke controle en heeft als zodanig een preventieve werking
- het referendum leidt tot spreiding van politieke macht
- het referendum leidt tot zekere beperking van de macht van politieke partijen
- door het referendum kunnen vaste politieke verhoudingen worden doorbroken
- het referendum gaat de politieke vervreemding tegen die inherent is aan ieder stelsel van representatieve democratie
- het referendum vormt een nuttige aanvulling op en een zinvolle correctie van het representatieve stelsel.

Ter aanvulling van dit laatste argument: de kiezer kan bij verkiezingen in ons veelpartijstelsel niet tot uitdrukking brengen welke regering hij/zij wenst. Niet alle CDA-kiezers uit 1982 zullen gelukkig zijn met de CDA-VVD coalitie Lubbers/Van Aardenne; hetzelfde kan gezegd worden van vele KVP-kiezers in 1972 die niet zaten te wachten op het kabinet Den Uyl. Maar ook wanneer wel een regering is gevormd die de voorkeur heeft van de kiezer, zullen niet alle besluiten gedeeld worden. De kans dat deze besluiten zelfs niet door een meerderheid van de bevolking gedeeld worden, is groot. Het referendum kan dan een zinvolle correctie bieden.

De PPR. Voorstander van het korrektief wetgevingsreferendum

In het verkiezingsprogramma 1986-1990 'Verzet en Vernieuwing' heeft de PPR voor het eerst een standpunt over het referendum vastgelegd. Eerder, in de jaren zeventig, speelde dit *hot item* wel in de partij, maar de verkiezingsprogramma's deden hierover geen uitspraak. Wel doet 'Keerpunt '72' van PvdA, D'66 en PPR een voorzichtige uitspraak over het zogenaamde volksinitiatief, waar kiezers zelf het recht verkrijgen een besluitvormingsprocedure over een bepaalde zakelijke kwestie in gang te zetten. Keerpunt '72 spreekt over nieuwe voorstellen tot democratisering die in studie genomen moeten worden, zoals: 'Het recht voor burgers om initiatiefvoorstellen in vertegenwoordigende lichamen te verdedigen, als zij daarvoor een aantal adheesbetuigingen hebben verworven gelijk aan de kiesdeler.'⁷

Het referendum was binnen de PPR zeker niet onomstreden. Weliswaar had het Tweede Kamerlid Jurgens in 1975 bij de behandeling van de Grondwetsherziening in januari 1975 een motie ingediend waarin een fakultatief wetgevingsreferendum mogelijk zou worden, begin '80 publiceerde een werkgroep uit de themagroep Macht een rapport met een minder positief oordeel.⁸ Het rapport verdween in een burolade en de inhoudelijke prioriteiten van de PPR lagen duidelijk elders. Het interim-rapport van de commissie-Biesheuvel (maart 1984) dwong de fractie tot (hernieuwde) standpuntbepaling. In tegenstelling tot vele andere politieke partijen reageerde de PPR-fractie enthousiast op het rapport en kon de aanbevelingen inzake het korrektief wetgevingsreferendum onderschrijven. Het ontwerp-programma '86-'90 nam een passage in deze richting over en het program-kongres in november '85 ondersteunde de volgende tekst:

'De PPR onderneemt stappen om te komen tot een regeling waarbij 500.000 burgers een aanvaard voorstel via een referendum aan de kiezers ter verwerping kunnen voorleggen.'

De inhoud sluit nauw aan bij het beslissend referendum, zoals voorgesteld door de commissie-Biesheuvel. En hiermee zijn we weer terug bij 1903, het wetsvoorstel van Troelstra en de zijnen. De in dit voorstel genoemde 50.000 kiezers moet gerelateerd worden aan de bevolkingsdichtheid van die periode. De PPR werpt met het getal 500.000 een hogere drempel op dan de 300.000 uit het rapport van de staatscommissie.

Over deze aantallen valt te twisten; hoofdzaak is dat er geen Zwitserse situaties ontstaan, waardoor het middel aan inflatie onderhevig raakt.

Alle pro- en kontra-argumenten afwegende is de PPR voorstander van het referendum, zij het een specifieke vorm: het fakultatief wetgevingsreferendum. Vergroting van de invloed van de kiezer wil de PPR onder andere via een dergelijk referendum mogelijk maken. Wellicht kan deze doelstelling voor progressieve partijen soms negatief uitvallen. Opportunistische kosten-baten analyses mogen echter geen rol spelen om het referendum te verwerpen.

Het vervolg

Voor de invoering van een beslissend referendum zal wijziging van de Grondwet nodig zijn. Vooralsnog ziet het er niet naar uit dat een twee-derde meerderheid in de Kamer in deze richting zal besluiten. De eerste reacties van de grootste fracties op het eindrapport van de commissie-Biesheuvel klonken weinig bemoedigend. Toch zit er beweging in de standpunten van de politieke partijen. Fractievoorzitter van de PvdA — Den Uyl — toonde zich 'gevoelig voor de criteria die de commissie-Biesheuvel heeft ontworpen om een beslissende volksraadpleging te kunnen houden'. Naast PPR en D'66 lijken ook CPN en EVP meer open te staan voor een beslissend referendum.

Invoering van referenda betekent machtsverlies voor gekozen politici. Draaide het niet in 1903 en ook in 1986 om de vraag of deze politici daadwerkelijk bereid zijn enige macht en invloed af te staan ten behoeve van de kiezer...?

LIDIE KOENEMAN

1. D. Hans, *Het Nederlandsche Parlement: Korte Schets onzer Volksvertegenwoordiging*. Amsterdam, 1911, blz. 207.
2. De Staatskommissie van advies inzake de relatie kiezersbeleidsvorming werd ingesteld bij koninklijk besluit van 17 mei 1982. De kommissie moest adviseren over de vraag op welke wijze de invloed van de kiezers op de beleidsvorming zou kunnen worden vergroot. Op 7 maart 1984 verschenen drie deelrapporten over resp. de procedure van kabinetsvorming, de problematiek van het referendum en het volksinitiatief en de aanwijzing van burgemeesters en commissarissen van de Koningin. Het deel over het referendum en volksinitiatief gold als interimrapport. Het eindrapport, aangeboden aan minister Rietkerk op 4 december 1985, bevat het definitieve standpunt van de kommissie over de wenselijkheid van bepaalde vormen van referendum en volksinitiatief. Over het volksinitiatief heeft de PPR in haar verkiezingsprogramma '86-'90 geen standpunt geformuleerd.
3. P.C. Gilhuis, *Het referendum: een rechtsvergelijkende studie*. Alphen aan den Rijn, 1981, blz. 28.
4. K. Lunshof, 'Referendum: een moderne fopspeen'. In: *De Telegraaf*, 11 december 1985.
5. A. Kuiper, 'Referendum: nee'. In: *De Tijd*, 13 december 1985.
6. Ik ontleen deze tegen- en voorargumenten aan de opsomming in het literatuurrapport over het referendum, opgesteld door S.J. van der Steen en A.I.F.M. van de Ven, in opdracht van de staatskommissie- Biesheuvel, 1983.
7. *Keerpunt '72*, hoofdstuk I — democratisering, blz. 9.
8. Bijna zes jaar na verschijning gepubliceerd in *Radikale Notities*, 3 (1985), nr. 3.

Bas de Gaay Fortman is lid van de Eerste Kamer voor de PPR.

De Eerste Kamer: VERANTWOORDE AFSCHAFFING IS MOGELIJK

Quis custodiet ipsos custodes? Wie bewaakt de bewaker zelf, zo vroegen de Romeinen zich al af. Het is eigenlijk een rethorische vraag, waarop het antwoord luidt: Ook in een democratie moet er nu eenmaal ergens een einde zijn aan de keten van controle op controle. Dat er instellingen zijn die zichzelf moeten bewaken is onvermijdelijk. In de rechtspraak bijvoorbeeld is dat de Hoge Raad.

Op het terrein van de wetgeving is in Nederland het parlement zijn eigen controleur. Dat is overigens niet de enig denkbare mogelijkheid. Twee andere systemen van toetsing van wetgeving komen voor: het referendumstelsel en de mogelijkheid vermeende strijdigheid van de wet met de grondwet voor te leggen aan een Gerechtshof voor de Constitutie. De Zwitsers kennen het referendumsysteem, de Westduitsers de gerechtelijke toetsing van de wetten aan de grondwet. Bij de discussies over de grondwetsherziening van 1981 is de vraag van rechterlijke toetsing van de wet aan de grondwet opnieuw in discussie geweest. Een overgrote meerderheid in de Staten-Generaal koos hiertegen. Ook de PPR voelt er niet voor. Het is immers een illusie te denken dat de beoordeling van wetsontwerpen op hun constitutioneel karakter 'apolitiek' zou zijn. In grote kwesties, een nieuwe abortuswet bijvoorbeeld of de grondwettigheid van een verdrag over de kruisvluchtwapens, blijkt de beoordeling van grondwettigheid de partijpolitieke tegenstellingen groten-deels te volgen. De samenstelling van het Constitutioneel Hof zou derhalve een belangrijke politieke zaak worden. In de Verenigde Staten van Amerika is dat inderdaad het geval. Onbevredigend is bovendien dat zulke politieke benoemingen 'voor het leven' zouden zijn.

Referendum

Voor een beslissend referendum kiest de PPR wel. Bij de ontvangst van het eindrapport van de commissie-Biesheuvel waarin ook zo'n referendum wordt bepleit, zei minister Rietkerk dat hij aarzelt of dit het vertegenwoordigend stelsel van democratie niet zou aantasten. Vertegenwoordiging is evenwel geen doel maar middel. Louter directe democratie werkt niet in een samenleving met zoveel mensen en zo'n sterke mate van arbeidsverdeling en specialisatie als de onze. Maar waar het in de democratie op aan komt is de wenselijkheid dat mensen wier levens- en werkomstandighe-

den door bepaalde besluitvorming wordt beïnvloed, ook zelf invloed kunnen uitoefenen op die besluitvorming. Om dat te bereiken moet het middel van de vertegenwoordiging — met verkiezing, verantwoordingsplicht en opnieuw verkiezing — soms worden aangevuld met vormen van directe democratie. Daartoe kan ook het referendum worden gerekend.

Als in ons land een bepaald wetsvoorstel mensen massaal raakt, vervult de Eerste Kamer een surrogaat referendumfunctie. Dagelijks krijgen de leden stapels brieven waarin zij worden opgeroepen het voorstel aan te nemen of juist te verwerpen. Bij de abortuswet van het kabinet Van Agt/Wiegel was dat bijvoorbeeld het geval. De beoordeling volgde echter de partijpolitieke tegenstellingen zoals die zich eerder in de Tweede Kamer hadden gemanifesteerd. Daar werd het wetsontwerp aangenomen met 76 tegen 74 stemmen; aan de overzijde van het Binnenhof was de stemverhouding 38:37.

Een eerder wetsvoorstel over abortus (Lamberts/Geurtsen/Roethof/Veder-Smit) was door de Eerste Kamer wel verworpen. Dat was evenwel een ontwerp dat juist de politieke scheidslijnen van dat moment doorkruiste (een initiatief van PvdA en VVD terwijl de PvdA vertegenwoordigd was in het kabinet en de VVD de oppositie aanvoerde). De VVD-senatoren voelden zich daarom volstrekt vrij in hun beoordeling.

Door zijn politieke samenstelling is de Eerste Kamer in het algemeen ongeschikt tot het uitoefenen van de 'referendum-functie', de controle op het daadwerkelijk vertegenwoordigend karakter van de volkskamer. In kwesties die voor de regeringskoalitie van grote betekenis zijn volgt hij immers de regering. Deed de Senaat dit niet, dan zou zijn voortbestaan zeker in discussie komen. Het Nederlands systeem kent immers geen mogelijkheden voor institutioneel overleg tussen beide Kamers.

Bij wetsvoorstellen die een minder grote rol spelen in de politieke machtsstrijd is de Eerste Kamer eerder geneigd tot een onafhankelijke opstelling. Om hier de rol van de Senaat te kunnen schetsen is het nuttig een onderscheid te maken tussen een tweetal functies van het parlement.

1. Het parlement als politiek orgaan

De Staten-Generaal vormen de volksvertegenwoordiging, dat wil zeggen een politiek instituut dat zich van nature richt op de beleidsinhoud van voorgestelde wetgeving. Die beleidsgerichtheid komt tot uitdrukking in vragen zoals:

- ligt aan het wetsontwerp een aanvaardbare afweging van belangen ten grondslag?
- hoe wordt de maatschappelijke ontwikkeling door deze wetgeving beïnvloed?
- is er een redelijke samenhang met het beleid zoals dat wordt gevoerd op andere terreinen?
- is het wetsontwerp verdedigbaar vanuit reeds aanvaard beleid?

"De Tweede Kamer is de primair-politieke Kamer", stelde De Ruwe terecht in zijn proefschrift over de Eerste Kamer. Ook de Eerste Kamer zelf wil aan dat primaat niet tornen. Hij wijst dan ook niet licht om louter beleidsoverwegingen een door de Tweede Kamer aanvaard ontwerp af. Zijn toetsing draagt veeleer een marginaal karakter: hij is geneigd zich af te vragen of in redelijkheid wel tot een belangenafweging en beleidskeuze is te komen zoals die in het wetsontwerp zijn neergelegd. Voorbeelden van verwerping op dergelijke gronden vinden we bij de wijziging van de Loterijwet (verworpen in 1960) en het voorstel tot opheffing van de gemeente Diepenveen (verworpen in 1973).

In 1985 werd nog het voorstel verworpen tot grenswijziging tussen de gemeenten

Huizen en Blaricum. In de praktijk betekende dit voor de gemeente Blaricum een terugval in het aantal inwoners van 11.000 naar 6.000. De PPR-fractie die tegenstemde — anders dan de kollega's aan de overzijde — sprak dan ook van 'een opheffing op termijn'. Het wetsontwerp viel, naar het inzicht van de meerderheid van de leden van de Eerste Kamer, buiten de grenzen van de redelijkheid.

Ondanks grote kritiek werd wel aangenomen het wetsontwerp tot instelling van een nieuwe provincie Flevoland. Van mijn bijdrage aan het debat geef ik hier het begin en het slot weer.

“Mijnheer de Voorzitter! Onze Kamer staat niet aan het begin maar aan het einde van het wetgevingsproces. De vraag voor ons vandaag is dan ook niet wat de leden van de Eerste Kamer de beste oplossing vinden voor de provinciale indeling van de Flevopolders. De vraag is of de door de regering in overleg met vele instanties voorbereide en voorgestelde en door de Tweede Kamer gewijzigde en vervolgens aanvaarde oplossing voor dat vraagstuk, ook hier moet worden goedgekeurd. Die vraagstelling acht ik van belang. Wie de stukken die hier tot nog toe zijn uitgewisseld, beziet, kan de indruk krijgen dat het voor een aantal leden van de Kamer nog steeds gaat om het vinden van de beste of ook wel de minst slechte oplossing. Een afwijzing van het wetsontwerp, eenvoudig omdat de leden van deze Kamer de gekozen oplossing niet de beste achten en zelfs niet de minst slechte voor het vraagstuk van de provinciale indeling van de Flevopolders, zou volstrekt in strijd zijn met de eigen jurisprudentie van deze Kamer. Wat het beleid betreft, gaat het hier niet om het opnieuw maken van een afweging tussen de in het geding zijnde belangen, maar om de vraag of de in het wetsontwerp gekozen oplossing blijft binnen de grenzen van redelijkheid en rechtvaardigheid.”

“Mijnheer de Voorzitter! Ik konkludeer, dat door verwerping van dit wetsontwerp onze Kamer niet alleen de belangen van de inwoners van Flevoland, maar ook zichzelf zou schaden. Er zou twijfel rijzen aan het functioneren van deze Kamer en wel om twee redenen. De eerste is dat zij zichzelf onvoldoende serieus neemt. Ik doel hier op het vertegenwoordigend karakter van onze Kamer in het Nederlandse staatsbestel. Daar mogen geen Nederlandse burgers buiten vallen. Het gaat dus wel degelijk om een urgente zaak en juist de leden van deze Kamer behoren in te zien hoe urgent.

In de tweede plaats zou onze Kamer door verwerping van het voorstel grote bestuurlijke problemen scheppen zonder enig zicht te bieden op een redelijk alternatief en dat op basis van argumenten die minder zwaar zijn dan dat van de absolute onverenigbaarheid met het algemeen belang. Een zorgvuldig voorbereide oplossing voor een gebied en de daarin wonende bevolking zou worden geblokkeerd. Ik meen tevens, gezien de wijze van voorbereiding en de wijze waarop aan de overzijde de meningen zijn gepeild van alle daarbij betrokkenen, dat wij dan in botsing zouden komen met het politieke primaat van onze kollega's aan de overzijde.

Let wel, mijnheer de Voorzitter, het gaat mij niet om het recht van de Kamer om dit wetsontwerp te verwerpen, natuurlijk hebben wij dat recht, maar het gaat mij om de vraag of ons staatsbestel redelijk kan blijven functioneren als een wetsontwerp als het onderhavige zou worden verworpen op basis van minder dan de vaste overtuiging van een kamermeerderheid dat sprake is van absolute onverenigbaarheid met het algemeen belang. Ik hoop dan ook van harte dat onze Kamer èn in het belang van de mensen in Flevoland en in overeenstemming met onze eigen jurisprudentie het onderhavige wetsontwerp zal aanvaarden.”

Het kamerlid Geertsema dat als woordvoerder van de VVD tegen het wetsontwerp pleitte reageerde als volgt: “Zelfs bij de marginale toetsing die de heer De Gaay

Fortman hier naar voren bracht, achtten wij ons niet gerechtigd om 'ja' te zeggen tegen dit wetsontwerp."

Hoewel het begrip 'marginale toetsing' bij de beoordeling van wetsvoorstellen op hun beleidsinhoud in de Eerste Kamer niet algemeen aanvaard is, toont de praktijk toch dat de Kamer zijn rol wel in die zin opvat.

Niet marginaal maar volledig toetst de Eerste Kamer wetsvoorstellen waarbij zijn eigen positie in het geding is. In de laatste 25 jaar werden bijvoorbeeld verworpen: voorstellen tot verandering van de leeftijdsgrens voor het passief kiesrecht (een wetsontwerp uitsluitend de Eerste Kamer betreffende werd verworpen in 1963, een ander in 1976), een voorstel tot vergroting van het effect van voorkeurstemmen (verworpen in 1971), komptabiliteitswet (verwerping in 1972), een ontwerp ter vervroeging van Prinsjesdag (verworpen in 1972) en twee voorstellen tot verandering in het voorzitterschap van de Verenigde Vergadering der Staten-Generaal (verworpen in 1980 en 1981).

2. Het parlement als rechtsorgaan

De Staten-Generaal vormen ook een rechtsinstituut, een instelling die een goede en democratische rechtsvorming moet waarborgen. Als vragen, die voor de rechtsvorming van bijzonder belang zijn kunnen worden vermeld:

- Is het wetsontwerp consistent met andere wetten, die men beoogt te handhaven?
- Is het wetsontwerp logisch opgebouwd?
- Is de wetstekst duidelijk?
- Kan er in de praktijk met deze wet worden gewerkt?
- Past deze wet in de democratische rechtsorde?

Het gaat hier om aspecten van democratie, rechtszekerheid, coördinatie en effectiviteit, die ook wel *beginselen van behoorlijke wetgeving* worden genoemd.

Met name aan deze aspecten pleegt de Eerste Kamer grote aandacht te schenken. In een opsomming van verworpen wetsontwerpen komt dit onvoldoende tot uitdrukking. Soms blijkt de invloed van de Senaat uit de indiening van een novelle. De regering of de parlementaire initiatiefnemers geven dan de voorkeur aan indiening van een wijzigingsvoorstel boven verwerping. De vraag is al vaak gesteld of de Eerste Kamer zich daarmee niet een verkapt recht van amendement toeëigent. Het antwoord luidt eenvoudig: neen. Als de Eerste Kamer laat merken dat zij het wetsontwerp zo niet, maar met één of meer andere formuleringen wel, wil aannemen, dan is het aan de indiener al of niet met een novelle te komen. Het is niet de Eerste Kamer die dan amendeert maar de indiener die eigen konklusies trekt uit de houding van de Kamer. Terecht stelde Erik Jurgens eens: "In het huidige stelsel kun je de Eerste Kamer niet kwalijk nemen — laat staan van inconstitutioneel handelen betichten — wanneer zij gebruik maakt van haar recht tot verwerping van een wetsvoorstel met als doel dat dat voorstel in tweede instantie gewijzigd zal worden." Evenzo staat het de indiener vrij het niet op een volledige verwerping aan te laten komen en meteen een wijzigingsvoorstel in te dienen.

Een kwantitatieve analyse van verworpen en bij novelle gewijzigde wetsontwerpen werpt, zoals gezegd, onvoldoende licht op de rol van de Senaat als Kamer van Heroverweging. De rol van de Eerste Kamer is vooral preventief. "Wil men precies weten welke de reële invloed van onze Eerste Kamer is", zo stelde De Ruwe, "dan zou men ook over onzichtbare gegevens moeten beschikken ten aanzien van wetsontwerpen, welke de Tweede Kamer nooit bereikt hebben omdat in het overleg tussen de minister en zijn ambtenaren, zijn kollega's in het kabinet of de Raad van State

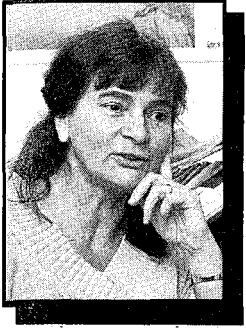
bleek, dat ernstige tegenstand van de Eerste Kamer werd geducht zodat het verkieslijker voorkwam het ontwerp in de departementale archieven bij te zetten.”

Een voorbeeld van een punt dat in de Eerste Kamer altijd extra aandacht krijgt is de *terugwerkende kracht* van wetten. Als het kabinet al meent vanuit politieke redenen de Tweede Kamer tot aanvaarding van terugwerkende kracht te kunnen bewegen dan moet men nog altijd rekening houden met de Eerste Kamer. Die is immers geneigd afwijkingen van artikel 4 van de Wet Algemene Bepalingen (‘De wet verbindt alleen voor het toekomstige en heeft geen terugwerkende kracht’) slechts bij hoge uitzondering en met een motivatie die de uitzondering verantwoord maakt, te aksepteren. “Het moet mij van het hart”, zo riep het Kamerlid Wiebenga eens uit, “dat aan de bezwaren van het fenomeen van de terugwerkende kracht door de regering, en door de Tweede Kamer niet altijd de vereiste aandacht wordt besteed.”

De Tweede Kamer voelt zich vooral Volksvertegenwoordiging met de daarbij behorende politieke gerichtheid. De Eerste Kamer heeft meer de neiging zich te gedragen als rechtsinstituut. Een voorbeeld van dit verschil in benadering vormt de geschiedenis van de regeling van het omgangsrecht na scheiding. Het oorspronkelijke wetsvoorstel werd door de Eerste Kamer onderworpen aan een hoorzitting. Hierop volgde een nader Voorlopig Verslag dat duidelijk maakte dat het voorstel het niet zou halen. Aan de hand van drie casus-posities toonde de PPR-fractie aan dat de rechter onvoldoende ruimte kreeg om voorrang te verlenen aan het belang van het kind. Inmiddels is dit voorstel ingetrokken en is een nieuw wetsontwerp ingediend. In de bijbehorende Memorie van Toelichting worden de drie casus-posities van de PPR-fractie achtereenvolgens behandeld om te laten zien dat het belang van het kind nu wel voldoende aandacht krijgt.

Toch meen ik dat ook de politiek-juridische toetsing door de Eerste Kamer niet optimaal geschiedt. Bij de behandeling van een bepaald voorstel zei het Eerste Kamerlid Heijne Makkreel eens: “Dit ontwerp van wet is een schoolvoorbeeld van hetgeen in dit huis wel vaker voorkomt, namelijk dat er een konflikt ontstaat tussen ons juridische en ons politieke geweten. Wij zien ons voor de vraag gesteld, hoever wij kunnen gaan met het aksepteren van gebrekkige wetgeving om der wille van het goede doel.”

Het ontwerp in kwestie werd toch aanvaard, om politieke redenen. Zo ging het ook bij juridische wangedrochten zoals de tweeverdienerswetten, de voordeurdelerskorting, de afschaffing van het nihilbeding en de verzelfstandiging in de AOW. De desbetreffende ontwerpen werden in de Eerste Kamer volledig stuk geschoten om vervolgens uit politieke overwegingen toch te worden aangenomen. Ik meen dan ook dat een juridische heroverweging van door de Tweede Kamer aanvaarde voorstellen beter kan geschieden door de teksten opnieuw te zenden naar de Raad van State. Denkbaar is dat aan de Raad dan een recht van terugzending naar de Tweede Kamer zou worden toegekend, vergelijkbaar met de bevoegdheden van het Britse Hogerhuis. Wanneer daarnaast voor de toetsing van wetgeving op beleidskriteria de mogelijkheid van een beslissend referendum zou worden geopend, dan zou daarmee zijn voldaan aan de voorwaarden voor een verantwoorde afschaffing van de Eerste Kamer. Een politieke meerderheid voor zulke denkbeelden is evenwel nog niet te vinden. Onder die omstandigheid moet kritiek op slechte produkten van de wetgevingsarbeid van Regering en Tweede Kamer zich blijven richten op het juridisch geweten van de Eerste Kamer.

Cobi Schoondergang-Horikx is lid van Provinciale Staten van Noord-Holland voor de PPR.

Radikaal links in de provincie: OLIE EN ZAND IN EEN ROESTEND SCHARNIER

De provincie is een bestuurslaag tussen de Tweede Kamer en de Gemeenteraad in. Die bestuurslaag wordt ook wel aangeduid als *intermediair* bestuur of (roestend) scharnier in de bestuurlijke democratie. Iedereen weet wel — of heeft er in ieder geval een voorstelling van — wat een gemeenteraadslid of wat een lid van de Tweede Kamer doet. Maar wat een lid van Provinciale Staten uitspookt, daar hebben de meeste mensen geen idee van. En dat werkt wat vervreemdend als je met dat werk in de Staten meer dan 20 uur in de week bezig bent.

Deze onbekendheid met het statenwerk kwam heel duidelijk tot uiting op een verkiezingsbijeenkomst voor de stadsdeelraadsverkiezingen in Amsterdam een paar maanden geleden. In Amsterdam-Noord waren drie bijeenkomsten belegd, met een week tussenruimte. De eerste avond was het forum samengesteld uit leden van de Tweede Kamer, de tweede avond uit leden van Provinciale Staten en de laatste avond bestond het forum uit gemeenteraadsliden.

De bijeenkomst op provinciaal nivo was nauwelijks begonnen of een van de aanwezigen stond op en vroeg: "Wij zitten hier nou wel te luisteren, maar wat doen jullie eigenlijk?"

Enige verwarring achter de tafel.

"Nou, wij besturen de provincie, net zoals een gemeenteraad de gemeente, en daar hebben wij onze handen vol aan."

"Ja, maar, wat *doen* jullie nou eigenlijk?"

Er werd nu een serieuze poging gewaagd en er werd uitgelegd wat een provinciaal bestuur zoal doet. De provincie maakt streekplannen, waaraan bestemmingsplannen moeten worden getoetst. De provincie doet voorstellen voor gemeentelijke herindelings, die dan later door de Tweede Kamer helemaal worden overgedaan. De provincie maakt verordeningen bij afwezigheid van en ter aanvulling van rijkswetgeving. De provincie Noord-Holland runt twee psychiatrische ziekenhuizen en een elektriciteits- en een waterleidingsbedrijf. De provincie formuleert een eigen jeugdbeleid, een gehandicaptenbeleid, een minderhedenbeleid, een cultuurbeleid, een emancipatiebeleid, een behoud van natuurgebieden-beleid, een economisch beleid, een gezondheidszorgbeleid, een sportbeleid, een milieubeleid, een beleid op het gebied van

de bestuurlijke organisatie en de provincie begint een beleid te formuleren op het gebied van onderwijs.

Over al deze onderwerpen worden nota's geproduceerd, die nogal eens te dik uitvallen.

De provincie subsidieert allerlei activiteiten op economisch en sociaal-kultureel gebied. De provincie is de overheid waar bedrijven moeten zijn voor een vergunning in het kader van de milieuwetten, zoals een vergunning volgens de Wet Luchtverontreiniging. Kortom, de provincie doet van alles op allerlei gebied en zij betreft de bevolking zoveel mogelijk bij al deze onderwerpen door middel van inspraak.

De man was inmiddels gaan zitten.

Hij zei nog net niet dat hij van al deze activiteiten nog nooit iets had gemerkt. Hij zei wel: "Laat maar zitten", en vroeg onze mening over de onroerend-goed-belasting in Amsterdam, nou niet bepaald een onderwerp wat met provinciaal beleid heeft te maken.

De provincie Noord-Holland heeft 2.3 miljoen inwoners. Het provinciaal bestuur — Provinciale Staten — telt 79 leden, als volgt over de politieke partijen verdeeld.

VVD	22 leden, waarvan 3 vrouw(en)	
CDA	19	3
PvdA	19	5
D'66	7	2
CPN	5	2
PSP	4	1
PPR	2	1
SGP/GPV	1	—

Het dagelijks bestuur — het college van Gedeputeerde Staten, GS — bestaat uit 8 personen, in ons geval zijn dat 8 mannen. Drie van de VVD, twee van het CDA, twee van de PvdA en één van de CPN.

Leden van GS blijven lid van PS.

De Kommissaris van de Koningin is voorzitter van Gedeputeerde Staten en van Provinciale Staten en hij wordt ambtelijk bijgestaan door de Griffier der Staten.

Kommissies

Het provinciale werkterrein in Noord-Holland is verdeeld over 21 kommissies van advies en bijstand ex artikel 65 van de Provinciewet. Mijn kollega is lid van zeven kommissies en ik van acht. Om een indruk te geven van mijn werkterrein. Ik ben lid van de kommissies ruimtelijke ordening, milieuhygiëne, bestuurlijke organisatie, economische zaken, natuur- en landschapsbescherming en openluchtrecreatie, onderwijszaken, jeugdwerk en sportzaken, coördinatie en planning welzijnsbeleid en emancipatie.

De PPR is in zes kommissies niet vertegenwoordigd. De grootte van de kommissies varieert en de verdeling van de politieke partijen over de kommissies wordt na de verkiezingen steeds opnieuw bepaald.

In de kommissies wordt het eigenlijke werk gedaan. Daarin komen in de eerste plaats die zaken aan de orde waarover door Provinciale Staten in de statenvergaderingen een beslissing moet worden genomen. Daarnaast wordt een aantal zaken in de kommissies afgehandeld, die niet in de statenvergaderingen komen. Ook worden in de kommissies zaken aan de orde gesteld, die onder verantwoordelijkheid van GS vallen, maar waarover GS de mening van alle politieke partijen willen weten.

De commissievergaderingen zijn openbaar en men heeft het recht om spreektijd aan te vragen over onderwerpen die op de agenda staan.

In de statenvergaderingen worden — naast de jaarlijkse begroting waarvan de behan-

deling minimaal drie volle dagen duurt — in ieder geval die nota's bediscussieerd waarin het provinciale beleid wordt vastgelegd en waarover door PS een besluit moet worden genomen. Dat varieert van een nota over het museumbeleid tot een provinciaal afvalstoffenplan.

De commissievergaderingen duren een halve dag en zijn altijd overdag. De meeste commissies vergaderen éénmaal per maand. Sommige, zoals ruimtelijke ordening, meer; andere vergaderen weer minder per maand.

Statenvergaderingen zijn maandelijks, behalve in juli en augustus. Soms één dag per maand, soms twee dagen, afhankelijk van het aantal zaken, dat rijp is om door de voltallige Staten te worden behandeld.

In de statenvergaderingen krijgt elke fractie een spreektijd toebedeeld, per dag een bodentijd van 12 minuten per fractie plus 1½ minuut per fractielid. Grote fracties hebben dus beduidend meer spreektijd dan kleine.

In de commissievergaderingen wordt geen spreektijd gehanteerd.

Bevechten

Een kleine fractie als de PPR heeft een hele kluit aan dit provinciale werk. Als je goed voorbereid aan de besprekingen wilt deelnemen, gaat daar veel tijd in zitten. Mijn kollega heeft naast zijn statenwerk een full-time baan en ik een baan van 20 uur per week. Dit statenwerk is bijna niet meer te combineren met een volle baan. Niet alle werkgevers zijn bereid en in staat om vrijaf te geven voor het statenwerk. Daarom komen er steeds minder statenleden die daarnaast een baan hebben in het bedrijfsleven. Ambtenaren en mensen die geen betaalde baan (meer) hebben, zijn in de meerderheid.

Omdat het werk zo toeneemt — omdat de provincie er steeds meer taken verkrijgt — wordt het bovendien voor alleenstaande ouders steeds moeilijker dit politieke werk te combineren met de verantwoordelijkheid voor kinderen. Er zijn de laatste tijd dan ook om die reden een paar vrouwen vertrokken.

Ik ben in 1982 begonnen als statenlid. Ik had al wel een tijdje meegedraaid als lid van de steunfractie en de laatste maanden voor de verkiezingen had ik de statenvergaderingen op de publieke tribune bijgewoond. Maar het is wel een enorm verschil als je het zelf moet gaan doen. In een kleine fractie moet je ook meteen als woordvoerder optreden. Ik had het gevoel of ik in diep water werd gegooid.

In de commissievergaderingen moet je als nieuwkomer je plaats bevechten. Als vertegenwoordig(st)er van een kleine fractie voel je je in het begin erg alleen in zo'n vergadering, de grote fracties hebben meestal drie vertegenwoordig(st)ers, soms wel vier. Al zoek je natuurlijk wel steun bij geestverwante partijen. Je moet opletten dat je antwoord krijgt op je vragen en je moet er attent op zijn dat je bijdrage behoorlijk is weergegeven in de notulen.

De sfeer in Noord-Holland is echter heel plezierig en je krijgt al gauw je eigen plaats in het politieke gezelschap.

Tegenbegroting

De invloed van een kleine fractie op het provinciale beleid is moeilijk aan te geven. In directe zin is het natuurlijk gering. De PPR is niet vertegenwoordigd in het college van GS en het zetelaantal is te gering om van betekenis te zijn op de directe besluitvorming, al kun je in het informele circuit wel dingen in de week leggen. Het belangrijkste is dat je inhoudelijk je aandeel levert in de discussie. En ik weet van sommige beleidsterreinen dat de betreffende gedeputeerde het niet leuk vindt als de PPR tegenstemt. Toch is er ook wel sprake van directe invloed, als je het instrumentarium dat statenleden ter beschikking staat, goed weet te gebruiken. Door

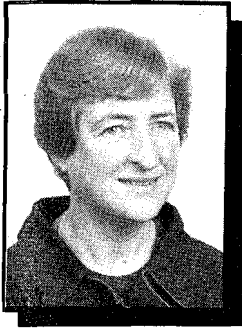
moties en amendementen in te dienen tijdens de statenvergaderingen en door schriftelijke vragen te stellen kun je proberen bij te sturen. Soms heeft dat succes, meestal niet. Tenminste niet op de korte termijn. Onze afgestemde ideeën duiken echter op langere termijn wel weer op. Hoewel het dan heel moeilijk is in te schatten wat jouw aandeel daarin is.

Ook door in de commissievergaderingen bepaalde onderwerpen aan de orde te stellen, kun je aandacht vestigen op zaken die jij als fractie belangrijk vindt. Vorig jaar hebben PSP en PPR samen een tegenbegroting 1986 ingediend. Het jaar daarvoor was dat door de PSP afzonderlijk gedaan. Alle voorstellen die we hebben gedaan zijn afgestemd. Wij hebben zelfs geen gulden in de begroting kunnen veranderen. Maar in de Voorjaarsnota 1986 worden nu een paar voorstellen gedaan, die ook in onze tegenbegroting stonden. Daar mag dan eenieder zijn eigen konklusies uit trekken.

Onze fractie bestaat 'maar' uit twee leden, maar we hebben gelukkig een goed functionerende steunfractie. Eenmaal per maand — een week voor de statenvergadering — komen we bij elkaar in het provinciehuis in Haarlem. Dan wordt de agenda van de eerstvolgende vergadering doorgesproken en eventueel nog andere onderwerpen. Ieder lid van de steunfractie heeft een paar commissies toebedeeld gekregen. De stukken daarvoor krijgen zij rechtstreeks toegestuurd door de provincie. Dat is allemaal naar wens geregeld. Met de steunfractie is het ook daardoor plezierig werken. Dat loopt lekker.

Datzelfde kan ik zeggen over het werk in Provinciale Staten. Naar mijn mening moet je wel een bepaalde instelling hebben om dit werk met plezier te doen. Je moet een behoorlijke dosis uithoudingsvermogen hebben en je moet niet ingesteld zijn op direkt resultaat. Dan blijf je het leuk vinden.

COBI SCHOONDERGANG-HORIKX

Willy van der Vlist is lid van het kollege van burgemeester en wethouders van de gemeente Deventer voor de PSP/PPR-fractie.

De linkse wethouder:

DRAAISCHIJF TUSSEN BEVOLKING EN BESTUUR

Dit verhaal is geschreven voor de gemeenteraadsverkiezing van 19 maart 1986.

In de gemeente Deventer wordt het kollege van burgemeester en wethouders gevormd door de PvdA-burgemeester, vier PvdA-wethouders en één PPR/PSP-wethouder.

De gemeenteraad bestaat uit vijftien PvdA-raadsleden, twee PPR/PSP- en één CPN raadslid, zes VVD-raadsleden, acht CDA-raadsleden en één D'66-raadslid.* De stad wordt bestuurd door een links progressief stadsbestuur, steunend op een raadsmeerderheid van achttien van de drieëndertig raadsleden.

De gemeenteraad is het hoofd van de gemeente. Aan het kollege van B & W is het dagelijks bestuur van de gemeente opgedragen, dat houdt in dat het de beleids-koördinatie en de beleidsuitvoering doet van alle zaken die in de gemeenteraad ter overweging en beslissing moeten worden gebracht.

Het takenpakket voor het kollege van B & W wordt zoveel mogelijk naar evenredigheid, naar belangstelling, naar deskundigheid over de wethouders verdeeld, terwijl de burgemeester de eerst verantwoordelijke is voor openbare orde en veiligheid.

Er is sprake van kollegiaal bestuur, dat wil zeggen in de wekelijkse vergadering van B & W is een agenda aan de orde, waarop elk van de portefeuillehouders nota's voor B & W, ontwerp-raadsvoorstellen, plannen of programma's als agendapunt kan opvoeren.

De vergaderingen van B & W zijn besloten, er vindt een vrije gedachtenwisseling plaats en de meeste beslissingen worden zonder stemming, unaniem genomen. Een onoverkomelijk verschil van mening leidt weleens tot een minderheidsstandpunt van een der kollegeleden.

Het kollege van B & W van Deventer werkt op basis van een program-akkoord. Dat bevordert de politieke duidelijkheid en leidt tot politieke slagvaardigheid, omdat het kollege het op principiële punten eens is.

In 1980 heeft de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, kortweg de VNG, een kongres gehouden over 'de wethouder'. Op dat kongres is komen vast te staan, dat de werkweken van wethouders erg lang zijn. Werkweken van zestig uur zijn meer regel dan uitzondering. Een aanbeveling op dat kongres was dat de werkweek maxi-

maal vijftig uur moest zijn, omdat de kwaliteit daarmee gebaat is. Het is niet verwonderlijk dat die werkweken zo lang zijn. Dat heeft te maken met het aantal deeltaken dat wethouders hebben en de moeite, die het kost, daarin evenwicht te vinden. Er zijn vijf categorieën van activiteiten, die wethouders ontplooiën, te onderscheiden:

1. activiteiten met betrekking tot het kollege van B & W;
2. activiteiten met betrekking tot de gemeenteraad en zijn commissies;
3. activiteiten met betrekking tot het ambtelijk apparaat;
4. activiteiten met betrekking tot bevolking en maatschappelijke organisaties;
5. overige activiteiten, waaronder kontakten met hogere overheden, rijk en provincie, gemeentelijke samenwerkingsorganen, fractie en partij.

Om het bovenstaande te illustreren volgen hier de afspraken van een week uit de agenda.

Maandag werd besteed aan het voorbereiden van de B & W-vergadering van dinsdag en de globale voorbereiding van de andere vergaderingen verder in de week.

's Middags waren er vergaderingen van de commissies voor de bezwaarschriften Algemene Bijstandswet en de Kredietbank.

Dinsdag was er de hele dag B & W-vergadering met tussen de middag een werklunch met de Surinaamse Welzijnsinstelling Tai Hori en aan het eind van de middag een werkbezoek van B & W aan de Van Marle-scholengemeenschap, LBO-MAVO.

's Avonds was er bestuursvergadering van het Voorster Gasthuis, een bejaardentehuis.

Woensdag begon met een ambtelijke werkgroepvergadering over woonwagenzaken, gevolgd door een eveneens ambtelijke coördinatiegroep voor sociaal-kulturele activiteiten.

De middag werd besteed aan het maandelijks werkoverleg met de directeur van de Sociale Dienst.

's Avonds vond het kwartaaloverleg plaats met de Dewan Maluku, de Molukse Raad.

Donderdag werd 's morgens een hoorzitting gehouden voor bezwaarschriftschrijvers tegen beslissingen van de Sociale Dienst.

's Middags was er een overleg in Den Haag op het Ministerie van Binnenlandse Zaken met de Interdepartementale Beleidsgroep Achterstandsgebieden.

's Avonds werd er buurtoverleg in Voorstad-Centrum gehouden.

Vrijdag was er de wekelijkse perskonferentie van B & W met het Deventer Dagblad en Radio Oost, gevolgd door een korte B & W-vergadering.

Om 11.00 was er in Apeldoorn een besturenoverleg van woonwagenschappen van Noord-Oost Nederland met een discussie met staatssecretaris Brokx over het opheffen van grote woonwagenvakken.

's Middags nog een overleg met de fractievoorzitter en een werkoverleg met de secretaresse.

Zaterdag werd er medewerking verleend in een marktkraam tegen kruisraketten.

Niet aan de orde zijn geweest in deze week: raadsvergaderingen, huisvestingsprekeuren, provinciale adviescommissie buitenlandse werknemers, weekenddienst, PPR-vergaderingen a.c. Deventer, omdat niet alles in een wekelijkse ritme zit.

Fascinerend

Hoe moet een wethouder de tijd over de verschillende deeltaken verdelen? Het meest wezenlijke onderdeel van het wethoudersambt is de 'draaischrijf'-functie. Hiermee wordt bedoeld de taak om — binnen en buiten de portefeuille — evenwichtige relaties te bevorderen tussen de bevolking, de gemeenteraad en zijn commissies, het kollege van B & W in zijn geheel en het gemeentelijk apparaat.

Alleen door de aandacht regelmatig te verleggen kan de wethouder er mede voor zorgen dat de beleidswensen van de bevolking en de gemeenteraad tijdig het kollege van B & W en het ambtelijk apparaat bereiken, tegen elkaar worden afgewogen en vertaald in een uitvoerbaar beleid, dat dan ook wordt uitgevoerd. Dat hiermee veel tijd en voldoende persoonlijke verwerkingscapaciteit gemoeid is zal duidelijk zijn. Het is echter fascinerend werk.

Vele jaren raadservaring omzetten in het dragen van bestuurlijke verantwoordelijkheid is een uitdaging die de moeite waard is gebleken. Het is een bijzondere ervaring om, dat wat de PPR als ideaal voor ogen staat — namelijk een brede links-progressieve samenwerking — in praktijk te brengen. Er is een beleid gevoerd, waarbij voor mensen in achterstandssituaties de voorzieningen in stand zijn gebleven en zelfs op onderdelen uitgebreid. Er zijn vernieuwingen op het gebied van cultuur en jeugdbeleid tot stand gebracht. Er is aan stadsvernieuwing en milieubeleid gewerkt en een goed financieel beleid gevoerd. Het ontwikkelen van een goed sociaal-ekonomisch beleid is nog niet voldoende gelukt. De inspanningen, die daarvoor moeten worden geleverd zijn erg groot, omdat het beleid van de rijksoverheid, de gemeenten en daarmee de gemeentebestuurders voor grote problemen stelt. Opmerkelijk is dat goede contacten van wethouders met de diverse departementen vaak leiden tot verruiming van financiële middelen voor onderdelen van gemeentelijk beleid.

Heel duidelijk merkbaar is ook dat de opstelling van Tweede Kamer-commissies direct van invloed is op het beleid van ministers, staatssecretarissen en rijksambtenaren. Als daar door gemeentebestuurders en gemeente-ambtenaren op in wordt gespeeld of als de Kamercommissies tijdig van de nodige informatie worden voorzien leidt dat op onderdelen tot bijstelling van het rijksbeleid. De voorbeelden, die daarvan te noemen zijn voor Deventer: van minister Rietkerk, het achterstandsgebiedenbeleid; van minister Brinkman, de internationale kinderopvang; van staatssecretaris Brokx, spreidingsbeleid woonwagens; van de Interdepartementale Stuurgroep Alcohol- en Drugbeleid, de drugshulpverlening.

Slogan

In Deventer wordt al sinds 1974 niet meer gewerkt met een afspiegelingskollege, dat wil zeggen de wethouders in het kollege komen uit de grootste raadsfrakties. In 1974 is gekozen voor een programkollege, dat wil zeggen een kollege waarin wethouders zijn gekozen die lid zijn van partijen die op basis van een programma-vergelijking overeenstemming hebben bereikt over een kollegeprogramma. In 1974 ontstond een kollege PvdA-CDA, in 1978 was dat PvdA-VVD en in 1982 PvdA-PPR/PSP met gedoogsteun van de CPN.

Het zal duidelijk zijn, dat deze laatste kollege-samenstelling voor de PPR maximale mogelijkheden bood. De oude PPR-slogan 'omdat het om mensen gaat' is in de gemeentepolitiek goed bruikbaar, en is in samenwerking met PvdA, PSP en CPN ook in tijden van rechts regeringsbeleid in praktische politiek om te zetten. 'Tegen de stroom in' is in Deventer beleid gevoerd waarbij de prioriteiten lagen bij maatregelen voor mensen in achterstandssituaties, zoals kwijtscheldingsbeleid van gemeentelijke belastingen, instandhouden van buurt- en wijkvoorzieningen, akkommodaties voor open jongerenwerk en werkprojecten voor jeugdigen, projecten voor drugsverslaafden, voorzieningen voor minderheden en voortgaand stadsvernieuwingpro-

ces. Ook op het terrein van bodemsanering en autowrakken-problematiek zijn goede vorderingen gemaakt. Het herstel van de oude binnenstad, met name van de woonfunctie en de verblijfsmogelijkheden is ter hand genomen.

And last but not least, een goed financieel beleid en niet zoals de vooroordelen tegen links suggereren een beleid van alle ruimte voor *spending departments*. Via een systeem van beleidsplanning en budgetruimteverdeling is het mogelijk oud beleid voor nieuw beleid in te wisselen.

De rijksbezuinigingen op de gemeentelijke middelen zijn echter zo buiten proportioneel geweest, dat voor 1986 de gemeente Deventer geen sluitende begroting kan maken, maar dat is dan ook een signaal naar provincie en rijk, dat er geen enkele rek meer zit in de gemeentefinanciën.

Het is dringend nodig dat er een ander kabinet komt met een ander beleid, dat de democratie versterkt. Die democratie kan versterkt worden door het lokaal bestuur dat het dichtst bij de burgers staat en het best te controleren is, de financiële middelen te verschaffen om het beleid uit te voeren; door het beschikbare werk eerlijker te verdelen; door de inkomenspositie van de mensen die in achterstandpositie zijn geraakt weer op een aanvaardbaar nivo te brengen; en door een vrede en veiligheidsbeleid te voeren, waardoor Deventer kernwapenvrije gemeente kan blijven.

WILLY VAN DER VLIST

* Dit was voor de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart. Na die verkiezingen is de samenstelling als volgt: PvdA 15, CDA 7, VVD 4, PPR/PSP/CPN 2, D'66 1 en Deventer Belang 4 (!).

Ine Megens is medewerkster van het wetenschappelijk bureau van de PSP.

PvdA, CPN, PSP en PPR vergeleken: GEDEELDE VEILIGHEID EN RADIKALE AKTIE

De strijd tegen de plaatsing van kruisraketten heeft de discussie over veiligheidsbeleid de afgelopen jaren beheerst. De PvdA en de radikaal linkse partijen werkten met de vredesbeweging samen in het Comité Kruisraketten Nee. De verschillen tussen de radicale groepen binnen het KKN en de PvdA spitsten zich toe op de aktievormen die men voorstond. Dat de kruisraketten er niet mogen komen, daar is iedereen het over eens. Daar doet zelfs het gesjoemel in het licht van de komende verkiezingen niets aan af. Op tal van andere terreinen bestaan er verschillen tussen de PvdA en radikaal links, maar ook tussen de radikaal linkse partijen onderling. Een programvergelijking over uitgangspunten en strategische keuzes binnen het veiligheidsbeleid.

Gedeelde veiligheid

De Partij van de Arbeid neemt het konsept 'gedeelde veiligheid' tot uitgangspunt van het beleid dat zij voorstaat. Eenzijdige veiligheid bestaat in het nukleaire tijdperk niet: Oost en West hebben gemeenschappelijke veiligheidsbelangen. Van dat belang moeten beide partijen overtuigd worden. De PvdA wil van wapenbeheersing en ontwapening een gezamenlijke onderneming maken. Volgens de letterlijke tekst van het program:

'Onderhandelingen zijn daarom essentieel voor het proces van gedeelde veiligheid. Daarnaast zijn ook eenzijdige stappen noodzakelijk.'

Het optimisme van de PvdA ten opzichte van onderhandelingen lijkt mij misplaatst. Wapenbeheersing heeft tot op heden niet meer opgeleverd dan een zekere regulering van de bewapeningswedloop. De PvdA zou aan geloofwaardigheid winnen wanneer zij zou aangeven hoe die onderhandelingen eruit zouden moeten zien en wat de inzet ervan zou dienen te zijn. Ik ben het evenmin eens met de koppeling tussen onderhandelingen en gedeelde veiligheid. Het eerste probleem is immers dat de voorname tegenstanders niet uitgaan van gemeenschappelijke belangen die het de moeite waard maken hun nationale eigenbelangen te relativieren. Om hen daarvan te overtuigen kunnen eenzijdige maatregelen belangrijker zijn dan internationale onderhandelingen. De PvdA wekt te vaak de indruk zelf een plaatsje aan de onderhandelingsstafel te willen innemen, in Den Haag, maar ook in Genève. Immers bij de onderhandelingen zal, volgens de PvdA, 'de Nederlandse inspanning er op gericht moe-

ten zijn eigen en waar mogelijk Europese inzichten tot gelding te brengen'. De radikaal linkse partijen willen meer eigen initiatieven van Nederland en pleiten, in verschillende bewoordingen voor eenzijdige ontwapeningsinitiatieven van Nederland. De CPN vindt 'het totstandbrengen van een actief Nederlands vredesbeleid van het grootste belang. Daarin passen eenzijdige stappen en diplomatieke initiatieven'. De PSP wil 'Nederlandse initiatieven om de bewapeningsspiraal en het blokdenken te doorbreken'. De PPR wil eveneens 'samenwerking met (gelijkgezinde) landen — in Oost en West, in Noord en Zuid — (...) gekombineerd met eenzijdige stappen tot ontwapening'.

Het NAVO lidmaatschap

Het uittreden uit de NAVO is van oudsher een van de belangrijkste geschilpunten tussen de radikaal linkse partijen en is ook binnen de PvdA een kwestie die steeds weer opduikt. Tegelijkertijd blijkt echter juist bij dit punt dat het vergelijken van verkiezingsprogramma's onvoldoende houvast biedt om de werkelijke meningsverschillen bloot te leggen. Het gaat immers ook om de samenwerking binnen het parlement en bij buitenparlementaire acties. Hoewel daarbij vaak andere dan inhoudelijke overwegingen een rol spelen, leidt het niet meedoen of niet ondersteunen van een actie al snel tot verwijten en het opblazen van onderlinge meningsverschillen. Een voorbeeld van dat laatste is de gang van zaken rond de motie die de PSP in juni 1984 in de Tweede Kamer indiende. De motie sprak uit 'dat Nederland zijn lidmaatschap van de NAVO dient te beëindigen'. CPN en PSP stemden voor, de overige fracties tegen de motie. In de stemverklaringen van zowel de PPR als de CPN werd benadrukt dat deze partijen voor het losmaken van Nederland uit de NAVO zijn, maar dat dit moet worden ingebed in een actief vredesbeleid. De PPR vond desondanks de uitspraak te ongenueanceerd en stemde tegen de motie. De CPN stemde voor. 'Dat heeft enige discussie gekost. In deze motie wordt niet gevraagd om een onmiddellijke beëindiging van het lidmaatschap, hetgeen als een irrealistische eis zou kunnen worden betiteld', zo verklaarde de CPN-fractie.

In de verkiezingsprogramma's voor de periode 1986-1990 heeft de CPN als enige van de radikaal linkse partijen niets opgenomen over het NAVO-lidmaatschap. Dat is des te opvallender omdat in het partijprogramma van 1984 het uittreden uit de NAVO expliciet als doel werd geformuleerd: 'de CPN streeft naar een heroriëntatie van de buitenlandse politiek van Nederland gericht op het uittreden uit de NAVO.'

PPR en PSP nemen het uittreden uit de NAVO wel in hun verkiezingsprogramma's op. Bij de PSP is de leuze Nederland uit de NAVO, de NAVO uit Nederland vervangen door een aantal concrete eisen, waaronder opzegging van het NAVO-lidmaatschap. Bij de Partij van de Arbeid keert de term kritisch NAVO-lidmaatschap terug. Het partijbestuur had een ontwerpprogramma voorgelegd waarin deze formulering niet meer voorkwam, maar door toedoen van het kongres werd de term opnieuw toegevoegd. De amendementen die een uittreden uit de NAVO bepleitten, maakten op het kongres geen schijn van kans. Voor het partijbestuur van de PvdA lijkt het geen twijfel dat, gezien de politieke en geografische positie van Nederland er binnen afzienbare termijn geen alternatief is voor het NAVO-lidmaatschap.

Interne problemen lagen ook ten grondslag aan de vage formulering over de kernwapentaken in het ontwerpprogram. In het vorige verkiezingsprogram werd gesproken van één, hooguit twee kerntaken voor de Nederlandse krijgsmacht. Het partijbestuur trachtte de tegenstellingen die er op dit punt binnen de partij bestaan te overbruggen met een vage formulering. De beëindiging van de kernwapentaken wordt daarbij afhankelijk gesteld van twee elementen. Op de eerste plaats is het tempo waarin de kerntaken worden afgestoten afhankelijk van het naderbij brengen van een kernwapenvrij Europa. Op de tweede plaats moet er een positief effect van

uitgaan op de onderhandelingen. Er kwam veel kritiek van binnen en buiten de partij op deze vage formulering, waarna de zinsnede 'één, hooguit twee kerntaken' aan dit punt werd toegevoegd.

Defensieve verdediging

Voor de Partij van de Arbeid heeft het terugdringen van de rol van de kernwapens de eerste prioriteit. Tegelijkertijd moeten er beperkingen worden aangebracht in de konventionele bewapening. Volgens de PvdA is dat mogelijk wanneer het strategisch koncept wordt aangepast; defensieve verdediging is de leus. Het verkiezingsprogramma biedt echter onvoldoende uitwerking van dit idee. Het is binnen de partij nog volop in discussie — en niet alleen binnen de Partij van de Arbeid. Hetzelfde geldt voor de andere partijen. Ik heb daarom hieronder ook gebruik gemaakt van andere recente publikaties van de verschillende partijen.

In de nota van de Tweede Kamerfractie van de PvdA zijn de denkbeelden over een defensieve strategie het meest uitgewerkt. Defensieve verdediging betekent volgens deze nota een nieuwe strategie waarbij vooral de voorste linie verzwakt zal moeten worden. Met behulp van de nieuwste wapentechnologieën zal een barriere van ongeveer vijf kilometer gevormd moeten worden. In tijden van oorlog zal die linie zo zwaar onder vuur staan dat het vrijwel uitgesloten moet worden geacht daar doorheen te komen. Achter die eerste linie wordt een tweede linie gevormd die voornamelijk gericht is op anti-tankverdediging. Daarbij worden de landstrijdkrachten ondersteund door de luchtmacht. 'Ter completering van dit verdedigende koncept dienen de kommandanten de beschikking te krijgen over zeer mobiele eenheden die gebruikt kunnen worden om een plaatselijk zwaartepunt te leggen in de verdediging.'

Ideeën over defensieve strategieën doen ook in NAVO-kringen opgang. Dat is tegelijkertijd het belangrijkste verschil tussen de opvattingen die in de PvdA leven en de ideeën binnen PPR en CPN. De defensiespecialisten van de PvdA denken slechts na over een andere invulling van de NAVO-strategie. Zowel PPR als CPN pleiten voor een systeem van territoriale verdediging, de verdediging van het eigen grondgebied, met behulp van een defensief ingericht militair apparaat. Voor de PPR is territoriale verdediging een overgangsfase naar sociale verdediging. Daarbij viel het me op dat de PPR territoriale verdediging nu presenteert als mogelijk alternatief voor de komende vier jaar. In 1982 nog sprak de partij op een kongres uit dat van territoriale verdediging pas sprake zou kunnen zijn wanneer een Europees veiligheidsstelsel binnen bereik komt. Daarvan lijkt echter nu evenmin sprake te zijn als in 1982. De PPR streeft uiteindelijk naar een systeem van sociale verdediging; een verdedigingssysteem dat geleidelijk aan moet worden ingevoerd als aanvulling op een systeem dat zich tezelfdertijd van kernwapens ontdoet.

De CPN hecht sterk aan de verdediging van de nationale onafhankelijkheid en zelfstandigheid van Nederland. Een militaire verdediging wordt daarvoor onmisbaar geacht, maar deze dient veel kleinschaliger te zijn dan het huidige militaire apparaat van Nederland. Kleinere wapensystemen die alleen voor defensieve doeleinden geschikt zijn vormen de beste veiligheidsgarantie voor de Nederlandse soevereiniteit, volgens de CPN.

Binnen de PSP is waarschijnlijk het minst nagedacht over de militaire strategie en haar voorwaarden. In het verkiezingsprogramma geen woord en in de Ontwapeningsnota slechts een opmerking in het voorwoord. Volgens de PSP kan defensieve verdediging slechts een tussenstap zijn. Een defensieve strategie zonder meer aksepteren betekent dat oorlog nog steeds gezien wordt als een middel om internationale conflicten op te lossen. De PSP streeft daarom naar totale ontwapening.

Dienstweigeren: wiens recht?

Voor de PSP is afschaffing van de krijgsmacht een wezenlijk onderdeel van haar ideeën over een ander vredesbeleid. Het standpunt van de PPR komt hier in praktijk dichtbij, maar met de CPN bestaat op dit punt een duidelijk verschil van mening. De CPN wenst ook in de toekomst een eigen leger met een nationale taak ter verdediging van het Nederlands grondgebied en de nationale soevereiniteit. De CPN pleit voor handhaving van het dienstplichtleger, maar wenst een interne democratisering van de krijgsmacht. De democratische controle op het leger dient versterkt te worden en gewetensbezwaren tegen de persoonlijke vervulling van de dienstplicht moeten erkend worden.

De PPR meent dat democratisering en vermaatschappelijking van de krijgsmacht het isolement van het leger ten opzichte van de samenleving kan doorbreken. De partij wil eveneens de keuze van dienstplichtigen voor vervangende dienst verruimen. Dienstplichtigen zouden de keus moeten hebben tussen militaire dienst, actieve vredesdienst of sociale dienst. De keuze wordt uitgebreid, de plicht blijft. Totaalweigerars worden door de PPR niet ondersteund.

De PSP tenslotte eist 'vooruitlopend op de afschaffing van het leger (...) volledig recht dienst te weigeren, zonder de verplichting van vervangende dienst'. In feite gaat ook de PSP er blijkens haar formuleringen van uit dat het leger nog wel even zal blijven bestaan. In dat geval geeft de partij, evenals de PPR en de CPN, de voorkeur aan een dienstplichtleger.

Links in aktie

Verschillen bestaan er niet alleen qua doelstellingen, ook over de strategie ten aanzien van het voorkomen van de plaatsing van kruisraketten wordt verschillend gedacht. Inzet van de verklaringen voor de PvdA is dat de partij niet zal meewerken aan plaatsing. Haar verkiezingsstrategie is erop gericht zich een dusdanige positie in de kabinetsformatie te verwerven dat plaatsing van de kruisraketten feitelijk onmogelijk wordt. De PvdA wil heronderhandelingen met de Verenigde Staten over het kruisrakettenverdrag openen zonder daarbij het verdrag in de prullemand te gooien. In feite gokt de partij er op dat de VS geen kruisraketten in Woensdrecht zullen plaatsen ook al zijn ze daartoe gerechtigd. De Amerikanen zouden kunnen afzien van plaatsing omdat duidelijk is dat de meerderheid van de bevolking tegen de kruisraketten is en het verdrag na vijf jaar niet verlengd zal worden, zo redeneert de PvdA. Een andere mogelijkheid waar men ernstig rekening mee houdt is dat er als nog een verdrag tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie totstandkomt over de vermindering van het aantal kruisvluchtwapens.

De CPN wil de plaatsing van kruisraketten verhinderen door het plaatsingsbesluit aan de Nederlandse bevolking voor te leggen middels een referendum. De PSP heeft zich over een dergelijk korrektief referendum nog niet officieel uitgesproken, al lijken daar de aarzelingen groter. De PPR heeft zich in het nieuwe partijprogramma ook nadrukkelijk uitgesproken voor de invoering van de mogelijkheid tot het houden van een korrektief referendum. (Zie ook artikel van Lidie Koeneman in dit nummer, red.)

De voorbereidingen voor de plaatsing van de kruisraketten gaan intussen gewoon door. De basis in Woensdrecht wordt na april in gereedheid gebracht om met de bouwwerkzaamheden te kunnen beginnen. Daartegen verzetten de radikaal linkse partijen zich samen met een groot aantal organisaties uit de vredesbeweging, verenigd in het BIVAK (Breed Initiatief Verdergaande Aktie tegen Kruisraketten). CPN, PPR en PSP werken in het BIVAK opnieuw samen. Die samenwerking in prak-

tijk vormt hopelijk een nieuwe stimulans voor de inhoudelijke discussie op het terrein van de vredespolitiek. Dat debat is broodnodig; niet alleen waar het de gekonstateerde verschillen betreft, maar meer nog waar het om gemeenschappelijke dilemma's gaat. Aanzetten tot een actieve vredespolitiek zijn hier en daar in de programma's wel te vinden. De uitwerking daarvan vergt nog veel onderlinge discussie en gezamenlijke initiatieven.

INE MEGENS

Literatuur:

PvdA:

Vrede en veiligheid. Een nota van de Tweede Kamerfractie Partij van de Arbeid. Den Haag, mei 1984.

De toekomst is van iedereen. PvdA verkiezingsprogramma 1986-1990.

CPN:

Van Navo-zaak tot Nederlandse zaak. CPN antwoord-nota Defensie 1984-1993. Amsterdam, april 1984.

Machtvorming voor een socialistisch Nederland. Partijprogram van de CPN. Amsterdam, 1984.

Met alle macht. Verkiezingsprogramma van de CPN 1986-1990.

PPR:

E. Boeker, *Duif is dood.* PPR-Schriften nr. 1, Amsterdam, 1980.

K. van Kesteren, J. Dirx, *Verdediging, een alternatief.* PPR-Schriften nr. 8, Amsterdam, 1982.

Verzet en vernieuwing. PPR programma 1986-1990.

PSP:

Geen afschrikking maar ontwapening. Een reactie van de PSP op de Defensienota. Amsterdam, mei 1984.

PSP Verkiezingsprogramma 1986-1990.

Links Leiden is een samenwerkingsverband van PPR, PSP en CPN en heeft nu — na 19 maart — drie zetels in de Leidse gemeenteraad.

Verlofregelingen ambtenaren: RELATIEPARTNER MOET KRAAMVROUW KUNNEN VERZORGEN

Eind 1985 heeft de fractie Links Leiden (PPR, PSP, CPN) een discussie aan het rolen gebracht over verlofregelingen voor ambtenaren. Men deed dat in de vorm van een konsept-initiatiefvoorstel. Dit voorstel is zo helder en degelijk dat naar alle waarschijnlijkheid vele andere fracties in raden en staten er hun plezier mee kunnen doen. Daarom neemt Radikale Notities dit idee van de Leidse fractie dan ook graag in dit nummer op. (Moge dit een aansporing zijn voor andere fracties om goede ideeën aan Radikale Notities door te spelen.)

Voorafgaand aan het voorstel zelve publiceren we de aanbiedingsbrief, waarin een procedurevoorstel verwoord zit.

H

ierbij bieden wij u een konsept-initiatiefvoorstel met betrekking tot verlofregelingen voor het gemeentepersoneel aan.

Wij verzoeken u dit voorstel te agenderen voor de vergadering van het Georganiseerd Overleg en vervolgens voor de desbetreffende raadscommissie(s).

Tevens verzoeken wij u het voorstel ter kennis te brengen van de Adviesgroep Vrouwelijke Ambtenaren, zodat ook het advies van deze groep in de discussies in het G.O. en de raadscommissie(s) betrokken kan worden.

Na de diverse besprekingen zullen wij bezien hoe het beste een definitief raadsvoorstel vorm gegeven kan worden.

Op vragen van onze fractie in het najaar van 1982 werd geantwoord dat nagegaan zal worden wat de mogelijkheden terzake zijn. Inmiddels zijn in een aantal gemeenten de verlofregelingen inderdaad verbeterd. Zo is in Den Haag de mogelijkheid geschapen om het verlof rond de bevalling flexibel op te nemen. In Rotterdam en Utrecht is dat ook gebeurd, terwijl daar bovendien de verlofperiode verlengd is tot zestien weken. In Breda bestaat inmiddels de mogelijkheid om, aansluitend op de twaalf weken flexibel op te nemen zwangerschaps- en bevallingsverlof, nog twee

maanden onbetaald verlof op te nemen. De gemeente neemt in dat geval de sociale premies voor haar rekening.

Gelet op het bovenstaande bieden wij u hierbij het konsept aan voor een initiatiefvoorstel inzake verlofregelingen. In het vervolg onderscheiden wij drie soorten verlof:

1. Zwangerschaps- en bevallingsverlof en kraamverlof
2. Ouderschapsverlof
3. Verzorgingsverlof

Bij de behandeling van elk van deze drie soorten zullen wij aangeven wat de noodzaak van het desbetreffende verlof is, wat de huidige regeling inhoudt en hoe deze verbeterd zou kunnen worden. In een afsluitende paragraaf zullen we ingaan op de financiële, personele en organisatorische konsekventies van onze voorstellen. Bij de voorstellen ter verbetering zullen wij ons beperken tot datgene wat de gemeente binnen de financiële en arbeidsrechtelijke mogelijkheden kan veranderen. Verdergaande verbeteringen zijn veelal afhankelijk van wettelijke regelingen op landelijk nivo.

Tot slot merken wij op dat in het navolgende steeds gebruik zal worden gemaakt van het begrip 'relatiepartner'. Hieronder wordt verstaan 'de persoon met wie de ambtenaar, met het oogmerk duurzaam samen te leven, een gemeenschappelijke huishouding voert'. Dit begrip maakt dus geen onderscheid naar huwelijkse staat en sekse.

Waar in het vervolg over 'kind' gesproken wordt, wordt daar niet alleen een eigen kind mee bedoeld, maar ook — in die gevallen waar dat van toepassing is — een pleeg- of adoptiekind.

Het zwangerschaps- en bevallingsverlof en het kraamverlof

Bij deze verlofregeling gaat het natuurlijk in de eerste plaats om de vrouwelijke werknemer (ambtenaar), maar ook de rol van de relatiepartner zal in beschouwing worden genomen. De algemeen geldende landelijke regeling met betrekking tot zwangerschaps- en bevallingsverlof bestaat ook in de gemeente Leiden. Zwangere werknemers hebben recht op in totaal twaalf weken betaald verlof: zes weken voor de vermoedelijke bevallingsdatum en zes weken nadat de bevalling heeft plaatsgevonden. De reden van dit verlof is medisch van aard: de vrouw wordt gedurende deze perioden niet in staat geacht arbeid te verrichten. In het bedrijfsleven geldt deze regeling dan ook krachtens de Ziektewet. Het kraamverlof houdt in dat de ambtenaar wiens relatiepartner bevalt, recht heeft op twee dagen buitengewoon betaald verlof. Dit verlof is onder andere bedoeld om hem in de gelegenheid te stellen aangifte te doen van de geboorte van het kind bij de burgerlijke stand.

Er zijn duidelijke aanwijzingen dat de huidige periode van het zwangerschaps- en bevallingsverlof te kort is. Uit een rapport van het CBS (november 1980) blijkt dat bij zwangerschappen in 59 van de 100 gevallen een beroep op een uitkering krachtens de Ziektewet moest worden gedaan (buiten de normale periode van het zwangerschaps- en bevallingsverlof).

Behalve de fysieke/medische redenen zijn er ook andere redenen die een uitbreiding van het zwangerschaps- en bevallingsverlof rechtvaardigen. Na de geboorte van een kind veranderen er veel dingen in het leven van mensen. De nieuwe verzorgende taak moet geleerd worden, men wordt vaak voor het eerst geconfronteerd met de verantwoordelijkheid als ouder, het onvermijdelijke tekort aan nachtrust moet gekompenseerd worden, enzovoorts.

Bij deze veranderingen is veel aanpassing nodig, zowel voor de moeder als voor de relatiepartner. Dat kost tijd. Men moet daar dan wel de tijd voor kunnen nemen. Ook een vergelijking met de regelingen die in andere Europese landen gelden, maakt overigens duidelijk dat het zwangerschaps/bevallingsverlof van 12 weken dat wij kennen, vrij kort is. In België, West-Duitsland, Ierland en Spanje krijgt een vrouw 14 weken verlof, in Frankrijk, Luxemburg en Denemarken 16 weken, in Italië 20 weken en in Engeland zelfs 40 weken.

In het bovenstaande werd ook al aangestipt dat niet alleen het verlof voor de vrouw te kort is, maar ook het tweedaagse kraamverlof voor haar relatiepartner. Ook voor de partner verandert het leven natuurlijk ingrijpend. Bovendien willen vaders steeds meer bij de bevalling aanwezig zijn en hun aandeel hebben in de verzorging van de kraamvrouw, de pasgeborene en de eventueel al aanwezige kinderen. Steeds vaker ontvangt de professionele kraamhulp de noodzakelijke ondersteuning niet meer van vrouwelijke familieleden/kennissen, maar van de vader. Vooral direct na het vertrek van de kraamhulp zal hij een groot aandeel in de verzorging moeten hebben. Voor deze doorbreking van de traditionele man/vrouwrollen, die natuurlijk toe te juichen is, moet ook ruimte zijn. Die ruimte wordt door de huidige kraamverlofregeling helaas niet geboden.

Tot slot: de bestaande regeling voor zwangerschaps- en bevallingsverlof is erg inflexibel. Veel vrouwen blijken uitstekend in staat te zijn om tot vlak voor de geboorte arbeid te verrichten, maar zij hebben wellicht wel behoefte aan een langer bevallingsverlof. De voorgestelde flexibilisering zou overigens ook in overeenstemming zijn met het in 1981 ondertekende Verdrag 103 van de Internationale Arbeidsorganisatie betreffende de bescherming van het Moederschap.

Wij stellen voor:

- a) Verlenging van het zwangerschaps- en bevallingsverlof met 4 weken tot in totaal 16 weken.
- b) Flexibilisering van het zwangerschaps- en bevallingsverlof, in die zin dat de weken die niet zijn opgenomen tijdens de zwangerschap kunnen worden opgenomen bij het bevallingsverlof. Hieraan dient wel een restrictie te worden verbonden om te voorkomen dat men in strijd komt met de Arbeidswet 1919. Het bevallingsverlof moet in ieder geval 6 weken duren, en als een vrouw minder dan twee weken zwangerschapsverlof heeft opgenomen, moet zij het aantal dagen dat ze minder heeft opgenomen bij het bevallingsverlof voegen, zodat ze in totaal op een verlofperiode van minimaal 8 weken rond de bevalling komt.
- c) Uitbreiding van het kraamverlof, met behoud van loon, voor de relatiepartner van 2 naar 10 dagen, op te nemen tot 16 weken na de geboorte.
- d) Het invoeren van de mogelijkheid tot het opnemen van twee maanden betaald verlof bij de komst van een adoptie- of pleegkind, naar keuze door een van beide partners. (Het ambtenarenreglement staat nu slechts 5 dagen betaald verlof toe voor adoptie van een kind in Nederland en 1 maand voor een kind in het buitenland.)

Het ouderschapsverlof

Een goede regeling van het ouderschapsverlof stelt werkende ouders of verzorg(st)ers in staat gedurende een bepaalde periode korter te werken of in het geheel niet te werken om zich te kunnen wijden aan de verzorging van (een) kind(eren). Een dergelijke regeling moet men zien als een overgangsmaatregel die niet meer nodig is als onder andere de algemene arbeidsduur drastisch verkort is en er voldoende voorzieningen voor kinderopvang zijn.

Ouderschapsverlof voor zowel mannen als vrouwen zal voor vrouwen onder andere betekenen dat zij betere kansen hebben in hun loopbaanontwikkeling. Bovendien

kunnen hierdoor beiden in het arbeidsproces blijven. Tenslotte stelt zo'n verlofmogelijkheid hen in staat de verzorgende taken binnenshuis eerlijker te verdelen. Dit kan een verlichting betekenen van de problemen die (vooral) vrouwen tegenkomen bij de combinatie van betaald werk en de verzorging van kinderen tot aan de basisschoolleeftijd.

In Nederland is ouderschapsverlof nauwelijks geregeld. Bijvoorbeeld: artikel 40 van de Leidse rechtspositieregeling biedt de vrouwelijke ambtenaar de mogelijkheid van onbetaald verlof tot ten hoogste 1 jaar na de geboorte van haar kind. Het werknemers- en werkgeversaandeel van de ABP- en IZA-premie (30% van het salaris) moet zij dan zelf opbrengen.

In het eerder genoemde advies *Zorg en Beroepsarbeid* van de Emancipatieraad worden zowel mogelijkheden van deeltijd — als van volle tijd — ouderschapsverlof besproken. Wij sluiten ons aan bij die leden van de Emancipatieraad die de keuze hier tussen willen laten aan de betrokken ouders/verzorgers. Wij zijn met de Emancipatieraad van mening dat ouderschapsverlof (gedeeltelijk) betaald verlof dient te zijn. Onbetaald verlof voldoet niet aan het criterium van het behouden van economische zelfstandigheid van mannen én vrouwen.

Het instellen van een voor betaald ouderschapsverlof noodzakelijke loondervingsregeling valt op dit moment echter buiten de mogelijkheden van de gemeente. Wel kan de gemeente daarop aandringen bij regering en parlement. Om die reden zijn wij genoodzaakt ons te beperken tot enkele verbeteringen van het onbetaald ouderschapsverlof.

Wij stellen voor:

- a) Het ook voor de relatiepartner mogelijk maken van het opnemen van onbetaald verlof tot ten hoogste 1 jaar na de geboorte van het kind.
- b) Het voorschieten door de gemeente van de bij het onbetaald verlof verschuldigde ABP- en IZA-premie. Bovendien dient nagegaan te worden wat de financiële konsekwenties zouden zijn wanneer de gemeente deze kosten voor haar rekening zou nemen in plaats van ze alleen voor te schieten.
- c) Vooruitlopend op landelijke regelingen dient nagegaan te worden welke mogelijkheden er zijn voor een (gedeeltelijk) betaald ouderschapsverlof.
- d) Het zowel voor de moeder als voor de relatiepartner mogelijk maken van het opnemen van deeltijdverlof tot ten hoogste de basisschoolleeftijd van het kind. In feite betekent dit het bieden van een garantie om terug te kunnen keren tot een voltijd-functie aan ouders/verzorgers die in deeltijd werken.
- e) Het ruim bekendheid geven aan de mogelijkheden op het gebied van verlofrege-lingen voor ouders/verzorgers.

Het verzorgingsverlof

Met deze verlofsoort bedoelen wij dat verlof dat wordt opgenomen in situaties waarin iemand voor zichzelf of voor een ander *extra* zorg of verzorging nodig heeft. Er zijn talrijke voorbeelden waarbij dat het geval kan zijn:

- de begeleiding van een kind in verband met doktersbezoek (huisarts, specialist)
- ziekte van een kind of van de relatiepartner waardoor het nodig is dat men tijde-lijk thuis is
- de begrafenis van een goede vriendin of vriend
- de plotselinge opname van een geliefde in het ziekenhuis
- reparaties thuis waarvoor je aanwezigheid gewenst is.

De Emancipatieraad adviseert in haar *Zorg en Beroepsarbeid* om ten behoeve van dergelijke knelsituaties de bestaande beperkte buitengewoon verlofregelingen te verbreden en uit te breiden tot een maximum van 20 dagen per jaar (de bestaande verlofmogelijkheden zouden hier dan bij inbegrepen zijn). Gezien de potentieel hoge additionele kosten van dit betaalde verlof pleit de Emancipatieraad voor een gefaseerde invoering. Wel dienen op korte termijn ouders van kinderen tot in de tienerleeftijd recht te krijgen op verzorgingsverlof van in ieder geval 10 dagen.

In de gemeente Leiden is er op het punt van het verzorgingsverlof al enige verruiming tot stand gekomen, dankzij de circulaire *Verpleegverlof* (14 augustus 1980). Deze circulaire heeft betrekking op het toekennen van buitengewoon verlof bij ziekte van de partner, ouders, kinderen etc. Voorheen werd bij de toekenning van dit verpleegverlof overeenkomstig het Ambtenarenreglement het aksent vooral gelegd op de ernst van de ziekte. In de genoemde circulaire is vastgelegd dat de regeling in het vervolg zo gehanteerd wordt, dat bij ziekte niet de ernst ervan bepaalt of verlof mogelijk is, maar het feit dat aanwezigheid en/of verzorging nodig is en daar nog niet op andere wijze in kan worden voorzien. Het gaat hier om een kortdurend verlof (maximaal 3 dagen) om aan een aantal noodsituaties het hoofd te kunnen bieden en andere verzorging te regelen.

Overigens is aan deze verruiming van de mogelijkheden weinig bekendheid gegeven. Hij wordt bijvoorbeeld niet genoemd in het *Informatieboekje* van de gemeente, terwijl dat waarschijnlijk meer gelezen zal worden dan het rechtspositiereglement.

Wij achten enige verdere versoepeling van de regeling wel gewenst. Het is echter ondenkbaar dat de gemeente een uitbreiding zoals voorgesteld door de Emancipatieraad voor haar personeel realiseert zonder daarvoor een adequate compensatie via het Gemeentefonds te ontvangen. Ook in dit geval is druk op regering en parlement noodzakelijk, opdat spoedig een en ander bevestigend wordt geregeld.

Wel kunnen binnen de gemeentelijke organisatie enige verbeteringen in het verzorgingsverlof tot stand worden gebracht. In de eerste plaats kan dat via de 5% arbeidstijdverkortung, waarbij werknemers per periode van 4 weken recht hebben op 1 atv-dag. Zowel in de gevallen waarin vaste atv-dagen zijn afgesproken als in de gevallen waarin met flexibele werktijden gewerkt wordt, dient opname van de atv-dag, als verzorgingsverlof noodzakelijk is, eenvoudig mogelijk te zijn. Gebeurtenissen waarvoor verzorgingsverlof gewenst is, zijn immers in de regel niet lange tijd van te voren bekend. Het moet daarom zo veel mogelijk worden toegestaan eventueel gemaakte afspraken over opname van een atv-dag te herzien, als dat in verband met verzorging noodzakelijk is. Dat zou een goede aanvulling zijn op de nu al bestaande regeling dat ouders van kinderen tot de tienerleeftijd hun atv-dagen op mogen sparen voor vakantieperiodes.

Een tweede mogelijkheid tot verbetering is het versoepelen van de procedure voor het opnemen van onbetaald verlof. Nu geldt deze mogelijkheid alleen in bijzondere gevallen en is een B & W-besluit noodzakelijk. Het moet mogelijk zijn om de opname van één of meerdere dagen onbetaald verlof tot een maximum van 5 dagen per jaar te regelen in overleg met het diensthoofd.

De keuze van een maximum van 5 dagen is bepaald door de overweging dat een groter aantal onbetaalde verlofdagen voor velen om financiële redenen geen reële mogelijkheid is.

Konsekwenties

Organisatorische konsekwenties zullen de voorstellen die wij doen nauwelijks heb-

ben, omdat ze in feite alleen een uitbreiding behelzen van de al bestaande verlofmogelijkheden.

Wat betreft de *financiële* konsekwenties kan op dit moment nog niet veel concreets gezegd worden. Het kollege zou hiertoe na moeten gaan hoe vaak er van de bestaande verlofregelingen gebruik gemaakt wordt om vervolgens op basis van het gemiddelde salaris van de betrokken werknemers/neeemsters tot een schatting te kunnen komen van het totale bedrag dat met deze voorstellen gemoeid zou kunnen zijn.

Tenslotte de *personele* konsekwenties. Ook deze zullen gering zijn. Het vinden van werknemers ter vervanging van degenen die verlof van langere duur hebben opgenomen zal, gezien de situatie op de arbeidsmarkt, in het merendeel van de gevallen nauwelijks problemen opleveren.

LINKS LEIDEN (PPR, PSP, CPN)

Publikaties

De stem van Anton Constandse

Eind april 1985 overleed Anton Constandse. Voor velen was hij vermoedelijk niet meer dan een radiostem, even herkenbaar als die van de eveneens afgelopen jaar gestorven dichter Buddingh'. Even dankbaar object ook voor imitatie. Bij het klimmen der jaren gaandeweg verijlend, een tikkeltje gebarsten, een tikkeltje krakerig, een tikkeltje bekakt en tegelijk een tikkeltje boers door die Gronings aandoende aa's en ingeslikte n'nen. Hij sprak afgemeten, zoals dat heet. Bijna emotieloos. Bijna, want er klonk iets door van de ongeduldige overredingsdrang van de strenge schoolmeester: laat ik het dan nog maar één keer proberen uit te leggen.

Het bleef niet bij die ene keer. Er kwam altijd wel een nieuwe gelegenheid om zijn omweerlegbare standpunten uiteen te zetten. Hij liet zijn radio-kommentaren aankondigen als *essays*. Terecht, want bij zijn ernstige betogen paste niet het label *column* dat veel radiosprekers tegenwoordig aan hun modieus-cynische borrelpraatjes plagen te hangen.

Constandse mocht dan in veel opzichten een teleurgesteld man zijn, een cynicus werd hij daardoor niet:

'West-Europa is contrarevolutionair geworden, het proletariaat inbegrepen. De droom is ten einde. Maar ik ben niet deloyaal geworden jegens mijn eigen verleden. (...) Ik heb niet 'gespuwd in de bron waaruit ik gedronken heb'. (...) Een romanticus zou zeggen dat ik het anarchisme heb vaarwel gezegd, zoals men afscheid neemt van een gestorven

geliefde. En ik ben niet hertrouwd. Maar ik geloof niet aan wederopstanding...' (p. 118/119)

Ironie was niet de stijlfiguur voor zijn kultuurkritiek. Er viel niet zoveel te lachen. Men kan dat betreuren, maar is één Blokker, één Komrij, één Stoker — om over hun talloze epigonen maar te zwijgen — niet genoeg? Geen columnist dus maar een essayist, een retoricus die vertrouwt op de kracht en de draagwijdte van zijn zorgvuldige argumentatie, wars van de knipoog, de snedige zijpsprong, het loze gebaar, de trendgevoelige vleierij:

'Ik ben overtuigd veel mensen de argumenten te hebben verschaft die nodig waren om hun kindertaal te beperken, de kerk te verlaten, of bepaalde staats-taboes te doorbreken. Maar geen mens kan tegen zijn zin van iets doordrongen worden. Het zijn tenslotte argumenten die je ze voorlegt. Als iemand zijn geest voor een feit wil afsluiten, is daar niets tegen te doen.' (p. 8)

Zo'n passage is niet vrij van pedanterie. Bij afwezigheid van humor en zelfspot waren zijn commentaren niet in alle opzichten een feest voor het oor. Hoe veelzijdig de thematiek (van dollar-imperialisme tot porno, van wapenwedloop tot Freud, van humanisme tot high-tech en huwelijk) en hoe erudiet ook zijn aanpak, zijn analyses — altijd scherpzinnig en onthullend — waren op den duur niet steeds even verrassend, soms ronduit voorspelbaar.

Na een periode van langdurige verslaving aan zijn commentaren, betrapte ik mezelf erop dat mijn aandacht steeds meer uitging naar het voertuig van zijn ideeën.

Op zijn beste momenten het indringend roepen van een in kemelshaar gehulde in een woestijn van wanbegrip. Tragisch en heroïsch. Op zijn slechts het intelligent doch vruchteloos gekwaak, bij voorbaat gedoemd te smoren in ons moeras van burgerlijkheid en middelmaat.

Die stem. Men zou daar graag een mens bij zien. Vollediger, warmer, dichterbij dan die ascetisch-benige vogelkop van de foto en het scherm. Iets jeugdiger — want Constandse zal toch niet altijd oud zijn geweest. Wat meer vlezigheid en lust — want hij zal toch niet alleen *òp-vattingen* over de vrije liefde hebben gehad. Constandse was een man vooral van opvattingen en ideeën. Dat imago heeft hij willens en wetens versterkt. In een interview merkt hij op:

“We hadden afgesproken dat persoonlijke omstandigheden in dit interview niet ter sprake zouden komen (...). Naar mijn mening zijn personen minder belangrijk dan ideeën.” (p. 333)¹

En wanneer hij dan ook — daarmee enigszins in strijd — in DE GIDS en elders herinneringen gaat publiceren, haast hij zich te vermelden dat hij dat doet uit een behoefte rekenschap af te leggen en niet om zijn persoonlijkheid blòt te leggen.

In zijn laatste levensjaar schijnt die behoefte tot verantwoording gaandeweg sterker te zijn geworden. Dertien dagen voor zijn dood liet hij weten dat hij bezig was de verspreid gepubliceerde herinneringen tot een geheel te komponeren. En hij verwachtte het manuscript nog datzelfde jaar te kunnen voltooiën. Zo ver is het niet gekomen. Terecht besloot Laurens van Krevelen “te trachten het manuscript in zijn geest verder samen te stellen. De titel was nog niet door hem gekozen; deze werd ontleend aan het adagium dat hij herhaaldelijk gebruikte en waar hij ook naar geleefd heeft.”

Een belangrijk en onmisbaar document

voor alle bewonderaars van Constandse en voor hen die zich willen verdiepen in de geschiedenis van het anarchisme en het libertaire denken. Handig bovendien als introductie tot verdere verdieping door het toegevoegde register, maar vooral door opneming van een bibliografie die Constandse zelf samenstelde: een indrukwekkende lijst van titels over een veelheid van onderwerpen die onweerstaanbaar doet denken aan het ‘Pak van Sjaalman’ uit Multatuli’s Max Havelaar.

Ik ben niet zonder kritiek. Constandse was een belangrijk denker en een voortreffelijk essayist, maar een verteller was hij niet, al publiceerde hij ooit een historische roman. In kort bestek streeft hij en volledigheid van feiten na die de lezer overstelpt en het gevoel bezorgt verdwaald te zijn in een telefoongids. Daar komt bij dat de samensteller zijn respect voor de bestaande teksten te ver heeft doorgedreven met als gevolg dat men dezelfde feiten twee of drie keer in verschillende hoofdstukken — en dan nog vrijwel in dezelfde bewoordingen — tegenkomt.

Mijn eindindruk is: een goed idee om deze essays te bundelen, maar laat er nu eens iemand opstaan die de levensgeschiedenis, de èchte biografie van Constandse schrijft, waarin gepoogd wordt dieper in de persoonlijkheid van deze geheimzinnige man door te dringen. Geheel in strijd met Constandse zou ik die biograaf willen adviseren eerst enige uren in volledige afzondering door te brengen bij het portret dat de Groninger expressionist Jan Wiegiers² omstreeks 1924 van hem schilderde, vervolgens enkele dagen onafgebroken te luisteren naar zijn stem, om pas daarna de lange weg door de geschriften te ondernemen.

ROUKE BROERSMA

Anton Constandse: DE BRON WAARUIT IK

GEDRONKEN HEB. HERINNERINGEN; A'dam 1985; Meulenhoff; 149 pagina's.

1. Ik weersta de verleiding de houdbaarheid en de kwaliteit van deze *opvatting* te toetsen aan de anarchistische en humanistische *opvattingen* in algemene zin die Constandse huldigde.

2. Te bezichtigen in het Groninger Museum.

De armzalige cultuur van linkse politiek

'De procedures die ééns gekozen werden om volksvertegenwoordigers te selecteren, of om verkiezingsprogramma's te formuleren, lijken belangrijker geworden dan de mensen of zaken waarom het gaat. Diskussies in partijbesturen of -frakties gaan veelal over wie wát doet; het waaróm komt zelden aan de orde.'

'Zijn mensen die zich profileren via die bestaande partijcultuur, liefelijk in staat om zich met iets anders bezig te houden dan met het lobbyen voor zichzelf en anderen of met het amenderen van een verkiezingsprogramma?'

Dit zijn twee citaten uit de bijdrage van Hedy d'Ancona aan het derde deel van de Populier-serie Heimwee Naar De Toekomst, getiteld *Kultuur van de Politiek*. In een aantal opstellen en interviews wordt op pijnlijke wijze de armoede van het (linkse) partijfunktioneren bloot gelegd. De mannetjesmakerij, het 'scoren', de vergadercultuur, het gebrek aan inhoudelijke vernieuwing, het onvermogen bepaalde groepen kritische jongeren aan te spreken, ... alles wat normale mensen niet leuk vinden en maffe amenderende vergaderfreaks wel leuk vinden wordt in dit boek aan de kaak gesteld. Daarom moet het gelezen en besproken worden en dienen er konklusies uitgetrokken te worden. In ieder geval is dit boek een prima leidraad bij het door mij in dit nummer in het 'Komentaar' bepleite denkwerk dat Radikaal Links hoognodig moet gaan verrichten.

Het boek opent met een rondetafelgesprek met vertegenwoordigers van PvdA, PSP, CPN en PPR (voor de PPR Elly

Meyles). Het is een gesprek met mensen die actief zijn geweest in hun partijen, maar afgeknapt zijn op de wijze waarop politiek — en de politieke partijen — funktioneert. Elly legt de nadruk op de diskrepantie die er bestaat tussen de opvattingen die partijen formuleren over de inrichting van de samenleving aan de ene kant en het intern funktioneren van partijen aan de andere kant. 'Je als politikus bijvoorbeeld afvragen: nu hebben we het wel over macht, maar hoe gaan we daar eigenlijk zelf mee om, op de afdelingsvergadering of in de familie?' 'Het partijgebeuren wordt een machinerie waarin iedereen moet beantwoorden aan hoe het allemaal moet en hoe het binnen de partij ooit allemaal is afgesproken.' Je zou elk partij-orgaan en elke partij-afdeling een *querulant* wensen die dit soort zaken keer op keer aan de orde stelt.

Daarna volgt een interview van 'Jelske-line' — de PvdA Tweede-Kamerleden Jeltje van Nieuwenhoven, Elske ter Veld en Eveline Herfkens — over hooggestemde verwachtingen en prachtige bedoelingen en over een taaie werkelijkheid met gevechten in de eigen fraktie, afgunst, in de pers komen en natuurlijk 'scoren'. Elske: 'Want in de Kamer, en zeker binnen de fraktie, gaat het helemaal niet om het gelijk hebben, maar om het gelijk krijgen.'

Annemarie Grewel is weer eens op haar best in haar uithaal naar 'Het onfatsoen van de politiek'. Als je haar verhaal leest, lijkt het onmogelijk dat er ooit nog eens wat positiefs uit de politiek te voorschijn zal kunnen komen. Haar konklusie is echter toch voorzichtig optimistisch, want ze heeft oplossingen bedacht om een eind te maken aan het onfatsoen. De oplossingen lijken me effectief door hun drastische karakter en ze zullen het einde betekenen van heel wat bonzen en bonsjes. (Om het spannend te houden: wil je ze leren kennen, dan lees het boek zelf maar.)

Niet zo optimistisch is Andrée van Es in

haar bijdrage over 'Tien jaar PSP-kultuur'. In die tien jaar is de PSP, volgens Andrée, niet in positieve wijze veranderd. Zij beschrijft een paar ontwikkelingen die in meer of mindere mate ook van toepassing zijn op de PPR. Het onverwachte/leuke/speelse/elitaire mag niet meer. Je bent ingekapseld in ons parlementair-bestuurlijke systeem. Te veel energie gaat zitten in naar binnen (de partij) gerichte activiteiten. Het overeind houden van het apparaat wordt belangrijker gevonden dan het werken aan de doelstellingen waarvoor dat apparaat ooit als middel werd opgericht. En ze eindigt met de fraaie zin: 'De PSP moet bedenken, dat het niet gek is om serieus genomen te worden door anderen, maar dat je heel goed serieus genomen kan worden door anderen terwijl, of misschien zelfs omdat je een beetje gek bent.'

In een boek over de cultuur van de politiek staat natuurlijk ook een bijdrage over 'kultuurpolitiek'. Alleen deze bijdrage al levert voldoende stof op om een gehele studiekonferentie aan te wijden. Willem van Toorn bekritiseert het cultuur-, kunst- en onderwijsbeleid van links. Hij vindt het principieel en praktisch onjuist dat de linkse politici geprobeerd hebben drempels te verlagen, want daarmee hou je de mensen dom. Je had juist de drempels moeten verhogen en de mensen moeten helpen over die hoge drempels heen te komen. En elitair is niet vies. (Naar aanleiding van dit artikel zal de redactie proberen in deze jaargang van Radikale Notities meer aandacht te besteden aan 'links en de kunst'.) Nog een citaat: 'Niemand vertelde al die arme mensen op die kursussen, dat kunst niet bestaat zonder een enorme discipline, zonder jarenlange toewijding, zonder de moed tot de grens te gaan, zonder — het is vreselijk, maar het moet gezegd: zonder talent.'

Kunst (of cultuur) ook in de vorm van beelden. Zoals gebruikelijk in deze serie ook in dit boek een fotoverslag. Het zijn door Lies Ros en Rob Schröder gemaakte affiches voor de CPN. Vanaf 'Van Agt

eruit, de CPN erin!' tot aan het 'Groen Progressief Akkoord'.

De ruimte ontbreekt om nog uitvoerig in te gaan op de andere bijdragen aan het boek. Het gaat dan nog om vijf vrouwen die aan het woord komen; vier in debat en Hedy d'Ancona in een kritiek op de PvdA. Tenslotte twee mannen die echt het einde van de bestaande (linkse) politiek voorspellen.

Opvallend is naast de inhoud van het boek het feit dat er zoveel vrouwen aan gewerkt hebben. Daarbij is onmiddellijk de vraag te stellen, welke relatie ligt er tussen de inhoud van de kritiek en het gegeven dat die kritiek vooral geleverd wordt door vrouwen? Ik moet stellen dat dit boek niet gerangschikt kan worden in de rij van wereldvreemde, zweverige kritieken op onze maskuline samenleving in z'n algemeenheid en de machopolitiek in het bijzonder. Integendeel, het boek levert voldoende stof aan feitelijke en juiste kritiek op onze linkse politiek om elke politikus (m/v) onrustige nachten te bezorgen. Ik hoop dat deze uitgave dan ook op menig nachtkastje aangetroffen kan worden.

Tenslotte de laatste zinnen van het boek geciteerd uit de bijdrage van Felix Rottenberg en Hubert Smeets.

'... Want de CPN is toch vrijwel ter ziele? Het dilemma waar de PSP ooit haar bestaansrecht aan ontleende, begint nu wel zeer explosieve vormen aan te nemen. De PPR wacht al jaren geduldig op de door haar zo gewenste hervorming van links. D'66, die partij had ooit een eigen dynamiek maar is nu een coverversie van een mooie evergreen. En de PvdA? Die verkommert in stille zelfgenoegzaamheid.

Ondertussen dolen er steeds meer politici zonder partij in het linkse moeras rond. Ze dreigen de buitenstaanders te worden op wier deskundigheid geen beroep meer wordt gedaan. Sommigen zijn cynisch geworden, velen moeten echter tegen wil en dank afzijdig blijven. Wordt er gewacht op rigoreuze veranderingen, op het verlossende postbusnummer?'

Berichten

Boeren en boerinnen

Moet radikaal links zich vooral inzetten voor een rechtvaardige beloning van de mensen die nu in de landbouw werkzaam zijn of is het tijd om eens goed te bezien welke plaats de agrarische produktie in onze samenleving zou moeten innemen? Dat was de belangrijkste vraag op de themadag over radikaal links en de landbouw die onlangs werd gehouden. Er wordt in radikaal linkse kringen zeer verschillend gedacht over de landbouw. Op de themadag kwamen de verschillende posities helder op tafel.

Namens de organisatoren leidde Niek Koning de discussie in ten overstaan van belangstellende leden van de drie partijen (PSP, PPR, CPN), vertegenwoordigers van de drie kamerfrakties en van het Groen Progressief Akkoord en boeren en boerinnen.

‘Radikaal links beziet de landbouw teveel met een stedelijke bril’, aldus Koning, ‘De kosten van het landbouwbeleid en de milieuproblemen lijken belangrijker dan de positie van de boeren zelf.’

Koning legde er de nadruk op dat niet voor niets het kapitalistisch grootbedrijf ontbreekt in de landbouw. De sektor wordt gedomineerd door gezinsbedrijven, voor wie de rentabiliteit structureel achterloopt bij de rest van de economie. Radikaal links zou dat probleem centraal moeten stellen, aldus Koning, om aan de onderbetaling van werkers in de landbouw een eind te maken. Radikaal links zal er alles aan moeten doen om een eind te maken aan de druk op de

landbouwprizen. Slaagt zij daarin dan biedt dat de ruimte om de produktiemethoden te wijzigen.

‘Als je alleen naar de programma’s kijkt stem je links als boer’, zo zei Nico Bijman, vice-voorzitter van het Nederlands Agrarische Jongeren Kontakt, ‘Maar de linkse politiek heeft het afgedaan onder de agrarische bevolking. Er zal nagegaan moeten worden wat daaraan te verbeteren valt.’

Ook Bijman legde een duidelijke keuze op tafel: ‘Wil je een beleid waarin zoveel mogelijk arbeidsplaatsen worden behouden, of zeg je: laat het kapital zijn gang maar gaan? Als je dat laatste doet heb je over 15 jaar nog een kwart van de melkveehouders over, op geïndustrialiseerde bedrijven waar een paar honderd koeien rondlopen.’ De maatregelen die noodzakelijk zijn om de groei van de overschotten in te perken bieden alleen soelaas voor een kleine groep koplappers. Beperking van de produktie is nodig, bijvoorbeeld in de zuivel, aldus Bijman, maar dat moet gepaard gaan met prijsverhogingen om de inkomens van de boeren op peil te houden.

Dolf Logemann, medewerker van Natuur en Milieu die op de themadag op persoonlijke titel sprak, raadde radikaal links niet alleen het welzijn van de boeren centraal te stellen, maar dat van het platteland als geheel. ‘Het is wel belangrijk de druk op de boereninkomens weg te nemen’, aldus Logemann, ‘omdat dat milieuvriendelijker produktiewijzen aantrekkelijker zal maken. Maar radikaal links zal zich tevens duidelijk moeten

uitspreken over de grenzen die zij wil stellen, ook wat betreft de aantasting van het milieu en het landschap.”

In de verdere loop van de discussie bleken de meningen verdeeld over de vraag wat radikaal links in haar politieke werk centraal zou moeten stellen. Wanneer de huidige onderbetaling van de werkers in de landbouw centraal wordt gesteld, én hun recht op arbeid en een rechtvaardige beloning voor die arbeid, dan zal er meer geld moeten worden uitgegeven voor ondersteuning van de boereninkomens.

Die extra inkomens zullen dan door de gehele samenleving moeten worden opgebracht, hetzij via de kas van de Europese Gemeenschap, die wordt gevuld met belastingen, hetzij via hogere consumentenprijzen.

De overheersende mening onder de deelnemers aan de themadag was echter dat radikaal links daar onmogelijk onvoorwaardelijk voor kon optreden. Er zou eerst bekeken moeten worden welke plaats wij toekennen aan de agrarische produktie in ons land, nu en in de toekomst, om dan te bezien wat daarvan de consequenties zijn voor de mensen die nu in de landbouw werkzaam zijn.

Men is het er algemeen over eens dat de groeiende overschotten in de landbouw verregaande ingrepen rechtvaardigen. Niet alleen om van het landbouwbeleid nog iets staande te houden, maar ook vanwege de effecten van de overschotten op landen in de Derde Wereld. De bestaande overschotten worden gedumpt op de wereldmarkt en zorgen daar voor een druk op de voedselprijzen. Landen in de Derde Wereld importeren daardoor relatief veel voedselgrondstoffen, waardoor het gevaar dreigt dat de ontwikkeling van de eigen voedselproduktie niet van de grond komt. Een beteugeling van de produktie binnen de EG zelf zal aan die situatie een eind moeten maken. Omgekeerd importeren wij grondstoffen uit Derde Wereldlanden, met name veevoeder. In een aantal gevallen betekent

het verbouwen van die exportgewassen voor landen in de Derde Wereld dat de eigen voedselproduktie wordt verdrongen. Hier past een selektief handelsbeleid om te voorkomen dat in sommige gevallen alleen nog voor de export wordt verbouwd.

Het debat over landbouw en landbouwpolitiek staat bij radikaal links niet bepaald boven aan het lijstje. Binnen de partijen lopen wel mensen rond die direkt of indirekt met de landbouw te maken hebben. En voor hen was het hoog tijd dat de koppens eens bij elkaar gestoken werden.

WILLEM SCHOONEN

Kursus 'De Gemeenteraad'

In samenwerking met de Bestuurscholen (instituten met als doel opleiding en vorming voor de openbare bestuursdienst) is door de Stichting Burger-schapskunde een kursuspakket ontwikkeld over de gemeenteraad.

De cursus bestaat uit 27 deeltjes. Ieder deel is rijk geïllustreerd en wordt afgesloten met een aantal vragen, discussiepunten en suggesties voor verder lezen. De boekjes zijn samengesteld door mensen met een algemene kennis en ervaring op het gebied van het gemeentebestuur en een specifieke deskundigheid op het terrein waarover zij in hun les(sen) schrijven.

Behalve voor (aspirant) gemeenteraadsleden is deze cursus ook zeer geschikt voor (bestuurs)leden van plaatselijke afdelingen van politieke partijen, gemeente-ambtenaren, journalisten en verder iedereen die geïnteresseerd is in gemeentepolitiek.

Enkele titels:

Plaats en taak van de gemeente; Samenwerking in en van gemeenten; Politiek in de gemeente; De relatie bestuur-bestuurden; Rechtsbescherming; De Ge-

meenteraad; Het raadslid; Het raadslid in en buiten de raad; Burgemeester en wethouders; De ambtelijke organisatie; Het financiële beleid; Begrotingen en meerjarenramingen; Ruimtelijke ordening; Volkshuisvesting en stadsvernieuwing; Milieu; Verkeer en Vervoer; Economie en werkgelegenheid; Onderwijs, Vorming en Volwassenen-educatie; Welzijn; Sociaal cultureel werk; Emancipa-

tie; Maatschappelijke dienstverlening; Sport en rekreatie; Volksgezondheid; Openbare orde en hulpverlening; Supplement.

Gemiddeld 40 blz. per deel. Prijs f 72,- (komplete cursus). Te bestellen bij: Stichting Burgerschapskunde, Nederlands Centrum voor Politieke Vorming, Postbus 349, 2300 AH Leiden, 071-121841.

RADIKALE
NOTITIES

JAARGANG 7 / 1985 / NR. 2

- TV-DEMOKRATIE EN
MANNETJESMAKERIJ
- DE IDEOLOGIE VAN DE
FEDERATIEVE GROENEN
- DE TOEKOMST VAN DE
VREDESBEWEGING

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Inhoud

- 1 *Van de redactie*
- 3 *Kommentaar*
- 5 **Hans Verstraaten**
TV-demokratie en kampanjes: schildpad is schuld van nederlaag PvdA
- 14 **Jaap de Jong en Lidie Koeneman**
Interview met Hein Westerouen van Meeteren: "elke aktivist bij ons hongert naar spiritualiteit"
- 24 **Cor Arends**
Verder na de kruisraketten: vijf lessen voor de vredesbeweging
- 30 **Hans van Egdom**
Joop den Uyl besproken: een goede analyse, maar slappe politiek
- 33 **Het milieuberaad**
Reorganisatie energiedistributie: aangrijpingspunten voor een lokaal energiebeleid
- 39 *Publikaties (tussen anarchisme en sociaal-demokratie)*

Van de redactie

Tsjernobyl en 21 mei laten zien dat alleen catastrofes in staat zijn mensen wakker te schudden en het denkvermogen te aktiveren. De ramp in de Sovjet Unie betekent een keerpunt in de geschiedenis van de kernenergie. En de verkiezingen van 21 mei *lijken* een keerpunt te worden in de geschiedenis van links in Nederland in het algemeen en de PPR in het bijzonder. De wijze waarop nu in de partij gesproken wordt over politiek bedrijven, over de rol van politieke organisaties, over omgaan met publiciteit en over strategische posities laat zien dat er nog mogelijkheden zijn voor een radicale linkse politiek. De door de kerngroep gevraagde werkgroep die voorstellen moet doen voor een revisie van de partij heeft de wind mee. Het artikel van Wim de Boer in de Radikalenkrant van juni biedt voldoende handvaten om snel met een voorstel te komen.

Dat artikel laat overigens zien hoe juist de hierboven in de eerste zin verwoorde stelling is. In november 1983 publiceerden de medewerkers van de PPR-Studiestichting in de Radikalenkrant een artikel dat in hoofdlijnen (en zelfs in details) overeenstemt met de ideeën die Wim nu aan het papier heeft toevertrouwd. Toen vond vrijwel iedereen die voorstellen 'niet realistisch', 'niet democratisch', 'elitair' of nog erger 'populistisch'. Maar zie, na een halve genadeslag van de kiezer, zijn diezelfde ideeën ineens 'noodzakelijk', 'kreatief', 'gedurfd' en 'aansluitend bij de eisen van de tijd'. Achteraf gelijk krijgen streelt het eigen ego, maar belangrijker is de realisatie van dat gelijk. Daaraan moet nu gewerkt worden. Radikale Notities wil daarin een volwaardige bijdrage leveren.

Welke vorm er ook gekozen wordt om politiek te bedrijven, één eis zal altijd voorop moeten staan: kwaliteit. Voor de redactie van Radikale Notities is dat dan ook het eerste criterium waaraan bijdragen voor dit blad moeten voldoen. We hopen dat dit nummer daar weer een voorbeeld van is.

Termen als 'tv-democratie' en 'veramerikanisering' maken tegenwoordig deel uit van de vocabulaire van politiek-strategische debatten en analyses. Wat wordt daar nu mee bedoeld en is datgene dat daarmee bedoeld wordt ook werkelijkheid, vroeg *Hans Verstraeten* zich af. Hij las over de situatie in de VS en volgde de Nederlandse kampanjes.

Eén van de getipte kanshebbers voor een zetel op 21 mei waren de Federatieve Groenen. *Jaap de Jong* en *Lidie Koeneman* spraken met nummer twee op hun lijst. Een gesprek tussen drie erudiete mensen over filosofie en politiek. De verschillen tussen 'groene politiek' en 'linkse politiek' komen duidelijk op tafel.

Voor iedereen die zich betrokken voelt bij de vredesbeweging en de strijd tegen de kruisraketten is het artikel van *Cor Arends* verplichte literatuur. Deze stafmedewerker van Pax Christi analyseert scherp de situatie waarin de vredesbeweging nu verkeert, hij stelt een aantal moeilijke vragen en doet suggesties. Ook de PPR blijft niet onbesproken.

Binnenkort zullen we afscheid moeten nemen van één van de grootste naoorlogse politici: Joop den Uyl. Waar zijn sterke en zwakke kanten zitten komt duidelijk naar voren in het artikel van *Hans van Egdome*. Hij dook in enige sociaal-demokratische geschriften en schetst een beeld van 'ome Joop'.

Speciaal voor progressieve raads- en statenleden ontwikkelde *Het Milieuberaad* voorstellen rondom de reorganisatie van de energiedistributie. Aanknopingspunten voor actie in raden en staten staan daarin in ruime mate geformuleerd.

Tenslotte de rubriek publikaties. En de redactie prijst zich gelukkig weer een recensie van *Rouke Broersma* te kunnen publiceren.

Kommentaar

Kiezers kiezen leiders

Hoewel de rook nog maar nauwelijks is opgetrokken, valt het slagveld dat de verkiezingen hebben achtergelaten enigszins te overzien. Radikaal links heeft bij de gemeenteraadsverkiezingen en met name op 21 mei forse klappen moeten inkasseren. Ook de PPR is niet ongeschonden uit de strijd gekomen. Het op het nippertje binnenhalen van de tweede zetel kan niet verhelen dat het elektoraat van de PPR verder is afgekald. De PPR is er nog steeds niet in geslaagd, als we de cijfers van Intomart mogen geloven, om haar elektoraat vast te houden.

De verkiezingsuitslag heeft binnen de radikaal-linkse partijen vanaf 21 mei de koersdiskussies weer doen oplaaien. De teneur van die discussies wijst er op dat de partijen zich terug gaan trekken op de eigen vestingen. Toch zal een nieuwe strategiediskussie, ongeacht welke uitkomst, niet leiden tot electoraal succes. Verkiezingskampanje en -uitslag maken dat duidelijk.

De PPR is er ondanks een agressieve kampanje niet in geslaagd de zuigkracht van de PvdA — een stem op de 'macht' — tegen te gaan. De vraag dringt zich op waar dat aan ligt. Globaal zijn er twee oorzaken aan te geven.

Het beeld dat de PPR oproept vertoont grote gelijkens met de PvdA. Inhoudelijk was er op de belangrijke kampanje-items nauwelijks een onderscheid te maken tussen PPR en PvdA. Dit werd fraai geïllustreerd door de tientallen programvergelijkingen die in verkiezings-

tijd zijn gemaakt. Slechts in de percentages en de bijzinnen was enig onderscheid te ontdekken. Echte inhoudelijke verschilpunten ontbraken echter. De PPR heeft geprobeerd dit in de kampanje te kamoufleren door de strategische verschillen met de PvdA op te kloppen. De PvdA heeft in de kampanje vanaf het begin gekozen voor het CDA. De PPR kapitelde die voorkeur met de stelling dat wie voor het CDA kiest bij voorbaat inlevert. Zijn het de kruisraketten niet dan worden toch op zijn minst de minima de dupe.

Ook in politieke cultuur is er geen onderscheid te bekennen. De vergadercultuur weelt ook in de PPR tierig. Kongressen met tritsen amendementen, beslist geen sfeer van (zaken) doen. Een beeld van politiek als een saaie en vaak onbegrijpelijke activiteit.

Van meer belang is nog de stemmotivatie van kiezers. Hoewel het bij Tweede Kamerverkiezingen in de eerste plaats gaat om het kiezen van een volksvertegenwoordiging, laten de kiezers steeds meer de keuze voor een regering(sleider) in hun stem doorklinken.

Politieke partijen spekuleren in hun kampanjes dan ook op de stem voor de macht. Lubbers maakt immers zijn karwei niet af vanuit de groene bankjes. Partijen die geen rol spelen in dat spel om de macht tellen niet mee. Niet voor de kiezers en dus niet voor de media. Dat geldt ook voor de PPR.

Voor de PPR rest nu niet zo zeer de vraag of er moet worden samengewerkt

of dat met kracht zelfstandig moet worden doorgegaan. Veel belangrijker is de vraag, hoe richten we de PPR organisatorisch kwa vorm en toon in, en welke rol wil de PPR spelen in het spel om de macht.

TIM VAN RUITEN

Hans Verstraaten werkt voor enige weekbladen.

TV-demokratie en kampanjes:

SCHILDPAD IS

SCHULD VAN NEDERLAAG PVDA

Van maart tot en met 20 mei was op tv onder meer het volgende te zien: Bert de Vries die, met verbaasde blik en rechte rug, door een lunapark gleeed. Den Uyl in zijn tuin met de inmiddels bekende schildpad Ahmed. Nijpels die zijn echtgenote Ingrid nadere inlichtingen verschafte over een scheur in de koffiepot. Lubbers die, vlak voor vertrek naar Tokio, in de tuin documenten doornam.

Ik vond die beelden, laat ik eerlijk zijn, *aardig* om te zien. Hun doel is de mens achter de lijsttrekker te tonen en aangezien onze politici in tegenstelling tot sommige Amerikaanse Presidenten geen acteursloopbaan achter de rug hebben bieden ze op die momenten taferelen van vergaande stunteligheid en aandoenlijkheid.

Van maart tot en met 20 mei verschenen er in de pers tevens talrijke artikelen over de tv-demokratie. 'Televisie helpt grijze midden in het zadel',¹ stond er boven één zo'n artikel, gepubliceerd in *Trouw*. Het betrof hier een waarschuwing van Ria Beckers tegen de ernstige vervlakking die tv-demokratie tot gevolg zou hebben. Het lijkt mij nodig dat over dit begrip tv-demokratie wordt gediskussieerd, maar ik wil me in het volgende verhaal vooral bezig houden met een poging tot ontmythologisering. Neem die kop in dat *Trouw*-artikel. Het eerste wat bij mij opkomt is geen instemmend geknik maar het idee dat het grijze midden reeds in het zadel zat toen in dit land tv nog moest worden uitgevonden.

In veel van die artikelen die de afgelopen tijd zijn verschenen wordt tv-demokratie in verband gebracht met *veramerikanisering*. Tv heeft ons allen een beeld geschonken van Amerikaanse verkiezingskampanjes — de *convention* als vierdaags karnaval, kandidaten die kinderen kussen en tot slot een tv-debat waarin twee mannen een poging doen zich verschrikkelijk waardig te gedragen. Tevens herinneren we ons dan de commercials waarin de ene kandidaat de andere met de grond gelijk maakt. Veramerikanisering is dan de waarschuwing: zo kan het eerdaags ook hier worden. Enkele artikelenschrijvers brachten het begrip in verband met 'pragmatisering, individualisering en fragmentisering' van het electoraat. Want alweer: met die woorden kon ook de Amerikaanse situatie, zo scheen, worden aangegeven. Ik biecht bij deze op ook zelf, in een verhaal voor de *Haagse Post*, die woorden te hebben gebruikt.

Na ze te hebben opgeschreven dacht ik: dat ziet er geleerd uit. Ik kreeg tegelijk het niet kapot te krijgen gevoel dat het sociologische wartaal was.

De vraag waar ik op in ga is: bestaat er in Nederland inderdaad een situatie die steeds meer analoog wordt aan de Amerikaanse? En de vraag die eraan voorafgaat is: wat is dan de Amerikaanse situatie? Hoe heeft zich daar de relatie tussen tv en politiek ontwikkeld?

Media-persoonlijkheid

In de vorm van persoonlijke memoires beschrijft de onlangs overleden auteur Theodore White een kleine dertig jaar kampanjevoeren in de VS.² Een deel van het boek is gewijd aan tv en politiek en het is het relaas zoals dat frekwent wordt weergegeven door Amerikaanse auteurs, dat wil zeggen dat het zo aangenaam is geschreven dat het leest als een avonturenroman. Zodat de skeptische lezer al meteen de indruk krijgt: dit is te mooi, te duidelijk. Hier klopt iets niet.

White en veel van zijn kollega's handelen in mijlpalen. Als eerste mijlpaal vermeldt White in zijn boek het jaar 1951, toen de *coaxial cable* werd aangelegd. Deze kabel zorgde ervoor dat voor de eerste keer het hele land vanuit één punt, namelijk New York, van nieuws kon worden voorzien. En White noemt deze mijlpaal 'nationalizing American opinion', waarbij hij kennelijk serieus meent dat er voor die tijd geen 'nationale opinies' bestonden.

Zo gaat hij pagina's lang door. Eisenhower wordt geïntroduceerd als een *media-persoonlijkheid* en, vermoedt White, waarschijnlijk de eerste Presidentiële kandidaat die gebruik maakte van tv. We hebben het nu over het jaar 1952, toen slechts vier-en-half-miljoen Amerikaanse huishoudens in bezit waren van een tv-toestel. Eisenhower behoeft helemaal, al dan niet via tv, een media-persoonlijkheid te worden. Dat was hij namelijk al vanwege z'n verleden als oorlogsheld. Eisenhower had tv helemaal niet nodig om President te kunnen worden. Hij was door die oorlog mateloos populair geworden — grotendeels terecht trouwens — en bovendien leverde de Democratische Partij op dat moment al twintig jaar de President. Hoog tijd voor een wisseling der wacht. De generaal had tevens als politikus niet veel te melden; hij opereerde ergens in het midden van het midden en dat is zelden een politieke positie die windeieren legt.

Maar al spoedig arriveert White in het jaar 1960, toen Nixon en Kennedy om de macht streden. Dat jaar was er het novum van de tv-debatten. De kandidaten streden een nek-aan-nek-race, volgens de *polls* tenminste en — over analoge situaties gesproken! — spoedig erna kwam het verhaal de wereld in dat Kennedy uiteindelijk won door zijn *tv-appearance*. Men kent wellicht het verhaal: ter voorbereiding bracht Kennedy een week door in de zon en een van zijn adviseurs koos een potje Lancôme als meest geschikte make-up. Nixon, vervolgt dan het verhaal, zag er daarentegen op tv uit alsof hij enkel uit zweet en zware baardgroei bestond. Ik kwam het verhaal onlangs weer tegen in Trouw, waar het werd verteld door een Nederlandse opiniepeiler die ermee — uiteraard — z'n Nederlands gelijk betreffende de niet-voorzien winst van Lubbers trachtte te halen.³

Het verhaal klopt. Kennedy bracht die week inderdaad door in de zon en gebruikte inderdaad Lancôme. Het klopt ook dat er leukere mensen zijn dan Nixon. Tegelijkertijd klopt het verhaal ook van geen kanten. Kennedy vertegenwoordigde de meerderheidspartij en had een *running mate* die uit Texas kwam en dus de zuidelijke staten kon leveren. Nixon was acht jaar Vice-President geweest, vast een belangrijke functie, maar ook een functie die je doorbrenkt in de schaduw van de opperbaas. Bovendien had Kennedy iets dat toendertijd (er was nog geen wettelijk maximum-

bedrag) echt telde in een Amerikaanse kampanje: geld. Veel geld. En dat heb je als kandidaat nodig in een groot land als de VS. Met al deze en andere factoren houdt White weinig rekening. Dat Kennedy uiteindelijk slechts met miniem verschil won — en niet eens een meerderheid van staten behaalde — is tekenend. Met nipte cijfers won hij in Texas en Illinois — twee staten die het grote aantal van 51 kiesmannen leverden — waar de Democraten dan ook aardig met de stembussen hadden geknoeid.

Akteur en gouverneur

Het kan dus zo zijn dat die tv-debatten in 1960 de doorslag hebben gegeven. Het kan ook net zo goed *niet* zijn. Maar ik kan wel raden waarom zoveel, en vaak intelligente mensen die tv-debatten als doorslaggevend beschouwden. Deze theorie heeft namelijk charme. Hij is leuk, spannend en toendertijd nieuw — kijk eens, wat een simpel instrument als tv vermag te doen.

Nog zo'n voorbeeld: 1968. Nixon kwam terug als kandidaat. Niet alleen schreef White er 'The Making Of The President 1968' over, maar een kollega produceerde er een cynische variant op: 'The Selling Of The President'.⁴ In dit laatste boek poogt de auteur aan te geven dat Nixon zichzelf, via tv, verkocht als 'nieuw en herboren'. En via tv de concurrentie verpletterde. Nixon zou dit dan vooral hebben klaargespeeld door gebruik te maken van handig in elkaar gezette commercials.

Ook dit verhaal heeft weer het voordeel van de charme en de eenvoud — en ook hier is later de mythe z'n rol gaan vervullen. Men kan de theorie Nixon & tv namelijk alleen volhouden indien men een zaak halsstarrig over het hoofd ziet: dat de Vietnamoorlog inmiddels een politiek en menselijk drama was geworden en dat iedereen terecht die oorlog associeerde met de Democratische Partij.

1976 biedt weer een ander voorbeeld. Carter streed tegen Ford. Na zestien jaar waren er weer tv-debatten tussen de twee kandidaten. In het debat maakte Ford de weinig briljante opmerking, dat Oost-Europa niet wordt gedomineerd door de Sovjet-Unie. En toen de uitslag bekend was volgden weer de gebruikelijke artikelen en boeken die deze blunder als doorslaggevend beschouwden. Weer werden op die manier wat zaken naar de achtergrond geschoven. Bijvoorbeeld dat Ford weliswaar President was, maar nimmer als zodanig gekozen; elektoraal was hij nooit 'getest'. Tevens had hij als Vice-President onder Nixon gediend, hetgeen toen niet bepaald een voordeel was. Ford noemt, als klap op de vuurpijl, in zijn memoires⁵ zelf het feit dat hij Nixon na Watergate vrijstelde van juridische vervolging als doorslaggevende factor — iets dat, meent hij, Amerikanen mij niet konden vergeven.

Maar de mythe betreffend tv & politiek bereikt natuurlijk z'n hoogtepunt in 1980, met Reagan. Het begint er al mee dat van hem immer wordt vermeld dat hij akteur is geweest in B-films en zelden dat hij acht jaar lang gouverneur was van 's lands dichtstbevolkte staat. Zijn tv-optredens zouden voor de overwinningen in '80 en '84 hebben gezorgd. Men dient dan wel te vergeten dat Carter hopeloos ten onder ging in het Iraanse gijzelingsdrama en dat zijn partij vooral ideologisch het peil der totale verwarring had bereikt. Nog voor dat Reagan President was geworden, heeft de politikoloog Kevin Phillips⁶ al trachten aan te geven dat Amerika al sinds eind jaren vijftig een almaar groter wordende conservatieve golf kende, voornamelijk als reactie op het Roosevelt-tijdperk; en dat die golf z'n hoogtepunt bereikte op het moment dat de conservatief Reagan zich als kandidaat beschikbaar stelde. Want Reagan is niet alleen de gewezen akteur in B-films; hij is vooral de representant van een Amerikaans verleden. Dat van de jaren twintig. Zijn ideologie bestaat dan ook voornamelijk uit politieke en sociale nostalgie naar die jaren. Ik geef toe: als Phillips z'n verhaal duidelijk moet maken dient hij ontzaglijk veel werk te verzetten, wat hij

ook doet in zijn boek. Zijn theorie mist de charme van de eenvoud en is een relaas met veel mitsen en maren. Haal er tv bij als belangrijke dan wel doorslaggevende faktor en de charme der eenvoud keert ineens terug.

Onverschilligheid

Natuurlijk kennen de VS een tv-demokratie, dat wil zeggen: Amerikaanse politici hechten veel belang aan het medium. Maar mij lijkt het niet nodig om dertig jaar Amerikaanse politiek bijna in z'n geheel op te hangen aan dat medium. Daarvoor is de tegenargumentatie te sterk en de bewijslast vaak te zwak. De verhalen zijn mooi en spannend om te lezen — maar dat waren de mythen van de Grieken ook. Dit resulteert in de volgende konklusie: veramerikanisering van de Nederlandse politiek houdt meestal in, dat men het heeft over een ongenueanceerde, hyperbolische opvatting van de Amerikaanse relatie tussen tv & politiek. Faktor van belang hierbij is het voor de hand liggende maar toch zelden gehoorde feit dat invloed van tv op politiek nou eenmaal niet meetbaar is. Hetgeen in praktijk niet leidt tot grote voorzichtigheid, maar eerder het omgekeerde: als er niets te bewijzen valt kun je met groot gemak alles over die relatie gaan beweren. Bijvoorbeeld dat tv in elektorale processen de doorslaggevende faktor kan zijn.

Er doet zich hier trouwens nog iets merkwaardigs voor, dat eveneens zo voor de hand schijnt te liggen dat er zelden nader op wordt ingegaan: zo tv al een grote rol in het politieke proces speelt, wordt dit als niet netjes beschouwd. Ik citeer Sander Vanocur die in '76, als tv-kritikus van The Washington Post, schreef over de toen net beëindigde kampanje en de relatie met tv: 'It wasn't supposed to work out that way. But it has.' Tv, betoogde hij, als gebruikelijk zonder enig bewijs, was wat politiek betreft een te grote rol gaan spelen. Foei. Hij excuseerde tegelijkertijd de politici die, meende hij, vooral 'leegte' voortbrachten op de buis. En schreef: 'They would be fools if they tried to explore issues in a medium that measures out the world in 30-seconds takes.'⁷

Nu schakel ik gelijk over naar de Nederlandse situatie, want het zou kunnen dat hier inderdaad wél een analoge situatie bestaat. Ten eerste beweert Vanocur dat het niet de bedoeling was dat tv & politiek zo met elkaar zouden omgaan — en hij bedoelt dan: ze gaan oppervlakkig met elkaar om. Het ontbreekt, zoals ook Ria Beckers in Trouw stelde, aan diepgang. Mij lijkt dit wel juist, al wordt in Nederland gelukkig niet strikt de limiet van 30-seconds takes gehanteerd. Maar Vanocur begraaft zich tevens in zijn eigen mooie formuleringen, want impliciet beweert hij dat er wellicht ooit — wanneer dan? — een andere bedoeling was inzake tv & politiek.

De analoge situatie is volgens mij nou net, dat ook hier net als in de VS door de omroepen zelden of nooit goed is nagedacht op wat voor wijze over politiek te berichten. Ton Planken heeft dit, na z'n afscheid van Den Haag Vandaag, in één woord samengevat: onverschilligheid.⁸ Dat is, denk ik, waar — maar zeker speelt ook de faktor van ons 'versplinterd' omroepbestel een eminente rol. Deze versplintering is in praktijk, zoals bekend, een ernstige hinderpaal om politiek-bestuurlijk Nederland op tv behoorlijk te coveren. Dat is simpel aan te geven: terwijl veel kranten in de regel tien à twaalf verslaggevers in de Residentie hebben rondlopen, is het al veel als een omroep één tv-verslaggever vast in Den Haag heeft gestationeerd. Versplintering en onverschilligheid zijn aldus de belangrijkste redenen dat de Nederlandse omroepen de politiek slechts op zeer beperkte manier volgen. Dit is, neem ik aan, nooit de bedoeling geweest — dat wil zeggen: een bewuste keus — maar meer een gevolg van de tradities en beperkingen die ons tv-bestel met zich meebrengen. De VS

hebben een commercieel bestel. De omroepen hebben daar de afgelopen dertig jaar hun journalistieke staven, en meer nog hun politieke redakties, sterk uitgebreid. Maar ook de Amerikaanse omroepen hebben, net als de Nederlandse, zichzelf iets te gemakkelijk wijsgemaakt dat het medium grote beperkingen kent. En zo hield men zich vaak plichtsgetrouw aan die 30-seconds takes: politici die via microfoon en kamera *statements* gingen roepen. Nu is de wijze waarop de Amerikaanse omroepen de slag om de kijkersgunst uitvechten veel heviger dan hier; het gaat er immers in de eerste plaats om zoveel mogelijk kijkers 'vast te houden', want als ze 'weglopen' volgen spoedig erna de adverteerders. Wat dat betreft hebben we in Nederland een gematigde versie. Ook hier is, vooral met de komst van TROS respectievelijk Veronica, de slag om de kijkersgunst verhevigd en zorgde de versplintering van het bestel er extra voor dat politieke verslaggeving op tv vaak een armoedig aanzien gaf en geeft.

Ik vind overigens niet dat hier sprake is van een rampzalige ontwikkeling. Ten eerste heb ik sterk de indruk dat de Amerikaanse tv-verslaggeving in dertig jaar kwalitatief erop is vooruit gegaan. Onder meer, en dat is wel aardig, door niet langer personeel aan te trekken dat een opleiding bij de radio heeft genoten — maar steeds meer medewerkers in te huren die eerder werkzaam waren als politiek verslaggever bij kranten en vaak een universitaire opleiding hebben doorlopen.⁹ Ten tweede: desalniettemin produceren Amerikaanse omroepen nog steeds weinig programma's over politiek die je gelijk met een Pulitzer Prijs zou willen belonen. Maar er is een opmerkelijk verschil met Nederland: relatief veel meer Amerikanen dan Nederlanders gebruiken tv als enige bron van nieuwsvoorziening.¹⁰ 'Korrektie' via kranten kan dan nauwelijks of niet plaatsvinden.

Ten derde: belangrijk onderdeel van de Amerikaanse tv-democratie zijn de politieke commercials. In de weken voor de verkiezingsdag krijgt de Amerikaanse kijker een waar bombardement van dergelijke, vaak weinig subtiele en zachtzinnige, commercials, en meestal tijdens *prime-time*. Zo men onze uitzending der politieke partijen daar mee wil vergelijken, dan kan men ook wel even de ogen toeknippen en zeggen: wat lijken onze in Limburg geproduceerde auto's toch verdomd veel op Amerikaanse stationcars.

Techniek

Ik stel dus dat de Amerikaanse relatie tussen tv & politiek vanwege de mythologisering een vertekend beeld oplevert; en dat je eerst die Amerikaanse relatie moet nuanceren om te kunnen bezien of hier sprake is van een analoge situatie.

Nuanceren is een vervelende kwestie, maar ik wil op dit nivo toch wel even doorgaan. Een overeenkomst tussen Nederlandse en Amerikaanse tv is, dunkt me, een preokkupatie met de techniek. Ik geef een voorbeeld uit de praktijk. In de afgelopen campagne was ik te Ommen beland waar Wiegel een spreekbeurt zou geven. Op dat soort avonden blijkt dat je als schrijvend verslaggever terdege rekening moet houden met tv, want je struikelt dan letterlijk over de kabels. Er was een kamerteam aanwezig. Nogal logisch: het was Wiegels eerste openbare optreden na z'n afgelaste terugkeer naar Binnenlandse Zaken. De nieuwe minister en partijgenoot De Korte sprak die avond in Limburg en daar was een team van diezelfde omroep aanwezig. Er waren nu twee straalverbindingen aangelegd naar Hilversum waar beide heren live en via de split-screen methode te zamen in beeld werden gebracht. Naarmate Wiegel meer bier tot zich nam begon hij almaar luider, zij het buiten beeld, de omroepmedewerker hartelijk te bedanken voor deze gratis zendtijd — en welbeschouwd was het ook niet meer dan dat.

Maar wat mij opviel was de vreugde die bij de aanwezige tv-journalisten heerste toen

dit problematisch technische karwei geheel goed was volbracht. Prachtig! vonden ze dat. Journalistiek gezien ging het om niets, het in praktijk brengen van technisch vernuft was die avond doel op zich geworden. Het is niet zozeer preokkupatie met techniek, maar beter gesteld: een preokkupatie met *de vorm* waar Hilversum zich vaak met iets teveel kinderlijke vreugde mee bezighoudt. Tekenend hiervoor: dure decors, het almaar op zoek zijn naar 'de juiste formules' voor programma's over politiek, de introductie van spelletjes in programma's over politiek. Het ziet er allemaal uit als een noodgreep en dat zal het au fond ook wel zijn: de angst dat programma's over politiek saai worden annex een gebrek aan middelen om er kwalitatief meer van te maken. Ik wil niet alles goed praten en nuanceren, maar ook deze preokkupatie met de vorm is niet overheersend. De vertekening treedt op vanwege het feit dat bijna alle zendgemachtigden menen tijdens kampanjes 'iets aan politiek te moeten doen' en dan meestal met dergelijke programma's aan komen zetten. Er bestaan daarnaast wel degelijk programma's waarin politici niet aan spelletjes behoeven mee te doen en niet hoeven plaats te nemen voor de dure decors. Dat ze ook in die programma's in de regel *statements* verkondigen en wel op een armoedige manier kan zijn — maar ligt dit aan de tv? Ik heb in de afgelopen kampanje niet gemerkt dat ze tegenover de schrijvende pers ineens een heel andere toon aansloegen en hun opmerkelijke, originele ideeën juist voor die pers bewaarden. Mijn indruk was gewoon dat die opmerkelijke, originele ideeën er nou eenmaal niet waren. Het grote grijze midden dat de politiek op tv toont is zodoende ook niet de schuld van het medium. Het medium toont alleen dat politiek in de hedendaagse Nederlandse situatie weinig meer dan dat te bieden heeft. (Ik heb het hier, zoals u al begreep, over de politiek van de grote partijen.) Hoogstens kan je stellen dat het medium zodanig is of zodanig wordt gehanteerd, dat die situatie op tv wordt versterkt. Wie een kleine twee uur live drie lijsttrekkers op vermoeiende wijze met elkaar laat debatteren, zorgt bijvoorbeeld voor zo'n versterking. Een krant kan altijd nog zeggen: we hebben een debat tussen die drie georganiseerd, er kwam weinig uit, vijf kantjes tekst is wel voldoende.

Dit soort kwesties is echter toch zonder veel moeilijkheden deels te verhelpen. Je kan zo'n debat niet live opnemen, zodat je erin kunt snijden. Je kan drie debatten organiseren, de stopwatch thuislaten en een kundige presentator ervoor laten zorgen dat de politici wat meer doen dan het verkopen van statements. Maar als gezegd: de omroepen schijnen niet al teveel over politieke coverage te hebben nagedacht en nemen 'de beperkingen' iets te gemakkelijk als vaststaand feit aan.

Beginselen

'Mannetjesmakerij' is een ander aspekt dat met veramerikanisering en tv-democratie in verband wordt gebracht. Stelling: het gaat steeds meer om de personen en niet om de politieke ideeën. Eerdergenoemde Vanocur heeft er als reden voor aangegeven, dat beginselen nou eenmaal moeilijk in beeld te brengen zijn. Dat kan hij natuurlijk makkelijk beweren, want voor zover ik kan nagaan is dit zelden of nooit geprobeerd. Waarom kan het eigenlijk niet? Eenvoudig is het niet, maar — om een voorbeeld te noemen — het is mijns inziens best mogelijk een tv-programma over het basisinkomen te maken zonder dat de kijker na enkele minuten in diep coma geraakt.

Doch alweer: er bestaat hier geen wezenlijk verschil op dit moment tussen tv en schrijvende pers. Ook in de schrijvende pers gaat de aandacht vooral uit naar de personen en niet naar de ideeën en beginselen. Vraag een: was het in het tv-loze tijdperk dan anders? Het is waarschijnlijk zo dat Thorbecke, Troelstra en Domela Nieuwenhuis veel sterker gekoppeld werden aan de beginselen die ze vertegenwoordig-

den, maar toch speelde ook bij hen de persoonlijke populariteit een grote rol. Op haar eigen manier heeft de ARP trouwens honderd jaar lang, met en zonder tv, weinig anders gedaan dan 'mannelijkmakerij'. Vraag twee: waar hebben we het eigenlijk over met die beginselen? Wat de grote partijen betreft: dan hebben we het over lucht met weinig zuurstof. De PvdA piekert sinds kort over wat ze met de staat wil en al sinds zeer lang of ze nog iets met socialisme wil. Wat het CDA betreft wordt dan immer gezin! geroepen, maar het is de vraag of je dit een beginsel kunt noemen laat staan een specifiek CDA-beginsel laat staan een beginsel waar die partij politiek mee kan of wil bedrijven. De beginselen der VVD komen vooral tot uitdrukking doordat een partijlid af en toe het woord Thorbecke! roept en na deze toverformule er het zwijgen toedoet. Die partijen slepen een bleke erfenis van hun ideologie mee en dan kun je je afvragen of 'mannelijkmakerij' niet alleen een kwestie van noodzaak is, maar tevens: een kwestie die niet per definitie slecht hoeft te zijn. Zoals Jansen van Galen in de Haagse Post opmerkte: 'Wie zal zeggen of persoonlijk wantrouwen een slechtere basis voor een politieke keuze is dan trouw aan beginselen, die in de praktijk van alledag maar marginale betekenis blijken te hebben?'¹¹

Tv is hier veroorzaker noch hoofdschuldigde — maar weerspiegelt slechts het politieke spektrum van vandaag de dag. Tot slot is er nog de aantijging dat tv de kleine partijen de duisternis in laat verdwijnen; een onvrede die de vertegenwoordigers van die kleine partijen overigens diverse malen mochten toelichten, en wel op tv. Ten eerste: ook dit is geen uitvinding van tv. In de kranten geschiedt namelijk hetzelfde. Ten tweede: journalistiek blijft het nou eenmaal een probleem om in een land met zoveel partijen te zorgen voor een evenwichtige verslaggeving. Waar leg je de norm? Het kan best zijn dat de PPR leukere, betere ideeën heeft dan de grote partijen, doch degenen die dat beweren behoren meestal tot de PPR — en wie op een dergelijke wijze redeneert kan nog jaren zo doorgaan. Ik moet eerlijk zeggen: als ik bezie hoe in de afgelopen periode kranten en tv hun politieke berichtgeving hebben verzorgd, dan zijn de kleine partijen er niet eens zo bekaaid van afgekomen. (Ja, ik zeg er ook eerlijk bij: daar heb ik geen bewijzen voor — het betreft hier inderdaad gevoel, hetgeen overigens ook bij tegenstanders van dit idee het geval is.)

Dat het grote, grijze midden de politiek is gaan beheersen is op de eerste plaats geen nieuwe ontwikkeling. Wel een ontwikkeling die zich op 21 mei 1986 heeft versterkt. Hier zijn talrijke sociale, economische en politieke redenen voor te geven. Maar tv als boosdoener aanwijzen? Kom.

Schildpadden

In Vrij Nederland kwam een PvdA-campaigner aan het woord die de geringe winst van zijn partij analyseert en konkludeert: het is de schuld van de tv. Meer in het bijzonder: de schuld van TROS-Aktua.¹² Die rubriek had namelijk Den Uyl met zijn schildpad gefilmd, in het kader van de mens achter de lijsttrekker. Nou, vond die campaigner, dat was een ernstige fout, want kijkers associeerden dit natuurlijk met ouderdom en sloomheid. Ik vond dit een verrassend citaat. Niet alleen omdat het leuk klinkt, maar ook omdat het serieus scheen te zijn bedoeld. En vooral: omdat we hier te maken hebben met een Nederlandse variant van de Amerikaanse mythemakers betreffende tv & politiek. Ik neem aan dat iemand die schildpadden van electoraal belang acht ook meent dat in de VS mensen President worden omdat ze het juiste potje make-up gebruiken.

Hier spreekt de ware gelovige in de tv-democratie. Dat is een menselijk soort dat ik in kampanjetijd steeds meer tegenkom. In de regel hebben deze types zich het predikaat media-adviseur opgeprikt en jarenlang vallen ze Den Uyl lastig met het advies

of-ie z'n bril tijdens tv-debatten wat minder vaak op en af wil zetten. En doe 'ns ontspannen op tv Joop! Ik vrees dat deze ware gelovigen net als ik die Amerikaanse boeken over tv & journalistiek hebben doorgenomen en geheel onder de indruk zijn geraakt van die avonturen en mythen.

Tijdens de campagne heb ik Maurice de Hond zich snel zien bekeren tot ware gelovige. Hij moest wel. In maart bleek dat D66 aanzienlijk meer succes had gehad bij de raadsverkiezingen dan De Hond had voorspeld. Dat komt, stelde De Hond, door Van Mierlo's optreden in RUR, vier dagen voor de verkiezingen. En er volgde instemmend geknik van de medegelovigen. Het was ten slotte Van Mierlo zelf die helderheid schiep in de mist van Inter/view: natuurlijk kwam De Hond met zo'n verklaring, het was de methode om een kromme voorspelling recht te praten.

De Hond diende deze tour de force na 21 mei te herhalen nadat wederom zijn voorspellingen niet waren uitgekomen. Nu lag de onverwacht grote winst van het CDA aan Lubbers' optreden in enkele tv-debatten vlak voor de verkiezingen. En een kollega van zijn onderzoeksburo verwees daarbij naar de VS, naar dat debat in 1960. Kan het ook zo zijn dat een deel der kiezers uit de middengroepen op het laatste moment vooral op de eigen portemonnee heeft gestemd?

In de VS heten de ware gelovigen Theodore White en Joe McGinnis en Sander Vanocur. Hier heten ze bijvoorbeeld Kees Bode, toen jaar lang PvdA-kampanjeleider en in 1980 naar de andere kant van de oceaan gevolgen om te kijken hoe het Reagan-team met tv omging. Hij kwam terug met het idee om van Den Uyl een staatsman te maken. Men kan natuurlijk stellen dat deze mensen een lage dunk van de gemiddelde kiezers hebben, maar dat is 't niet zozeer. Eerder lijken ze me behept met een bijkans blindmakende fascinatie voor tv. Je komt ze tegenwoordig redelijk veel in de PvdA tegen, en dat verbaast me niet. Dat is namelijk dezelfde partij die sinds enkele jaren Nieuwe Technologie zo'n prachtbegrip vindt. Modern! En het lijkt me tevens van alle grote partijen degeen te zijn die ideologisch het meest in verarring is. En dan wordt elke nieuwe theorie of nieuw begrip al snel in dankbaarheid aanvaard. Ga zo door, heren, en u eindigt eens vanzelf met de konklusie dat het Tweede Kabinet Den Uyl er had kunnen komen als de leider die dag gezelschap van een jonge, frisse cocker spaniel had gehad.

Wat de tv-demokratie betreft: het lijkt me al heel mooi indien bepaalde mythes tot gezondere proporties worden teruggebracht. Alsnog kan Hilversum zich dan in alle rust gaan buigen over de vraag: kunnen we politiek ook op een iets andere wijze verslaan? Zo ja, hoe dan? Wellicht kunnen ze wat dat betreft nog het een en ander leren van CBS, NBC en ABC.

HANS VERSTRAATEN

1. *Trouw*, 27 maart 1986.
2. Theodore H. White, *America In Search For Itself — The Making Of The President 1956-1980*.
3. *Trouw*, 26 mei 1986.
4. Joe McGinnis, *The Selling Of The President*.
5. Gerald Ford, *A Time To Heal*.
6. Kevin Phillips, *The Emerging Republican Majority*.
7. Sander Vanocur, geciteerd door White.
8. Ton Planken, *Den Haag Vandaag — De Zekerheid Van Een Scheef Beeld*.
9. Johnstone, Slawski & Bowman, *The News People*.
10. Laurence Bergreen, *Look Now, Pay Later*.
11. *HP*, 10 mei 1986.
12. *VN*, 31 mei 1986.

Hein Westerouen van Meeteren is docent politieke wijsbegeerte aan de school voor journalistiek te Kampen en actief lid van de Federatieve Groenen. Het interview met hem werd afgenomen door Jaap de Jong en Lidie Koeneman.

Interview

met Hein Westerouen van Meeteren:

'ELKE AKTIVIST BIJ ONS HONGERT NAAR SPIRITUALITEIT'

Enkele weken voor de Tweede Kamerverkiezingen hadden we een vraaggesprek met Hein Westerouen van Meeteren, actief lid van de Federatieve Groenen en tweede op de kamerlijst.

Inmiddels is bekend dat de Federatieve Groenen er duidelijk niet in geslaagd zijn een zetel te verwerven in de Tweede Kamer. Toch vond de redactie het belangrijk dit uitgebreide interview te plaatsen, omdat tenslotte ook in de PPR veel aandacht is voor het groene denken, er wordt gesproken over spiritualiteit, er wordt gezocht naar een synthese van diverse stromingen. Wat moeten we ons bij spiritualiteit voorstellen, waar liggen de wortels van het groene denken, hebben de bestaande politieke stromingen afgedaan...?

Over zulke thema's ging het vraaggesprek, waarbij aardig wat filosofische problemen aan de orde kwamen. Dat is niet vreemd als er twee politikologen en een filosoof rond de tafel aanschuiven. Bovendien hebben wij, de interviewers, zij het in verschillende mate, wel belangrijke bezwaren tegen het ecologisch denken.

Wij hadden ons gewapend tegen een extreme groene denker, zoals we ze eerder maakten. Maar dat viel al heel snel mee. Hein bleek niet dogmatisch, ook niet in eigen leven en bevestigde al voordat de band draaide dat de mens een eigen ethische beslisruimte heeft. Het interview werd daardoor meer tot een gesprek dat zich langs concentrische cirkels ontwikkelde en waar op gezette tijden wederzijds begrip niet op te lossen viel. Om dat te kunnen volgen, houden we ons aan de volgorde van het gesprek.

Het echte interview wordt door ons geopend met de vraag naar de historische wortels van het huidige groene denken.

Hein: "Het groene denken is al duizenden jaren oud. Je vindt wortels in het Chiriese taoïsme, het Aziatische boeddhisme en hindoeïsme, in de Griekse natuurfilosofie, ge-

deeltelijk in het middeleeuws christendom. Dit zijn klassieke wortels; modernere wortels vind je in het calvinisme, voor Nederland in de politieke vertaling van het anti-revolutionaire denken van Abraham Kuyper en Groen van Prinsterer. De meest moderne wortels liggen in de jaren zestig: de hippiebeweging, de kabouterbeweging, het nieuwe milieu- en ekologisch bewustzijn na het rapport van de Club van Rome. Dat zijn dus nogal wat wortels. Dan is er een aantal inspiratiebronnen op het levensbeschouwelijke vlak. Ik noem het feminisme, de kleinschaligheidsbeweging, de milieubeweging, de vredesbeweging, de Derde Wereldbeweging. Een nog nieuwe inspiratiebron — waarbij in de partij nog een redelijke discussie is als termen gebruikt worden als holisme, nieuw paradigma, het denken van Fritjof Capra — is het nieuwe denken, zoals het holistische denken dat voortkomt uit de gezondheidszorg en de nieuwe psychologie, de humanistische psychologie.

Daarbij moet je zien dat bij de Federatieve Groenen de inspiratiebron een zaak is die volledig in de individuele sfeer ligt. Waar we elkaar vinden is dat we verband willen brengen tussen mens, natuur en kosmos. Hoe dat verband verder wordt gedefinieerd moet zich nog uitwerken in filosofische en daarna in politieke zin. Natuurlijk speelt het woord ecologie daarin een centrale rol.”

Wat versta je onder kosmos?

Hein: “Het geheel waarin de aarde, de mensheid en het leven is opgenomen, waarvan de begrenzingen niet bekend zijn omdat ze wetenschappelijk niet zijn aange-toond. Er zit zeker een religieuze ondertoon in, als je dat woord kosmos gebruikt.”

Maar je gebruikt ook het woord wetenschappelijk, wetenschappelijk niet aange-toond?

Hein: “Inderdaad, want wetenschap is empirisch onderzoek naar waarneembare relaties, gedragingen, feiten. De moderne natuurkunde heeft op subatomair nivo een aantal verbijsterende dingen ontdekt, maar op het makronivo tast men nog steeds in het duister. Over zaken als de begrenzingen van het heelal, de ‘Big Bang’, de zwarte gaten. Gebruik je dus het woord kosmos, dan weet je dat je op een terrein komt waar geen wetenschappelijk harde uitspraken meer over te doen zijn. Je verwijst naar het besef van mensen opgenomen te zijn in een groter geheel.”

Dualistisch

Wij begrijpen niet hoe je dingen combineert. Als kosmos het geheel, het totaal is, waarom heb je dan toch behoefte je af te vragen of daar nog grenzen aan zijn?

Hein: “Wat je kunt konstateren is dat je je inspiratiebronnen, je ideologie kunt putten uit het metafysisch geheel; dus heeft de wetenschap niet het laatste woord. Onder ons zijn mensen, ik ook, die buiten het wetenschappelijke, het fysieke ook een aantal werkelijkheden veronderstellen en ook ervaren, wat je meditatief kan noemen, die heel erg van belang zijn voor je politiek handelen. Die politieke dimensie is in onze samenleving weggesneden, deels terecht, deels onterecht, en dat leidt tot rampen: letterlijke en fysieke maar ook tot geestelijke en emotionele.”

Maar dan heeft wetenschap in de klassieke zin, meten van empirisch meetbare feiten, geen enkele betekenis meer!

Hein: “Maar dan denk je weer dualistisch, in ja-nee/zwart-witschema’s. Je kunt wetenschap erkennen als een beperkte maar nuttige bezigheid, zich beperkend tot het eigen gebied van empirische wetenschap. Dan kun je zeggen, zoals het marxisme: ik houd hier op. Dan kan politiek alleen gebaseerd zijn op objectief waarneembare werkelijkheden. Wij, ik, erkennen dat daarbuiten een gigantisch, bijna eindeloze andere werkelijkheid is, metafysisch of religieus, die van immens belang kan zijn voor ons politieke en sociale handelen.”

Noem je dat terrein dan onzekerheid of denken we dan weer te dualistisch?

Hein: "Vanuit het wetenschappelijke denken heet dat onzekerheid, vanuit het levensbeschouwelijke heeft het te maken met intuïtie, meditatie en andere dan wetenschappelijke waarnemingen, met het zintuigelijke. Dan begeven we ons op een eng en gevaarlijk terrein in de politiek. Daar ben ik me van bewust, maar dat terrein mag niet verwaarloosd worden."

Dus de andere politieke partijen in onze cultuur besteden te weinig aandacht aan dat metafysische, dat spirituele. De reden voor Roel van Duyn om de PPR te verlaten...

Hein: "...om precies dezelfde reden verliet ik de PPR tien jaar geleden!"

Kun je dat spirituele nader beschrijven?

Hein: "Het verwijst naar dat menselijk ervaringsgebied dat wel een objectief gebied is, maar niet wetenschappelijk onderzoekbaar. Voor veel Groenen is het echter een zeer reëel gebied. Bij ons zitten mensen die mediteren, die zijn beïnvloed door de antroposofie, die bij Baghwan hebben gezeten, of die het christendom zeer radikaal hebben overdacht. Het is een nieuw soort religiositeit, maar zonder dogma's."

Hoe breng je dat in de politiek in?

Hein: "Dat is een groot probleem, omdat er in onze samenleving een bijzonder groot wantrouwen bestaat tegenover vermenging van religie en politiek. Historisch is dat te verklaren uit het sekularisatieproces in Nederland vanaf 1795, waardoor we een wetenschappelijke, rationele, materialistische en masculinistische cultuur hebben gekregen die het zachte, het gevoelige, het intuïtieve, het religieuze, het metafysische heeft proberen weg te snijden. In het begin had dat positieve effecten, het losmaken van Kerk en Staat, maar het heeft ook ontwikkelingen doen ontstaan als het fascisme en het wetenschappelijk kunnen doden van mensen, beesten en de natuur."

Kultuurpatroon

Maar kun je dat spirituele dan in de politiek ook oproepen? Wij hebben die discussie ook in de PPR!

Hein: "Je moet het niet konstant naar voren brengen als 'jongens, we moeten spiritueel zijn'. Maar voor elke activist in onze partij is het belangrijk ermee bezig te zijn. Niet in openbare, maar in privé-zin. Er is bij ons, bij veel mensen een enorme honger naar een nieuwe bezinning op spiritualiteit. Wij zien een verband tussen spirituele armoede en vernietiging van mens en natuur. Capra zegt dat het westers cultuurpatroon heeft geleid tot een gefragmenteerd bewustzijn, waarin iedereen een deel uit de werkelijkheid isoleert als een eigen specialisatie. Dan verlies je het verband met het geheel. Met andere woorden, een atoombom kan tot stand komen omdat elk onderdeel gemaakt wordt door mensen die zich niet bewust zijn van waar ze mee bezig zijn, of hoogstens vaag bewust."

Maar dat is een schaalprobleem, een probleem van arbeidsdeling en maatschappelijke organisatie, toch geen spiritueel probleem.

Hein: "Jawel, want die mensen zijn zich niet alleen meer bewust van waar ze mee bezig zijn, ze willen dat zelfs niet. En dan zeg ik met Capra dat dat armoede van gefragmenteerd westers denken is."

Toen wij die discussie hadden in ons partijbestuur vonden wij dat spiritualiteit iets ongrijpbaars is, iets dat spontaan tot stand kan komen, niet iets dat je oproept. Op onze vraag wat te doen, antwoordden anderen die die spiritualiteit misten dat dan aan het begin van iedere vergadering iedereen moest vertellen wat je belangrijkste ervaring was geweest die dag. Daarvan gingen bij ons de lampen uit.

Hein: "Dat heeft dan te maken met je eigen conditionering. Maar zo'n dogmatische

vormgeving vind ik ook onjuist. Je kunt niet beginnen met een handje vasthouden of een oogje dicht doen, maar naar behoefte kan er wel een stilte komen, of iemand kan iets vertellen. Maar spiritualiteit wordt gedood, wordt een lege huls als het een soort kerkelijke rituele handeling wordt.”

Dan blijft nog steeds de vraag hoe je dan wel gestalte kunt geven aan die spiritualiteit. Hoe doen jullie dat?

Hein: “Wij hebben in de Groene Raad een roulerend voorzitterschap. Een aantal mensen is net zoals jullie fobisch voor dat soort dingen en die zitten heel klassiek voor. Als ikzelf voorzit, lees ik iets voor dat ik belangrijk vind. De laatste keer bijvoorbeeld een stuk over wantrouwen van Baghwan. Toepasselijk omdat het wantrouwen overheerst in de politiek. Dat is leuk, daar luisteren mensen naar, daar zijn ze het wel of niet mee eens.”

Waarom zijn wij nou fobisch?

Hein: “Dat moet je aan jezelf vragen!”

Jij zegt dat wij het zijn, wij ervaren dat probleem niet, dus waarom zouden wij er een antwoord op geven?

Hein: “Jullie reactie is fobisch.”

Maar die reactie horen wij vaker van mensen uit ekologische hoek. Het lijkt ook een manier om het voor jullie weer veilig te maken.

Hein: “Nee, ik weet niets van jullie en dat is een voordeel. Het enige dat ik constateer is dat in mijn ogen...”

Het enige dat wij zeiden was dat alle lampen uitgingen als je in zo'n geforceerde situatie tot spiritualiteit moest komen. Spiritualiteit kun je hoogstens een beetje sturen, het is er altijd en blijkt soms wel, soms niet.

Hein: “Je kunt er ruimte voor geven, dat is wat wij zeggen. Maar dit soort zaken hoort niet in de politieke discussie terecht te komen, je moet er met jezelf uitkomen. Voor mannen is het een enorme opgave om wat met ons gevoelsleven te doen. Wij mannen doen dat heel dom. Wat vrouwen een beetje moeten leren is dat er in het leven ook hele harde, zakelijke en vervelende dingen zijn, waarmee je moet leren leven. Vrouwen willen het altijd leuk, gezellig en emotioneel houden. Dat merk ik bij ons, ze schreeuwen en zeggen dat wij, mannen klootzakken zijn. Natuurlijk hebben mannen gevoel. De vraag is wat je er mee doet. Het onderdrukken is het gevaarlijke in de politiek. De politiek wordt pervers als politici het gevoelsleven onderdrukken. Alle machtswellust, alle manipulatie komt voort uit verwrongen gevoelens. Aandacht willen hebben is het vragen om een soort van liefde. Het onderling strijden van mannen is in feite de strijd die je vroeger met je broertjes voerde om de aandacht van je moeder. Ben je je daarvan niet bewust in de politiek, dan zak je af naar een heel eng nivo. Lees je Wilhelm Reich hierover, dan gaan je ogen open. Kijk naar de relaties tussen onderdrukte gevoelens en fascisme.”

Leiderschap

Maar noem je dat nog steeds spiritualiteit. Dit is toch een vorm van psychologiseren over hoe mensen in de politiek soms met elkaar omgaan.

Hein: “Nee, het is ook een zijspoor. Maar het heeft wel politieke consequenties. Het leiderschap en de reacties daarop heeft te maken met het gevoelsleven van mensen. Zelfs als je het buiten de politiek zou willen houden, blijkt dat het toch een rol speelt.”

Je kunt voor diezelfde verschijnselen ook maatschappelijke verklaringen geven, bijvoorbeeld voor fascisme en leiderschap.

Hein: “Ja vanuit een puur marxistisch standpunt.”

Daar hoef je geen marxist voor te zijn. Over leiderschap kun je niet praten zonder naar Weber te kijken, dat was toch geen marxist.

Hein: "Maar Weber heeft het fascisme niet aan den lijve ondervonden."

(Vervolgens ontaardt de discussie even in het spelletje wie de meeste namen kan noemen van sociologen die verkeerd terecht zijn gekomen.)

Waar het ons om gaat is dat je gebeurtenissen in de maatschappij psychologisch kunt duiden, maar ook kunt verklaren vanuit maatschappelijke verbanden. Langs beide wegen kom je tot op zichzelf kloppende verklaringen.

Hein: "Elke logika is in zichzelf consistent, het gaat om de keuze van uitgangspunten."

Hoe verhoudt logika zich nu tot spiritualiteit?

Hein: "Spiritualiteit is een logika, maar met andere uitgangspunten."

Hoe kunnen wij nog met elkaar praten als wij ons beroepen op de analytische en jij je beroept op de spirituele logika?

Hein: "Ik wil de analytische logika best overnemen, alleen wil ik me er niet toe beperken omdat ik me niet wil afsnijden van een andere belangrijke werkelijkheid. Willen jullie je beperken tot de analytische logika, nou, dan houden we een analytisch logisch gesprek."

Er zijn dus meer werelden naast elkaar!

Hein: "Precies. In feite, zegt de ekologie, grijpen die werelden organisch in elkaar, alleen zijn we met ons verstand niet in staat..."

Daar begrijpen we helemaal niets van. Waarom toch de behoefte aan dat grote systeem, dat alles weer met elkaar in verband brengt.

Hein: "Maar ik begrijp de behoefte aan beperking niet, om het maar overzichtelijk te houden."

Maar dat zeggen we niet. Als het spirituele het terrein van onzekerheid is, laat dat zo. Als er meer belevingswerelden mogelijk zijn, het zij zo. Dan moet je niet proberen daar weer een 'all-over'-theorie onder te stoppen, waardoor het toch weer één systeem is. Nee, het is gewoon een stuk onzekerheid waar wij, westerse mensen mee moeten leren leven. Wat ekologen dan doen is toch ook een stuk onzekerheidsreduktie: er komt weer een systeem dat alles verklaart.

Hein: "Dus moeten we het terugbrengen tot de gewone, dagelijkse politiek en ons afvragen wanneer deze dingen relevant worden voor ons politiek handelen. In een wereld waarin natuur, mens en democratie zo worden bedreigd als nu, is het niet meer genoeg te blijven hangen in dat analytische gebied. Die rationele logika heeft ons niet geholpen, het heeft ons alleen dieper in de ellende getrokken. Dat is mijn uitgangspunt, daar hoef je het niet mee eens te zijn. Maar wij kunnen nieuwe voeding vinden buiten de gebieden waarin we zijn opgevoed. Dat bracht mij ertoe als jongetje van twintig jaar mijn rugzak te pakken en een jaar door India te trekken, uit een pure behoefte."

Een ander pakt Marx!

Hein: "Dat begrijp ik niet."

Een ander pakt Marx!

Hein: "Ja, dat heb ik ook gedaan."

Jij hebt allebei gedaan, India en je verdiept in marxisten.

Hein: "Ik heb mezelf jarenlang marxist genoemd, omdat dat wel lekker voelde. Het marxisme had een ontzettende aantrekkingskracht omdat het me eigenlijk antwoorde op alles gaf. Vooral toen ik Althusser tegenkwam, die de hele samenleving reduceerde tot puur objectieve, economische, sociale en zelfs psychologische wetmatig-

heden. Totdat ik in Parijs Althusser zelf zag en daar de schok van werkelijkheid en fictie kreeg. Hij was een fictie voor al die marxisten waar ik ik Nederland mee omging. Hij was tot vaderfiguur geworden, een heel psychologisch iets.”

Maar doe je dan niet hetzelfde nu met Fritjoff Capra, die nu voor jou overal antwoorden op geeft?

Hein: “Nee, hij geeft nergens antwoorden op, hij zegt alleen maar, en dat wist ik al lang maar als hij het zegt heeft het meer effect, dat er een gigantische verschuiving plaatsvindt in het bewustzijn. Dat begint natuurlijk bij een voorhoede en verspreidt zich dan. Ik verschuil me misschien wel een beetje achter hem, maar ik denk toch wel in de ik-vorm. De verschuiving valt te vergelijken met die in de zeventiende eeuw, de ‘scientific revolution’, toen het theologische wereldbeeld vervangen werd door het rationele en wetenschappelijke. Dat was een gigantische en vrij snelle verandering die wel relaties heeft met ontwikkelingen in het productieproces, maar minder simpel en lineair dan Althusser het stelt.”

Keuzevrijheid

Maar als wij Althusser lezen, en dan even door al die verwarrende begrippen heen kijken, wat ons betreft blabla, dan houden wij maar twee boodschappen over: alles is wat ingewikkelder dan je denkt en alles hangt met elkaar samen. Dat sluit toch goed aan bij het holisme.

Hein: “Maar hij heeft toch geen aandacht voor het wonderbaarlijke, irrationele, emotionele en onvoorspelbare. Voor hem is alles rationeel verklaarbaar.”

En dat kan niet?

Hein: “Nee, natuurlijk niet, want we hebben toch ook gekonstateerd dat de mens een keuzevrijheid heeft. Wat heeft politiek voor zin als mensen geen keuzevrijheid hebben. Wat heeft het überhaupt voor zin als arbeidersklasse nog in opstand te komen als er geen keuzevrijheid is, als alles van te voren door objectieve historische wetmatigheden bepaald wordt?”

Dat zijn we wel met je eens, maar je moet toch wel oppassen geen karikatuur te schetsen van het marxistisch denken. Maar terug naar iets anders. Jij verschilt van sommige andere ekologen omdat jij wel onderscheid maakt tussen mensen en dieren. Andere ekologen gaan soms uit van natuurwetten die zij dan deterministisch toepassen op de menselijke samenleving. Dat doe jij dus niet.

Hein: “Nee, want ecologie heeft ook heel verschillende ontwikkelingsstappen door-gemaakt. Het startte met de oorspronkelijke biologische ecologie, waardoor veel biologen zich ekologen noemden. In de jaren veertig kwam de zogenaamde humane of menselijke ecologie op, die vroeg naar de rol van de mens in ecosystemen en daaruit is bijna logischerwijze de politieke ecologie voortgekomen. Want als de mens ingrijpt in de biosfeer, waarom doet ie dat dan? Wat brengt die mens dan te-weeg en wat is de menselijke verantwoordelijkheid? Zo komt dan ook het levens-beschouwelijke element er bij en op dat laatste spoor zit ik.”

Terug naar de wortels van het groene denken. Je noemde onder anderen Groen van Prinsterer en Kuiper. Dan heb je waarschijnlijk het oog op het organische denken...

Hein: “...het organistische denken...”

...en van daaruit een individualistisch denken?

Hein: “Ja, ieder individu heeft het recht zich aan te sluiten bij anderen om samen een kring of verband te vormen. Zodra de vrijwilligersfactor verdwijnt, kom je in een enge korporatistische richting terecht.”

Dan begrijpen wij niet waarom het anarchisme in de opsomming ontbrak.

Hein: “Dat ben ik dan vergeten te noemen, maar inderdaad komt het hele federa-

tive denken van Proudhon dicht daarbij in de buurt.”

Jullie benadrukken juist dat individualistische, het individuele recht op vrijheid van handelen, van keuze en van associatie, dat sluit dan toch meer aan bij de anarchistische traditie en absoluut niet bij Abraham Kuyper?

Hein: “Dat moet je zo zien. Kuyper benadrukte de soevereiniteit in eigen kring.”
Maar je moet dan wel weten waarom hij dat deed.

Hein: “Ja, dat heeft christelijke wortels. Als dogmatisch calvinist zal ik Kuyper niet verdedigen. Maar de gedachte dat de kringen een zo groot mogelijke autonomie moeten hebben, een eigen richting en inrichting mogen bepalen, vind ik absoluut aantrekkelijk.”

Dus je neemt uit de hele leer van Kuyper de soevereiniteitsgedachte en noemt dat dan een stuk inspiratie?

Hein: “Ja, met de verantwoordelijkheidsleer, het rentmeesterschap. Dat zijn de elementen uit de antirevolutionaire traditie, die in het groene denken terecht zijn gekomen.”

Je bent heel eklektisch (= uit alles het beste kiezend) bezig.

Hein: “Dat doe ik heel bewust, omdat in onze tijd, met zoveel informatie-aanbod een eklektische aanpak niet meer te vermijden is. We moeten schiften, dingen bij elkaar brengen die misschien historisch niet bij elkaar hoorden, maar wel bij elkaar kunnen passen.”

Maar is dat geen a-historische manier om dingen te gebruiken. Als je toch de soevereiniteitsgedachte van Kuyper aanhaalt, moet je je toch bedenken waarom hij dat bedacht heeft?

Hein: “Natuurlijk voor eigen parochie, maar daarom kan het ook voor anderen wel bruikbaar zijn.”

Synthese

Een ander ding snappen we nog niet. Enerzijds zijn jullie eklektisch bezig, je pakt uit alles het goede, anderzijds zeg je dat jullie niet dual denken, niet in zwart-wit en toch lezen wij in jullie stukken bijvoorbeeld dat het marxisme naar de mestvaalt van de geschiedenis wordt verwezen.

Hein: “Nee, voor mij niet. Het marxisme heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de samenleving, maar biedt nu geen oplossingen meer. De grote problemen van onze tijd hebben niets meer te maken met kapitalisme of socialisme. Kernreactoren blijven ontploffen. Het heeft te maken met een bepaald soort van produceren.”

Maar er zijn ook marxistische analyses van het Sovjet-systeem, waaruit blijkt dat dat een vorm van staatskapitalisme is.

Hein: “Dan zou ik graag met die marxisten praten over dat soort kommunisme of socialisme dat zij voor ogen hebben. Is dat misschien op een anarcho-syndicalistische grondslag, waarbij de staat een minimale rol vervult, dan kunnen we elkaar wellicht vinden. Maar is dat dan nog wel marxisme of socialisme?”

Dat is jouw probleem toch niet! We proeven uit je woorden dat je wel wat in het anarcho-syndikalisme ziet. In jullie uitspraken zie je echter steeds weer dat jullie het links-rechts-denken willen overstijgen, de bestaande politieke stromingen liberalisme, socialisme en christendemocratie als verouderde stromingen zien die geen antwoorden meer geven op de actuele problemen. Jullie willen een nieuwe politiek introduceren die daar boven staat.

Hein: “Nee, een nieuwe politiek die verbindt, daar gaat het om. We verwerpen die drie stromingen niet, maar willen kritisch nagaan wat er in het liberalisme nog leeft aan vrijheid, in het christendom aan rentmeesterschap, in het socialisme aan solidariteit. Dat moet dan gered en uitgefilterd worden. Stop je het bij elkaar dan kun je een nieuw soort synthese krijgen die werkbaar is.”

Die dus boven het links-rechtsdenken uitstijgt. Waarom benadrukken jullie dat zo erg, terwijl het toch eigenlijk voor de hand ligt dat jullie Groenen in de progressieve hoek thuishoren?

Hein: "Maar dan noem je een andere term, je zegt dan progressief en ik vraag me af of links ook progressief is. Kijk ik naar De Volkskrant en de PvdA, dan vind ik die behoorlijk reaktionair worden."

Nog een andere onduidelijkheid. Je noemt de huidige politieke partijen en stromingen overleefd, negentiende eeuws. Maar als je je eigen wortels noemt dan blijken die nog wel wat ouder te zijn. Dat is toch moeilijk te combineren. We kunnen ons voorstellen dat je je beroept op oude bronnen, maar het klopt dan niet dat je anderen dat verwijt.

Hein: "Ons industriële stelsel is bezig zich te transformeren in een post-industrieel stelsel. De ontwikkeling van de industriële samenleving ging gepaard met een aantal ideologieën, die gekoppeld zijn aan de industriële expansie. Als je meent dat je op weg bent naar een post-industriële samenleving, zul je een aantal van die filosofische uitgangspunten zeer kritisch moeten gaan heroverwegen. Dat zit er achter." *Maar dat geldt dus niet voor alle negentiende eeuwse ideeën. Jullie halen bijvoorbeeld ook ideeën uit de pauselijke encycliek Rerum Novarum, jullie noemen daaruit het subsidiariteitsbeginsel.*

Hein: "Maar dat subsidiariteitsbeginsel komt voort uit de scholastiek, en daar liggen weer hellinistische bronnen aan ten grondslag, en als je kijkt waar Plato en Aristoteles zich op beroepen, waren dat vaak oosterse gedachten."

Er wordt dus lukraak geplukt wanneer dat in jullie straatje te pas komt. Er wordt bijvoorbeeld gekeken naar oude Chinese filosofen, terwijl het confucianisme een uiterst rationele filosofie was, ...

Hein: "Maar ik had het over het taoïsme..."

Klopt, maar waarom kies je het een wel en het ander niet en waarom giet je over jouw menu dan ook nog een soort heilig sausje?

Hein: "Omdat je als mens keuzevrijheid hebt, en ik als inspiratiebron mag kiezen wat ik wil."

Maar wij mogen vragen waarom je dat doet.

Hein: "Omdat ik vind dat wij als mens de plicht hebben om verantwoordelijkheid te nemen voor ons leven en voor de aarde waarop we leven. Dat is zo oud als de mens zelf, in elke religie komt die verantwoordelijkheid terug. Alleen het Westen heeft het tot een minimum teruggebracht."

Akkoord, maar vervolgens mag je anderen niet verwijten dat zij teruggrijpen op ouderwetse ideeën...

Hein: "Maar wij hebben het over 'negentiende-eeuwse en achterhaalde' bronnen..." *...waar je voor een deel ook zelf aan ontleent...*

Hein: "Maar dat is toch niet slecht. Liberalen zijn niet per defenitie fout, ze zijn fout op het moment dat zij hun eigen uitgangspunten verraden. Elke ideologie heeft een kern van waarheid. De vrijheidsgedachte van het liberalisme is juist. Die oorspronkelijke kern willen wij eruit halen en weer bruikbaar maken voor deze tijd. Dat geldt ook voor de bevrijding uit slavernij als socialistische essentie. Alleen hebben we nu te maken met nieuwe vormen van sociale slavernij, waarin mensen afhankelijk zijn van de staat, niet alleen economisch, maar zelfs voor hun levensvormen en sexuele voorkeuren."

Regio

In de negentiende eeuw waren die mensen afhankelijk van kerkelijke charitas.

Rerum Novarum was daarin zo belangrijk omdat voor het katholieke denken die charitas vervangen werd door staatshulp.

Hein: "De essentie van Rerum Novarum is de solidariteitsband tussen sterken en zwakken. Het is een religieus besef van banden tussen mensen die boven verschillen in het producerende handelen van mensen gaan."

Jij legt Rerum Novarum heel positief uit. Het was een antwoord vanuit de Katholieke Kerk op de dreiging dat vele katholieke arbeiders zouden overstappen naar het socialisme.

Hein: "Dat zeggen jullie, het is een verklaring, maar wie zegt dat het zo is?"

We vinden ook je weergave van het liberalisme heel beperkt, omdat je niet inging op het vrije-markt-idee. In een eerder interview zei je dat ecologie een vrij-marktsysteem nodig heeft. Waarom?

Hein: "Dat heeft te maken met de vrije-associatiegedachte. Wij willen dat mensen zich vrijwillig aansluiten en hebben een grote hekel aan sterke overheden en staatsburocratieën."

Hoe regel je in jouw systeem dat de producenten ook rekening houden met de consumenten en de maatschappelijke belangen?

Hein: "Wij willen dat de economie zich, in een proces, terugtrekt naar de regio. Dat men zich langzaam zal terugtrekken uit de wereldmarkt voor een aantal produkten, niet alles of dogmatisch, en zich meer gaat richten op regionale produktie en consumptie. Binnen de regio moeten dan produktie en consumptie op elkaar worden afgestemd, niet door een door de staat geregelde kamer waarin ze gedwongen moeten samenwerken, maar in een vrije onderhandelings situatie tussen organisaties van producenten en consumenten."

Maar de vrije markt is louter ideologie. Er heeft nooit een vrije markt bestaan in de moderne geschiedenis. Hoe regel je binnen zo'n systeem dat er niet opnieuw machtskoncentraties ontstaan?

Hein: "Dat is een organisatieprobleem, dat zou je met bijvoorbeeld wetgeving kunnen regelen."

Dus toch een rol voor een overheid. Daarop betrappen we jullie in je programma meer, en daarin zijn jullie ook niet uniek. Enerzijds willen jullie de overheidsinvloed beperken tot het minimale, anderzijds is het program een lange opsomming van wat er aan nationale wet- en regelgeving moet komen.

Hein: (verbaasd) "Bij ons? Dat wil ik dan wel zien."

Als mensen zich aan allerlei regels moeten houden om ecologisch verantwoord te leven moeten die toch ook van de overheid komen?

Hein: "Kies je voor een vrije markt op basis van vrijwillige associatie, dan moet je konstateren dat elke produktie-eenheid weer een eigen belang heeft en dat altijd zal stellen boven het algemeen belang. De overheid moet dan dat algemeen belang verdedigen."

En daar zit dus een spanningsveld waaraan ook het PPR-programma mank gaat. Uiteindelijk is de mensvisie heel bepalend voor de oplossing die je kiest, in uiterste vormen of de mens is goed, of de mens is slecht van nature.

Hein: "De mens is beide goed en slecht. Het gaat om de situatie en de samenleving als organisatie moet zo zijn ingericht dat de mens in vrijheid kan groeien tot een goed mens. Dat is mijn geloof in de goedheid van de mens. Tegelijkertijd ben ik heel pessimistisch over onze huidige samenleving."

Daarin sluit je dus aan bij de sociaal-anarchisten, die een positief mensbeeld hadden, in tegenstelling tot calvinisten die steeds de zonde met zich torsen.

Hein: "Daar kan ik ook niet mee uit de voeten. Begrippen als zondeval of erfzonde heb ik nooit begrepen."

Als je dan vaststelt dat bij de vrije associatie van producenten toch iets van regelgeving moet komen, horen we daar achter dat de mens geneigd is tot het kwade. Zou de mens geneigd zijn tot het goede, dan was die regelgeving immers niet nodig? (Hier stopt de discussie in een onduidelijk en niet meer te verstaan antwoord.)

Bedrog

Tot slot de realiteit. Hein gelooft niet in de kamer te zullen komen en zou al blij zijn als er voldoende stemmen gehaald worden om het inschrijfgeld terug te krijgen. Het opbouwen en laten inschrijven van de partij is een enorme inspanning geweest. Als het niet lukt, ligt dat mede aan de PPR-advertentie waarin de PPR stelde de groene partij van Nederland te zijn. Hein verwijt de PPR als parlementaire partij veel meer toegang te hebben tot de media. Zo weigert De Volkskrant stelselmatig iets over de Groenen op te nemen terwijl ze wel ruimschoots aandacht besteed aan Loesje. Onze mededeling dat de PPR datzelfde gevoel heeft is geen grote troost. In het geval de Groenen inderdaad niet in de Kamer komen is Hein een groot voorstander van samenwerking met iedereen die groen denkt. Hij heeft er geen probleem mee met de PPR te fuseren als deze beslist een groene partij te worden. Maar de PPR heeft nu eenmaal voor klein-links gekozen. Dat was een duidelijk kleur-bekennen en dat maakt de klap alleen nog maar harder als de PPR zich nu ineens profileert als de groene partij van Nederland. Hein vindt dat een leugen en bedrog, kiezers-manipulatie. Er waren genoeg kansen om met elkaar een Groene Partij Nederland te formeren. Onze reactie dat het toch heel logisch is dat de PPR zich verdedigt als er een nieuwe partij komt die alle bestaande partijen verwijt geen aandacht te besteden aan het milieu overtuigt niet. Volgens Hein geldt dat hoogstens voor een deel van de PPR. Hij vindt dat de PPR eindelijk eens moet kiezen en niet moet blijven zwenken tussen christendom, socialisme en het groene denken.

Of groen en rood gekombineerd kunnen worden weet Hein niet. Daarover zou eerst eens goed inhoudelijk gepraat moeten worden, de discussies daarover tot nu toe vindt hij onvolwassen. Op onze opmerking dat de PSP al zeer lang en de CPN inderdaad recentelijker toch ook veel aandacht besteden aan het milieu, reageert Hein dat het gaat om de consequente uitvoering van een milieubeleid. Als het er op aan komt moeten er keuzen gemaakt worden. Werkgelegenheid is dan een economisch en sociaal argument, de schade die diezelfde werkgelegenheid toebrengt aan het milieu is een ekologisch argument. Nederland heeft recht op één partij die in het geval van zulke keuzen altijd de ecologie voorop zal stellen.

Wij blijven er op hameren dat het verschil tussen de drie linkse partijen en de Groenen niet ligt in het programma, dat daar hoogstens wat verschillende aksenten en nadrukken in liggen, maar dat het verschil ligt in de ecologische ideologie. Wij constateren dat dat hetgene is dat ons scheidt.

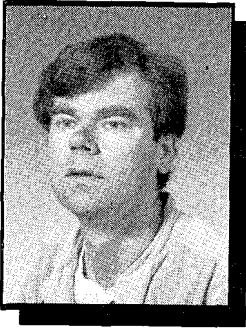
Hein spreekt dan de hoop uit dat de kleine linkse of ecologische partijen in de komende kabinetsperiode in staat zullen zijn een krachtige sociaal-ecologische groene partij te formeren omdat daarin de toekomst ligt. De scheidslijnen zijn er in feite niet, maar nu in de verkiezingstijd moeten ze wel benadrukt worden.

JAAP DE JONG
LIDIE KOENEMAN

Van Hein van Westerouwen van Meeteren is onlangs een boek verschenen, getiteld: *Leven in de politiek: een groene kijk op mens en samenleving*. Uitgegeven bij Markant, Nijmegen.

Foto: Jan Stegeman

Cor Arends is stafmedewerker bij Pax Christi.

Verder na de kruisraketten: VIJF LESSEN

VOOR DE VREDESBEWEGING

De keuze van IKV en Pax Christi om zich terughoudend op te stellen bij de verkiezingen van de Tweede Kamer en de geringe bereidheid om in KKN-verband verder te gaan tekenen de behoefte om de strategische keuzes en doelstellingen opnieuw te bezien. Nu alle Westeuropese plaatsingslanden overgegaan zijn tot plaatsing of, zoals Nederland, daartoe besloten hebben, wordt de vredesbeweging — niet alleen IKV of Pax Christi — gedwongen na te denken over haar gevoerde en te voeren beleid. Eenvoudigweg doorgaan op het zeven jaar geleden ingezette verzet tegen de plaatsing van de 48 kruisraketten is onmogelijk nu de nationale en internationale politieke strategie is gewijzigd. De kruisraketten en Pershings staan in West-Europa, en Nederland sluit de rij. Ongeacht welk kabinet er nu komt, is een evaluatie noodzakelijk, wil de vredesbeweging geen achterhoedegevechten blijven voeren en daarmee in de marge van de politiek terecht komen.

Op zich is het nog wat vroeg voor zo'n evaluatie; de afstand die ervoor nodig is ontbreekt. Maar de tijd ontbreekt om met de armen over elkaar te gaan zitten of zich terug te trekken voor een periode van bezinning. Toch zijn er wel een aantal lessen te trekken uit de afgelopen periode, lessen die nieuwe aanknopingspunten bieden voor een toekomstig beleid.

Internationaal

De campagne 'Help de kernwapens de wereld uit, om te beginnen uit Nederland' en in het verlengde daarvan het verzet tegen de plaatsing van de 48 kruisraketten op Nederlands grondgebied hebben de kracht en de zwakte van een nationale aanpak zichtbaar gemaakt. De kracht is gelegen in de concreetheid, de realiseerbaarheid en daarmee het mobiliserend vermogen van grote groepen van de bevolking. De zwakte bleek uit de wijze waarop de uiteindelijke besluitvorming tot stand is gekomen: de kiezers hebben zich er niet over uit kunnen spreken (het Nederlands voorbehoud geldt nog in 1982, en in 1986 is het besluit tot plaatsing middels een verdrag met de VS bezegeld); de beslissing tot plaatsing werd onder grote druk van de Westeuropese bondgenoten en de VS genomen en was uiteindelijk afhankelijk gemaakt van het ontwapeningsbeleid van de Sovjet Unie. De internationale component bleek veel zwaarder te wegen dan de binnenlandse oppositie of de verdeeldheid onder de

bevolking. Dit betekent op zijn minst dat bij het formuleren van toekomstige speerpunten een internationale aanpak, op Westeuropees niveau, gewaarborgd dient te zijn. De rol van de sociaal-democratie is daarbij van wezenlijke betekenis. Met H. Schmidt is de modernisering ingezet en de SPD heeft daarna een zwenking van 180° gemaakt, te laat om plaatsing in West-Europa te voorkomen. Ingeschat moet worden welke kracht de internationale vredesbeweging, de radikaal linkse (en groene) partijen en de sociaal-democratische partijen kunnen en willen ontwikkelen om tot een ander beleid te komen. Van een strategisch bondgenootschap van deze drie lijkt mij veel af te hangen of een program al dan niet gerealiseerd wordt.

Democratie

Naast een grote aandacht voor internationaal Westeuropese krachtenverhoudingen is er een volgende les te trekken, en wel met betrekking tot de werking van de democratie. De goede wil en het heftige protest van miljoenen tegen plaatsing bleek niet voldoende. De democratische middelen om de diep gevoelde afkeer van deze generatie nucleaire wapens kenbaar te maken, zoals de massale demonstraties en het volkspetitionnement, bleken tekort te schieten. Dit verzet heeft de crisis in de democratie nog eens duidelijk gemaakt: ondanks een meerderheid van de bevolking die tegen plaatsing is wordt er toch doorgezet. De pleidooien voor een vorm van volksraadpleging met een verplichtend karakter, zoals de commissie Biesheuvel heeft gedaan met het voorstel om te komen tot een korrektief wetgevend referendum, verdienen daarom alle steun. Burgerlijke ongehoorzaamheid is mijns inziens geen alternatief of uitweg voor deze crisis, maar maakt haar alleen meer zichtbaar. Burgerlijke ongehoorzaamheid heeft een symboolwaarde en kan geen parlementaire besluitvorming vervangen of overdoen. Radikaal links zou precies op beide punten — de aanvullingen op de democratische procedures naast één keer in de vier jaar het stembokje en acties van burgerlijke ongehoorzaamheid — kreatiever moeten zijn. Zeker in een tijd van 'televisiedemocratie' zouden er meer vormen van geweldloos verzet ontwikkeld moeten worden, die niet direct een konfrontatie met de M.E. inhouden. Een prominentenblokkade behoort volgens mij nog steeds tot de mogelijkheden.

In de zijlijn van deze opmerkingen over de verhouding tussen burgers en overheid wil ik wijzen op het wegvallen van de kerken als beïnvloedende faktor van betekenis. De IKV-kampanje is destijds opgezet vanuit een model uit de jaren zestig, 'de lange mars door de instituties' zoals onder andere geformuleerd door Rudi Dutschke. Kerken, vakbonden, politieke partijen zouden gewonnen moeten worden; ondanks soms indrukwekkende, soms nietszeggende verklaringen bleken de kerken niet meer de politieke rol te (kunnen) spelen die we hoopten. Ook de steun van de vakbeweging bleek niet voldoende. Deze crisis van maatschappelijke instituties roept de vraag op naar de structuur van de vredesbeweging zelf. IKV en Pax Christi zijn kerkelijke bewegingen, hun mogelijkheden en grenzen ontlenend aan synodes en bisschoppenkonferenties (R.K. en Oud Katholiek). Vrouwen voor Vrede/Vrouwen tegen Kernwapens kiezen voor een ander organisatie-model; zij zijn meer beweging dan organisatie hoewel zij steeds meer als een op de politiek georiënteerde beweging optreden. Het platform van radicale vredesgroepen, Stop de N-bom, Kerk en Vrede en andere treden vaak verdeeld op. Dit overziende vraag ik me af of er niet in Nederland ruimte is voor een niet kerkelijk gebonden algemene vredesbeweging, een vredesbeweging die sterk pacifistisch georiënteerd is. De vredesbeweging zal analoog aan de vakbeweging, een goed geïnformeerde en georganiseerde institutie moeten worden op het gebied van vrede en veiligheid. Daarbij is er, vermoed ik, ruimte voor

een radikaal pacifistische beweging naast de kerkelijke vredesbewegingen als Pax Christi en IKV.

Nucleair

Een derde discussiepunt betreft het gekozen speerpunt zelf, de nucleaire wapenring in zijn algemeenheid en de kruisraketten in het bijzonder. Het verzet tegen de kruisraketten stond uitdrukkelijk in het perspectief van het afbreken van de nucleaire afschrikking. De nadruk op het afbreken van de nucleaire afschrikking en niet op totale ontwapening heeft vrijwel iedereen in Nederland de betekenis bijgebracht van wat het wil zeggen te leven in een nucleair tijdperk: de mogelijkheid van totale vernietiging van deze aarde. Tegen deze niet te ontkennen dreiging werd stevast de keerzijde van het nucleaire wapen ingebracht: de noodzaak van de kernwapens bezittende landen om gewelddoos tegenover elkaar op te treden of althans niet rechtstreeks in een gewapend konflikt met elkaar te komen. De beschavende werking van de atoombom werd dit wel cynisch genoemd. Van Mierlo wordt niet moe op deze paradox van het nucleaire wapen te wijzen. Uit deze, in vele toonaarden gevoerde discussie is in ieder geval wel duidelijk geworden dat pre-nucleaire oplossingen niet meer mogelijk zijn (bijvoorbeeld terug naar een volledig konventionele verdediging), dat alternatieve konsepten voor een verdediging zonder kernwapens nog zwak ontwikkeld zijn en dat we nog wel een tijdlang 'nucleair zullen leven'. Ik heb de indruk dat er in Nederland langzamerhand een nieuwe konsensus aan het groeien is tussen polemologen, vredesbeweging (IKV, Pax Christi) en politici over de betekenis van de nucleaire afschrikking voor de internationale verhoudingen. Men komt dan op de positie van de zogenaamde minimale afschrikking. Het onlangs verdedigde proefschrift van Koos v.d. Bruggen 'Verzekerde vrede of verzekerde vernietiging' (uitgave Kok Kampen) is een goed voorbeeld van deze groeiende konsensus tussen ethisch georiënteerde vredesmensen en militair-politiek argumenterende polemologen. Indien dat zo is, indien er een zekere konsensus over kernwapens groeit, dan krijgen we wellicht aandacht voor de mogelijkheden tot een langere termijnstrategie. Die zou dan in ieder geval, meer dan tot nu toe, de rol van de konventionele wapenring — met haar alternatieve strategieën — en de politieke verhoudingen tussen Oost en West moeten omvatten (zie: Oost-West, mogelijkheden voor een Nederlandse vredespolitiek, onder red. van Egbert Boeker e.a., A'dam 1985 en E. Boeker: Alternatieve strategieën, A'dam 1985).

Helsinki

Met het noemen van de politieke verhoudingen tussen Oost en West kom ik op een vierde probleemveld dat de afgelopen jaren in discussie is gekomen en in de toekomst zeker verder ontwikkeld zal worden. Sinds de opkomst van Solidarność en de afkondiging van de staat van beleg in Polen op 13 december 1981 is er in de West-europese vredesbeweging een heftige discussie over Oost-Europa en over het verband tussen de interne ontwikkelingen in Oost-Europa en de strijd hier in het westen tegen de wapenwedloop gevoerd. De inhoudelijke discussies konsentrereren zich op de vraag of 'Europa', Oost en West, gemeenschappelijke belangen heeft op het gebied van militaire veiligheid, onafhankelijk van de supermachten en of er mogelijkheden zijn om de in Jalta vastgelegde invloedssferen te wijzigen. In deze lijn past ook de herwaardering binnen de vredesbeweging van de in 1975 afgesloten akkoorden van Helsinki. In november van dit jaar begint de derde toetsingskonferentie in Wenen en de kerken uit Oost en West zullen met de (kerkelijke) vredesbeweging op enigerlei wijze daarbij aanwezig zijn. Er is overleg gaande over de wijze waarop. Hard discussiepunt is de invulling van het begrip mensenrechten in Oost en West.

De derde mand, mensenrechten, staat, zoals bekend, op gespannen voet met de eerste mand, het principe van non-interventie. De akkoorden van Helsinki zijn daarom zo belangrijk omdat zij een gemeenschappelijk raamwerk vormen voor de Europese landen, om samen met de supermachten te komen tot ontspanning en verbetering van de onderlinge verhoudingen. Verschillende concepten van ontspanning dienen verhelderd te worden: ontspanning tussen staten, in de lijn van de Oost-Politiek van Brandt en Bahr, die gericht is op stabilisering van de politieke verhoudingen en die daarbij zich terughoudend opstelt als het gaat om interne ontwikkelingen (zoals met Solidarność) versus een ontspanningsbeleid dat juist de mensenrechten en de vergroting van de bewegingsvrijheid van de bevolking in Oost-Europa centraal stelt ('ontspanning van onderop').

Er wordt in Nederland over deze zaken zeer verschillend gedacht, ook omdat er hier grote strategische keuzes liggen. Op de eerste plaats wie je als je bondgenoten of vrienden beschouwt: de aan het staatsapparaat gelieerde vredesraden, de kerken in Oost-Europa of stromingen daarbinnen die zelfstandig vredeswerk verrichten of de dissidente en onafhankelijke groepen die het opkomen voor de mensenrechten als het hart van het vredeswerk beschouwen, zoals Charta '77 in Tsjechoslowakije. Ter discussie staan de verschillende visies op Oost-Europa, de interne veranderingsmogelijkheden en de vraag welke rol het Westen speelt: dwingt het kapitalisme het Oosten tot harde maatregelen naar de bevolking toe? (Zie voor de vredesbeweging: J. ter Laak, De Oost-West relaties van de Vredesbeweging in Transaktie 14/1985/4, blz. 345-356).

Met name ten aanzien van Oost-Europa is mij de positie van de PPR niet geheel duidelijk. Uit het verkiezingsprogramma en andere verklaringen van de PPR (bijvoorbeeld in: Oost en West, red. E. Boeker, p. 105) krijg ik de indruk dat de officiële lijn, contacten met vredesraden, dialoog op officieel nivo, overheerst. Klopt dat? In de zinsnede uit het verkiezingsprogramma "Nauwere contacten met officiële en niet-officiële vredesbewegingen in Oostbloklanden zijn nodig", zit wel een spanning die niet geëxpliciteerd wordt. Mensenrechten worden niet expliciet met Oost-Europa in verband gebracht in het verkiezingsprogram. Waarom niet?

Ik stel deze vragen omdat voor IKV en Pax Christi het in toenemende mate duidelijk wordt dat het groeiend aantal contacten tussen Oost en West, op alle nivo's, vraagt om een visie op Oost-Europa, een visie die grote gevolgen heeft voor de aard en de inhoud van de contacten die men heeft. De uitdaging zal de komende jaren zijn om een nieuwe samenhang te vinden tussen een op ontspanning gericht beleid van Oost en West, waarbij het bevorderen van contacten een belangrijk middel zal zijn, met een zich blijven verzetten tegen de bewapeningsprocessen, zowel nucleair als konventioneel. Het is echter duidelijk dat na jaren van toegespitste actie tegen de kernbewapening de aandacht verschuift naar de politieke verhoudingen tussen Oost en West.

Kernenergie

Als laatste 'leerpunt' wil ik enkele nauw verwante thema's noemen die elk voor zich door grote groepen en met veel inspanning ter harte genomen worden. Naar mijn indruk zijn het ook de moeilijkste omdat zo moeilijk op een adequate wijze de samenhang tussen het betreffende thema en het vredeswerk is aan te geven.

Als eerste de relatie tussen bewapening en onderontwikkeling. De analyses die er zijn en de daaruit voortvloeiende aktiestrategieën zijn mijns inziens nog steeds niet echt helder uitgewerkt, ondanks de vele brochures, boekjes en studiedagen. Meer economisch georiënteerde analyses (VN, Bob Goudzwaard) staan naast militair-politieke analyses (de 'deadly connection' tussen brandhaarden, zoals het Midden-Oosten, en

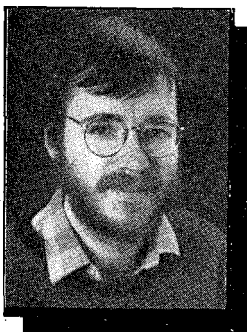
een mogelijke konfrontatie tussen de supermachten).

Een ander verband is de relatie tussen de kernbewapening en kernenergie. Het overleg tussen vredesbeweging en anti-kernenergiebeweging is aan het groeien, en de noodzaak daartoe is met de ramp in Tsjernobyl alleen maar duidelijk geworden. Maar het is nog niet zo eenvoudig die verbanden goed aan te geven. Tot nu toe zijn vooral twee thema's voor beide van belang gebleken: het Non Proliferatie Verdrag en beider ervaringen met onze democratie: vastgelopen op de politieke macht.

Een derde samenhang als laatste, en dat is niet toevallig de laatste: de relatie tussen militarisme en seksisme. De verhouding tussen de vrouwenvredesbeweging en, laat ik voor mijn eigen klub praten, Pax Christi, is altijd ietwat afstandelijk gebleven. Ook Pax Christi is een mannenbolwerk, en analyses en inbreng van vrouwen die patriarchale wijzen van denken en werken aan de orde stellen dringen slechts moeizaam door.

Uit dit overzicht van wat er aan discussie en beweging binnen de vredesbeweging gaande is, zie ik geen reden tot moedeloosheid of defaitisme. Wel een uiterst belangrijke periode van herbezinning. Daarbij moeten we niet willen dat we, het liefst vandaag nog, ons massaal ergens voor of tegen manifesteren, alsof alleen dat een bewijs van kracht en leven zou zijn. Wel dat we trouw zijn aan onze uitgangspunten: democratisering van het vredes- en veiligheidsbeleid. En dat vraagt vasthoudendheid en permanente discussie op alle nivo's.

COR ARENDS

Hans van Egdom is historicus en werkt als dienstweigeraar op het partijburo van de PPR.

Joop den Uyl besproken: **EEN GOEDE ANALYSE, MAAR SLAPPE POLITIEK**

On de campagne werd steeds beweerd dat de PvdA wel groot genoeg zou worden. Een stem op de PPR zou veel meer dan een stem op de PvdA een radicale progressieve politiek verzekeren. De PvdA moest naar links getrokken worden. Dat kon alleen met sterke radikaal linkse partijen. Maar is er wel zoveel verschil tussen de PvdA en de PPR? Als linkse partijen in verkiezingstijd steeds zo nadrukkelijk roepen dat er zoveel verschil tussen hen is, begin ik te twijfelen. Als dat verschil zo duidelijk is dan hoeft dat toch niet het centrale onderwerp van je campagne te zijn?

Alvorens mijn keuze te bepalen zocht ik wat sociaal-demokratische boeken bij elkaar om te kijken of de PvdA-visie op de samenleving nu zoveel verschilt van die van de PPR. In het boek 'De toekomst onder ogen' zijn artikelen van dr. J.M. den Uyl gebundeld. Een vervolg op het in 1978 verschenen 'Inzicht en uitzicht'. Dit nieuwe boek bevat beschouwingen over socialisme, economie en economische politiek van deze leider van de hedendaagse sociaal-democratie. Den Uyl tracht in dit boek een antwoord te vinden op de economische crisis die de wereld teistert.

Tot nu toe is ook de PvdA onvoldoende in staat geweest om een nieuw perspectief te geven aan de vele mensen die als gevolg van de malaise de dupe zijn geworden. De problemen zijn enorm: een toegenomen ongelijkheid, langdurige werkloosheid, toenemende armoede. Deze ontwikkeling leidt volgend Den Uyl tot een tweedeling in de maatschappij, een fundamentele tegenstelling tussen werkenden en werklozen, tussen degenen die participeren in het arbeidsproces en zij die daarvan zijn uitgesloten. De opkomst van nieuwe technologieën vergroot slechts deze *split-level society*. Een grote groep mensen blijft, door gebrek aan opleiding, hiervan buitengesloten.

Basisinkomen

Omdat arbeid toegang geeft tot de maatschappelijke herkenbaarheid en machtsuitoefening is het hebben ervan een voorwaarde om volwaardig te kunnen functioneren in deze samenleving. Vanuit deze visie wijst Den Uyl het basisinkomen af. "De mensen die werk hebben moeten ophouden de werklozen te vertellen, dat het bestaan toch ook mooi kan zijn als ze geen werk hebben." Het op een bevredigende wijze functioneren in deze samenleving zonder betaalde arbeid is voorbehouden aan een beperkte groep. Verwijzend naar Goethe zegt hij: "Wie wetenschap en

kunst bezit heeft werk, wie daarover niet beschikt, moet werk krijgen.”

Dat er iets aan de groeiende ongelijkheid gedaan moet worden is voor Den Uyl duidelijk. Hij ziet zich geplaatst tegenover een overheidsbeleid dat zich kenmerkt door een *decay of planning*; de terugdringing van de invloed van de overheid op het maatschappelijk leven. Het is een aanval op de na de Tweede Wereldoorlog zorgvuldig opgebouwde verzorgingsstaat. Dit beleid wordt in een groot aantal westerse landen, waaronder Nederland, gevoerd. Den Uyl meent dat op deze wijze de crisis en de werkloosheid gebruikt wordt om de invloed van de vakbeweging terug te dringen, oude machtsposities te herstellen, inkomensverschillen te vergroten, de sociale verzorgingsstaat te ontmantelen en gedecentraliseerde besluitvormingsprocessen aan de kaak te stellen. Een terugkeer naar de ideologie van de markt die de ongelijkheid tussen mensen vergroot en een meer rechtvaardige samenleving in de weg staat.

Perspektief

Den Uyl erkent dat de sociaal-democratie in het verleden teveel heeft verwacht van de overheid. De overheid is overvraagd. De hierdoor ontstane burocratie heeft er niet voor kunnen zorgen dat alle nood en ellende uit de wereld werd geholpen. Een herwaardering van de verzorgingsstaat is geboden. Decentralisatie en democratisering moeten daarbij kernwoorden zijn. De eigen zorg en verantwoordelijkheid van mensen staat niet haaks op een verzorgingsstaat die zorgt voor fundamentele basisbehoeften. Naast de herwaardering van de verzorgingsstaat is er meer nodig om de doeleinden van de sociaal-democratie te verwezenlijken.

In plaats van ‘decay of planning’ dient er een nieuw konsept en perspektief gegeven te worden. De PvdA en haar voorloper de SDAP hebben op het gebied van planning een rijke geschiedenis. Het boek ‘Het moet, het kan op voor het plan’, met als ondertitel ‘vijftig jaar plan van de arbeid’ toont de ontwikkeling van het plandenken binnen de sociaal-democratie. Het plan van de arbeid gaf in de jaren dertig een antwoord op de bezuinigingspolitiek van het kabinet Colijn. Pas na de Tweede Wereldoorlog zijn een groot aantal ideeën uit dit plan gemeengoed geworden in de samenleving.

Jan Pronk schetst in het slotartikel van het boek de noodzaak van een herleving van het planningsdenken in de huidige situatie:

“De tweedeling vormt een bedreiging voor de stabiliteit van de samenleving, en wereldwijd zelfs van de houdbaarheid. Dat is een uitdaging die vraagt om een plan, om een ordening, om een nieuwe impuls aan de sociale welvaartsstaat. Ondanks groeiende twijfels over de maakbaarheid is planning nodig. Het op zijn loop laten gaan van de maatschappelijke ontwikkeling kan desastreuze gevolgen hebben. Het gaat om een program for survival.”

Pronk erkent dat er grenzen zijn aan staatsingrijpen. De grenzen aan het vrij functioneren van de markt zijn daarentegen nog dringender. Planning en ordening zijn nodig om de samenleving leefbaar te maken.

Den Uyl denkt in dezelfde richting als Pronk. De lange periode van economische groei (1945-’73) is niet voor niets de beginperiode van de internationale ordening. Den Uyl worstelt meer dan Pronk met de vraag hoeveel planmatigheid er nodig is om uit deze crisis te komen. Den Uyl is een stuk voorzichtiger dan de voormalige Minister van Ontwikkelingssamenwerking in zijn uitspraken over planning van de economie.

Realist

Terecht typeerde de econoom Pen in het boek ‘Politiek als hartstocht’ Den Uyl als

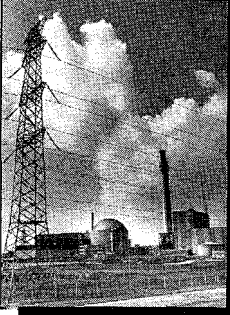
iemand die het idealisme van de socialist combineert met het realisme van de economie. Den Uyl ziet als geen ander de smalle marges van het politieke bedrijf. Hij is gedurende zijn lange loopbaan voortdurend gestuit op de randvoorwaarden van zijn idealen. Hij benadrukt daarom dat het fijnmazig net van ons ingewikkelde maatschappelijke bestel slechts begrensde veranderingen verdraagt zonder te scheuren. Die opvattingen van Den Uyl hebben gevolgen voor zijn manier van politiek bedrijven. Als 'realist' durft hij in de politiek niet die keuzen te maken die het logische gevolg zouden zijn van zijn grondige analyse zoals hij die in zijn boek uiteenzet. Hij ziet een tweedeling in de maatschappij maar wil dit niet politiek vertalen door te kiezen voor een links kabinet. Nu de tweedeling zich in de maatschappij steeds duidelijker aftekent, durft de politiek er niet meer voor te kiezen.

In kampanjetijd signaleert Den Uyl zelfs dat de verschillen tussen de PvdA en het CDA op sociaal-economisch gebied wel meevallen en dat er wel een regering te formeren valt op basis van de programma's van deze partijen. Daarmee gooit hij zijn boek zo maar in de prullenmand. De analyse blijkt voor niets te zijn gemaakt. Het opportunisme overheerst ten koste van de duidelijkheid. Voor mij was het wel duidelijk. Ondanks hun prima ideeën moet de PvdA niet te groot worden. Dus toch maar PPR gestemd.

HANS VAN EGDOM

J.M. den Uyl, *De toekomst onder ogen, beschouwingen over socialisme, economie en economische politiek*. Amsterdam 1986.

J.P. Pronk, 'Bestaanszekerheid bij een behoorlijk levenspeil voor iedereen', in: *Het moet, het kan! Op voor het plan!, Vijftig jaar plan van de arbeid*. Amsterdam 1985.

Het milieuberaad is een sinds 1983 bestaande werkgroep van PvdA, PSP, PPR, CPN, EVP en D66.

Reorganisatie energiedistributie:

AANGRIJPINGS-PUNTEN

VOOR EEN LOKAAL ENERGIEBELEID

Fusies van provinciale elektriciteitsbedrijven, de statutenwijziging (herstructurering) van de nv Samenwerkende Elektriciteitsproductiebedrijven (SEP) en de 'pooling' van produktiekosten zijn fel bediscussieerde ontwikkelingen binnen de stroomproductiesektor. Het Ministerie van Economische Zaken (EZ) wenst een grotere greep op deze stroomproductie, de SEP-deelnemers wijzen kuratele van EZ af en kiezen voor versterkte samenwerking. De invloed van raden en staten wordt teruggedrongen, terwijl de bouw van nieuwe kerncentrales z'n schaduw in de reorganisatiediskussie vooruit werpt.

Min of meer gelijktijdig hieraan staat ook binnen de energiedistributie een reorganisatie op stapel. Na een lange voorgeschiedenis van plannen voor deze sektor — momenteel ca. 165 gas- en elektriciteitsbedrijven —, lanceert Van Aardenne (EZ) in 1984 een aantal konkrete voorstellen, waarvan er vooral twee stof doen opwaaien:

- Via het vaststellen van een minimale bedrijfsgrootte (75.000 aansluitingen/huisadressen) moet het aantal nutsbedrijven tot 30-40 worden teruggebracht.
- Gas-, elektriciteits- en warmtelevering moet binnen één bedrijf gaan plaatsvinden: horizontale integratie. De huidige, vertikaal geïntegreerde bedrijven (opwekking en distributie van elektriciteit samen) dienen te worden gescheiden in zelfstandige produktie- en distributietakken.

Hoofdmotieven voor Van Aardenne zijn een veronderstelde kostenminimalisatie (geïntegreerde verbruikersadministratie, meteropneming e.d.) en een betere dienstverlening aan de eindverbruiker (voorlichting, één loket).

Hierdoorheen speelt een voor de milieubeweging interessante ontwikkeling. Distributiebedrijven krijgen meer speelruimte om een besparingsbeleid en ook de decentrale energieopwekking — DEO — (warmte/kracht-koppeling, windenergie, mestvergisting, gebruik van restwarmte) van de grond te tillen. Volgens de Minister om de 'monopoliepositie van de stroomproducenten te matigen'.

Algemeen wordt erkend dat voor die DEO-taak van distributiebedrijven een redelijke bedrijfsgrootte en ook horizontale integratie belangrijke voorwaarden zijn. Integratie kan bijvoorbeeld inhouden dat er een betere afweging tussen verschillende energie-opties plaatsvindt (bij warmte/krachtkoppeling: extra gasinzet enerzijds,

produktie van elektriciteit en warmte anderzijds) en ook dat de voorlichting naar de verbruiker toe eenduidig is (koken op gas of op elektra).

Verzet

De energiebedrijven en lagere overheden zijn allesbehalve enthousiast over de plannen van Van Aardenne. Hun verzet richt zich met name op de nauwelijks beargumenteerde minimumgrens; en hoewel er de voordelen van worden ingezien, wijst men ook een horizontale integratie per dekreet af. Immers de structuur van de distributiesektor zou met dergelijke wettelijke maatregelen aardig overhoop worden gehaald: veranderende zeggenschaps- en eigendomsverhoudingen; 'opschaling' van kleinere (gas)bedrijven; problematische fusies tussen provinciaal georganiseerde elektriciteitsbedrijven en (inter)gemeentelijke gasbedrijven. September 1985 doen de bedrijfstakorganisaties VEEN, VEGIN, VESTIN* een tegenzet met de publikatie van het rapport van de inventarisatiecommissie Brandsma (oud-burgemeester van Leeuwarden); een lijvig stuk waarin de opvattingen van nagenoeg alle distributiebedrijven over de reorganisatie zijn opgenomen en waarin een aantal tegenvoorstellen worden gedaan.

De strekking van de voorstellen is dat:

- de grens van de minimale bedrijfsgrootte naar beneden moet en kan (tussen 15.000 en 75.000, afhankelijk van het type bedrijf);
- fusies en horizontale integratie niet door een wet mogen worden afgedwongen;
- horizontale integratie weliswaar gunstig is, maar uit praktische overwegingen nu voor concentratie binnen de sectoren moet worden gekozen;
- de voordelen van reorganisatie eveneens via het opzetten van samenwerkingsverbanden tussen bedrijven bereikt kunnen worden.

Echter ook onder de voorwaarden van de commissie Brandsma zou er toch een aanzienlijk aantal van de 165 nutsbedrijven moeten verdwijnen.

Winstneming

Een tweede hieraan gekoppeld 'probleem' voor lokale overheden — als eigenaren van de energiebedrijven — is het plan van de rijksoverheid om de winstneming via de tarieven aan banden te leggen. Dit moet gebeuren door landelijke tariefsmaxima voor de eindverbruikers vast te stellen. Uitgangspunt daarbij voor EZ is 'het goedmaken van de exploitatiekosten door een redelijk efficiënt bedrijf met inbegrip van een passende vergoeding voor het ingebrachte eigen vermogen'. De financiële voordelen van de reorganisatie moeten naar de eindverbruikers worden doorgesluisd.

Op zich een maatregel waar het Progressief Milieuberaad zich ik kan vinden. Energielevering aan konsumenten is immers niet bedoeld als melkkoe voor (gemeentelijke) overheden. Toch is een tempering van het optimisme bij de voorstellen van EZ op haar plaats:

- Gezien het gasprijzenbeleid naar de *kleinverbruikers* toe in de afgelopen jaren valt nog te bezien of deze van enigerlei voordelen zullen kunnen profiteren (bevoordeling grootverbruik).
- Veel gemeenten zouden bij verlies van distributie-baten in grote problemen komen. EZ heeft nu als compensatie voorgesteld om overheden toe te staan een *belastings per aansluiting* te heffen. In tegenstelling tot eerdere plannen hoeft de rijksoverheid zelf de gemeenten niet meer schadeloos te stellen, deze mogen het nu zelf op de burgers verhalen.
- Het is niet duidelijk of er binnen de gehanteerde winstmarges voldoende ruimte komt voor *uitbreiding van het takenpakket* van nutsbedrijven in de richting van energiebesparings- en DEO-projecten.

Een tegenreactie van Van Aardenne op de voorstellen van de energiebedrijven (Brandsma) volgt begin '86 in de vorm van de voortgangsrapportage Reorganisatie Energiedistributie. Ondertussen hebben dan ook de VNG en het Interprovinciaal Overleg Energie (IPO) hun licht over het rapport Brandsma laten schijnen.

En zoals verwacht kon worden, doet de Minister de nodige water bij de wijn. Tot oktober '87 wordt de sectoren gelegenheid gegeven een reorganisatie op vrijwillige basis door te voeren. Dit moet gebeuren via 'regionale commissies en een landelijke stuurgroep' die aan de minder vergaande samenwerking vorm moet geven. Van Aardenne volgt hier de commissie Brandsma. Wetgeving wordt uitgesteld en de Minister zegt de sectoren 'het voordeel van de twijfel te geven'. De stelling van EZ blijft echter dat samenwerking nooit zo effectief kan zijn als werkelijke integratie.

Nutsbedrijf-nieuwe-stijl

Wat de DEO-optie betreft krijgt Brandsma in de voortgangsrapportage de kous op de kop. Volgens Van Aardenne heeft de commissie hier 'te weinig naar de toekomst gekeken'. 'Nu reeds' kunnen warmte/kracht-koppeling (bij industrie, blok-, wijk- en stadsverwarming), windenergie, warmtepompen, stort- en biogasprojecten door distributiebedrijven worden aangepakt. Op de wat langere termijn geldt dat ook voor zonne-energie. De Minister vreest (!) dat productiebedrijven deze taken wel eens zouden kunnen laten liggen.

Voor de realisering van nieuwe nutstaken — buiten de traditionele leverings- en inkasso-activiteiten om — is volgens Van Aardenne nodig:

- een bedrijf van 'redelijke omvang' met een gediversificeerde klantenkring. Dit is nodig om de verminderde omzet als gevolg van besparingen op te vangen (bijv. vermindering van het energieverbruik per aansluiting door energiezuinig bouwen);
- een goed financieel-ekonomisch draagvlak vanwege de risico's bij DEO-exploitatie; een behoefte aan uitbreiding van de financieringsmogelijkheden;
- een aparte afdeling binnen het distributiebedrijf die DEO-projecten mogelijk maakt, de juridische know-how heeft, voorlichting en advisering verzorgt en actief naar verbruikers toestapt met besparingsplannen.

EZ komt met deze en andere voorstellen een aardig eind tegemoet aan ideeën uit de milieubeweging over opzet en takenpakket van het nutsbedrijf-nieuwe-stijl. Op lokaal nivo kunnen de voorstellen worden gebruikt, om de samenwerkende sectoren het komende 1½ jaar op de vingers te kijken en ervoor te zorgen dat duurzame energieplannen in het beleid worden geïntegreerd.

Maar ook hier is waakzaamheid geboden. De wetsvoorstellen rond de elektriciteitsproductie namelijk hebben een heel wat minder gunstige strekking: een minimale invloed van de distributiesector op de stroomvoorziening en een grote nadruk op investeringen voor grootschalig kern- en kolenvermogen. Dit legt een zware klaim op de mogelijkheden voor de gewenste taakuitbreiding van nutsbedrijven.

Aktiepunten

De lokale politiek merkt weinig van de reorganisatie in de energiesector. In veel gemeenten ontbreekt een publiekelijke discussie over de toekomst van het nutsbedrijf. Werknemers en ook raads- en statenleden worden mondjesmaat over zaken als fusie-besprekingen, rechtsvorm e.d. geïnformeerd. Het overleg lijkt plaats te vinden via onderonsjes tussen direktieleden en plaatselijke bestuurders. Dit is één van de conclusies uit een aantal gesprekken die het Landelijk Energie Komitee met nutsbedrijven en politici over reorganisatie en DEO-mogelijkheden voerde (zie ook Natuur & Milieu, april 1986).

In het verlengde hiervan wil het Milieuberaad een aantal aktiepunten aansnijden die bij de reorganisatie op lokaal nivo een rol spelen:

1. *Geen verkoop lokale energiebedrijven*

Momenteel is er een duidelijke tendens dat kleinere distributiebedrijven worden verkocht aan een grotere broer (bijv. uitverkoop van Brabantse bedrijven aan de PNEM!). Het milieuberaad beschouwt dit als een riskante ontwikkeling:

- De gemeente verliest haar bestuurlijke en beleidsmatige betrokkenheid bij de energielevering. Ook de direkte kontakten met de verbruikers kunnen verslechteren wanneer bijvoorbeeld het plaatselijke verbruikerskantoor wordt opgedoekt.
- Er wordt geld aan de energiedistributie (het kopende bedrijf) onttrokken. Hierdoor ontstaan hoge kapitaalslasten, met mogelijk nadelige gevolgen voor deelname aan besparingsprojekten als ook voor de tarieven (vergelijk de situatie rond de totstandkoming van een groot Utrechts nutsbedrijf).

Veel beter is te streven naar horizontale integratie via fusies, waarbij de gemeente mede-eigenaar van het nieuw te vormen bedrijf wordt. Gemeenten kunnen onder meer via de verbruikerskantoren rechtstreeks invloed blijven uitoefenen.

2. *De rechtsvorm*

Gezien de voordelen die veel direkties van publiekrechtelijke diensten bij reorganisatie in de nv-vorm zien, zullen ook voorstellen in die zin naar de plaatselijke politiek worden geformuleerd. Politiek op 'armenlengte' afstand, efficiency, verantwoordelijkheid van het management, financieringsvrijheid, dit zijn de veelgehoorde pré's van de nv. De nadruk op die voordelen is volgens het Milieuberaad echter toe aan enige relativisering.

Allereerst: Er is geen nv-verplichting, door de Minister in het reorganisatieproces opgelegd aan lagere overheden. Op de tweede plaats: in een nv-konstruktie is de democratische controle via raden en staten altijd indirekt. Dit brengt risico's met zich mee. Met name bij grote structuur-nv's, waarin controle en initiatief van aandeelhouders sterk wordt beknot ten gunste van direkties.

Het Milieuberaad vindt dat het energiebedrijf geen zaak is van los van de gemeenschap opererende managers, maar een werkelijk openbare nutsvoorziening dient te zijn, waarin niet alleen met bedrijfseconomische belangen wordt rekening gehouden.

Politici zouden zich er ook voor kunnen inzetten distribievoordelen juist ook in een provinciaal of gemeentelijk bedrijf te bereiken. De Gemeentewet biedt daartoe ook de nodige speelruimte. Daar waar voor de nv-vorm wordt gekozen dient men op z'n minst met twee elementen rekening te houden:

- de samenstelling van de Raad van Kommissarissen. Deze moet in overeenstemming zijn met de lokale politieke verhoudingen. Verbruikersvertegenwoordiging is denkbaar;
- een statutair reglement waarin wordt vastgelegd dat belangrijke beleidsbeslissingen (bijvoorbeeld investeringsplannen) naar de aandeelhouders (raden en staten) worden teruggekoppeld.

In het geval van samenwerkingsverbanden wordt het alternatief voor de nv gevormd door de Gemeenschappelijke Regeling, een openbaar lichaam waarin overheden via een algemeen en een dagelijks bestuur het beleid bepalen.

3. *Scheiding produktie-distributie*

Het is nog maar de vraag of de distributiesektor de financiële middelen voor taakuitbreiding en DEO-plannen krijgt. Belangrijk aandachtspunt is dan ook de komende boedelscheiding tussen produktie en distributie binnen de provinciale energiebedrijven. De verdeling van de reserves zal zodanig moeten geschieden dat de positie van de distributiesektor op dit gebied structureel verbetert. Nu is er een ad-hoc-beleid,

waarin de planning van DEO door het nutsbedrijf slechts zeer traag op gang komt.

4. Opstellen van konkrete besparings- en DEO-plannen

Een recent voorbeeld van een gemeentelijk totaalplan is het 'Energieplan Amsterdam', een investeringsprogramma (1986-'90) voor energiebesparing en DEO, opgezet door het Hemwegoverleg (milieu- en energie-organisaties). Ook recent is het rapport 'Inpassing decentraal vermogen in Zuid-Holland' van het Centrum voor Energiebesparing.

Vanuit de plaatselijke politiek moet meer druk komen om dergelijke plannen concreet uit te werken; geld uit de nutswinsten vrij te maken om op z'n minst de op korte termijn rendabele projecten te realiseren.

5. Investeren in energiebesparing i.p.v. kernenergie

Onder meer onder deze slogan start de Vereniging Milieudefensie najaar '86 een op publiek en politiek gerichte campagne, die nutsbedrijven tot taakverbreding (DEO, actieve voorlichting en dergelijke) moet aanzetten.

Belangrijke punten die volgens het Milieuberaad op lokaal nivo aan de orde kunnen komen, zijn:

- de relatie tussen milieuvriendelijk energiebeleid enerzijds en de ontwikkelingen binnen de grootschalige productie (kernenergie en kolen) en de zure-regen-problematiek anderzijds;
- het vormen van een speciale nutsafdeling 'Nieuwe Energie' die zich met de technische uitvoering van besparingsprojecten bezighoudt;
- de instelling van verbruikersraden met adviesrecht;
- de eventuele samenwerking van gemeenten met particuliere 'energiediensten' die besparingsprojecten aanbieden en kostenbesparing garanderen.

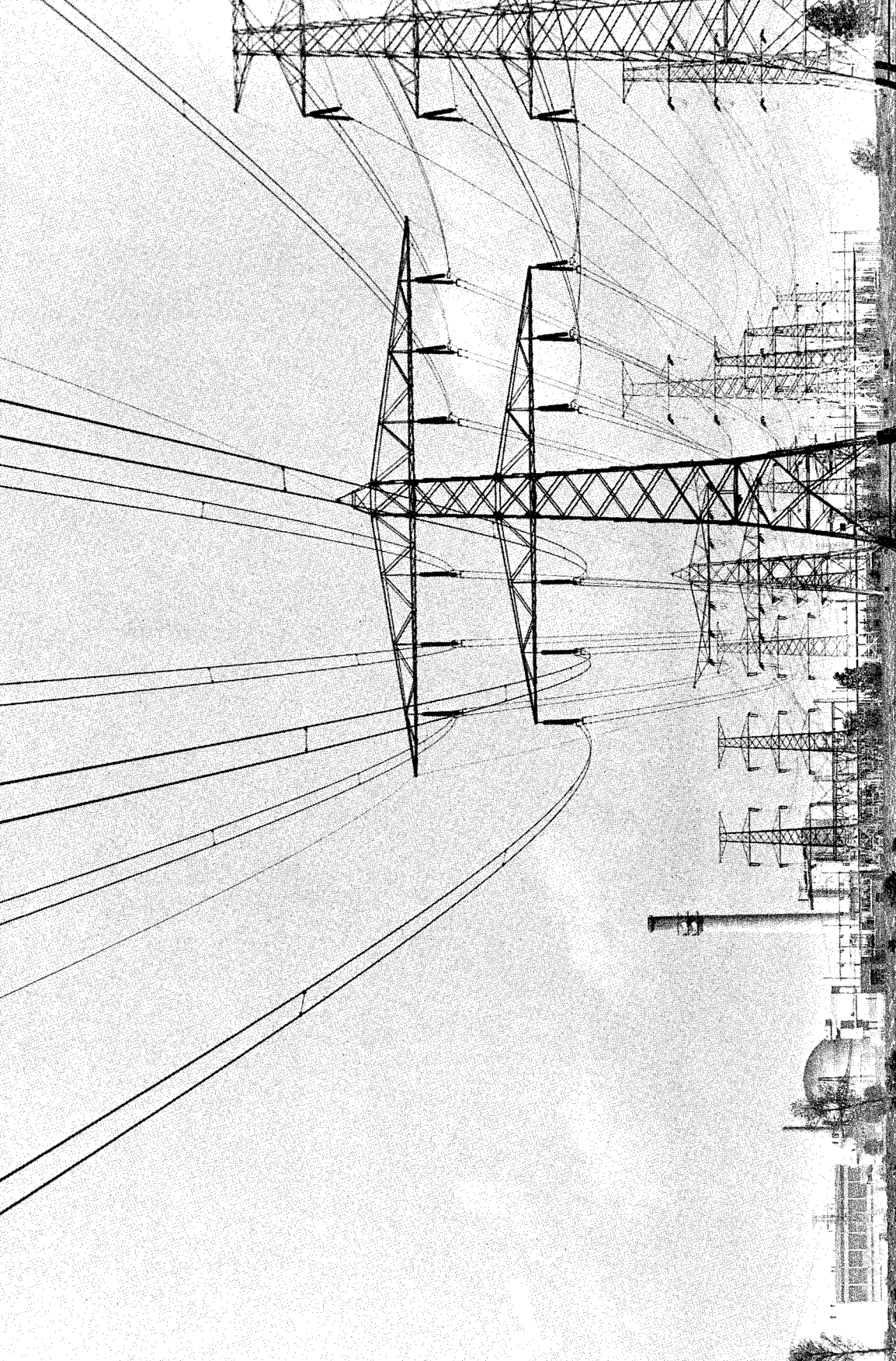
Bovenstaande actiepunten zijn met name gericht op gemeenten met een eigen energiebedrijf. Voor gemeenten zonder nutsbedrijf is het interessant om (financieel) belanghebbende te worden, dat wil zeggen via de in gang gezette reorganisatie deelnemer in bijvoorbeeld een gemeenschappelijke regeling te worden. De vestiging van een regionaal verbruikerskantoor kan een aktiedoel zijn; een stimulan voor een op besparingen gerichte milieuvriendelijke energievoorziening.

Tot slot willen we in dit artikel wijzen op een aantal organisaties die zich met ondersteuning van plaatselijke energie-activiteiten bezighouden en waarop ook raads- en statenleden beroep kunnen doen:

- het Centrum voor Energiebesparing in Delft (015-131260);
- regionale kadertrainers, gestationeerd bij de milieufederaties in Assen, Arnhem, Tilburg en Zaandam;
- het Milieuberaad zelf (Ronald Jansen, 080-782880).

HET MILIEUBERAAD

* Verenigingen van Exploitanten van Elektriciteitsbedrijven, Gasbedrijven, Stadsverwarming in Nederland.

Publikaties

TUSSEN ANARCHISME EN SOCIAAL-DEMOKRATIE

In 1896 publiceerde Christiaan Cornelissen (1864-1943) *Het revolutionaire kommunisme, zijn beginselen en zijn taktiek* met als ondertitel, tevens perfecte samenvatting van de inhoud: *Ontwerp voor een overeenkomst en voor het samengaan van revolutionaire socialisten en kommunistische anarchisten.*

Cornelissen achtte een samengaan van beide stromingen in de arbeidersbeweging nodig om de sociaal-demokraten, in zijn ogen te druk in de weer met het verkwaselen van het socialistische erfgoed, effectief te kunnen bestrijden. Zijn tekst begint met een paukenslag:

Een ernstig woord behoort te worden toegeroepen aan de revolutionaire / kommunisten van alle landen!

En de finale is al even gepassioneerd:

Dat de georganiseerde arbeiders aller landen spoedig overtuigd mogen wezen van de waarheid, welker ontwikkeling dit geschrift beoogt — dat ze hun brood en hun vrijheid niet hebben te winnen bij den wetgevenden arbeid in het bourgeoisparlement of op het raadhuys; maar in dien in waarheid revolutionairen kamp, in den ekonomischen strijd, gevoerd in de fabriek, in de werkplaats, op het bureau en op den akker.

Qua toonzetting en structuur verwant aan *Het Communistisch Manifest*, mist C.'s betoog toch het vervoerende en overrompelende van dit geesteskind van

Engels en Marx, met welke laatste hij bovendien een duchtig appeltje heeft te schillen. Hij beschouwt hem als de grote voorganger van diegenen binnen de arbeidersbeweging die het materialisme hebben ingeruild voor een soort wensdenken. In plaats van konsekvent de arbeidersemancipatie op het terrein van de ekonomie te bevechten, verleggen zij het strijdtoneel naar de verovering van de staatsmacht en het realiseren van kleine hervormingen. Marx heeft door zijn verheerlijking van de arbeidswetgeving in *Das Kapital*

een schat van argumenten en historische gegevens verstrekt aan alle kleinburgerlijke hervormers, wien het erom te doen is, een betere regeling der op het privaat-eigendom berustende kapitalistische produktiewijze in te voeren.

Ook voor de reeds tot het parlement (dubbel afgekookte vertegenwoordiging van de belangen der bezittende klasse) toetredende socialist lengt Cornelissen zijn inkt graag met enig zwavelvuur aan. Wat heeft deze daar te zoeken? Hij krijgt afgevaardigde-belangen, vervreemdt zich door zijn veranderde levensomstandigheden van zijn achterban en wordt een *sta-in-den-weg*, die zich ten slotte gedwongen ziet, iets anders ter hand te nemen, dan jaar in jaar uit van de weinige gelegenheid, die hij vindt, om als socialist agiteerend werkzaam te zijn, gebruik te maken, en steeds weer te herhalen, wat hij reeds een of meer jaren te voren gelijkewijze heeft gezegd.

Uit de parlementen dus en laat het be-

vechten van de kleine hervormingen maar aan de radikaal-demokraten en de progressieve christelijke democraten over. Veel vrouwen dat zijn advies opgevolgd zou worden, koesterde Cornelissen niet. In feite zijn de sociaal-demokraten voor de revolutie afgeschreven. Vandaar zijn pleidooi voor een verbond tussen de revolutionaire socialisten en de kommunistische anarchisten. Door de verschillen wat te retoucheren en de overeenkomsten uit te vergroten weet C., met bijpassende belichting (morgenrood, avondrood), een redelijk ogende groepsfoto af te leveren: de een wat minder centralistisch, de ander wat minder individualistisch, allebei wat meer interesse voor de vakbondsstrijd (syndikalisme), verenigd in een gezamenlijke afkeer van de sociaal-democratie, dan zal het waarachtig wel lukken, zo zou men zijn *ontwerp voor een overeenkomst en samengaan* met de wijsheid-van-achteraf kunnen typeren.

Die wijsheid kan overigens tot herkenning leiden als men wat doorbladert in het linkse familiealbum en soortgelijke kiekjes van meer recente datum aantreft: Die Grünen, Linkse Doorbraak. Maar ook het hedendaagse aktiewezen zou baat kunnen hebben bij de adviezen van Cornelissen, al was het maar in negatieve zin: de barricade achtte hij bij de toegenomen effectiviteit van het staatsgeweld achterhaald. Voor de revolutionaire strijd zag hij naast de werkstaking nog twee mogelijkheden. Sabotage met behulp van springstoffen ofwel, als uiterste middel, de guerrilla. Maar, zo betoogt Cornelissen:

Gevloekt zij de bourgeoisie, wanneer zóó de bevrijding van het proletariaat zich zou moeten voltrekken!

Deze banvloek lijkt me een vertaling in het Zuidafrikaans meer dan waard.

Hoe verleidelijk ook, het blijft uitkijken met het trekken van parallellen. Corne-

lissen was een typische 19de-eeuwer, inclusief een bijkans onverwoestbaar vooruitgangsoptimisme, een onwrikbaar besef in de onvermijdelijkheid van de loop der dingen en tegelijk, paradoxaal genoeg, een onverbeterlijk geloof in de veranderbaarheid van de maatschappij, blijkens de volgende passage:

Bij de ontplooiing der stoffelijke voortbrengingskrachten in de maatschappij, moge zich met ijzeren noodzakelijkheid en krachtens zijn natuur zelve, het kapitalistische stelsel van voortbrenging en distributie ontwikkelen in een stelsel van associatie, maar van de onmiddellijke voortbrengers, de arbeiders, zal het toch afhangen, of in de toekomst de maatschappij van de geassocieerden arbeid een staats-socialistisch, dan wel een vrij-kommunistisch karakter zal dragen.

Dat we sinds kort over dit prikkelende betoog kunnen beschikken, danken we aan Bert Altena en Homme Wedman die niet alleen de heruitgave bezorgden, maar de tekst annoteerden en van een zeer uitvoerige inleiding vooraf lieten gaan. In die inleiding schetsen ze de ontwikkeling van Cornelissen als politiek denker en activist en als een niet onbelangrijke woordvoerder in de strijd *tussen anarchisme en sociaal-democratie* (tevens de titel van het boek), nationaal en internationaal, gevreesd en gerespecteerd. Wanneer Blokker in zijn recensie (Volkskrant 11 januari jl.) Cornelissen typeert als een *bizarre eigenheimer* is dat meer leuk dan historisch verantwoord. Daarmee wordt Cornelissen uit zijn tijd gelicht en doet Blokker de door hem terecht geprezen inleiders onrecht.

ROUKE BROERSMA

Tussen anarchisme en sociaal-democratie, 'Het Revolutionaire Kommunisme' van Christiaan Cornelissen (1986-1943), ingeleid en geannoteerd door Bert Altena en Homme Wedman, is een uitgave van Anarchistische Uitgaven, Bergen (NH), 1985.

Inhoud

- 1 *Van de redactie*
- 3 *Kommentaar*
- 8 **Jan Huisman**
Een afscheid vol weemoed: het buitenlandwerk is een kwestie van blijven
- 16 **Emmy van Noord**
'Ireland, a terrible beauty': een tocht naar de wortels van het kwaad
- 21 **Jan Dirx**
Interview met Jack Verduyn Lunel: "In Den Haag is al snel iets een grote verandering"
- 28 **Alexander de Roo**
Europese fractie komt met rapport: sociale zekerheid en basisinkomen
- 34 *Publikaties*

Vlak voor het najaarskongres 1986 van de PPR verschijnt dit derde nummer van jaargang 4 van Radikale Notities. De partij zal op dat kongres praten over 'nieuwe technologieën'. Ook in dit blad besteden we er aandacht aan, nadat we dat al eerder en uitvoeriger gedaan hebben in vroegere nummers. In het commentaar levert *Bram van Ojik* stevige en fundamentele kritiek op het kongresstuk. Hij is van mening dat het sturend vermogen van de overheid door de opstellers van het stuk zwaar overschat wordt. Hij noemt de kongrestekst naïef in zijn ontkenning van de maatschappelijke werkelijkheid. In komende nummers van Radikale Notities zal teruggekommen worden op het probleem van de nieuwe technologieën en een relevante linkse beleidsgerichte visie daarop.

Verder deze keer veel aandacht voor het buitenland. De medewerker buitenland van de PPR — *Jan Huisman* — zal binnenkort vertrekken. Hij beschrijft in zijn bijdrage de mogelijkheden en onmogelijkheden van een buitenlandbeleid door een kleine linkse partij. Voor ieder die niet zo goed thuis is in de buitenlandsektor zal vooral boeiend zijn hoe hij beschrijft op welke wijze de PPR een eigen politiek wil en kan voeren en dat ook doet, vaak tegen de opvattingen van veel grotere 'bevriende' organisaties in. Dat blijkt onder andere als het gaat om Oost-West-politiek. Natuurlijk zal iemand die zes jaar in dienst is geweest van de PPR niet weggaan zonder ook een mening te geven over de partij zelf. Echt optimistisch is Jan niet.

Ook als het gaat om het 'Ierse vraagstuk' springt de PPR er uit door een eigen opstelling. *Emmy van Noord* geeft in haar bijdrage een schets van de geschiedenis van het eiland. Een geschiedenis die elke diktator ter wereld kent, zegt ze. Wil men kunnen begrijpen waarom de strijd tussen katholieken en protestanten in Noord-Ierland zo gewelddadig is, dan is het kennis nemen van de eeuwenoude strijd tussen de Engelse onderdrukkers en de Ierse onderdrukten daarvoor een eerste begin.

Verhoudingsgewijs rustig heeft zich dit voorjaar in Den Haag een kleine revolutie voorgedaan. De Hofstad kreeg een progressief kollege na de gemeenteraadsverkiezingen van maart jl. Voor Links Den Haag nam in dat kollege plaats PPR-lid *Jack Verduyn Lunel*. Over zijn eerste ervaringen als wethouder van een van de grote steden en over de toekomst van radikaal links in het algemeen en de PPR in het bijzonder sprak *Jan Dirx* met hem.

Dat het basisinkomen niet meer een specifiek PPR-thema is, zal ongetwijfeld bij velen bekend zijn. Dat het echter zelfs op Europees nivo een onderwerp van studie en discussie is, zal voor menigeen toch een verrassing zijn. Er ligt echter inmiddels een rapport over de toekomst van de sociale zekerheid in Europa bij het Europees Parlement. In dat rapport wordt gepleit voor een basisinkomen als oplossing voor enkele grote problemen die zich momenteel voordoen in de Europese landen. *Alexander de Roo*, een van de opstellers van het rapport, geeft de hoofdlijnen ervan weer in deze Radikale Notities.

ze situatie nog interessant vindt om in Nederland in nieuwe technologie te investeren? Zou er enige kans op zijn dat aan al deze maatschappelijke randvoorwaarden wordt voldaan? Valt de naleving van al deze nieuwe regels enigszins bevestigend te controleren? Nee dus! Wat hier aan het licht treedt is de naïviteit van het kongresstuk. Er valt voor de zoveelste keer een overschatting waar te nemen van het sturend vermogen van 'de politiek'.

Het stuk ontbeert elke analyse van de maatschappelijke werkelijkheid waarin technologische vernieuwing in Nederland tot stand komt. Het negeert bestaande machtsverhoudingen, geeft geen zicht op het huidige overheidsbeleid en het sluit al helemaal niet aan bij wat betrokkenen in bijvoorbeeld vakbonden en ondernemingsraden zelf over het onderwerp te berde hebben gebracht. (Voor de opvattingen van betrokkenen verwijs ik naar de Radikalenkrant van oktober 1986.) Op de maatschappelijke kontekst en de bestaande machtsverhoudingen enerzijds en de manier waarop de overheid daarmee om gaat anderzijds ga ik hier kort in.

Onderzoek naar en ontwikkeling van nieuwe technologie (R&D) vindt in Nederland voor meer dan de helft plaats binnen partikuliere, industriële ondernemingen.¹ Voor de rest is er sprake van een toenemende verwevenheid tussen het onderzoek op universiteiten en bedrijven (kontrakt-research) en doet de overheid er alles aan om haar onderzoeksinspanning zoveel mogelijk ten nutte van de partikuliere sektor te laten komen.

De *vondsten* zijn niet vrij beschikbaar: patenten en oktroyen beschermen de innoverende onderneming tegen toepassing door anderen of toepassing in een andere richting dan beoogd door het bedrijf in kwestie. De hoogte van de benodigde investeringen en de daarmee samenhangende noodzaak om een omvangrijke markt te bestrijken leiden ertoe dat het onderzoek plaats vindt in

een beperkt aantal grote, multinationalaal opererende bedrijven. In Nederland gaat het hierbij dan om Unilever, Shell, Philips, AKZO en DSM. Het aandeel van kleinere bedrijven (tot 500 werknemers) in de totale onderzoeksinspanning in de industrie is de laatste jaren licht toegenomen, maar nog steeds zeer bescheiden: van 8% aan het eind van de jaren '70 tot 10 à 11% in het begin van de jaren tachtig.²

Zelfs waar de overheid zich in haar stimuleringsbeleid expliciet de taak stelt om speciaal kleine en middelgrote bedrijven te laten profiteren, lukt dit slechts zeer ten dele. Zo zijn de in het kader van de Innovatie Stimuleringsregeling (INSTIR) beschikbaar gestelde bedragen nog altijd voor het grootste deel terecht gekomen bij bedrijven met meer dan 500 werknemers. Voor een veel genoemde en geroemde sektor als de biotechnologie geldt dat 80% van alle research verricht wordt door slechts vier bedrijven (Gist Brocades, AKZO, Duphar en Unilever). De rest wordt verdeeld door nog eens vijf ondernemingen: Heineken, DSM, Naarden, CCA en Avebe.³

Het lijkt tegen deze achtergrond een illusie te menen dat de overheid, als die dat al zou willen, greep kan krijgen op het onderzoek of de toepassing ervan. Het beeld wordt nog somberder als we zien dat juist de concentratie van onderzoek bij multinationals betekent dat een belangrijk deel van het onderzoek buiten Nederland plaats vindt: voor Unilever is dit 75%, Shell en Philips zitten op ongeveer 50%, AKZO zit op 40% en alleen DSM doet bijna alle onderzoek in eigen land (bron: de betreffende bedrijven zelf).

Omdat het technologisch onderzoek — of het nu in bedrijven gebeurt of elders — in ieder geval vrijwel uitsluitend binnen de westerse wereld plaats vindt, kent de problematiek ook een belangrijke Noord-Zuid dimensie. Zelfs in een eerste kennismakingsstuk kan die dimensie niet gemist worden. Van de

overdracht van technologie van Noord naar Zuid, waarover in VN-verband al 10 jaar onderhandeld wordt, is nog niets terecht gekomen. Over de aanwending van nieuwe technologie hebben de ontwikkelingslanden al helemaal niets te zeggen. Zelfs niet als het onderzoek ter plekke, in de Derde Wereld, wordt uitgevoerd. De potentiële positieve effecten van bijvoorbeeld biotechnologie op de voedselvoorziening in de Derde Wereld worden teniet gedaan door de belangen van bedrijven om het onderzoek in een bepaalde richting te sturen: 'Veel landbouwkundig onderzoek wordt betaald door particuliere bedrijven of wordt in industriële laboratoria uitgevoerd. Deze industrie bestaat voornamelijk uit, of wordt beïnvloed door grote chemische bedrijven en zaaizaadbedrijven. Voor deze giganten heeft het commercieel gezien meer zin om betere chemicaliën te ontwikkelen om ziekten en plagen te bestrijden dan om te investeren in onderzoek dat leidt tot planten die resistent zijn tegen die ziekten en plagen.'⁴

De PPR mag nog zo vaak *de mensen en hun behoeften* centraal stellen, het zal er zeker niet toe leiden dat bedrijven zich hierdoor bij hun technologiebeslissingen ook maar een sekonde laten leiden. Fantasieën over *mogelijke positieve effecten* van biotechnologie, informatika of wat dan ook getuigen slechts van wereldvreemdheid.

Het gevoel van machteloosheid wordt versterkt doordat de overheid niet slechts onmachtig, maar ook onwillig is om in het proces van de vrije ondernemingsgewijze productie anders dan met omvangrijke subsidies in te grijpen.

In het kongresstuk wordt terecht aangegeven dat internationale concurrentieoverwegingen voor Nederland in de technologie-race van overwegend belang zijn. In het Beleidsoverzicht Technologie 1986-1987 staat het er zo: 'Het bevorderen van het technologisch niveau van de Nederlandse productie is niet een doel op zichzelf. Het belang ervan komt

voort uit het gegeven dat de Nederlandse economische ontwikkeling sterk afhankelijk is van het vermogen om op de wereldmarkt te kunnen concurreren.

Technologiebeleid ter versterking van de positie van het bedrijfsleven wordt daarom als essentieel gezien voor verdere economische ontwikkeling.⁵ Daarmee is de toon van het overheidsbeleid op dit punt gezet. Uit het genoemde beleids-overzicht kan geen ander inzicht worden gedestilleerd dan een ongeremde behoefte om het de bedrijven in Nederland naar de zin te maken. De hoge concentratie van onderzoek bij multinationale ondernemingen bijvoorbeeld leidt niet tot enige kritische notie, maar slechts tot aansporing het hen naar de zin te maken: 'er moet zorgvuldig op worden toegezien dat de factoren die van invloed zijn op hun aanwezigheid in Nederland niet verslechteren'. Het gaat daarbij volgens de nota dan met name om 'financieel klimaat' (belastingdruk), 'beschikbaarheid van hoogwaardig personeel' en 'kosten van universitaire research'.

De overgave van de overheid aan het particulier initiatief wordt volledig als we lezen welke 'maatschappelijke voorwaarden' het kabinet aan innovatie wil stellen. Het gaat om vier factoren, schrijft verantwoordelijk minister De Korte:

mentaliteit: dat wil zeggen het laten doordringen van het besef dat innovatie een 'economische noodzaak' is;

kennis: dat wil in de visie van het kabinet zeggen dat kennis voldoende toegankelijk moet zijn voor het bedrijfsleven;

mensen: 'beschikbaarheid' van ondernemers en werknemers die gekwalificeerd zijn om vernieuwing te realiseren;

financiering: ondernemingen moeten over voldoende geld kunnen beschikken om risikovolle innovatie te kunnen financieren.

Dat is alles. Vier puur bedrijfseconomische overwegingen worden tot 'maatschappelijke randvoorwaarden' gebom-

bardeerd. Over mogelijke negatieve effecten van nieuwe technologie wordt niets vernomen. Laat staan dat de innovatie van dergelijke overwegingen afhankelijk zou worden gemaakt.

Nederland is druk doende om een aanvankelijke achterstand⁶ op het gebied van nieuwe technologie weg te werken. De overheid stelt subsidies beschikbaar en ondersteunt in een zogenaamd 'aandachtsgebiedenbeleid' kansrijke sectoren. Waar mogelijk wordt wetenschappelijk onderzoek afgestemd op de behoeften van het bedrijfsleven. In internationaal verband worden bedrijven gesteund in het verkrijgen van opdrachten binnen Eureka, Esprit en Race. Over de noodzaak van deze overheidsinspanning ten behoeve van (een zeer beperkt aantal, meestal grote) particuliere bedrijven bestaat brede politieke consensus. PvdA en D66 denken hierover niet wezenlijk anders dan VVD en CDA. Over mogelijke instrumenten om de ontwikkeling te kunnen sturen op grond van maatschappelijke afweging (werkgelegenheid, milieu, Derde Wereld, privacy) is nog nauwelijks nagedacht. Over de rol van de overheid in relatie tot andere maatschappelijke groeperingen al evenmin.

De PPR kan zich in dit opzicht onderscheiden door een gedegen kritiek op het overheidsbeleid en op de visie van meer verwante politieke partijen. De partij zal zich daarbij allereerst moeten oriënteren op door betrokkenen verworven inzichten. Daarna kan worden bedacht hoe een eigen visie in concrete plannen kan worden omgezet. Op dagdromerij over mogelijke positieve effecten van nieuwe technologie zit niemand te wachten. Een analyse van de concrete situatie helpt je onmiddellijk uit de droom. Nieuwe technologie voor mensen bestaat niet. Regels, wetten en instituten verhelpen daar in de huidige situatie weinig aan. Het zou mooi zijn als de PPR, met haar terechte afkeer van bureaucratische regelgeving, eens iets anders zou bedenken.

1. Beleidsoverzicht Technologie 1986-1987, pag. 101.

2. idem, pag. 102.

3. Volgens gegevens van Economische Zaken, tijdens mondeling overleg Biotechnologie in de Tweede Kamer, 29 september 1986.

4. UNIDO, Biotechnology and the developing countries, 1980, pag. 50.

5. Beleidsoverzicht Technologie, pag. 5.

6. Volgens een door de OESO in 1985 gemaakt rapport blijft Nederland bij andere rijke landen achter als het gaat om uitgaven die door overheid en bedrijfsleven ten behoeve van innovatief onderzoek worden gedaan.

Reaktie

In sommige kleine kringen schijnt het mode te zijn notities, nota's en stukken te kraken zonder dat men zich goed op de hoogte heeft gesteld van de inhoud ervan.

De bijdrage 'Nieuwe technologieën en naïviteit' is naar de snit van deze mode geschreven. Ze getuigt van leesblindheid en blinde vlekken.

Enkele kanttekeningen:

1. het stuk 'Nieuwe technologieën voor mensen' in de Radikalenkrant van september 1986 is een uittreksel uit een 70-pagina's dikke nota. In de nota wordt informatie gegeven over de stand van de informatietechnologie, automatisering, biotechnologie, medische technologie, militaire technologie en nieuwe materialen. De maatschappelijke gevolgen worden beschreven;

2. nota en bijbehorend kongres (van november 1986) zijn een *kennismakingskongres*. Een afgeronde visie is er dus nog niet. Een beetje partij diskussieert daarover eerst met de leden;

3. de 'ouderwetse grootschalige technologie' (in het bijzonder kernenergie) kon en kan door de PPR worden afgewezen. 'Nieuwe technologieën' (vooral informatietechnologieën) zijn inderdaad omgeven met mitsen en maren. Het vaststellen van de macht van grote bedrijven en tegelijk wetten, regels en instituten verwerpen is goedkoop. Overigens wordt de auteur van 'Nieuwe technologieën en naïviteit' niet bepaald gekweld door een zorgvuldig geheugen: het landelijk instituut, de Minister voor Technologie en Wetenschapsbeleid en het pleidooi voor scholing komen zo uit het PPR-programma 1986 - 1990;

4. kern van de PPR-inzet bij de discussie over nieuwe technologieën moet zijn: hoe richten we een samenleving in naar de behoeften van mensen? Daarom hoort elk PPR-verhaal te beginnen met *technology assessment*. Bij *technology assessment* wordt informatie over nieuwe technologieën verzameld, worden de effecten ervan op de samenleving bestu-

deerd, worden groeperingen gehoord en wordt deze informatie geordend voor een zo verantwoord mogelijke besluitvorming. Een middel tot democratisering van de technologie, zo kan men stellen. Daarbij kun je niet om een versterking van het parlement heen, hoe graag Shell, IBM, Philips en Van Ojik dat misschien ook willen.

Ik hoop dat het onderwerp 'Nieuwe technologieën' leidt tot een goede discussie in de PPR. Die lijkt erg nodig.

KLAAS-WYBO VAN DER HOEK
vice-voorzitter partijbestuur PPR

Jan Huisman is de medewerker buitenland van de PPR.

Een afscheid vol weemoed: HET BUITENLANDWERK IS EEN KWESTIE VAN BIJBLIJVEN

Toen ik in januari '81 voor het eerst bij Singel 277 aanbelde als medewerker buitenland merkte ik dat het onthouden van het huisnummer heel belangrijk is, omdat aan de gevel van het pand elke aanwijzing ontbreekt dat het bolwerk van radikaal Nederland aldaar gevestigd is. Na de entree blijken de buroruimten ook geen fraai visitekaartje te vormen. Aanvankelijk stoorde ik me niet aan dit al te sobere uiterlijk. Ik vond het wel passen bij een partij die de solidariteit met de arme medemens hoog in zijn vaandel geschreven heeft. Later begon ik me er voor te schamen, vooral als ik weer eens een paar keurige diplomaten langs uitpuilende vuilniszakken naar rommelige ruimten met wiebelende stoelen moest leiden. Deze geringe aandacht voor het uiterlijk ben ik als een kenmerk voor de partij gaan ontdekken. Een kenmerk dat te maken heeft met een te grote bescheidenheid en te weinig overtuigingskracht.

Als medewerker buitenland kom je er al snel achter dat een zekere bescheidenheid op zijn plaats is en dat het overtuigen van mensen ook geen sinecure is. De PPR is een kleine partij, Nederland beslaat een klein stukje van de aardbol, de internationale problemen zijn kompleks en liggen meestal letterlijk en figuurlijk ver van ons bed. Hoewel de nieuwsvoorziening nog steeds voor een fors deel bestaat uit berichten over rampen en conflicten buiten onze grenzen, is de belangstelling hiervoor, in vergelijking met de jaren zestig en zeventig, duidelijk teruggelopen.

In de bekende analyse van deze verandering wordt gewezen op de economisch opbloei eind jaren zestig, een generatie van jongeren zonder crisis- en oorlogservaring, het wereldleed dat na de introductie van de televisie ieders huiskamer binnendrong. Die generatie prikte de schijnheiligheid door van de konsumptiemaatschappij met zijn traditionele waarden en normen. Het geloof in een meer vrije en oprechte wereld, waarin niet economische prestaties maar het menselijk welzijn de doorslag geeft, werd geboren. De burgerij reageerde geschokt op langharige happenings, bezetting van het Maagdenhuis, belediging van onze Amerikaanse vrienden, pleidooien voor vrije sex, huwelijken van katholieke priesters; om maar een paar heilige huisjes te noemen die omver gehaald werden. De gevestigde orde in dit relatief liberale landje had al snel door dat het mechanisme van de *repressieve tolerantie* een zeer geschikt middel is om het dreigende gevaar van fundamentele veranderingen te keren. De protestcultuur werd gedoogd en aan een aantal eisen werd tegemoet gekomen.

Een voorbeeld van zo'n aangepast buitenlandbeleid: de roep om een eerlijker verdeling van de wereldwelvaart had tot gevolg dat het Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking (in vergelijking met de ons omringende landen) forse bedragen te besteden kreeg. De Derde Wereldbeweging werd daardoor een belangrijk wapen uit handen geslagen. Werkelijke veranderingen vonden echter niet plaats. Op de UNCTAD-konferenties, waar de toenmalige minister Pronk goede sier maakte, kregen de ontwikkelingslanden voortdurend nul op hun rekest als het om zaken ging als verhoging van prijzen voor grondstoffen en halffabrikaten, oprichting van een grondstoffenfonds, afbreken van tariefmuren en het verplicht stellen van naleving van de sociale minimumnormen voor investeerders in het buitenland.

Ontnuchterend

Het opkomen voor de verdrukte mens in dan weer deze dan weer die uithoek van de wereld kreeg na verloop van tijd iets plichtmatigs; kreeg een traditioneel karakter, met haar demonstraties, picket-lines, petitie-aanbieding, kollektes en pamfletverspreiding. Het vuur was verdwenen evenals de hoop op snelle verandering. De praktijk bleek veel complexer dan verwacht, de internationale financieel-ekonomische belangen veel groter dan gedacht. Men ontdekte dat Nederland in zijn eentje weinig kan uitrichten. Een ander, meer solidair, handelsbeleid bijvoorbeeld is in EG-verband niet mogelijk omdat deze gemeenschap de regels voor het internationale handelsverkeer grotendeels bepaalt. Een uittreding uit de EG zou een forse aderlating betekenen voor onze schatkist, voor de werkers in de agro-industrie en voor de boeren, die nu al klagen. Een dergelijke vergaande maatregel is onverkoopbaar naar de kiezers toe. Het enige wat resteert is het in internationaal verband bepleiten van voorzichtige stapjes in de gewenste richting. Slechts in de marge blijven mogelijkheden over om voorop te lopen.

Deze konstatering werkt voor veel mensen terecht erg ontnuchterend.

Hiermee wil niet gezegd zijn dat er niets bereikt is in de roerige jaren zestig en begin jaren zeventig. De Amerikanen trokken zich terug uit Vietnam; in 1975 werden de Helsinki-akkoorden getekend, die een periode afsloten waarin het Koude Oorlogdenken omgezet was in een zekere akseptatie van de Europese Oost-Westverdeling; het probleem van de Noord-Zuid-tegenstelling werd algemeen erkend als een belangrijk probleem.

In de loop van de jaren zeventig deed zich een aksentverschuiving voor in de belangstelling van progressief Nederland. Van het generatieconflict, met een duidelijke mondiale dimensie, werd de aandacht verschoven naar de positieverbetering van de gediskrimineerde, in de verdrukking geraakte mens in Nederland zelf. De kraakbeweging bloeide op, de feminiseringsgolf ontstond, de homo-beweging kreeg een impuls en later de werklozenkomitee's en de anti-racismegroepen. Een aksentverschuiving die verklaard kan worden uit het feit dat de betrokkenheid van de mens het best gevoeld wordt door ervaringen en gesprekken in het dagelijkse leven, door situaties die men aan den lijve ervaart.

Deze tendens heeft zich verder doorgezet. Allerlei groepstrainingen, self-helpprojekten, co-counsellingkursussen werden en worden druk bezocht. Er kan nu over dit soort zaken, in tegenstelling tot nog niet zo lang geleden, vrijuit gepraat worden in progressieve kringen. Als ik dit schrijf moet ik terugdenken aan mijn ervaringen op de vakgroep sociale psychologie (alweer tien jaar geleden). Ik heb destijds een aantal jaren samengewerkt met een groep doorgewinterde kommunisten. Mannen en vrouwen die niet nalieten voortdurend het belang van de klassenstrijd te benadrukken. Onvermoeibaar werd de ene protestvergadering na de andere belegd, waar grondige analyses meestal uitmondten in plannen voor hoogstnoodzakelijke akties. Zelfs de

studie psychologie moest vermaatschappelijk worden. De grenzen tussen kollektief en individueel bewustzijn gingen vervagen. Het gehele persoonlijke leven van deze verlichte aktievoerders werd bepaald door het werken voor de partij en haar idealen. Voor persoonlijke problemen bestond, voor zover ik dat kon nagaan, nauwelijks of geen aandacht. Een vreselijke sektarische wereld die ook menig aktivist na verloop van tijd teveel werd.

Omgekeerd maak ik nu ook mee dat mensen zich onderdompelen in allerlei therapieën en spirituele mystiek, met als gevolg dat alles wat een relatie legt met zoiets als een historische maatschappij-analyse een meewarige glimlach ontvangt en het advies om een pas ontdekte psycho-techniek te proberen. In links-politieke kringen heb ik daar geen last van. Integendeel. Ik ben het met onze scheidende sekretaris buitenland, Emmy van Noord, eens dat links nog steeds te veel ideeën heeft over hoe het moet, terwijl men zelf buiten schot blijft. Ik ben ervan overtuigd dat een kritisch zelfonderzoek de geloofwaardigheid van je politieke boodschap ten goede komt.

Gefronste wenkbrouwen

Terug naar de PPR en het buitenlandwerk. Toen ik begin jaren tachtig bij de PPR kwam werken had de kentering in de belangstelling voor de (buitenlandse) politiek ook in radicale en progressieve kringen al plaatsgevonden. Van de buitenlandthema's is de ontwapeningsproblematiek ongeveer het enige dat nog leeft. De politieke partijen vormen niet meer, zoals vijftien jaar terug, de uitvalsbasis voor vernieuwing en belangenbehartiging. Er zijn in de tussentijd allerlei belangengroeperingen en gespecialiseerde organisaties als het NCO, de NIO, het IKV, Pax Christi en diverse landenkomitee's gekomen, die niet partijgebonden opereren. De PPR-themagroep Vrede ging als een nachtkaaars uit. Het buitenlandwerk is een kwestie van bijblijven geworden in plaats van vorm geven aan de energie vanuit de partij.

Toch moeten we de funktie van onze partij niet helemaal onderschatten. Ten eerste valt niet-spektakulaire arbeid vaak op als deze niet meer uitgevoerd wordt. Wanneer we zouden stoppen met de kritische evaluatie van het internationale gebeuren verzeke ik dat dat snel opgemerkt zal worden door allerlei organisaties die zich hiermee bezighouden. Dat zou behoorlijke negatieve reclame betekenen.

Ten tweede is ons buitenlandbeleid op sommige punten nog steeds verfrissend en gedurfd. Neem de Oost-Westdialoog. Al geruime tijd wordt vanuit de grote vredesbewegingen IKV en Pax Christi met gefronste wenkbrouwen naar het PPR-beleid in deze gekeken (zie bijvoorbeeld het artikel van Cor Arends in de vorige Radikale Notities). Het beleid zou te veel gericht zijn op kontakten met officiële partijorganen en te weinig solidair zijn met de oppositie in Oost-Europa. Als men de reisverslagen en partijbestuursverantwoordingen leest kan men gemakkelijk die indruk krijgen. Het is echter een misverstand om de konklusie te trekken dat deze vrij goede kontakten inhouden dat we het met de visies van officiële partijen eens zijn. De kontakten moeten gezien worden als een poging om het vijanddenken te doorbreken, om via een kritische dialoog meer begrip voor elkaars standpunten te krijgen. Onlangs zijn in het kader van de vredesweek twee afgevaardigden van de Oostduitse CDU door de PPR uitgenodigd voor een bezoek aan Nederland. Tijdens dat bezoek is onder andere besloten tot de instelling van een studiegroepje dat het thema 'wat is socialisme' gaat uitwerken. Volgend jaar zal deze groep haar bevindingen ter discussie stellen op het vormingsinstituut van de CDU. Een kwestie als die van de censuur in de DDR zal onderwerp van gesprek vormen; in de zin van: 'hoe kan men strenge censuur goed praten als men overtuigd is van het grote heil van het socialisme en de steun daarvoor onder bijna de gehele bevolking'. Zo'n discussie is op een zinvolle manier te voeren als gebleken is dat men elkaar serieus neemt en dat men

niet op voorhand zijn oordelen klaar heeft. De standpunten van de officiële vertegenwoordigers uit Oost-Europa blijken vaak minder star te zijn dan men denkt. Door hen wordt bijvoorbeeld toegegeven dat de partijpropaganda te rooskleurig is en dat de wenselijkheid van belangrijke veranderingen aanwezig is.

Je kan je natuurlijk blijven afvragen of deze benadering meer effect heeft dan die welke gericht is op de oppositie. Deze laatste benadering, dat staat wel vast, bemoeilijkt de dialoog met de officiële partijen; vooral als men het onhandig aanpakt. De oude patstelling wordt dan niet doorbroken. Bij Pax Christi en IKV zal men de verantwoordelijkheid voor die ongewenste situatie afschuiven op de halsstarrige houding van de machthebbers in het Oosten. De kontakten met die groeperingen, die op de uitgesproken sympathie van de vredesbewegingen in het Westen kunnen rekenen, hebben bij IKV en Pax Christi prioriteit. Dit standpunt verdient, vooral wat het laatste betreft, respect. Toch heeft het IKV onlangs besloten de kontakten met de officiële vredesraden aan te halen. Het voortdurende geroep dat het niet deugt in Oost-Europa zal moeten veranderen in een grotere luisterbereidheid en bereidheid tot zelfkritiek. Iets wat Jan ter Laak, in een speciale vredesweekuitgave van het IKV-blad, zelf ook aangeeft. Deze gewijzigde opstelling van het IKV betekent dat het IKV en de PPR meer op één lijn zijn gekomen.

Voor de duidelijkheid wil ik vermelden dat onze benadering nooit betekend heeft dat de PPR de oppositie in het oostblok in de kou heeft laten staan. In het verleden hebben we actief deelgenomen in het Polenkomitee dat een solidariteitskampanje voor het verboden Solidarnosc organiseerde. Ook blijven we oproepen om een eind te maken aan de diskriminatie van joden in de Sovjet-Unie ondersteunen. Een groep als Charta '77 kan op onze sympathie blijven rekenen. Het enige wat we proberen is te voorkomen dat de solidariteit met deze groepen een dialoog met de huidige partijvertegenwoordigers blokkeert. Gelukkig komen er de laatste tijd signalen uit Oost-Europa die er op wijzen dat toenaderingspogingen meer vruchten zullen afwerpen.

Terrorisme

Een ander voorbeeld van 'nek-uitsteken' betreft de uitleveringskwestie van de twee IRA-leden, Gerry Kelly en Brendan McFarlane. Deze twee, in Groot-Brittannië veroordeelde Noord-Ieren, zitten momenteel totaal geïsoleerd gevangen in Nederland en wachten de uitspraak van de Hoge Raad af inzake het uitleveringsverzoek van Groot-Brittannië. De PPR in de personen van Emmy van Noord en Herman Verbeek is onbevooroordeeld in deze netelige kwestie gedoken. PvdA en PSP zien liever op een afstand toe. Het is waar dat als je niet oppast je als partij in een kwaad daglicht komt te staan. Steun aan de IRA wordt snel uitgelegd als steun aan het terrorisme. De regering van Groot-Brittannië doet er ook alles aan om het IRA-optreden als terroristisch te bestempelen door de politieke dimensie te ontkennen. De Arrondissementsrechtbank van Amsterdam dacht daar anders over en oordeelde dat de in de aanklacht genoemde wetsovertredingen, op één bomaanslag na, wel degelijk een politiek karakter hebben en dat de slachtoffers geen toevallige of onschuldige burgers zijn geweest. Dat laatste is cruciaal in de discussie over terrorisme. De reeks bomaanslagen, zoals onlangs in Parijs waarbij veel onschuldige slachtoffers gevallen zijn, moet zondermeer scherp veroordeeld worden. Gewapende acties in Noord-Ierland, gericht tegen de onderdrukkers van het katholieke bevolkingsdeel, vormen een andere categorie. Gevluchte politieke gevangenen mogen volgens de Nederlandse wetgeving bijna nooit uitgeleverd worden. In dit geval is het te hopen dat de Hoge Raad niet positief zal adviseren over uitlevering aan Groot-Brittannië, voorals

men beseft dat de angst bij de IRA-leden voor repressie maatregelen van het Britse gevangenispersoneel terecht is. Een goede zaak dat de PPR zich druk maakt om deze kwestie.

Er zijn ook wel voorbeelden te geven van te voorzichtig, te behoudend optreden. Het betrof dan vaak een verschil van opvatting tussen de toenmalige Tweede Kamerfractie, met Henk Waltmans en Reina Steenwijk, en het partijbestuur. De relatie tussen de PPR en de kulturele bevrijdingsbeweging Inkatha in Zuid-Afrika heeft bij de Zuidelijk-Afrikakomitee's jarenlang vraagtekens opgeroepen. Henk en Reina staken niet onder stoelen of banken dat hun voorkeur uitging naar deze beweging, terwijl de PPR in haar programma de prioriteit legde bij de steun aan bevrijdingsbewegingen als het ANC, Azapo en recentelijk het UDF. Leden van Inkatha zijn regelmatig in gewapend konflikt gewikkeld met aanhangers van het UDF. Het UDF, maar ook Azapo, beschouwt de leider van de Zulu's, tevens voorzitter van Inkatha, als een persoon die zich laat inpassen in de door de blanken ontworpen bestuursstructuren; die zijn leidende positie koopt met gematigde kritiek op het blanke bewind, zijn pleidooien voor het achterwege laten van internationale economische druk op Zuid-Afrika, zijn veroordeling van het ANC. Een man als Janssen van Raay, voorzitter van het ICTO, gaat prat op zijn progressieve denkbeelden door zijn steun aan Inkatha te noemen en daarbij Henk Waltmans als zijn geestverwant aan te halen. Henk heeft bij zijn aantreden als Eerste Kamerlid toegezegd geen openbare functies binnen de Inkatha-afdeling Nederland te zullen bekleden. De verwarring is hierdoor en door een aantal gesprekken tussen leden van de sekte buitenland van het partijbestuur van de PPR en Zuidelijk Afrikakomitee's verdwenen.

Schijnheilig

De standpunten die de PPR inneemt inzake internationale aangelegenheden durf ik gefundeerd, radikaal, aktueel en niet verstard te noemen. Bij onze standpuntbepaling kiezen we niet op voorhand voor de gemakkelijkste weg. Inzake mensenrechten bijvoorbeeld wordt niet alleen afgegaan op de, overigens uitstekende, rapporten van Amnesty International. Bij de beoordeling van de mensenrechtensituatie in een bepaald land wordt ook de historische en economische kontekst betrokken. Amnesty beperkt zich naar onze mening teveel tot de burgerlijke en politieke rechten, zoals het recht op meningsuiting, recht op vereniging en vergadering en de aanwezigheid van politieke gevangenen en hun behandeling door de autoriteiten. Belangrijke kwesties, maar de sociale, economische en kulturele mensenrechten zijn minstens zo belangrijk. Een vergelijking: land A kent geen politieke gevangenen, er is nauwelijks opgelegde censuur en iedereen is vrij om te gaan en te staan waar hij of zij wil. Het land is echter doodarm, de bevolking woont zeer verspreid in dun bevolkte gebieden, het percentage analfabetisme is zeer hoog, kommunikatiemiddelen ontbreken. Een kleine groep machthebbers heeft niets of nauwelijks iets te vrezen van de bevolking zolang de situatie niet verandert. Ondertussen kan de elite ongestraft doorgaan met misbruik maken van hun macht, met het vullen van hun eigen zakken met geld dat eigenlijk bestemd is voor armoebestrijding, bestrijding van epidemieën, analfabetisme en slechte woonomstandigheden. In land B is de situatie omgekeerd: de voedselproductie wordt opgevoerd, de medische zorg wordt verbeterd, het onderwijs krijgt een impuls. De oppositie, waaronder veel vertegenwoordigers van een vroegere feodale structuur, wordt gedeeltelijk de mond gesnoerd. Land B wordt, vooral door Westerse landen, op de vingers getikt. Land A wordt veelal ongemoeid gelaten of, als de machthebbers anti-Moskou zijn, zelfs gesteund en beschermd. De PPR, en zij niet alleen gelukkig, prikt deze schijnheilige houding door.

In het Westen is men in het algemeen bijzonder trots op het gevoerde mensenrech-

tenbeleid van de eigen regering. Bijna niemand komt op het idee om de hand in eigen boezem te steken. De verantwoordelijkheid van de economisch machtigen voor het welzijn van de behoeftigen buiten de grenzen wordt meestal niet gezien en heeft voor velen weinig of niets te maken met schending van de mensenrechten. Dat laatste is onterecht want bij verdragen van de Verenigde Naties is ook de verplichting *van staat tot staat* geregeld om zowel burgerlijke en politieke rechten als sociaal-economische rechten te beschermen of te verwezenlijken. De middelen daartoe zijn helaas nog niet uitgewerkt.

Terug naar de geringe belangstelling voor de buitenlandse politiek, zowel binnen als buiten de PPR. Ik ben bang dat je als politieke partij daar weinig greep op hebt. Zolang het buitenland voor ons welvarende landje geen bedreiging vormt laat men het buitenlandbeleid over aan de desbetreffende instanties. Pas wanneer de Amerikanen 48 middellange afstands-raketten met atoomkoppen tussen ons in willen zetten worden we wakker. De discussie over het Palestijnse vraagstuk kwam pas goed op gang na blokvorming van de olieproducerende landen in het Midden-Oosten. Deze verhoogden halverwege de jaren zeventig opeens drastisch de olieprijs en eisten meer begrip en steun voor de Palestijnen. De onvoorwaardelijk pro-Israël houding in Nederland, bepaald door schuldgevoelens, veranderde en er ontstond meer begrip voor de problemen van de ontheemde Palestijnen. De Europese landen kwamen binnen afzienbare tijd met de Verklaring van Venetië over de brug, waarin gesteld werd dat de PLO bij vredesonderhandelingen betrokken moest worden.

Gebeurtenissen afwachten is voor een politieke partij geen goede houding. Aan diep gevoelde verontwaardiging, kwaadheid moet altijd gehoor gegeven worden. Men kan dan slechts hopen dat door overtuigende argumenten en opzienbarende acties de publieke belangstelling gewekt wordt. Diverse malen heb ik meegemaakt dat een goed georganiseerde actiegroep succes behaalde. De groep Aktie 41+ heeft het voor elkaar gekregen dat een groep Turks-christenen, na aanvankelijk onverbiddelijke weigering van de staatssecretaris van Justitie, toestemming kreeg om op grond van humanitaire overwegingen te mogen blijven in Nederland. De PPR heeft destijds een ondersteunende rol gespeeld.

Een kwestie die bij mij nog steeds kwaadheid oproept betreft het regeringsbeleid inzake Suriname en Indonesië. De hulp aan Suriname wordt na de bloedige likwidatie van opposenten van Bouterse en de zijnen zonder pardon opgeschort. 'Onze vrienden' in Indonesië onder leiding van Soeharto mogen flink huishouden in de gordel van smaragd zonder dat onze speciale ontwikkelingsrelatie met hen door de regering zelfs maar ter discussie gesteld wordt. Men zal toch niet durven te beweren dat de bezetting van Oost-Timor, ten koste van duizenden slachtoffers, geoorloofd is, of dat het transmigratieplan ten koste van de oorspronkelijke bevolking van voormalig Nieuw Guinea alleen maar onhandig uitgevoerd wordt. Zo zijn er nog wel een paar aardige feiten te noemen, zoals de uitvoering van het doodvonnis van een kommunist die al twintig jaar in de gevangenis zat. Economische belangen zullen ongetwijfeld een belangrijke rol spelen. Indonesië is een rijk ontwikkelingsland, waar de komende decennia veel geïnvesteerd gaat worden. Suriname stelt economisch niet zoveel voor en voorzover dat wel het geval is komen de belangen toch niet in gevaar. Nederlandse multinationals, ondanks bloedige onderdrukking van de oppositie, is nooit een strobreed in de weg gelegd door de Nederlandse regering. De grote Surinaamse pressiegroep hier in Nederland zal ook een belangrijke rol gespeeld hebben bij de stellingname van de regering evenals de gigantische omvang van het toegezegde hulpbedrag. Neemt niet weg dat er duidelijk met twee maten gemeten wordt.

Heilige huisjes

Eind dit jaar stop ik met mijn baantje bij de PPR. Ik heb me dan al weer zes jaar twee dagen per week met het buitenlandbeleid beziggehouden. Eén dag was ik kwijt aan administratieve rompslomp, de andere dag was snel gevuld met vergaderingen, gesprekken met bezoekers, deelname aan allerlei bijeenkomsten. De inhoudelijke verdieping moest voornamelijk in de vrije tijd plaatsvinden. Iets wat je opbreekt als je in discussie geconfronteerd wordt met deskundigen die op één thema gespecialiseerd zijn. Die frustrerende ervaring kun je zoveel mogelijk voorkomen door duidelijke prioriteiten te stellen. Iets wat je als kleine partij mag doen, vind ik. Toch ontkom je er niet aan om je breed te oriënteren omdat ook een kleine partij op allerlei steunaanvragen een gefundeerd antwoord moet geven. Gelukkig bestaat er een goed functionerende sekte buitenland met goed ingewerkte mensen, die inzet tonen.

Het feit dat je als medewerker buitenland in de tweede lijn werkt komt de efficiëntie niet ten goede omdat definitieve standpunten altijd door het bestuur of de sekretaris buitenland gecontroleerd moeten worden. Officiële kontakten, vooral als het belangrijk wordt, moeten meestal aan een bestuurder overgelaten worden. Onvermijdelijk, maar het bevordert het engagement niet.

De belangrijkste reden om te stoppen heeft te maken met het ontbreken van algemene belangstelling voor het buitenlandbeleid. Ik heb gemerkt dat in de discussie over de noodzakelijke bezuinigingen het betaalde baantje van medewerker buitenland als luxe ervaren wordt. Dat is het waarschijnlijk ook. Want ook in het politieke bedrijf geldt de regel van vraag en aanbod. Als de noodzaak of de belangstelling ontbreekt moeten daaruit konklusies getrokken worden. Wel dat doe ik dan liever zelf dan dat men dat voor mij doet.

Bovendien ben ik het met Wim de Boer in het juninummer van de Radikalenkrant eens dat we geen heilige huisjes in stand moeten houden, maar dat we het lef moeten hebben om een frisse wind te laten waaien. Met hem ben ik niet al te optimistisch over de kans dat een PPR-nieuwe stijl zal aanslaan. Doorgaan op de oude voet heeft echter geen zin. Je zult wat moeten proberen. Een kleinere, efficiëntere orga-

Kongresganger

*Ik was daar in het bezige gezelschap
van mensen, aangeord tot het verbouwen
der samenleving, en ik zag hen doende,
bouwmeesters, metselaars en timmerlieden,
en boog het hoofd en zocht de fundamenteën,
nieuwsgierig en bezorgd; ik vond alleen
mijn beide schoenen die daar eenzaam stonden
ergens op aarde, ik vernam
als wind het reppen van vele voeten,
geestdriftig naar de toekomst onderweg.
Ik zou wel meegaan, ik geloofde ook
in morgenstonden met vergulde monden
en armen die een brug van liefde slaan;
maar toen ik opkeek was het al te laat:
ik had een ogenblik niet meegeleefd
en reeds was ik een eeuwigheid ten achter.*

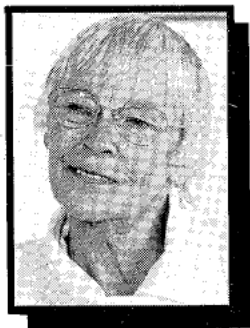
nisatie zal een aantal goede PPR-thema's op een opvallende en aansprekende wijze aan de man moeten zien te brengen. De politiek moet naar de mensen toegebracht worden. Public relation is een 'must' in plaats van een vies woord. Het belang van de PPR-thema's zal aan een hoge haalbaarheidsfaktor gekoppeld moeten worden, zonder dat we tot een verkleinde versie van de PvdA vervallen. Die manoeuvreerruimte is beperkt maar wel aanwezig. Waar bijvoorbeeld de PPR vóór burgerlijk verzet tegen plaatsing van kruisraketten kiest, haakt de PvdA af.

Het imago van de PPR zal bepaald moeten worden door een gezonde dosis relativeeringsvermogen, door aandacht voor persoonlijke problemen, fundamentele twijfel en emotionele weerstanden bij mensen. Ik besef dat dit gemakkelijker gezegd dan gedaan is. Toch is het iets om in het achterhoofd te houden. Een partijsfeertje zoals dat uit het gedicht -zie pag. 14- van Maurits Mok spreekt moeten we radikaal vergeten.

JAN HUISMAN

NASCHRIFT

Het rapport over de Toekomst van de Sociale Zekerheid is inmiddels door de sociale commissie van het Europees Parlement met 14 tegen 13 stemmen verworpen. Dit ondanks een op het laatste moment door de Regenboogfractie voorgesteld kompromis waarin het voorstel tot invoering van een basisinkomen was gewijzigd in een voorstel tot studie naar de haalbaarheid van zo'n basisinkomen. Verwerping door de sociale commissie betekent dat het rapport ook niet in de plenaire vergadering in Straatsburg aan de orde zal komen. De fractie neemt zich voor om volgend voorjaar met de bij de Regenboogsamenwerking betrokken politieke partijen een studiebijeenkomst te houden over het thema van het rapport en de vraag wat er nu verder moet gebeuren.

Emmy van Noord is sekretaris buitenland van het partijbestuur van de PPR.

'Ireland, a terrible beauty':

EEN TOCHT NAAR

DE WORTELS VAN HET KWAAD

W

anneer door een bijzondere gebeurtenis, zoals nu bijvoorbeeld met de uitwijzingszaak van Gerald Kelly en Brendan MacFarlane het geval is, Ierland — en in het bijzonder Noord-Ierland — in het vizier komt blijkt weer eens hoe weinig men weet van de geschiedenis van een land dat op enkele honderden kilometers afstand ligt en waar we nota bene een stuk gezamenlijke geschiedenis mee delen.

In het begin van de christelijke jaartelling vond men Kelten over geheel Europa. In de eerste eeuw kreeg een groep in Klein-Azië wonende Kelten ooit van de apostel Paulus een brief die begon met de boeiende aanhef (volgens de Statenvertaling) 'O, gij uitzinnige Galaten' (oftewel Gael, of Galliërs). Rond de zesde eeuw hadden de meesten van hen zich uit Centraal-Europa teruggetrokken naar de plekken waar men hen nu ook nog vindt: Bretagne, West-Schotland en Ierland. Het waren niet alleen dol-drieste, maar tevens zeer kunstzinnige en spirituele mensen, die een democratische maatschappij-inrichting voorstonden, en waar de vrouw al bepaalde rechten had. (Ze kon haar man wegzenden bijvoorbeeld.) Wie enkele jaren geleden in het Rijksmuseum de tentoonstelling 'Het goud van Ierland' zag, weet welke prachtige gouden sieraden en gebruiksvoorwerpen men vervaardigde. En, Ierland was eerder gekerstend dan de naburige landen: wat een schat aan prachtige geïllustreerde handschriften en bijbels was daar tentoongesteld. Het *Book of Celts* is een prijsjuweel.

In de 12de eeuw begon vanuit Engeland de stelselmatige kolonisatie van dat mooie land. Beetje bij beetje werd het land bezet: aan de Engelse adel gegeven voor bewezen diensten. Ook vestigde men zich er wel voor goed. Deze Engelse heersende klasse kreeg op den duur de naam de *Ascendancy*. Van oorsprong Engels en met alle daarbij behorende manieren en gewoonten maar met toch een zekere betrokkenheid bij het land van de oorspronkelijke bewoners. Natuurlijk ging het koloniseren niet zonder slag of stoot. De lastige Celts waren na eeuwen landconfiskatie nog steeds niet de onderworpen volgelingen van de Britse monarchen.

Bloody Mary wist een oplossing: *Resettlement*, vestig zoveel mogelijk van de eigen soort in dat oerprurig land en voorgoed zijn we van die lastige Celts af. De *resettlement* van Engelse landeigenaren die grote bezittingen kregen en van calvinistische Schotse ambachtslieden of kleine handelaars was al bijna voltooid toen Cromwell in Engeland aan de macht kwam.

In de nadagen van de Reformatie in Engeland was katholiekenjacht een aardig tijdverdrijf en Cromwell deed er in Ierland nog een scheepje bovenop. Katholieke landeigenaren werden, indien ze zich niet tot Cromwell's godsdienst bekeerden, van hun have en goed ontheven en al wat katholiek was kon kiezen: *to Hell* (door middel van het zwaard van Cromwell's soldaten) *or to Connaught*, een winderige steenachtige landstreek waar niets groeide. Hele gemeenschappen trokken zo weg. Zoals in de oude Celtische maatschappijstructuur gebruikelijk was leefden de knechten samen met de eigenaren als één familie. De invallers ervoeren dat als de knechten met de eigenaren megingen er niemand overbleef om het land te bewerken. En dus haalde men ervaren en deskundige mensen terug als knecht. Maar wie vielen er in dat geschuif met mensen uit de boot? De kinderen natuurlijk. Die blauwogige Iertjes werden als slaafjes naar het Caraïbisch gebied verkocht. Ze brachten goed geld op. Naast alle andere zorgen moesten de moeders toen ook nog hun kinderen verborgen houden: die werden gestolen om doorverkocht te worden. Zo werd een bevolking van 1.600.000 gehalveerd.

Dutchman

Ja, men mag in Nederland door de bank genomen de geschiedenis van de onderdrukking van Ierland niet zo kennen, de meeste diktators in de wereld kennen die op hun duimpje. Al wat heden ten dage wordt toegepast is al eens in Ierland geprobeerd. Na de afschuwelijke Cromwell-periode kwam er een katholieke vorst. De adelstand, bang dat de *Church of England* zou worden achtergesteld, riep een familielid van de koning, namelijk de Hollandse stadhouder Willem III, te hulp. De katholieke Jacobus II vluchtte naar Ierland om een leger tegen Willem III te verzamelen. Hij verloor de slag (aan de rivier de Boyne) van de Hollandse Willem, die met een leger Europese beroepssoldaten kwam aanzetten. Zo groot was de sympathie van de Engelse adel voor die *Dutchman* nu ook weer niet dat ze er hun eigen soldaten aan zouden opofferen. Wel dwongen ze hem een strenge *Penal Code* te maken, die pas ten tijde van de Franse revolutie werd afgezwakt. In die *Penal Code* werd alleen de *Church of England* erkend, katholieken hadden geen vrijheid van godsdienst, geen toegang tot onderwijs, geen toegang tot bestuur. Van toen af waren de eens zo onafhankelijke Ieren, nakomelingen van dichters, schrijvers, geleerden en kunstenaars die een spiritueel centrum aan de rand van Europa hadden gesticht, slechts nog geschikt voor de laagste sport van de maatschappelijke ladder. In die samenleving was dat arme boer op de armste grond, of knecht.

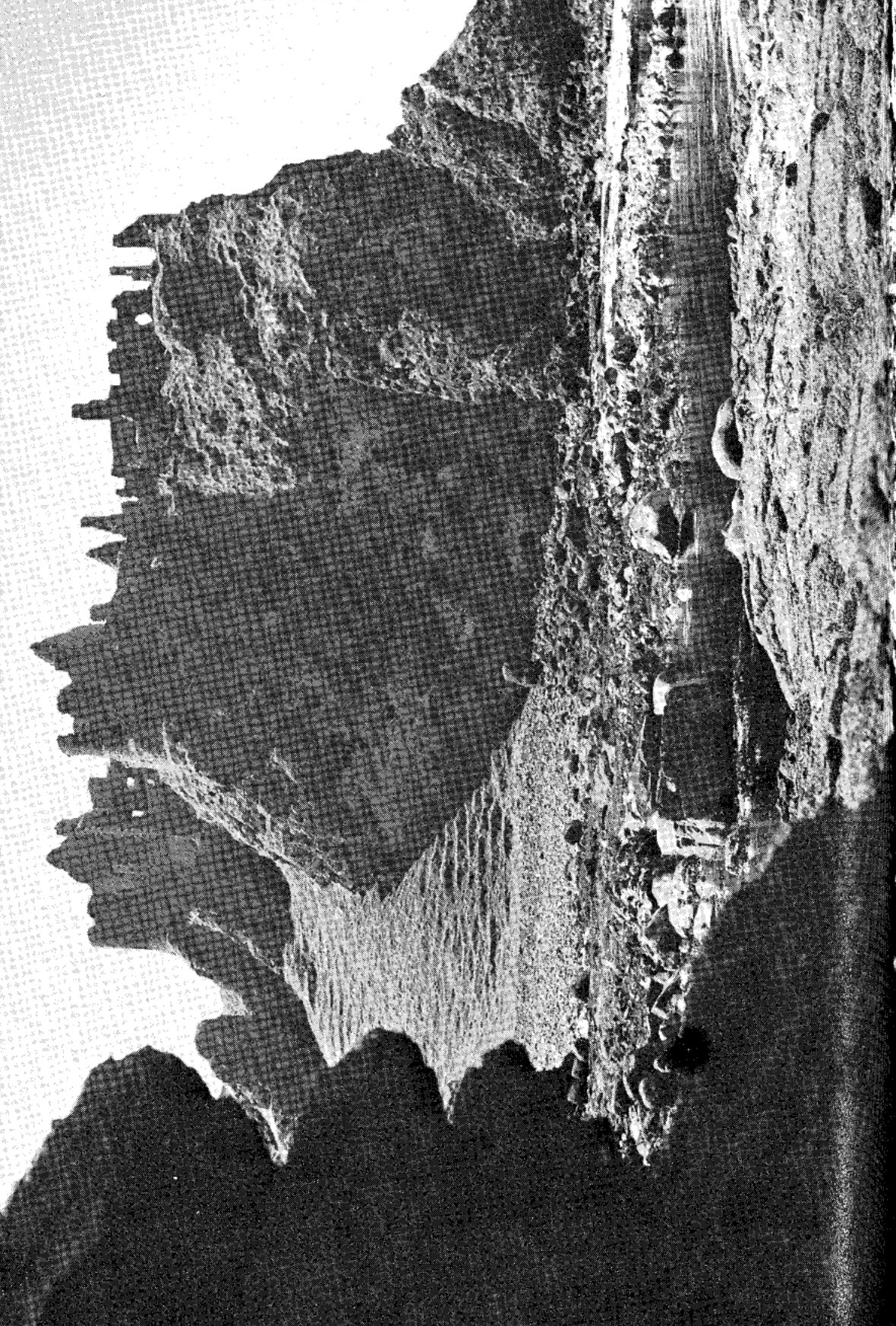
Het verzet stierf nooit.

Marx heeft ooit eens opgemerkt dat in een samenleving van kleine geïsoleerd levende boeren verzet, evenmin als kennis, gebundeld kan worden. Ieder leeft in eigen kleine kring. Wanneer onverwacht verzet uitbarst — toeslaat op een ondenkbare plaats — wordt men angstig over zulke terreurdaden. Maar wat ging er aan die vreselijke uitbarsting van die enkeling, dat kleine groepje vooraf?

Als de gemeenschapsgrond waar de armen hun vee mochten laten grazen plots aan die gemeenschap onttrokken werd, kwamen er 's nachts armen uit hun huizen geslopen om dat onrecht ongedaan te maken. Soms sloten ze zich aanéén in een groep met een naam, zoals de Whiteboys die vooral 's nachts optraden.

Arbeidersstrijd

Toch, het zou nog bitterder worden dan het was. In het midden van de vorige eeuw mislukte de aardappelogst, het stapelvoedsel. De export moest doorgaan. Arme vaders die voor hun kinderen een aardappel stalen, kregen de doodstraf. Een derde van de bevolking stierf. Dat was niet nodig geweest. In de groene weiden liepen

koeien, er was vlees, boter en melk; alleen nièt voor de armsten, de katholieken. Uit die poel van ellende vertrok een ander derde deel om in de VS een bestaan op te bouwen.

Echter, toen overal in Europa de arbeidersstrijd zich aftekende, bleef men in Ierland niet achter. Ook daar ging men zich organiseren. Dat liep tegen het einde van de vorige eeuw dwars door de religies heen. Bewustwording op dat ene terrein bracht een roep om dekolonisatie met zich mee. De diskriminatoire wetten werden wat verzacht en dat had een nog sterkere bewustwording tengevolge.

Op Paasmaandag 1916 (hoe kan het ook anders in een land waar de godsdienst zo meespeelt) op het feest van de opstanding begon een zeer krakkemikkerige opstand die na zes bloedige jaren in 1922 eindigde met de deling van het oude Ierland in een Ierse vrijstaat en een deel dat Ulster — de zes *counties* — ging heten. Het meest welvarende, het geïndustrialiseerde deel bleef op deze wijze bij Engeland.

Voor dat deel van Ierland, dat de Ierse vrijstaat werd, begon een nieuwe periode: het verwoeste en geteisterde land herbouwen. In het Britse deel bleef alles bij het oude: een bevoorrechte klasse, de loyalisten, die er van overtuigd was een goddelijke roeping te hebben, namelijk het land vrijwaren van 'het roomse gevaar'.

De rol die de R.K. kerk speelt in een land waaraan de Reformatie is voorbijgegaan heeft ook niet geholpen om de protestanten van hun vijandbeelden af te helpen. De arme kinderrijke katholieke families heetten *rats that breed in the gutter*. En de kerk is vaak (te) laat waar het om het ondersteunen van de strijd van de armen voor gelijkwaardigheid gaat. In de jaren zestig van deze eeuw toen 'bewustwording' sleutelwoord was, ging men in Noord-Ierland bovendien beseffen dat er een bittere klassestrijd gestreden werd. Toch was het meer dan een klassestrijd vermomd als godsdienststrijd.

Katholiek zijn met rechten had met mensenrechten, met wortels, met de eigen identiteit te maken. Het is niet een klassestrijd punt uit en een boel sektarisme, zoals sommige politieke partijtjes beweren. Het is echter ook niet alleen maar godsdienststrijd. De *civil rights* mars die eindigde in een bloedbad in Derry, stond voor alles waar op de gehele wereld *civil rights* marsen voor staan: gewone burgerrechten voor gewone mensen.

IRA

Het Engelse leger dat indertijd in Noord-Ierland werd ingezet om de strijdende partijen uiteen te houden, heeft duidelijk partij gekozen: de kant van de onderdrukkers. Er zijn legio maatregelen genomen die de *civil rights* nog meer beknotten. De jury-rechtspraak is na een studie van lord Diplock's commissie veranderd in één-rechter-rechtspraak. Bekentenissen onder druk of martelingen verkregen zijn geldig. In een computersysteem zijn de gegevens van republikeinse jongeren tussen de 17 en 21 jaar opgeslagen. Onder verdenking van terrorisme kan iedereen voor onbepaalde tijd zonder opgaaf van redenen opgepakt en gevangene worden.

Dit alles bovendien als represaille tegen het optreden van het verboden republikeinse leger (IRA), dat na 1922 ontbonden was, maar in de loop der jaren weer van zich begon te laten horen. Au, au, terrorisme, roept men dan. Waar komt dat nou vandaan? Ja, wie wind zaait, oogst storm!

Dankzij de media zijn de drie letters IRA overal als afschrikwekkend teken bekend. Voor veel Ieren aan de onderkant van de samenleving betekenen die letters nu, net als in 1916: 'Bevrijdingsleger'.

De IRA voert een guerrilla-oorlog, want oorlog, zo vindt men, is het nog steeds. Nu kan een guerrilla-oorlog slechts stand houden als die gedragen wordt door het volk.

Waarom is er een 30.000 man sterk Engels leger nodig, als het waar is dat er maar 300 IRA-leden zijn, die bijna allemaal gevangen zitten? Als je de kranten leest zitten de gevangenen vol IRA-terroristen, mannen en vrouwen. Ooit werden deze gevangenen als politieke gevangenen beschouwd. Sinds enkele jaren echter heten ze echte criminelen. Bij het verlies van die politieke status weigerden vele gevangenen de gevangenskleding en werden aldus gedwongen naakt in hun cellen te verblijven. Ze draaiden de hun opgelegde straf om in een grootscheeps verzet: *Blanket-men and women*, een ere-titel, al was de werkelijkheid zwaar, koud en vies. Maar het brak hen niet. Vanuit dit soort gevangenschap schreven mensen, op wc-papier, in heldere woorden aanklachten tegen het systeem dat hen dit aandeed.

Vanuit dit verzet begonnen in 1979 en 1980 hongerstakingen. In 1979 werden bepaalde toezeggingen gedaan, waardoor na bijna zes weken — net voor Kerstmis — de hongerstaking beëindigd werd. In maart 1980 begon een nieuwe golf hongerprotesten; iedere week sloot één gevangene zich aan. Tien jonge mensen stierven, na 50, 55 of 60 dagen. Eén van hen was Bobby Sands, een begaafd jong mens en gekozen parlamentslid. Hij hield een dagboek bij van zijn ervaringen en drijfveren in dit verzet wat hem zijn leven kostte.

Zijn dagboek eindigt met de woorden:

“If you don’t have a strong mind to resist all,
you won’t last.

You wouldn’t have any fighting spirit.

If they aren’t able to destroy the desire for freedom,
they won’t break you.

They won’t break me because the desire for freedom,
and the freedom of the Irish people, is in my heart.

The day will dawn when all people of Ireland will have the desire
for freedom to show.

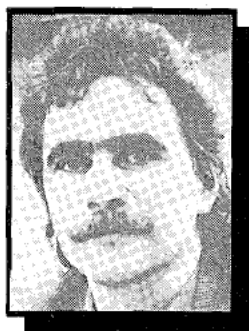
It is then we’ll see the rising of the moon.”

En intussen groeien mensen naar elkaar toe en verharden de standpunten; kiezen sommige priesters voor het verzet en houdt de officiële kerk zich gedeisd. Wil er iets nieuws komen dan zal het van onderaf moeten groeien, moeten mensen elkaar gaan zien, als de ander. Dat is in Ierland net zo moeilijk als elders.

Wie nooit heeft kennisgenomen van de Ierse geschiedenis moet zijn mond maar houden. Het is het drama van het menselijk lijden, waar wij alleen met begrip en historisch besef wat kunnen. Bovendien, gelet op de geschiedenis heeft Nederland een unieke kans om met het verleden af te rekenen.

Eén ding staat voor mij vast: Kelly en MacFarlane mogen nooit uitgeleverd worden, dat kan niet. Nooit!

EMMY VAN NOORD

Jack Verduyn Lunel is voor Links Den Haag wethouder in die stad. Het interview met hem werd afgenomen door Jan Dirx.

Interview met Jack Verduyn Lunel: 'IN DEN HAAG IS AL SNEL IETS EEN GROTE VERANDERING'

Het interieur blinkt van nieuwigheid. Wit en grijs zijn de overheersende tonen in de modern ingerichte werkruimten van Jack Verduyn Lunel en zijn secretaresse Jolanda. Eén van de eerste beleidsdaden van de wethouder van Links Den Haag was het laten verwijderen van het jaren vijftig interieur van waaruit zijn voorganger zestien jaar het bewind gevoerd had. De gewenste vernieuwing van beleid kreeg zo z'n symbolische start in het binnen laten van licht en ruimte in de kantoren.

Het progressieve college in Den Haag zit er nu een dikke vijf maanden; te kort om al een oordeel uit te spreken, maar lang genoeg om eerste ervaringen op te tekenen.

Jack begint met een schets te geven van de voorgeschiedenis.

"Den Haag heeft zolang men zich kan herinneren een afspiegelingscollege gehad. Vier, acht en twaalf jaar geleden sprak de PvdA samen met Links Den Haag (of de afzonderlijke partijen PPR, PSP en CPN in de tijd dat nog niet samengewerkt werd) voor de verkiezingen een voorkeur uit voor een progressief college, maar er werd nooit een progressieve meerderheid behaald bij de verkiezingen. En aangezien CDA en VVD elkaar stevig vast hielden betekende dat dat de PvdA, als ze het college in wilde, genoeg moest nemen met een afspiegelingscollege van CDA, VVD en PvdA. Dat deed de PvdA dan ook al die keren.

In de vorige raadsperiode begon de PvdA echter een andere strategie te ontwikkelen. De traditioneel uitgesproken voorkeur voor een progressief college verdween en maakte plaats voor de wens om slechts met één van de rechtse partijen — CDA of VVD — in een college plaats te nemen. De deelname van Links Den Haag aan een dergelijk college werd door de PvdA nadrukkelijk open gehouden.

Voor de laatste verkiezingen kwam er dan ook geen intentieverklaring van PvdA en Links Den Haag om te streven naar een progressief college. Alleen Links Den Haag formuleerde die doelstelling uitdrukkelijk."

Hertelling

Dan komen de verkiezingen. In eerste instantie lijkt er een progressieve meerderheid te zijn van 23 tegen 22. De PvdA kreeg achttien zetels, D66 twee en Links Den Haag drie. Hertelling van de stemmen bracht het aantal zetels van Links Den Haag echter op twee en bracht de Centruumpartij (!) met één zetel in de raad. Opnieuw

werd hertelling aangevraagd en deze laatste en definitieve telling herstelde de oorspronkelijke situatie: een progressieve meerderheid met drie zetels voor Links Den Haag en de Centruumpartij niet in de raad.

Jack daarover: "Het was de meest zenuwslopende periode die ik in mijn leven heb meegemaakt."

Met deze uitslag lagen er voor de PvdA alle kansen om de door haar gewenste kollegesamenstelling van de grond te krijgen. "De PvdA zette de voor de verkiezingen uitgezette lijn door in de onderhandelingen. CDA en VVD hebben zich verkeken op de wil bij de PvdA om in ieder geval één van die twee partijen uit het kollege te houden. Ook hebben ze zich verkeken op de bereidheid bij Links Den Haag om — zoals in de vorige periode al heel duidelijk de beleidslijn was — niet alleen oppositie te voeren. Wij waren er in die vorige periode heel bewust op uit om vanuit de oppositierol een aantal konkrete dingen binnen te halen.

Onze voorkeur was een progressief kollege, maar een ander kollege werd door ons niet uitgesloten. Alleen een kollege met én CDA én VVD wezen we af. De PvdA had zo een sterke uitgangspositie en D66 kwam op de wip te zitten.

CDA en VVD bleven elkaar krampachtig vast houden. Zij hadden elkaar blijkbaar een belofte gedaan elkaar niet los te laten uit angst dat men niet wist wie van hun tweeën dan uiteindelijk uit de boot zou vallen. En zo is het kollege er gekomen. CDA en VVD hebben nog een poging gedaan D66 om te kopen met een wethouderszetel en zelfs hebben ze op een gegeven ogenblik Links Den Haag in een te vormen kollege geaksepteerd. Dat zou dan het meest brede afspiegelingskollege hebben opgeleverd, dat denkbaar was.

Aan de linkerkant heeft geen veto gelegen, rechts heeft met z'n opstelling een progressief kollege in het zadel geholpen."

Sektoraal

Het is duidelijk dat de linkse wethouder met veel genoegen praat over de totstandkoming van dit, zeker voor Den Haag, opmerkelijke kollege. Ook is hij heel tevreden over het feit dat Links Den Haag het verlies bij de raadsverkiezingen wist te beperken tot één zetel, waarmee Den Haag beter uit de bus kwam dan vele andere steden in het land.

Gezien de zetelverdeling tussen de drie fracties die het kollege gingen vormen werd besloten het aantal kollegeleden met één te verminderen tot zeven, ondanks de hoge werkbelasting. Links Den Haag wilde het liefst een zetel in de zogenaamde harde sektor: ruimtelijke ordening, stadsvernieuwing, verkeer. Met name voor deze laatste portefeuille maakte men zich sterk. Maar dat ging niet door, mede omdat de PvdA zoals Jack zegt: "Links Den Haag tegen zichzelf wilde beschermen". Het gevaar van politieke aanvaringen werd te groot geacht op dat beleidsterrein. Verkeer viel uiteindelijk in handen van D66 en Jack werd 'Wethouder van Jeugd, Sport, Recreatie en Cultuur, Media'.

De samenwerking tussen de drie partijen in het kollege verloopt voorspoedig. Het is dan ook niet de politieke kleur die in eerste instantie tot verschil van mening binnen het kollege zou kunnen leiden, aldus Jack, daarvoor is een andere oorzaak veel eerder voor de hand liggend.

"Je moet oppassen dat een sektorale benadering niet gaat overheersen. Je moet jezelf op de eerste plaats zien als een wethouder van PvdA/Links Den Haag/D66 en niet als de wethouder van of ruimtelijke ordening of verkeer of sport. In de oppositie zittende wist ik wel dat dat gevaar verbonden zit aan een bestuurszetel, maar nu merk ik dat die dwang heel sterk is. Diskussies in het kollege worden dan ook eerder

‘verlevendigd’ vanuit die sektorale benadering, dan vanuit de partijpolitieke gebondenheid.

Wel worden voortdurend door de andere wethouders zaken uit het beleidsprogramma ter discussie gesteld, vooral ook omdat wij nogal wat van onze punten in het beleidsprogramma hebben gekregen. Het is nog een beetje moeilijk te voorspellen of dat nou serieus bedoeld is of dat men een beetje aan het vissen en pesten is. In ieder geval hebben we nog geen echt politiek probleem gehad. We zitten hier nu eenmaal in Den Haag en dat betekent een ander tempo van veranderingen dan in menig andere stad. In Den Haag is namelijk al heel gauw iets een grote verandering ten opzichte van het verleden.’

Privé-leven

Een opmerkelijk verschil met vroegere kolleges is volgens Jack de besluitkracht van het zittende progressieve kollege.

“Het is maar helemaal de vraag of het bedrijfsleven ontzettend zit te treuren over de samenstelling van dít kollege. Als wij bijvoorbeeld besluiten — terwijl we er nog maar een maand zitten — het nieuwe stadhuis te heroverwegen en in de binnenstad te bouwen, dan zegt het bedrijfsleven: dat is een goede, gezonde gedachte en dit kollege durft dat tenminste zo uit te spreken. Het bedrijfsleven hecht natuurlijk grote waarde aan de binnenstadsontwikkeling. In een afspiegelingskollege heb je veel meer last van mitsen en maren. Ik hoop dat we die daadkracht kunnen houden.”

In grote lijnen gesproken is Jack tevreden over de ontvangst door het ambtelijk apparaat. Het feit dat voor het eerst in de geschiedenis een wethouder van Links Den Haag de dienst uitmaakt blijkt niet op bijzondere weerstanden te stuiten. Het enige waar hij tegenop loopt is het gegeven dat delen van het ambtelijk apparaat niet ingesteld zijn op veranderingen maar op continuïteit. Het zijn dan wel afdelingen die zestien jaar dezelfde wethouder boven zich hebben gehad. Met wat wrijvingen hier en daar, die vaak nog eerder voortkomen uit de nieuwe stijl van werken van Jack dan uit de verschillen in beleid met zijn voorganger, ziet de jonge wethouder zijn ideeën werkelijkheid worden.

Zijn de eerste ervaringen in het kollege en met het ambtelijk apparaat meegevallen, de hoeveelheid werk die verbonden is met het wethouderschap is tegengevallen.

“De werkbelasting is zwaarder dan ik me had voorgesteld. Ik dacht dat ik met 70 à 80 uur per week aan mijn top zat tijdens mijn raadslidmaatschap, maar nu kom ik uit op 100 uur per week. Dat betekent onder andere een grote omschakeling in mijn privé-leven. De weinige huishoudelijke taken die ik deed moet ik nu helemaal laten liggen. Daar moet ik andere oplossingen voor vinden. Toch wil ik tijd voor mijn vriendin en mijn kinderen houden en dat betekent dan 's nachts maar de stukken lezen. Dus ongezond is het ook nog. Ik hoop op den duur als ik helemaal ingewerkt ben iets meer tijd over te houden.”

Arbeiderscultuur

Het is nog wat snel om na vijf maanden progressief kollege uitvoerig te praten over de verschillen in de inhoud van het huidige beleid en dat van het vorige kollege. Toch wil Jack wat verschillen noemen.

“Op het gebied van de cultuur zijn de verschillen tot nu toe het meest tastbaar. Er is nu veel meer aandacht voor alternatieve en vernieuwende vormen van kunst, zonder daarbij overigens de gevestigde kunst te verwaarlozen. De kunstenaars kunnen in hun verzet tegen de door WVC opgelegde bezuinigingen rekenen op onze steun, terwijl we tegelijkertijd alternatieven voor die bezuinigingen ontwikkelen. Voor het eerst wordt nu aandacht besteed aan migrantenkultuur. In de Schilderswijk willen

we een museum voor arbeiderscultuur vestigen.

Bij het sociaal-kultureel werk willen we vooral de inhoudelijke kant van dat werk meer benadrukken. Je bent er namelijk niet door ergens een club- of buurthuis neer te zetten. Het gaat erom welke bijdrage aan de samenleving vanuit zo'n instelling geleverd kan worden. Bijvoorbeeld: ik ben nu bezig met de wethouder van economische zaken iets te doen aan werkgelegenheidsprojecten voor jongeren vanuit het jongerenwerk."

Zeker een progressief kollege, dat tegen de stroom in op een adequate en zinvolle wijze de bemoeienis van de overheid met de samenleving en met maatschappelijke processen wil intensiveren, loopt keihard tegen de bezuinigingen op die regering en parlement over gemeenten en provincies laten neerkomen. De gemeenten krijgen vooral te maken met de bezuinigingen op het sociaal-kultureel werk.

"Zelfs als we proberen niet alle bezuinigingen door te berekenen en als gemeente een deel voor eigen rekening nemen, dan betekenen de bezuinigingen op het sociaal-kultureel werk de sluiting van een aantal clubhuizen. In die sektor werken zo'n 250 mensen en voor zeker 70 van hen dreigt nu ontslag. En dan moeten we ons realiseren dat het sociaal-kultureel werk in Den Haag vrijwel allemaal in achterstandswijken zit. Het zit niet in dure wijken die het desnoods zouden kunnen missen.

Ik denk overigens dat veel kamerleden nog steeds een volstrekt verkeerd idee hebben over wat er gebeurt in club- en buurthuizen. Het is bepaald niet alleen een kaart- of macraméklubje dat daar gezellig bij elkaar komt. Het is de basis voor het achterstandsbeleid. Het geld dat je extra krijgt voor achterstandsbeleid kun je alleen zinvol inzetten als je beschikt over een club- of buurthuis met zijn voorzieningen. Als dat beseft zou worden in de Kamer, dan zouden de aangekondigde bezuinigingen misschien ongedaan gemaakt kunnen worden."

Speciale behandeling

Praten met de wethouder van één van de grote gemeenten betekent ook praten over de speciale positie die de grote vier (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht) innemen in de bestuurlijke verhoudingen in Nederland. Op diverse terreinen krijgen de grote gemeenten een aparte behandeling door het rijk, hetgeen vaak uitmondt in extra gelden voor die gemeenten. Gelden die dan gekort worden op de beschikbare middelen voor de andere gemeenten.

Elke groep van gemeenten van een bepaalde grootte heeft natuurlijk z'n eigen problemen en wil voor die problemen specifieke regelingen. Met name de middelgrote gemeenten hikken vaak aan tegen de speciale behandeling die de grote gemeenten krijgen. De gemeente Deventer heeft daarom onlangs het initiatief genomen om te komen tot een pressiegroep van middelgrote gemeenten. Deze club moet proberen bij het rijk ook speciale regelingen voor elkaar te krijgen voor deze gemeenten. Natuurlijk aan Jack de vraag waarom de grote gemeenten die speciale behandeling verdienen?

"Die verdienen ze omdat vrijwel alle problemen die dit land kent zich concentreren op het beperkte gebied van een grote stad. Ook dingen die op zich niet een probleem genoemd kunnen worden, maar die wel extra aandacht van de overheid vragen, zijn in de grote steden in verhoogde mate aanwezig. Voorbeelden daarvan zijn het hoge percentage ouderen, het hoge percentage migranten. Het is vooral een verschil van kwantiteit waarin problemen zich aandienen. Denk aan het aantal werklozen, het aantal verkrottende woningen. Dit soort problemen doet zich natuurlijk op een hele hoop plaatsen in het land voor, maar ze concentreren zich in de grote steden. En binnen die grote steden zie je dan ook nog dat vrijwel al deze problemen samen komen in bepaalde wijken.

Daarbij moet je je realiseren dat die wijken in het algemeen de omvang hebben van een kleinere stad, 30 à 40.000 inwoners. Als zo'n wijk dan een werkloosheidspercentage van 40 procent heeft, dan praat je over gigantische hoeveelheden mensen zonder betaald werk. In die wijken is het percentage migranten ook soms zo'n 40 procent met alle daaraan verbonden kulturbotsingen. Het zijn meestal stadsvernieuwingsgebieden zonder groen. Dat alles maakt duidelijk dat een aparte behandeling meer dan gewenst is.

Verder is het overheidsapparaat in een grote gemeente zo groot, dat je dingen die elders een provincie doet in zo'n grote gemeente beter zelf kunt doen.

Ik heb steeds verdedigd dat de wens voor een aparte status voor de grote gemeenten geen afzetten tegen andere gemeenten is, maar juist een voortrekkersrol. Een serie aparte regelingen voor grote gemeenten zou de eerste stap kunnen zijn op weg naar een gedifferentieerd behandelen door het rijk van de gemeenten. Voor elke categorie gemeenten zouden speciale regelingen getroffen moeten worden. De uniforme behandeling die nu uitgangspunt is doet geen recht aan de grote verschillen tussen de gemeenten naar gelang hun aantal inwoners en verzorgende functie voor een bepaalde regio."

Bestuursverantwoordelijkheid

De afdeling Den Haag van de PPR is altijd én een bewonderde én een verguisde afdeling geweest. Het Haagse aktiecentrum stond in politiek-inhoudelijke discussies en in politiek-strategische vraagstukken altijd aan de kant van de 'linkervleugel' van de PPR. Met name de twee Haagse 'kopmannen' Jaap de Jong en Jack Verduyn Lunel blonken uit in het op basis van scherpe analyses onderbouwen van radikaal-linkse keuzen. Zij werden dan ook gevreesd en verfoeid door de bonzen en bonsjes in de partij die de PPR niet in de eerste plaats zien als een radikaal-linkse partij, maar als een aardig alternatief voor PvdA en/of D66.

Voorstanders van radikaal-linkse samenwerking, zoals Jack, werd door opposenten op de rechtervleugel van de partij onder andere voor de voeten geworpen dat zij geen bestuursverantwoordelijkheid zouden willen dragen. Dat hebben de 'samenwerkers' steeds ontkend. Integendeel, hielden zij hun partijgenoten voor, je machtsbasis van waaruit je bestuursverantwoordelijkheid kunt gaan dragen, wordt juist vergroot door samen te werken. Daarbij werd dan steeds de historische uitspraak van Jaap Burger 'je moet pas gaan regeren, als er wat te regeren valt' in herinnering geroepen. Als we nu kijken naar de plaatsen waar PPR'ers kollegeverantwoordelijkheid dragen, valt op dat het vooral alom bekende voorstanders van radikaal-linkse samenwerking zijn die vanuit een samenwerkingsfractie aan een kollege deelnemen. Denk aan Cox Merkelijn in Wageningen, Jan van de Broek in Wormer en Jack in Den Haag. Wat is Jack z'n reactie op deze ontwikkeling?

"Ik vind dat leuk! Het leuke is dat dit aangeeft hoe men in de PPR altijd verkeerd tegen Den Haag aangekeken heeft. Alsof dat radikaal-linkse dat wij hier uitdragen en zullen blijven uitdragen, zou betekenen dat wij onszelf buiten spel zetten. Juist onze opstelling betekende dat we meer invloed kregen. Een duidelijk eigen radikaal-linkse opstelling levert meer invloed op de PvdA op, dan een houding van a-politiek tegen de PvdA aanhangen. Mits je natuurlijk van elke stap in de goede richting blijft zeggen dat dat mooi meegenomen is; vanuit je duidelijke eigen positie redelijkheid betrachten.

Deze opstelling werd landelijk altijd miskend. Alsof je achter elke modegril moet aanhollen. Dan moeten we groen zijn, een tijdje geleden mochten we rood zijn en nou moeten we, geloof ik, weer blauw zijn. Je gaat natuurlijk niet toegeven aan die grillen als je ziet dat je eigen gekozen strategie werkt."

Voorspellingen

Na de gemeenteraadsverkiezingen van maart jl. kwamen de kamerverkiezingen van mei. De klappen voor de radikaal-linkse partijen waren toen pas echt hard. En hoe nu verder?

“De uitslag van de kamerverkiezingen was voor PPR, PSP en CPN respectievelijk slecht, slechter, het slechtst. In de uitslag ligt voor mij geen aanleiding af te stappen van de samenwerkingsgedachte en ik snap ook niet dat mensen uit de top van de partij onmiddellijk na die verkiezingen in de Radikalenkrant tot de konklusie kwamen dat de samenwerking een gepasseerd station was. Ook heb ik me weer geërgerd aan allerlei voorspellingen die gedaan werden op basis van die uitslag. Daar is de top van de partij altijd goed in: het trekken van snelle konklusies en het doen van voorspellingen die dan een eigen leven gaan leiden, maar zelden of nooit uitkomen. Maar dat geven ze achteraf niet toe, ze doen gewoon een nieuwe voorspelling. Het zou aardig zijn de Radikalenkrant eens na te lezen op niet-uitgekomen voorspellingen. Dan zou je heel vreemde voorspellingen tegen komen. Ik kan me bijvoorbeeld herinneren dat Bas de Gaay Fortman in — naar ik meen — 1976 zei, dat we Zuid-Afrika met rust moesten laten omdat daar binnen een half jaar heel wat zou veranderen. Ook op vele andere terreinen zie je dat soort voorspellingen in de zin van: deze uitslag betekent dit of dat, dus daarom moeten we nu zus of zo.

Verkiezingen zijn natuurlijk belangrijk, maar het zijn ook maar tijdsopnamen. Wanneer je overtuigd bent dat je een goede politieke koers vaart, dan moet je die niet ineens omgooien na een tegenvallende uitslag. Voor mij blijft samenwerking tussen de radikaal-linkse partijen voorop staan, omdat dat de enige weg is waarlangs een stem naast de PvdA gehoord zal worden. Het is ook dé manier om invloed uit te oefenen op de PvdA.”

Natuurlijk hoopt Jack dat het kollege de volle vier jaar zal vol maken en hij hoopt zelf ook het die vier jaar vol te houden. Maar het zestien jaar doen zoals zijn voorganger, lijkt hem een verschrikking. Welke ambities heeft hij nog?

“In het verleden zou ik een aantal keren graag de Tweede Kamer zijn ingegaan en ik heb nooit begrepen waarom ik voor de partij absoluut niet akseptabel was. Ik ben ervan overtuigd dat de wijze waarop wij hier radikale politiek bedrijven ook op landelijk nivo verwezenlijkt kan worden. In de partij werd het echter lang niet altijd op prijs gesteld dat wij de dingen vaak duidelijk bij de naam noemden en ook dat durfden te zeggen wat vele anderen alleen maar dachten. Misschien veranderen de opvattingen over onze politiek nu wel in de partij. En over vier jaar zal ik zien hoe de kaarten dan liggen. Het kamerwerk lijkt me echter nog steeds heel leuk.”

Als ik op de bus sta te wachten op het Nassauplein waar het kantoor van Jack staat, zie ik de wethouder — die vanwege een ongeluk een tijd niet kan fietsen — in de dienstauto met chauffeur stappen. Ze scheuren weg richting Binnenhof.

JAN DIRX

Programma studiedag voor leden van ondernemingsraden en medezeggenschaps/dienstkommisies, 29 november 1986, Zalencentrum Amershof, Snouckaertlaan 11, Amersfoort.

Inzet: 's ochtends - Het bespreken van recente informatie over de ontwikkelingen rond or en mc/dc.

's middags - Het bediskussiëren van de vraag, of en hoe items in or en mc/dc naar de politiek toe effectief kunnen worden gemaakt en vice versa.

10.00 uur: Aankomst en koffie.

10.30 uur: Opening en organisatorische mededelingen door de voorzitter Arda van den Brink, oud-penningmeester van de PPR.

10.40 uur: Inleiding Jan-Cees Looise, wetenschappelijk medewerker aan de TH Twente, over zijn onderzoek naar het functioneren van de ondernemingsraden in Nederland.

11.10 uur: Inleiding door Jaap de Jong, adviseur/trainer bij een adviesburo, over het functioneren van medezeggenschap bij de overheid.

11.40 uur: Informatie van Jaap Röell, ex-medewerker van de Tweede Kamerfractie, over de stand van zaken met betrekking tot de wetgeving rond or en mc/dc.

12.00 uur: Pauze.

12.15 uur: Plenaire diskussie over de gehouden inleidingen.

13.00 uur: Lunchpauze (zelf voor brood zorgen).

14.00 uur: Diskussie in kleine groepen over de vraag, of en hoe items in or en mc/dc naar de politiek toe effectief kunnen worden gemaakt en vice versa.

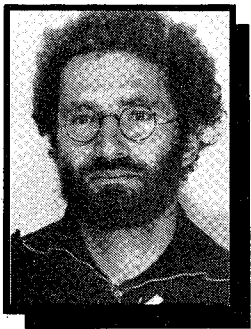
15.15 uur: Pauze.

15.30 uur: Rapportage op hoofdpunten en reacties van een forum waarin zitting hebben: Jan-Cees Looise, Jaap de Jong, Jaap Röell en Klaas-Wybo v.d. Hoek, vice-voorzitter van de PPR en lid van de sektie inhoudelijk (deze sektie houdt zich onder meer bezig met het vraagstuk van de nieuwe technologie).

16.30 uur: Afsluiting en aansluitend een borrel (tot uiterlijk 18.00 uur).

Kosten: f 10,—

Voor opgave en informatie: SRV, Singel 277, 1012 WG Amsterdam, tel. 020-256046.

Alexander de Roo is sociaal-ekonomisch medewerker van de Regenboogfractie in het Europees Parlement.

Europese fractie komt met rapport

SOCIALE ZEKERHEID

EN BASISINKOMEN

De Europese Commissie is bezorgd over de toekomst van de sociale zekerheid in Europa. Met name over het feit dat steeds grotere bedragen uitgegeven moeten worden voor die sociale zekerheid. De twee belangrijkste oorzaken daarvan zijn de vergrijzing van de bevolking en de groei van de werkloosheid en daardoor van de nieuwe armoede. De Europese Commissie zet ook vraagtekens bij het systeem van financiering van de sociale zekerheid via de lonen van de werknemers. Studies tonen aan dat dit de werkloosheid verhoogt. Een andere zorg van de Europese Commissie is dat ze wil verhinderen dat wanneer in de jaren negentig de eenwording van de ekonomische markt voltooid is, er een concurrentiestrijd ontstaat tussen de landen van de Europese Gemeenschap via de sociale zekerheid. Het lijkt aannemelijk dat een land met een slechter systeem van sociale voorzieningen een aantrekkelijker vestigingsplaats wordt voor ondernemingen.

Twee jaar lang wil de Europese Commissie gaan studeren, voordat ze met oplossingen aankomt. Waarschijnlijk zullen ze dan een richtlijn voorstellen om te komen tot een minimum-inkomen voor mensen zonder betaald werk. Ideeën hoe de concurrentiestrijd via uitholling van de stelsels van sociale zekerheid te voorkomen heeft ze nog niet.

Om de publieke opinie alsmede de Europese Commissie te beïnvloeden bereidt de sociale commissie van het Europees Parlement een groot rapport voor over de toekomst van de Europese arbeidsmarkt. Alle acht politieke fracties kregen één deel. De Regenboogfractie, waarin voor Nederland het Groen-Progressief Akkoord (CPN, PSP, PPR, GPN) deelneemt, kreeg het onderdeel over de toekomst van de sociale zekerheid.

Mede omdat het Europees Parlement toch slechts over adviserende bevoegdheden beschikt in dit soort kwesties, besloot de sociaal-ekonomische werkgroep van de Regenboogfractie een fundamenteel andere aanpak te kiezen om zo te proberen de discussie op gang te krijgen. Onze belangrijkste argumenten zijn dat het huidige systeem van sociale zekerheid gebaseerd is op fundamentele, die van toepassing waren in de jaren 50 en 60, maar die in de volgende eeuw verouderd zullen zijn. Het is beter een nieuw systeem van sociale zekerheid te ontwerpen gebaseerd op de gewijzigde omstandigheden dan telkens het oude systeem opnieuw te moeten repareren.

Het huidige systeem is opgebouwd in een periode toen er alleen conjuncturele werkloosheid was. Een ander fundament is de 'normale' arbeidsorganisatie: de manlijke echtgenoot werkt full-time om het geld te verdienen voor de rest van de familie, terwijl zijn vrouw onbetaald werk of weinig betaald werk doet en de kinderen verzorgt. De lonen zijn voor het hele gezin gedacht en de sociale zekerheid hangt af van de voltijd baan.

Vier trends

Er zijn vier trends die het huidige systeem van de sociale zekerheid ondergraven: vergrijzing, langdurige massa-werkloosheid, flexibele werk-organisatie en individualisering.

1. *Vergrijzing.* Tussen het jaar 2000 en 2030 zal in West-Duitsland, Nederland, België, Luxemburg, Frankrijk, Groot-Brittannië en Denemarken 20 tot 25% van de bevolking ouder zijn dan 65 jaar. Nu liggen die percentages tussen 10 en 15%. En zelfs als tegen die tijd overal systemen van flexibele pensionering ingevoerd zijn, zal de overgrote meerderheid van deze groep geen betaald werk verrichten. Dat betekent dat veel 65-plussers afhankelijk zullen worden van geld van de staat. Het opnieuw invoeren van het subsidiariteitsprincipe, dat kinderen door de wet gedwongen worden om hun ouders en grootouders financieel te ondersteunen, staat diametraal tegenover de huidige 'krisis' van het gezin. Bovendien zijn de kosten van de steeds groter wordende groep van 80-plussers gewoon niet op te brengen door de kinderen.

2. *Langdurige massa-werkloosheid.* Verschillende studies geven aan dat het huidige nivo van ongeveer 10% geregistreerde werkloosheid in de Europese Gemeenschap nog lange tijd zal aanhouden. In feite is in de landen van de EG zo'n 20% van de potentiële arbeidsbevolking buiten spel gezet. West-Duitsland heeft het laagste werkloosheidspercentage van de EG, als we aan het zeer kleine Luxemburg voorbij gaan. Maar zelfs in dit economisch sterkste land van de EG geven officiële studies van regeringsinstituten aan dat bij een realistisch geschatte gemiddelde economische groei van 2.5% per jaar tot het jaar 2000 er voortdurend een officieel werkloosheidspercentage van ongeveer 10% zal blijven bestaan. Het meest waarschijnlijke is dat we een periode van 'jobless growth' tegemoet gaan. Economische groei zal niet minder werklozen betekenen. Groeicijfers van 5% die rechtse politici willen zijn onrealistisch. De demografische faktor, die in de jaren negentig een daling van het aanbod van jonge mensen op de arbeidsmarkt voorziet, zal meer dan gekompenseerd worden door het nog steeds stijgend aandeel van vrouwen die betaald werk zoeken. Doorbreking van deze situatie is slechts mogelijk door een drastische versnelling van de huidige trend van 0.5 à 1% arbeidstijdverkorting per jaar.

3. *Flexibeler organisatie van het werk.* Het in de jaren 20 en 30 ontwikkelde model van industriële gestandariseerde productie lijkt op het punt te staan te worden vervangen door een model van flexibele productie, ook wel flexibele specialisatie genoemd, dat door de leidingen van de ondernemingen wordt geïnitieerd. Dit nieuwe model van flexibele organisatie is mogelijk geworden door de nieuwe technologieën. In het nieuwe model gaat het om produceren voor de directe opdrachten van de klanten. Dat betekent dat produceren voor voorraden uitgesloten is. Het gevolg is natuurlijk wel dat door het niet konstant zijn van de vraag de gestandariseerde werktijden met een vaste personeelsbezetting knelpunten worden voor de top van de ondernemingen. Door de verscherpte concurrentie op de wereldmarkt zullen ook de ondernemingen in West-Europa gedwongen worden met dit nieuwe model mee te gaan.

Naast deze structurele ontwikkeling in de richting van flexibilisering bestaat er eveneens flexibilisering ten gevolge van de massa-werkloosheid. Daardoor zijn werknemers bereid flexibeler en slechter betaald of verzekerd werk te aanvaarden. Dientengevolge is er een aanzienlijke toename van:

- a. Banen, die uit een oogpunt van sociaal recht onvoldoende beschermd zijn;
- b. Flexibeler werktijden (ploegendiensten, afroepkontrakten, etcetera);
- c. Thuiswerk.

Maar zelfs zonder massa-werkloosheid is er een oprechte belangstelling onder werknemers voor werk dat van het 'normale' patroon afwijkt. Vooral vrouwen en jongeren zoeken respektievelijk deeltijd en flexibel werk. Het feit dat dit soort banen al groeiende was voordat er sprake was van massa-werkloosheid is veelzeggend. Jongeren, die veelal geen familie-verplichtingen hebben geven de voorkeur aan flexibele werktijden en contracten, vooral via uitzendburo's. Vrouwen hebben vooral behoefte aan deeltijdwerk. Oudere vrouwen trachten weer betaald (deeltijd)werk te verrichten en vrouwen tussen de 20 en de 40 jaar, met de zorg voor kinderen, geven steeds vaker hun betaalde baan niet volledig op.

In de toekomst worden door de verbreiding van nieuwe technologieën en de steeds snellere veranderingen in de maatschappij voortgezette opleiding, om- en herscholing steeds belangrijker. Het zal met het oog hierop dan ook nodig zijn de betaalde werkzaamheden af en toe te onderbreken.

Al deze ontwikkelingen betekenen dat de 'normale' werksituatie (een heel leven lang een volledige baan) duidelijk aan gewicht zal inboeten. In recente schattingen in Nederland wordt aangegeven dat meer dan 1 miljoen mensen ($\pm 85\%$ vrouwen) in deeltijdbanen werken en nog eens een half miljoen mensen in flexibele werkomstandigheden. Ondanks een onbekend percentage dubbel-tellingen betekent dat dat reeds bijna 40% van de betaald werkende bevolking niet in 'normale' full-time jobs te vinden is.

4. Toenemende individualisering en wijzigingen in het rollenpatroon. De hoeksteen van de verschillende stelsels van sociale zekerheid in de EG is telkens het gezin, al dan niet in uitgebreide samenstelling. De sociale leefverbanden van grote groepen mensen veranderen echter. Vanwege de volgende feitelijke ontwikkelingen is er sprake van een 'krisis' van het gezin:

1. Huwelijken van langere duur worden vervangen door echtelijke verbintenissen van kortere duur.
2. Er is een trend naar niet-huwelijkse verhoudingen.
3. Er zijn minder kinderen per paar.
4. Kinderen verlaten de ouderlijke woning eerder.
5. Het rollenpatroon verandert; grotere onafhankelijkheid voor vrouwen.
6. Er komen steeds meer eenpersoonshuishoudens, met name doordat er meer ongetrouwde of gescheiden vrouwen met kinderen komen.

Ieder stelsel van sociale zekerheid moet met deze ontwikkelingen rekening houden. Is niet de beste oplossing het stelsel van sociale zekerheid (en de belastingen) te koppelen aan het individu? Partners, die een op affectie gebaseerd samenlevingsverband vormen zijn op deze wijze niet meer financieel van elkaar afhankelijk (en in de praktijk betekent dat dat de vrouw van de man afhankelijk is), maar kunnen toch besluiten tot een gemeenschappelijke financiële huishouding, dan wel twee onafhankelijke financiële huishoudingen of een mengvorm daarvan te voeren.

Konklusie. De stelsels van sociale zekerheid zullen ten tijde van de eeuwwisseling met al deze vier ontwikkelingen rekening moeten houden. In onze ogen kan alleen een geïndividualiseerd basisinkomen adequaat met al deze ontwikkelingen rekening

houden. En zelfs als onverwacht de massa-werkloosheid zal verdwijnen dan zullen de problemen ten gevolge van de flexibilisering van het betaalde werk het nodig maken een basisinkomen in te voeren om de materiële zekerheid van alle mensen te garanderen.

Om het gevaar van dumping van de sociale zekerheid te voorkomen hebben we in het rapport voorgesteld dat de rijkere landen een financiële bijdrage zouden moeten leveren om ook in de armere landen van de EG een redelijk basisinkomen te helpen financieren.

Natuurlijk is in dit rapport voor het Europees Parlement een groot aantal problemen met betrekking tot een basisinkomen niet besproken. Voor velen in het EP is dit een eerste kennismaking met het idee van een basisinkomen en daarom hebben we naast de principiële argumentatie de bovengeschilderde pragmatische invalshoek gekozen. We zijn wel van plan om al die problemen te bespreken in een uitvoeriger rapport, dat waarschijnlijk besproken zal worden op een internationale workshop van de nationale partijen van de Regenboog en Regenboog-achtige partijen. We denken daarbij voornamelijk aan: effecten op de arbeidsmarkt, financieringsvraagstuk, invoeringsproblemen. Op dat laatste probleem wil ik hieronder kort nog ingaan.

Hoe een basisinkomen in te voeren?

In principe zijn er drie wegen denkbaar om een basisinkomen in te voeren.

1. Vanaf een bepaalde leeftijd, bijvoorbeeld 18 jaar, krijgt iedereen een basisinkomen.
2. Geleidelijke uitbreiding van groepen mensen met recht op een basisinkomen.
3. Geleidelijk een partieel basisinkomen voor iedereen optrekken. Deze variant bij voorkeur in combinatie met drastische verkorting van de gemiddelde arbeidstijd. In onze ogen zijn er twee grote valkuilen die vermeden moeten worden bij de invoering van een basisinkomen.
 - a. Een strategie die ertoe leidt dat het basisinkomen uiteindelijk een geringer bedrag aan inkomen betekent voor wat langdurig werklozen nu van de staat ontvangen.
 - b. Een strategie die basisinkomen (recht op inkomen) en arbeidstijdverkorting (opnieuw reëel maken van het recht op betaald werk) met elkaar in konflikt brengt. Beide valkuilen zijn tegelijkertijd beoordelingscriteria voor invoeringsstrategieën.

1. Leeftijdskriterium. Bijvoorbeeld iedereen die 18 jaar wordt in het jaar 1990 heeft recht op een basisinkomen en in 1991 geldt dat dus voor 18- en 19-jarigen. Dit lijkt een zeer aantrekkelijke invoeringsstrategie. Jongeren, die meer ontvankelijk zijn voor nieuwe ideeën krijgen een basisinkomen. Door de zeer geleidelijke invoering (± 60 jaar) is het makkelijk financierbaar. Een groot probleem is echter dat ondernemers jongeren (en later ook ouderen) die geen recht op een basisinkomen hebben eruit zullen gooien en vervangen door jongeren met een basisinkomen. Dit creëert een hele verloren generatie van iets oudere jongeren. Bovendien zal er afgunst ontstaan tussen diegenen met en zonder basisinkomen.

2. Groepsgewijs. Het grote voordeel van deze strategie lijkt te zijn dat het risico dat er uiteindelijk een te laag basisinkomen uitkomt (varianten van een biologisch minimum van de VVD van enkele jaren geleden zijn tegenwoordig 'bon ton' aan het worden in een aantal conservatieve partijen in Europa) zeer gering is. Politiek lijkt het een voordeel dat eerst die groepen aan bod kunnen komen, die het het hardste nodig hebben.

Het idee zou kunnen zijn: eerst de 65-plussers, zij staan het verst van de arbeidsmarkt af en zijn daarom de minst problematische groep. Daarna de langdurig werklozen en vervolgens de rest van de werklozen. En uiteindelijk een basisinkomen voor

iedereen, ook voor diegenen die betaald werk hebben.

Er zijn echter verschillende problemen met deze strategie: De grootste groep van mensen zonder betaald werk zijn vrouwen die kinderen verzorgen/de huishouding doen. Het zeer omstreden vraagstuk van het 'huisvrouwenloon' wordt in deze strategie tot een apart probleem. Bovendien is er de moeilijkheid dat voor de laatste stap een basisinkomen ook voor mensen met betaald werk geen dwingende sociale argumentatie te ontwikkelen is. Het gevaar is groot dat basisinkomen dan alleen blijft voor niet-betaald werkenden en daarmee een variant van het oude stelsel van sociale zekerheid is geworden. De voordelen van een basisinkomen voor iedereen komen dan niet tot uitdrukking.

Beide tot nu toe besproken strategieën hebben als nadeel dat er voor kleine ondernemers een bijna ondragelijke spanning gaat ontstaan tussen diegenen die een basisinkomen hebben en diegenen die het zonder moeten doen.

3. Partieel basisinkomen verhogen. Bij voorkeur zou deze variant moeten worden uitgevoerd in combinatie met drastische arbeidstijdverkorting. Het idee zou kunnen zijn om te beginnen met als eerste stap een partieel basisinkomen van 25% van een volledig basisinkomen. Mensen met een sociale uitkering zullen dan eenzelfde bedrag (of iets minder) gekort worden. Voor mensen met een slecht betaalde baan betekent een partieel basisinkomen van 25% een vloer in hun inkomen, waardoor ook voor hen verdergaande arbeidstijdverkorting weer mogelijk wordt. Precies deze groep is een belangrijk struikelblok bij de huidige ATV-strategie gebleken.

In de tweede stap een aantal jaren later krijgt iedereen een half basisinkomen. Mensen met een sociale uitkering krijgen opnieuw een (bijna) evenredige korting. Maar de belasting op kleine bijverdiensten kan dan gereduceerd worden tot bijvoorbeeld 70% , in plaats van de huidige 75% met een maximum van ongeveer 200 gulden netto bijverdiensten per maand. Dit moedigt mensen aan om een kleine deeltijdbaan te aanvaarden en zelf hun weg uit de 'armoedeval' te vechten. Mensen met een betaalde baan kunnen verder gaan met arbeidstijdverkorting.

Vervolgens krijgt iedereen een partieel basisinkomen van 75%. De belasting op kleine baantjes kan terug naar 60%. En de ATV kan opnieuw een stap voorwaarts doen. In de laatste stap krijgt iedereen het recht op een volledig basisinkomen. De belasting op kleine baantjes kan dan terug naar ongeveer 50%. Op deze manier zal er ook een grote bijdrage geleverd worden om zwart werk weer wit te maken. De marginale belastingtarieven voor dit soort baantjes is dan immers teruggebracht van ongeveer 100% naar 50%. Ook op het gebied van de arbeidstijdverkorting kan een verdere stap voorwaarts worden gedaan. Het grote voordeel van deze strategie is dat iedereen gelijk behandeld wordt, wat overeenstemt met de ideeën omtrent een basisinkomen. Ook zijn er geen problemen met concurrentievervalsing tussen kleine ondernemers. De huidige problemen dienaangaande zullen langzaam worden opgeheven. Een ander voordeel van deze strategie is dat zij zich zeer goed laat verenigen met ATV. Hierdoor kunnen nieuwe bondgenoten (vakbeweging en sociaaldemocratie) gewonnen worden. Zelfs ondernemers hebben belang bij deze strategie, want naarmate het partieel basisinkomen hoger wordt zal dat flexibel werk en deeltijdbanen stimuleren.

Het grote risico bij deze strategie is dat de invoering bij een partieel basisinkomen van 75% blijft steken. De mensen met (goed) betaalde banen zouden dan kunnen redeneren: 3/4 basisinkomen is genoeg om van te leven en wij hebben geen zin om via belastingen een deel van ons inkomen af te staan om het basisinkomen op 100% te zetten. En daarom kiezen we een nieuwe regering die het BI op 75% laat. Deze te-rechte tegenwerping dient echter gerelativeerd te worden. De hoogte van het basis-

inkomen zal altijd worden bepaald door politieke en economische factoren. Ook bij een volledig BI zal de exakte hoogte ervan ieder jaar opnieuw bij de begroting moeten worden vastgesteld, immers al gauw 40% van het Staatsbudget is ermee gemoeid.

De hoogte van het basisinkomen zou gekoppeld kunnen worden via een vast percentage aan de gemiddelde loonhoogte. Maar ook met zo'n regeling kunnen economische factoren roet in het eten gooien. Indien er een ernstig tekort op de arbeidsmarkt ontstaat, dan kan er uiteindelijk in de politiek een (relatieve) verlaging van het basisinkomen worden doorgezet om betaald werk aantrekkelijker te maken, tegen een oppositie in, die dat tekort wil wegwerken via rationalisering en automatisering. Mocht het tot een zeer ernstig tekort op de arbeidsmarkt komen, dan is denkbaar dat teruggegrepen wordt op denkbare als sociale dienstplicht voor iedereen gedurende een beperkt aantal jaren. Met name in de Scandinavische sociaaldemokratische partijen wordt gespeeld met het idee van een volwaardig basisinkomen gekoppeld aan een beperkt aantal jaren sociale dienstplicht voor iedereen. Het laatste woord in de basisinkomen-diskussie is nog lang niet gezegd.

ALEXANDER DE ROO

Publikaties

TUSSEN ARCADIA EN UTOPIA

Met Pirsig, Schumacher, Bahro, Freire, Roszak, Gorz, Achterhuis, Toppfler behoort Illich tot de eigentijdse denkers die een aanwijsbare invloed hadden en hebben op het PPR-denken.¹ Niet onbegrijpelijk als men, enigszins schematiserend, een aantal gemeenschappelijke trekken ontdekt: hun afkomst uit de jaren zestig, het dissidente, ketterse karakter van hun analyses, een streven naar synthese van maatschappijkritiek en mensvisie, van het rationele en het spirituele. Stuk voor stuk schrijvers van het post-industriële tijdperk, verkeren ze in een haat-liefde-verhouding tot het socialisme, bepleiten ze een omkering in het denken over politieke en kulturele vragen, verwerpen ze de kapitalistische groei-ekonomie, trachten ze verbindingen te leggen tussen vredesdenken, feminisme, ekologisme en zelfbeheer, vanuit een hartgrondige bezorgdheid om de kwaliteit van het bestaan.

De meest beweeglijke, meest spitsvondige en ook de veelzijdigste van het stel is in mijn ogen Ivan Illich. Zijn boeken prikkelen ook het meest tot verweer en tegenspraak. Van allen is hij ook de meest creatieve, zowel naar inhoud als naar de vorm waarin hij zijn gedachten presenteert: een associatieve denker, die zichzelf telkens vernieuwt, dezelfde thema's langs telkens andere slingerwegen weet te benaderen, telkens nieuwe bronnen aanborend, telkens andersoortige argumenten aandragend uit alle windstreken van cultuur & wetenschap, zonder de samenhang van het allesomvattende en alles verklarende stelsel, maar zeer systematisch, scherpzinnig, nietsontziend en uiterst (om niet te zeggen hinderlijk) konsekvent wanneer hij

zichzelf een nieuwe weg door het labirynth meent te moeten kappen.

Dat begon al met het opzienbarende *Ontscholing van de maatschappij* waarin hij uitlegt dat de postindustriële, gigantisch gegroeide instituties voor medische zorg, opvoeding, vervoer, welzijn, huisvesting niet meer in staat zijn de kwaliteit van het bestaan te garanderen, maar integendeel deze eerder vernietigen, doordat ze van werktuigen in dienst van de mens zijn uitgegroeid tot dienstenproducenten die hem degraderen tot volstrekt afhankelijke konsument en cliënt. Ik herinner me dit boek (maar wellicht zou ik het moeten herlezen) als een typisch produkt van de jaren zestig: revolutionair doemdenken, niet geheel vrij van regressief verlangen naar verloren paradijzen.

Meer de geest van de jaren zeventig ademt *Tools for Conviviality* (in Nederland uitgebracht onder de misplaatste titel *Naar een nieuwe levensstijl*): de analyse van de crisis verschuift naar het ontwerp van een alternatief. De crisis is niet alleen vijand, zij kan ook aangewend worden als onvrijwillige bondgenoot in de strijd voor een conviviale maatschappij:

Een algemene crisis baant de weg voor een maatschappelijke wederopbouw. (...) De algemene crisis die gemakkelijk zou kunnen leiden tot de dictatuur van één man, of regering door deskundigen of ideologische orthodoxie, is ook een grote kans om een politiek proces te reconstrueren waaraan allen deelnemen.

Met *Schaduwarbeid* trekt Illich de lijn door naar de jaren tachtig: *Reclame voor Arcadia komt mij evenmin wenselijk voor als de planning voor Utopia.*

Geen doemdenken, geen wensdenken, maar een aangescherpte analyse, nu gekoncentreerd op de arbeid. Daarbij worden de oude thema's niet losgelaten: de staat, de grote instituties, afhankelijkheid, gemonopoliseerde deskundigheid, de groei-ekonomie, nu met subtiele hechtingen betrokken op het hoofdthema, maar met voldoende relativering om de pretentie van De Grote Samenhang buiten boord te houden. Illich blijft wie hij was: een stelselloos, associatief denker die zijn materiaal put uit vele bronnen, zijn metaforen en argumenten ontleent aan diverse levensterreinen en disciplines: filosofie, ekonomie, taalkunde, historie, sociologie — om zo, onvermoeide samenhangen suggererend, de lezer tot nieuwe inzichten te verleiden.

Illich maakt herhaaldelijk gebruik van de etymologie en de metafoor als middel tot verklaring & duiding. Het lijkt zijn opvatting te zijn dat in de overgeleverde taal zelf verloren geraakt inzicht verankerd ligt. Via vergelijkend taalonderzoek kunnen oude wijsheden weer inzichtelijk gemaakt worden. Zo wordt de stelling dat de *produktie-ekonomie*, gericht op expansie de doodsteek betekent voor de *subsistentie-ekonomie* (*letterlijk: onderhoudsekonomie*), geïllustreerd aan de betekenisverandering van het woord *gemeen*. Oorspronkelijk de aanduiding voor gemeenschappelijk bezit, gemeenschappelijke waarden van een volkskultuur, kreeg het de betekenis minderwaardig en slecht waar kapitalistische produktie en burgerlijke eigendomsopvattingen hun intrede deden. Heel concreet: waar *de meent* (landbouwgrond voor gemeenschappelijk en gevarieerd gebruik) omrasterd werd voor de monokultuur van schapenteelt.

Historische figuren voert Illich ten tonele als metaforen voor bepaalde ontwikkelingen. Oppervlakkig of gemakzuchtig-schematiserend is hij daarin niet. Nauwgezet als de door hem bewonderde Annales-historici hanteert hij zijn bronnen. Tegelijk kent hij aan de historische

feiten, zonder nostalgie of sentimentaliteit, een exemplarisch karakter toe:

Anders dan plannen en idealen is het verleden niet iets dat later zal komen. Anders dan theorieën is het verleden niet iets dat hóórt te bestaan. Het verleden hééft bestaan. Het geeft mij de kans het heden te bezien in de spiegel van hetgeen geweest is.

Columbus wordt gezien als de grondlegger van de imperialistische staat, zijn tijdgenoot Nebrija, die beider koningin het plan voor een eenheidstaal boven de volkstalen aanbood, als de grondlegger van de totalitaire staat en tezamen met Comenius die de mens 150 jaar later definieerde tot een 'wezen dat in alle opzichten opvoeding behoeft', baanden zij de weg voor de vernietiging van de onderhoudsekonomie.

Heel opmerkelijk is in dit verband ook het essay *Onderzoek van mensen*. Hier stelt Illich wetenschap voor mensen tegenover wetenschap van mensen. Bij het eerste gaat het om onderzoek door grote instituten of teams van onderzoekers, die, zonder dat het onderzoek direkt verband houdt met hun eigen leven, hun onderzoeksresultaten verkopen. Om duidelijk te maken wat hij onder het tweede verstaat, schetst hij leven & werken van de twaalfde-eeuwse geleerde Victor van St. Hugo die mechanica definieerde als remedie tegen lichamelijke zwakte in zoverre deze was terug te voeren op door mensen veroorzaakte ontwrichting van het milieu. Wetenschap, zo konkludeert Illich, was voor Hugo een korrektief op ekologische wanorde en hij besluit:

... dat wetenschap alleen dan trouw blijft aan haar taak en doelstellingen als ze uitgaat van een mensbeeld dat tegengesteld is aan dat van de mens als arbeider en konsument voor wiens bestwil specialisten onderzoek moeten doen.

Niet ongelijk aan Illich's wijze van denken ben ik nogal anarchistisch met zijn boek in de weer geweest. De rijkdom aan thematiek maar ook de kompositie

geven daartoe aanleiding. Wat dat laatste betreft heb ik een bezwaar: het gaat hier om een reeks essays, volgens de Inleiding voorstudies voor een *Geschiedenis van de schaarste*. Doordat de oorspronkelijke teksten (vrijwel steeds lezingen) in takt zijn gelaten, komt men dezelfde gedachten, zelfs letterlijke tekstgedeelten, op verschillende plaatsen en in verschillende verbanden tegen. Dat maakt een wat willekeurige en ook hovaardige indruk, alsof Illich's materiaal omnifunctioneel inzetbaar zou zijn en zich eindeloos laat recyclen. Maar misschien dat andere lezers dit hergebruik minder stoort.

Hoe dat zij, met *Schaduwarbeid* beschikken we over een origineel boek over de arbeid en wat we — ten onrechte volgens Illich — de informele economie noemen. Ten onrechte omdat schaduwarbeid het noodzakelijk komplement is van de loonarbeid. Tezamen staan zij tegenover de *eigenarbeid*: alle sociale activiteiten waarmee mensen zich verzetten tegen produktie & konsumptie, gemotiveerd vanuit, wat Illich noemt een rationeel hedonisme, gericht op de vervanging van waren door eigen werkzaamheden. Schaduwarbeid, onbetaalde arbeid mag met eigenarbeid niet op een hoop geveegd worden. Schaduwarbeid draagt bij tot de officiële economie, hoe fel vakbondslieden, marxisten en feministen zich hiertegen ook verzetten. De laatsten, zo betoogt Illich, zouden moeten inzien hoezeer vrouwen door het negentiende-eeuwse monsterverbond van de klassevijanden werkgever & arbeider achter het aanrecht gemanoevreerd zijn. Het pleidooi voor arbeidsplicht (= afhankelijke schaduwarbeid inruilen voor even afhankelijke loonarbeid) beschouwt hij als een twintigste-eeuwse reaktivering van dat monsterverbond.

Schaduwarbeid en loonarbeid zijn gelijktijdig ontstaan. Ze werden aanvaardbaar door man en vrouw economisch aan elkaar te binden en het huishouden te ver-

vangen door het burgerlijke gezin. De ideologie houdt ons voor: industriële arbeid is de voortzetting van wat mensen altijd al deden en de seksuele scheidslijn is een voortzetting van traditionele grenzen.

Een maatschappij die gebaseerd is op schaarste kan niet zonder de op sekse, huidskleur, diploma's, ras of partijlidmaatschap gebaseerde apartheid.

Daarom noemt Illich de ontdekking van de schaduwarbeid-als-noodzakelijk-komplement-van-de-loonarbeid van even groot belang als de (her)ontdekking van de volkskulturen zoals die in publikaties als *Montaillou* beschreven worden. Beide zijn onmisbaar ter ontmaskering van de burgerlijke mythen waarmee we nog steeds leven.

Hebben we te kiezen? Die vraag stelt Illich in *De drie dimensies van publieke keuze*. Een uiteenzetting van zijn politieke visie voert te ver. Ik volsta met drie aspecten. In de eerste plaats wijst Illich de keus tussen een op groei gerichte samenleving en een traditionele onderhoudsmaatschappij gebaseerd op overgeleverde kulturele patronen van de hand. Die keus bestaat niet. Die keus is sentimenteel en destructief. Vervolgens, Illich verwerpt het onderscheid tussen maatschappelijke en technische opties waarbij politici de doelen vaststellen en de experts zich met de middelen bezighouden. En in het verlengde daarvan acht Illich tenslotte het ééndimensionale politieke model volgens de links-rechts schaal verouderd. Het gaat nu om drie soorten keuzen: tussen links en rechts, tussen hard en zacht, tussen groei en vrijheid.² Illich laat zien dat de keus voor links niet automatisch samenvalt met die voor zacht en vrijheid, of die voor rechts met hard en groei.

De vorm van een eigentijdse samenleving is in feite het resultaat van doorlopende keuzen langs drie onafhankelijke assen. Maar tengevolge van de huidige ééndimensionale opvatting over politiek zijn de meeste van deze keuzen het samen-

spel van los van elkaar genomen beslissingen, die alle de neiging hebben het milieu te organiseren tot een kooi voor homo economicus. Steeds meer mensen ervaren deze tendens met diepe bezorgdheid. Zo wordt de geloofwaardigheid van een staatsbestel gaandeweg afhankelijk van publieke deelneming aan elk van de drie keuzereeksen.

ROUKE BROERSMA

Ivan Illich: *Schaduwarbeid* is een uitgave van Het Wereldvenster (Unieboek bv), Weesp, 1985.

1. Hoe gewenst of ongewenst? Een aardige opdracht voor een studiegroep om kaf en koren te scheiden. Misschien iets voor de permanente programmmismissie?
2. Een oordeel over Illichs opvattingen laat ik over aan de lezer. *Schaduwwerk* kan de stagnerende politieke discussie weer op gang helpen. En overigens acht ik het boek onmisbaar voor milieuklappers, feministen, opvoeders, partijbestuurders, softies, yuppies, pacifisten, derdewereldfreaks, marxisten, laatbloeiërs, Van Dalen, kamerleden en alle nog niet genoemde PPR-leden.

KIJK EENS WAT VAKER IN DE SPIEGEL...

De positie van vrouwen in het lokale bestuur is bepaald nog niet rooskleurig. Dat is de indruk die je overhoudt na lezing van het boekje 'Vrouwen in het lokaal bestuur', een uitgave van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Op een overzichtelijke en makkelijk leesbare wijze zijn daarin gegevens over deelname van vrouwen aan politieke functies — bijgewerkt tot en met de verkiezingen van 1986 — bijeengezet en van achtergrondinformatie voorzien. Voor wie al langer oog heeft voor de — zowel in aantal als in invloed — geringe positie van vrouwen in het politieke krachtenveld en de publikaties die daarover de laatste jaren met grote regelmaat verschijnen volgt, biedt dit VNG-rapport weinig verrassends. De balans wordt weer eens opgemaakt, de verschillende argumentaties voor een deelname van

vrouwen aan het politieke werk worden weer een keer op een rij gezet, de geschiedenis van het vrouwenkiesrecht nog eens verhaald. Dit alles wordt dan toegespitst op of dient als achtergrondinformatie voor de positie van vrouwen in gemeentepolitiek. Handzaam, overzichtelijk en daardoor erg bruikbaar — maar niet nieuw.

Nu is dat laatste ook niet de pretentie van het boekje. Het rapport is meer bedoeld als samenvatting van al wat op dat terrein bekend is, toegespitst op de lokale politiek en als spiegel voor de heren (en dames) politici.

“Zij houdt feitenmateriaal aan politieke besluitvormers voor en stelt hen de vraag of de feiten hen tegen de achtergrond van hun partijprogramma's bevalen. Het aantal vrouwelijke raadsleden is in de laatste verkiezingen tegenover de vorige met 3,6 procent gestegen, het aantal vrouwelijke wethouders met 4,6 procent; tegenover één vrouwelijke wethouder staan nog altijd ruim zeven mannelijke wethouders. Voorwaar feiten om over na te denken”, aldus de directeur van de VNG in zijn voorwoord.

De partijprogramma's van de meeste politieke partijen in Nederland anno '81 en '86 zijn op zich op het terrein van emancipatie of feminisme duidelijk genoeg. Vrijwel alle — met uitzondering van klein rechts, maar dat behoeft geen toelichting meer, veronderstel ik — erkennen in hun programma's van '81 “zonder meer de achtergestelde positie van vrouwen en bevestigen de wenselijkheid van overheidsmaatregelen ter verbetering daarvan”. Hierbij wordt dan gedacht aan het scheppen van gelijke kansen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, het kreëren van meer kinderopvang, het tegengaan van seksueel geweld. Anno '86 heeft de CPN de strijd tegen de achterstelling van vrouwen als partijbeginsel in haar programma opgenomen, bepleit de PPR een voorlopige meerderheid van vrouwen in wervings-, sollicitatie- en adviescommissies, een positieve diskriminatie van vrouwen bij benoe-

ming in openbare functies tot een volledige en vanzelfsprekende participatie van vrouwen op elk gebied en op elk niveau is bereikt, heeft de PvdA expliciet in statuten en reglementen een quotering opgenomen en streeft ze naar minimaal 25 procent vrouwen in commissie, besturen en dergelijke, en komt — tot slot — ook binnen het CDA de discussie over quotering op gang, doordat onlangs het CDA-Vrouwenberaad zich uitsprak voor een quotum van 33 procent. (Gegevens uit het artikel 'Vrouwen in politieke partijen', Monique Leijenaar en Kees Niemöller, in: Jaarboek 1985 van het DNPP, Groningen 1986, p. 177-194.)

Zet je deze uitspraken naast de gegevens van de verkiezingen van 1986, dan kan elke partij inderdaad haar les trekken: het lukt nog niet zo met de vrouwen. Om maar bij de eigen partij te blijven: van de raadsleden van PPR/PSP/CPN (in de gegevens samen opgenomen, gezien het grote aantal gezamenlijke lijsten) is net een kwart (26,4%) vrouw. Onder de wethouders, die PPR, PSP en CPN samen mochten leveren tellen we welgeteld één vrouwelijke wethouder (9,1%). Nog ver verwijderd van het programmatische ideaal van 50% dus!

In hoofdstuk 4 en 5 van het VNG-rapport wordt een aantal mogelijke oorzaken gegeven voor deze moeizame stijging van vrouwen op de politieke ladder. Die geldt overigens door alle partijen heen — in de ruim 60 jaar dat vrouwen het actieve en passieve kiesrecht hebben verworven bezetten ze toch nog slechts 19% van het totale aantal gemeenteraadszetels.

De belemmeringen die je kunt onderkennen voor vrouwen om een politiek-bestuurlijke functie te bereiken zijn — hoewel onderling sterk samenhangend — in te delen in vier terreinen. Als eerste: de positie van vrouwen in onze maatschappij in het algemeen. Naast de rolgerichte socialisatie, die vrouwen in eerste instantie niet 'toerust' tot bestuurders, het lagere opleidingsniveau van vrouwen en dergelijke, valt hierbij ook te denken

aan het feit dat de maatschappij niet of onvoldoende is afgestemd op een rol van vrouwen in het openbare leven. Er is onvoldoende kinderopvang, maatregelen in de belastingsfeer kunnen belemmerend werken, kosten van huishoudelijke hulp (als vervanging van de arbeidskracht van vrouwelijke bestuurders — er even van uitgaande dat deze gezinsverantwoordelijkheid hebben, wat in het algemeen nog zo is) zijn niet aftrekbaar. Dit laatste in tegenstelling tot het feit, dat de kosten die een bestuurder maakt ter vervanging van zijn of haar arbeidskracht in een eigen bedrijf, wel aftrekbaar zijn. Huishoudelijk werk is nog altijd geen werk.

Een tweede mogelijke oorzaak ligt in de leefsituatie van vrouwen. Voor een vrouwelijk raadslid met gezinsverantwoordelijkheid zijn ingelaste vergaderingen en vergaderingen die uitlopen — en dat schijnt inherent te zijn aan het politieke bedrijf — alleen al 'oppastechnisch' een ramp.

De derde reden hangt samen met de directe politieke omgeving, dat wil zeggen de politieke cultuur en de organisatie van het politieke bedrijf, die voor vrouwen nog steeds niet aantrekkelijk is.

De vierde reden — maar mijns inziens zeker niet de minste reden — moet worden gezocht bij de vrouwen zelf. Hierbij valt dan vooral te denken aan het gebrek aan politieke interesse en aan ambities bij vrouwen zelf. Een punt dat ook sterk naar voren kwam uit het oriënterend onderzoek dat in het kader van het emancipatieproject onder vrouwen in de PPR gehouden is (1985).

Het VNG-rapport stelt het nog vriendelijk: "Ook al heeft het voorgaande duidelijk gemaakt dat hier niet de enige belemmering ligt, de conclusie is gerechtvaardigd dat een mentaliteitsverandering onder vrouwen mede een belangrijke voorwaarde is om de drempel te slechten, die voor vrouwen bestaat de politiek te betreden." "Vrouwen moeten een schop onder de kont hebben", werd gesteld op een discussiebijeenkomst tussen politiek-linkse vrouwen en vrouwen

uit de vrouwenbeweging.

En zo langzamerhand — na het zoveelste telefoontje “We kunnen geen vrouwen vinden, die zich kandidaat willen stellen voor..., weet jij nog namen?” — begin ik het daar hartgrondig mee eens te worden — hoezeer ik ook beseft dat dat niet het enige is. De opsomming van de belemmeringen voor vrouwen om politieke functies te bekleden, ontlokte mij dan ook een diepe zucht. Het is waar, en het verandert maar heel langzaam, maar als vrouwen blijven wachten tot de politiek op haar ingesteld is, kunnen we het wel vergeten.

Zijn vrouwen eenmaal in politieke functies beland, dan blijkt doorstroming naar functies als fractie-voorzitter, wethouder of burgemeester bepaald niet probleemloos te verlopen. Vrouwelijke burgemeesters kennen we eigenlijk nog nauwelijks, sinds juli 1986 in totaal 27. De plicht om te wonen in de gemeente, waarvan je burgemeester bent, kan hierbij — zeker voor vrouwen met een partner — een rol spelen. Een verhuizing heeft immers ook consequenties voor de loopbaan van haar partner. Samen met de altijd nog niet gelukkige rechtspositie van een vrouwelijke burgemeester (zoals geen nabestaanden-pensioenvoorziening) levert dit problemen op. Bovendien — een vrouw als burgervader —, dat valt eigenlijk nog buiten de orde. Of, zoals M.L. v.d. Sande het stelt: “De beeltenis van de favoriete kandidaat biedt nauwelijks ruimte voor een vrouw.” (geciteerd in VNG-rapport, p. 36) Al met al genoeg om meer druk uit te oefenen op de minister van BIZA en de Kommissarissen van de koningin om bij geschiktheid van de kandidaat de voorkeur te geven aan een vrouw.

Politieke partijen, gemeenten en rijksoverheid hebben elk een eigen verantwoordelijkheid voor de positie van vrouwen in politiek-bestuurlijke functies. Het rapport eindigt met een aantal suggesties ter verbetering daarvan. Sommige suggesties liggen vooral op het terrein

van praktische organisatie, zoals het plaatsen van een computer-terminal bij raadsleden thuis, zodat informatie selectief en op de tijd die de aanvrager schikt opgevraagd kan worden. Of het kreëren van een werkruimte met kopieerapparaat, telefoonbeantwoorder en dergelijke in gemeente- of provinciehuis, voor die raadsleden die thuis geen eigen werkplek hebben. Verder wordt een regeling in de tegemoetkoming van onkosten als vervangende kinderopvang en huishoudelijke hulp bepleit.

Andere suggesties — als de discussie rond duo-wethouderschap, of algehele arbeidstijdverkortung voor bestuurders — raken meer het politieke bedrijf zelf.

Al met al is het rapport, ondanks mijn aarzelingen van ‘dat weten we nu toch al wel’, de moeite van het lezen zeker waard. Belangrijker is natuurlijk er wat mee te doen. Bedoeld als spiegel voor politieke partijen en overheid, hoop ik, dat van hen mannen én vrouwen in deze spiegel kijken, en de oneffenheden niet wegpoederen, maar zich hun aandeel in deze cijfers aantrekken.

MARIE-JOSÉ BURGER

Vrouwen in het lokaal bestuur. Een rapport over de positie van vrouwen in lokaal bestuur, de achtergronden en maatregelen ter verbetering daarvan.

Den Haag, 1986. Te bestellen bij: Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Postbus 30435, 2500 GK Den Haag.

Kosten: f 12,50.

DE NEDERLANDSE POLITIEK IN 1985

In 1985 is het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) onder een wat breder publiek van politiek geïnteresseerden bekend geraakt. Dit vond zijn oorzaak in de serie boeiende discussiebijeenkomsten die het DNPP organiseerde over het functioneren of niet-functioneren van de parlementaire

demokratie. Deze bijeenkomsten vonden plaats in de Nieuwe Kerk te Amsterdam onder de titel 'Binnenhof Binnenste Buiten'. De inleidingen die daar gehouden werden door en de discussies die gevoerd werden tussen politici, wetenschappers en journalisten en tussen hen en de aanwezige bezoekers zijn inmiddels gebundeld en in boekvorm uitgegeven onder dezelfde titel *Binnenhof Binnenste Buiten*.

In het *Jaarboek 1985* dat het DNPP enige tijd geleden uitbracht wordt terecht met enige trots gesproken over bovenstaand projekt. De medewerkers van het DNPP zijn tevreden over het projekt zelf en ze zijn tevreden over de nawerking ervan: een grotere bekendheid van het DNPP.

Naast een verslag van de door het documentatiecentrum verrichte activiteiten in 1985, telt het jaarboek een 200 pagina's bijdragen van diverse auteurs over politieke partijen in Nederland.

Zoals gebruikelijk beginnen die bijdragen met een kroniek van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 1985. Voor de PPR worden er twee zaken uitgelicht, de discussies en besluitvorming met betrekking tot de vraag van de samenwerking voor de verkiezingen van mei jl. en het toetreden van Stef Dijkman tot de partij en de Tweede Kamerfractie.

Het artikel van W. van Hennekeler *De PvdA en de Progressieve Volkspartij* is een prima aanvulling op de bijdrage van Henk Waltmans in *Radikale Notities 1985/4 De Progressieve Volkspartij: gemiste kansen en mythevorming*. Is het verhaal van Henk vooral een strategisch verhaal en een verhaal over partijtoppen, het artikel van Hennekeler gaat ook in op de inhoud van de politiek en de ideeën bij de achterbannen van de drie betrokken partijen. Duidelijk wordt dat bij vooral oudere PvdA-ers en bij de jongsocialisten het verloren gaan van het 'socialisme' bij de vorming van een progressieve volkspartij samen met D66 en de PPR grote weerstand oproep.

Als je de genoemde artikelen na elkaar leest ontstaat een beeld van politiek-strategische spelletjes die door toppen van partijen gespeeld worden en van een basis die veel eerder bezorgd is om het behoud van politiek-inhoudelijke waarden die zij van belang vindt. Mogelijkerwijs is dit ook een verklaring voor het feit dat samenwerking tussen de drie radikaal-linkse partijen door de basis vanzelfsprekender gevonden wordt dan door de toppen van de partijen. De inhoud van de politiek kan behouden blijven en zelfs versterkt worden door samenwerking, terwijl strategospelers daar minder oog voor hebben en meer letten op direkt politiek gewin in de vorm van opiniecijfers.

Het jaarboek telt verder nog de volgende bijdragen:

- een inventarisatie van partijen aan de rand van het Nederlandse partijstelsel door Lucardie;
- een onderzoek naar de fluktuaties van en tendenzen in het lidmaatschap van politieke partijen na 1945 door Koole en Voerman;
- Monique Leijenaar en Kees Niemöller schrijven over vrouwen in politieke partijen;
- een bewerking van het proefschrift van Van Schuur over de dominantie van de links-rechts dimensie in politieke opvattingen van Nederlandse partijactivisten;
- en tenslotte de aanwinstenlijst 1985 van het DNPP.

JAN DIRX

R.A. Koole (red.), *Binnenhof Binnenste Buiten*: slagen en falen van de Nederlandse parlementaire democratie, De Haan Weesp, 1986, f 29,50.

Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, *Jaarboek 1985*, Groningen, 1986. Dit jaarboek is te bestellen door f 17,50 over te maken op giro 826171 t.n.v. Rijksuniversiteit Groningen onder vermelding van 'jaarboek 1985 DNPP 060390'.

RADIKALE

NOTITIE'S

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

LAATSTE
NUMMER

Inhoud

- 1 *Van de redactie*
- 3 **Paul Lucardie**
*Radikaal Links in de verkiezingsstrijd: Jonas, de spreken-
de krekel en Klein Duimpje*
- 8 **Hans Ramaer**
*De aktualiteit van het anarchisme: van revolutie tot per-
soonlijke ontplooiing*
- 14 **Hans Verstraaten**
*Opnieuw de Ierse kwestie: geschiedenis is datgene wat je
ervan maakt*
- 21 **Jaap Jelsma**
*Kanttekeningen bij een kongresnota: naar een radikaal
technologiebeleid: Maar hoe?*
- 28 **Bram van Ojik**
*Van Beveridge tot Friedman: het basisinkomen in de rest
van de wereld*
- 34 **Werkgroep Gezondheidszorg PPR**
*Gezondheidszorg op gemeentelijk nivo: een eigen progres-
sief beleid is mogelijk*
- 44 *Publikaties*

Van de redactie

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Dit wat verlate laatste nummer van jaargang 1986 van Radikale Notities is door de redactie met gemengde gevoelens gemaakt. Aan de ene kant droefheid omdat Radikale Notities in deze vorm zal ophouden te bestaan; aan de andere kant blijdschap omdat de nieuwe soberder vorm in een veel grotere oplage zal gaan verschijnen.

Vier jaar lang is Radikale Notities gemaakt voor een betrekkelijk kleine groep lezers. Alle raads- en statenleden van de PPR ontvingen het blad plus een paar honderd abonnees van binnen en buiten de partij. In die vier jaar is het niet gelukt de oplage in aanzienlijke mate te verhogen. Ondanks het feit dat het blad steeds inhoudelijk een kwalitatief goed nivo wist vol te houden. De inzet van allen die meegewerkt hebben aan vier jaargangen Radikale Notities heeft wat dat betreft vruchten afgeworpen. Echter, echt tevreden zijn uitgever en redactie uiteraard pas als ook de oplage een ruime voldoende scoort.

Er is daarom gezocht naar alternatieven en er is er een gevonden. Radikale Notities zal in 1987 vier keer gaan verschijnen als bijlage van de Radikalenkrant. Dat wil zeggen dat alle leden en alle abonnees op de Radikalenkrant een jaar lang gratis Radikale Notities in de brievenbus zullen krijgen. Dit is mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van diverse instanties in de PPR. Uiteraard betekent deze nieuwe vorm van verspreiding ook het één en ander voor de inhoud van de Notities. Er zal meer dan tot nu toe aandacht zijn voor de leesbaarheid en begrijpelijkheid van de bijdragen in dit blad. Veel aandacht zal besteed worden aan achtergrondverhalen bij voor de PPR belangwekkende politieke en maatschappelijke ontwikkelingen. Dit mede omdat de Radikalenkrant, die ook in een nieuwe opzet gaat verschijnen, daar minder ruimte voor zal hebben.

Het wordt een experiment voor één jaar. En het is mede afhankelijk van de reacties van de lezers of er mee zal worden doorgegaan na 1987. Vooral ook zijn de reacties van belang van de mensen die de afgelopen jaren Radikale Notities hebben gekend en gelezen. Dus speciaal jullie, die nu dit aan het lezen zijn, laat ons weten wat jullie vinden van Radikale Notities zoals dat binnenkort zal gaan verschijnen.

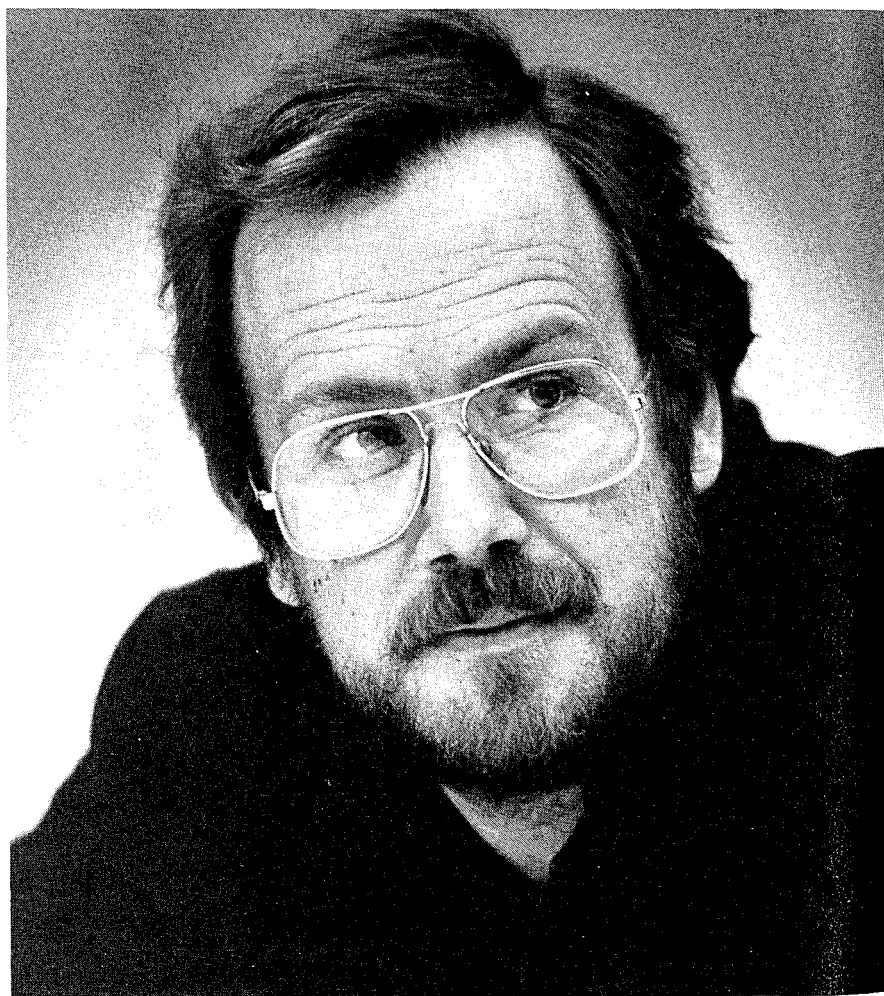
De huidige redactie van Radikale Notities zal in vrijwel dezelfde samenstelling blijven werken voor de nieuwe uitgave. Eén uitzondering daarop verdient hier apart melding. *Jaap de Jong*, medewerker vanaf nummer 1 van jaargang 1, gaat de redactie verlaten. Dat betreuren wij in hoge mate, omdat Jaap op zijn voor hem zo kenmerkende wijze van intellectuele afstandelijkheid gekoppeld aan emotionele betrokkenheid een belangrijke stem had in de redactie.

Kort nadat Jaap de redactie zijn aftreden had medegedeeld kwam ons ter ore dat hij ook de partij verlaten had. De wijze waarop de kerngroep was omgesprongen met de samenstelling van de lijst voor de Eerste Kamerverkiezingen was de spreekwoordelijke druppel die de emmer had doen overlopen. De PPR heeft hiermee een groot verlies geleden. De vijftien jaar die Jaap met volle inzet actief was in de partij hebben hem veel scheldpartijen en verdachtmakingen opgeleverd. Keer op keer kwam hij in

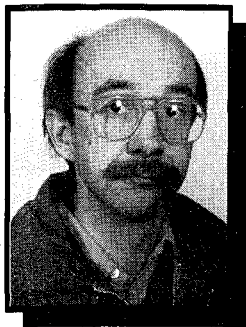
aanvaring met de behoudende bonzen en bonsjes in de partij, die vooral niet een *radikale* PPR wilden. Jaap stelde daar zijn eigen heldere, eerlijke en konsekvente radikale visie op de politiek tegenover. De geschiedenis heeft geleerd dat hij het vaak bij het rechte eind had. De partij heeft echter nooit de waardering kunnen opbrengen die op z'n plaats zou zijn geweest, integendeel. De *'eminence grise* van de linker-vleugel' heeft de partij verlaten. De PPR zal nooit de partij worden die ze ooit had kunnen zijn.

Na het slaken van enige krachttermen en twee keer slikken moeten we echter verder. Hoogwaardige bijdragen leveren aan het vorm geven van radikale politiek is de opdracht voor dit blad. De redactie meent daar ook in dit nummer weer in te zijn geslaagd. Korthedshalve hier nu geen summiere aanduiding van de artikelen. De inhoudsopgave geeft al heel wat uitsluitel daarover. En alles is leesbaar en de moeite waard om gelezen te worden.

Jaap de Jong Foto: Fred Jansz

Paul Lucardie is medewerker van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen in Groningen.

Radikaal Links in de verkiezingsstrijd:

JONAS, DE SPREKENDE

KREKEL EN KLEIN DUIMPJE

R

adikaal linkse partijen hebben altijd moeite met verkiezingen. Dit jaar likken ze de wonden van een zware nederlaag, een andere keer vragen ze zich af wat ze met een overwinning moeten doen. Ze weten niet goed hoe ze met verkiezingen om moeten gaan. Ik wil proberen hun problemen te verduidelijken aan de hand van drie verhalen.¹

Jonas de profeet

Jonas — in de bijbel Jona genoemd — werd door God geroepen om het verdorven (= kapitalistische, sexistische, militaristische) Ninevee te bekeren. Jonas had daar weinig zin in en vluchtte de zee op. Het schip raakte in een hevige storm verzeild, waarop de zeelieden de arme Jonas overboord wierpen. Vervolgens zond God een grote vis die hem met huid en haar opslokte en netjes op het strand bij Ninevee weer uitspuugde. Wijs geworden gaf de profeet nu wel gevolg aan zijn roeping en verkondigde de burgers van Ninevee dat hun stad binnen 40 dagen omvergoorpen zou worden. Het bleek een 'self-destroying prophecy': de burgers bekeerden zich en God besloot hun stad te sparen. (Onder de indruk van een dreigende socialistische revolutie hervormen de burgers hun kapitalistische staat en weten zo de revolutie te voorkomen.) Jammer voor Jonas, die zich dan ook verongelijkt terugtrok in de woestijn. Vele jaren later zou hij overigens toch gelijk krijgen: Ninevee werd uiteindelijk omstreeks 600 voor Christus door Meden en Babyloniërs volledig verwoest.

Radikaal links speelt in dit verhaal de rol van profeet. Deelname aan verkiezingen dient daarbij hoogstens als middel voor propaganda en mobilisering, het aantal behaalde zetels is niet belangrijk. Het doel is immers de revolutie: en in een revolutie handelen mensen anders dan in een stemhokje. Revolutionaire bewegingen weigeren soms zelfs zetels in het parlement, uit vrees in het parlementair gebeuren ingekapseld te worden en zo te vervreemden van hun achterban. De macht ligt volgens hen toch niet bij het parlement, maar bij het monopoliekapitaal, de burokratie en het militair-industrieel complex. Door zichzelf als voorhoedepartij buiten het parlementair partijensysteem op te stellen isoleert radikaal links zich echter vaak van de massa en vervalt tot sektarisme.

De sprekende krekel en Pinocchio

Pinocchio is de naam van een houten pop die op onverklaarbare wijze tot leven kwam. Hij bleek een ondeugend ventje te zijn, ongehoorzaam aan zijn maker en afkerig van werk en studie. Toen een krekel hem waarschuwde dat hij zo voor galg en rad opgroeide (= zijn socialistische beginselen verraadde) werd Pinocchio kwaad en sloeg de arme krekel plat.

In plaats van een krekel kun je ook aan een horzel of een luis (in de pels) denken: insecten die mensen af en toe prikken of kriebelen. Radikaal links heeft in dit verhaal de taak om gematigd links — de sociaal-democratie — aan zijn/haar beginselen te herinneren en tot radikaler actie te prikkelen. De verkiezingsstrijd wordt dan een concurrentieslag tussen linkse partijen. Zetels in het parlement worden belangrijk, om druk uit te oefenen op de grote gematigd linkse partij. Radikaal links vertrouwt dan in feite niet meer op eigen kracht maar op die van de grote partij. Komt de sociaal-democratie eenmaal in beweging dan is het echter vaak afgelopen met de kleine linkse partijen.

Klein Duimpje

Klein Duimpje werd met zijn broertjes en zusjes door hun straatarme ouders in het bos achter gelaten. Klein Duimpje had echter een spoor van kiezelsteentjes gelegd en kon zo gemakkelijk de weg naar huis terug vinden. Bij een tweede tocht had hij bij gebrek aan steentjes broodkruimels gestrooid; die werden echter door vogels opgegeten. Verdwaald in het bos kwamen de arme kinderen bij een mensenetende reus terecht. Door het medelijden van diens vrouw op te wekken en vervolgens de plaats in te nemen van de reuze-kinderen wist Klein Duimpje opnieuw zichzelf en zijn broertjes en zusjes te redden.

Ook in dit verhaal gaat de strijd tussen klein links (Klein Duimpje) en groot links (de reus). In dit geval loopt het beter af voor klein links — op den duur. Klein Duimpje oefent druk uit op de coalitiepartner van de reus (= het CDA?) en wint kiezers van groot links met list en bedrog. Hij speelt het parlementaire spel handig mee en behartigt zo de belangen van zijn broertjes en zusjes. Die belangen worden door hun ouders verwaarloosd. Ik geef toe, het verhaal is een beetje verwrongen, maar de strekking is volgens mij duidelijk: klein links moet belangen behartigen van kleine en verwaarloosde groepen in onze samenleving — etnische en kulturele minderheden, homo's, krakers, dienstweigeraars en dergelijke. Deelname aan verkiezingen en aan het parlementair systeem is noodzakelijk om iets voor die groepen te bereiken, hoe bescheiden ook. Lukt het niet, dan eten anderen de kruimels van Klein Duimpje op: uiteindelijk dreigt hij dan ook zelf opgegeten te worden door grote partijen die zich over hem en zijn aanhang ontfermen.

Deze drie opvattingen over de rol van radikaal links in het politieke bestel hoeven elkaar niet volledig uit te sluiten, maar staan vaak wel op gespannen voet met elkaar. Ik hoop dit duidelijk te maken aan de hand van de geschiedenis van CPN, PSP en PPR.

De CPN: van proletarische voorhoede tot vage volkspartij

De Communistische Partij van Nederland ontstond in 1918. Onder de indruk van de geslaagde revolutie in Rusland en de — toen nog niet mislukte — revolutie in Duitsland meende een aantal radikale socialistten in Nederland ook een revolutie te kunnen verwachten. Zij zochten aansluiting bij de Communistische Internationale in Moskou en bouwden naar Russisch voorbeeld een revolutionaire voorhoedepartij op. Die partij zou de voorhoede vormen van de revolutionaire klasse, het proletariaat, en leiding geven aan de omverwerping van de burgerlijke staat en de kapitalistische orde.

Helaas, toen de opbouw van de partij was voltooid bleek de revolutionaire periode in Europa weer voorbij te zijn. Tijdens de economische crisis van de jaren dertig flakkerde de revolutionaire hoop weer even op — in de Jordaanbuurt en in Rotterdam braken immers rellen uit — maar tevergeefs. Geleidelijk ging de CPN zich noodgedwongen ook toeleggen op de sprekende-krekel-rol (als geweten voor de sociaal-demokratie optreden) en op de Klein-Duimpje-rol (belangenbehartiging voor marginale groepen).

Met de strijd tegen het fascisme en nationaal-socialisme in de jaren dertig en veertig vervulde zij niettemin ook een enigszins profetische (Jonas-)functie. In 1946 werd zij daarvoor beloond met 10% van de stemmen bij Tweede Kamer-verkiezingen. In die jaren kort na de Bevrijding bestond weliswaar geen revolutionaire beweging, maar wel een zekere behoefte aan radikale vernieuwing bij grote groepen arbeiders en intellectuelen. Binnen een paar jaar liep die vernieuwingsdrang echter stuk op massale onwil, behoudzucht, Koude Oorlog en dekolonisatieproblemen. De CPN raakte geïsoleerd, verstarde en verschrompeld — niet in het minst door eigen ideologische starheid en autoritaire organisatievorm.

Pas aan het eind van de jaren zestig beleefde de partij een nieuwe bloeiperiode, dank zij de dooi in de Oost-West verhoudingen en de hernieuwde behoefte aan politieke en maatschappelijke veranderingen onder grote groepen in de bevolking — zowel arbeiders als intellectuelen en andere delen van de nieuwe middenklasse. Met name via de studentenbeweging kwam een deel van de nieuwe middenklasse — onderwijzers, welzijnswerkers, wetenschappers — bij de CPN terecht. Deze groep kreeg in de jaren zeventig echter steeds meer moeite met de rol van revolutionaire proletarische voorhoede. Bovendien kromp met de industrie ook het industrieproletariaat in Nederland in, terwijl in de groeiende sektor van partikuliere en overheidsdiensten een veel minder duidelijke klassenstructuur ontstond. Kortom, zelfs de lange-termijn hoop op een proletarische revolutie naar Russisch voorbeeld kon een toenemend aantal Communisten niet meer bezielen. In de jaren tachtig wendde de CPN zich radikaal van de voorhoede-rol af en stortte zich vrijwel volledig op de belangenbehartiging voor migranten, werklozen, vrouwen en andere slachtoffers van het beleid-Lubbers.²

In de verkiezingskampanje van 1986 legde de CPN de nadruk op deze belangenbehartiging. Daarnaast speelde ze de sprekende-krekel-rol, bijvoorbeeld met de advertentie:

“Stel je voor, je stemt dit keer PvdA, je krijgt een regering Den Uyl-Lubbers en dan geen CPN meer in het parlement. Is progressief Nederland daarmee gediend?”

Waarop Pinocchio woedend “Nou en of!” riep en de krekel plat sloeg.

Jonas de profeet had intussen de CPN al vaarwel gezegd en zijn toevlucht gezocht tot nieuwe revolutionaire voorhoedepartijtjes als de Socialistische Partij, de Socialistische Arbeiderspartij en het Verbond van Communisten in Nederland. Maar die zijn zo klein dat ze zelfs niet tot klein links gerekend worden. Ninevee zal zich van hen weinig aantrekken.

De PSP: de krekel keert terug

De Pacifistisch Socialistische Partij werd in 1957 opgericht door een bont gezelschap politiek daklozen dat tevergeefs de PvdA had verzocht om een plaatsje op de kandidatenlijst voor de Tweede Kamer. Ook na de oprichting bleef de PSP zich sterk op de PvdA richten, met verkiezingsleuzen als ‘Socialisme zonder atoombom’ (de PvdA stond immers voor socialisme met atoombom); ‘Tien keer zo rood’ in 1967, als reactie op ‘Tien over rood’, het manifest van Nieuw Links in de PvdA; ‘Voor een *werkelijk* socialistische politiek’ in de jaren zeventig.

Aan het eind van de jaren zestig koesterde een deel van de PSP revolutionaire verwachtingen en trachtte daartoe een proletarische voorhoedepartij te vormen. Toen dat binnen de PSP niet lukte probeerde deze groep — ‘Proletarisch Links’ genoemd — het daarbuiten: eerst onder de naam Proletarisch Links, vervolgens als Internationale Kommunistenbond, nu als Socialistische Arbeiderspartij. Daarnaast hoopt een belangrijk deel van de PSP eveneens op een revolutie, maar dan via sociale bewegingen in plaats van partijen. De Pacifistisch Socialistische Partij zou die bewegingen hoogstens een socialistisch langetermijn doel kunnen bieden, maar niet als voorhoede trachten mee te trekken. Het is echter de vraag of zij op die manier bewegingen werkelijk kan inspireren. Op het ogenblik lijkt het zelfs de vraag of het lange-termijn doel de PSP zelf nog voldoende inspiratie biedt, gezien de komende discussie over socialisme in de partij.

In haar verkiezingskampanje van 1986 speelde de PSP dan ook voornamelijk de krekel-rol, haar eigen taken omschrijvend als (onder meer) “de PvdA aan haar beloften te houden en haar op andere punten naar links te trekken.”³ Voornaamste punten daarbij waren ontwapening, herverdeling van arbeid en inkomen en bestrijding van diskriminatie. Zij werd bijna ook plat geslagen, maar blijkt nogal taai: ze overleefde immers eveneens de klap van 1971, toen ze van vier naar twee zetels zakte; en in 1977 viel ze van twee naar één.

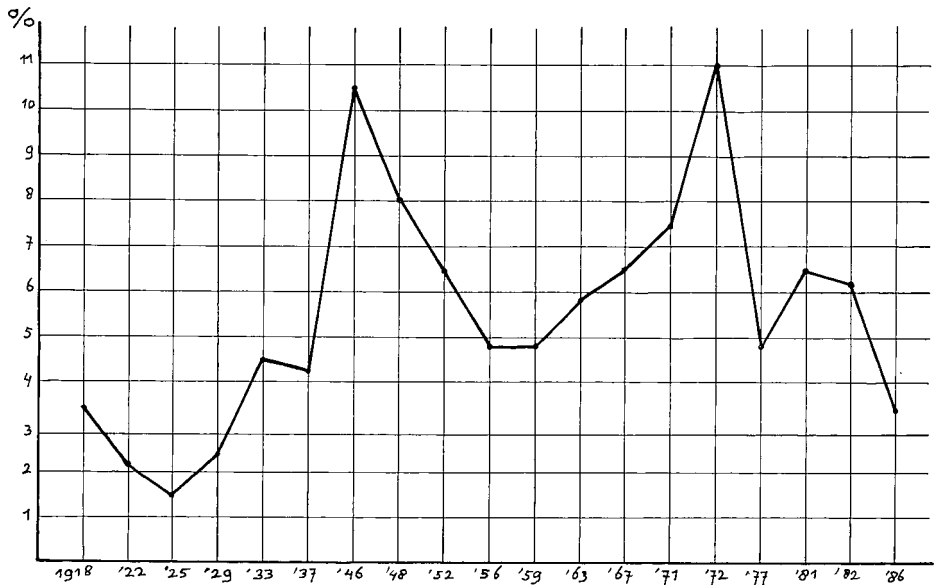
De PPR: een mentale voorhoedepartij?

De Politieke Partij Radikalen kwam voort uit de werkgroep Christen-radicalen, die in de jaren zestig als progressief geweten binnen de christen-demokratische partijen de krekel-rol speelde. In 1968 kregen de meeste krekels daar genoeg van. Aanvankelijk richtte ook de PPR zich nog op de achterban van de christen-demokraten, maar toen dat vruchteloos bleek begon zij zich meer als voorhoedepartij in de kulturele revolutie van de jaren zestig en zeventig te zien. Anders dan de Russische revolutie zou deze volstrekt vreedzaam verlopen en meer de mentaliteit dan de machtsstructuren in de samenleving omverwerpen. Met deze gedachten in het hoofd voerde Bas de Gaay Fortman de PPR in 1972 naar een electoraal hoogtepunt van 7 kamerzetels (5% van de stemmen).⁴

Tegen het eind van de jaren zeventig verzandde echter ook de kulturele revolutie. De PPR ging opnieuw als krekel spreken, zij het nu tot de PvdA. Ria Beckers herinnert de PvdA geregeld aan haar idealen uit de jaren zestig. In de verkiezingskampanje van 1986 adverteerde de partij met leuzen als ‘Laat die PPR maar aan de PvdA blijven trekken!’. Daarnaast wees ze op de belangen van jongeren, vrouwen, minderheden en het milieu. Met haar pleidooi voor een basisinkomen losgekoppeld van arbeid en sollicitatieplicht spreekt zij wellicht een deel van de werkloze jongeren en met werkloosheid bedreigde werknemers aan. Zo wist ze wel haar twee kamerzetels te behouden, maar bereikte toch ook een electoraal dieptepunt met 1,3% van de stemmen.

Konklusie

Uit het voorafgaande blijkt dat radikaal links doorgaans korte tijd bloeit, in min of meer revolutionaire periodes. In een samenleving die naar radikale veranderingen streeft biedt radikaal links een einddoel, een oriëntatiepunt, een profetische visie. Maakt de maatschappelijke behoefte aan vernieuwing weer plaats voor behoudzucht en rust, dan verliest de meerderheid in radikaal linkse partijen het vertrouwen in de eigen voorhoede. Die partijen gaan zich dan toeleggen op de krekelrol, pressie op de grote sociaal-demokratische partij, en op behartiging van marginale belangen via het parlement. Daarbij lopen ze het gevaar platgeslagen of opgegeten te worden door de

Stempercentages Radikaal links voor Tweede Kamerverkiezingen (1918 - 1986). Meegeteld werden: Communistische Partij van Nederland, Socialistische Partij, Revolutionaire Socialistische (Arbeiders) Partij, Bond van Avisten-Socialisten, Socialistische Unie, Pacifistisch-Socialistische Partij, Politieke Partij Radikalen, Socialistische Partij, Kabouters, Internationale Kommunisten Bond / Socialistische Arbeiderspartij, Oude SDAP, Revolutionair Communistische Partij, Socialistische Werkers Partij, Verbond van Communisten in Nederland, Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland, Verbond tegen Ambtelijke Willekeur.

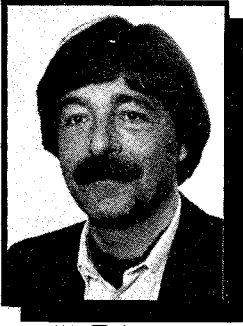
grote linkse partij, wanneer die hun radikale standpunten overneemt en de marginale belangen ook — vaak met iets meer succes — gaat behartigen.

Dat is in 1986 ongetwijfeld geschied. Radikaal links kan daar zelf niet veel aan doen — maar wel iets. In de eerste plaats kan men zich voorbereiden op een volgende revolutionaire periode: die komt waarschijnlijk, al is niets zeker. Onze maatschappij is immers een weinig stabiel geheel, vol van tegenstellingen en spanningen die af en toe tot explosies leiden. De komende revolutie zal echter weer anders verlopen dan de vorige, dus dan ook een nieuwe visie vereisen. Daar valt nu weinig over te zeggen, al proberen allerlei 'New Age' bewegingen dat wel. Radikaal links zou zich daarvoor tenminste niet af moeten sluiten.

In de tweede plaats moet radikaal links noodgedwongen het parlementaire spel meespelen en dus belangen behartigen en pressie op de PvdA uitoefenen. Ze heeft als krekel echter meer kansen om te overleven naarmate de PvdA minder goed luistert en juist meer naar rechts trekt. Dat is misschien minder aangenaam voor de daarbij dan weer verwaarloosde belangengroepen, die dan opnieuw steun bij radikaal links zullen zoeken. Misschien kunnen ze tenslotte troost putten uit een nieuwe profetie? Zolang Jonas nog in de walvis zit, lopen de sprekende krekel en Klein Duimpje ook groot gevaar.

PAUL LUCARDIE

1. Een deel van dit betoeg verschijnt waarschijnlijk ook in het tijdschrift 'Namens'.
2. Ina Brouwer, 'De CPN in het parlement'. *Politiek en Cultuur* 46 (1986) nr. 1, blz. 7.
3. PSP Verkiezingsprogramma 1986-1990, blz. 3.
4. Bas de Gaay Fortman, *Politiek op termijn* (Baarn: Wereldvenster, 1974).

Hans Ramaer is historicus en journalist.

De aktualiteit van het anarchisme: VAN REVOLUTIE TOT PERSOONLIJKE ONTPLOOING

N

ogal eens wordt het anarchisme beschouwd als een utopische reactie op de opkomst van de geïndustrialiseerde samenleving en daardoor als weinig relevant voor deze tijd. Het is de grote verdienste van de Amerikaanse anarchist Murray Bookchin dat deze als geen ander de actuele betekenis van deze politieke filosofie uiteengezet heeft. Bookchin laat zien dat de libertaire opvattingen over mens en maatschappij thans meer dan ooit van belang zijn. Zijn boodschap — even eenvoudig als doeltreffend — luidt dat verscheidenheid de enige maat van vooruitgang is. Dit aan de ekologie ontleende beginsel dwingt

ons bestaande normen en waarden te herzien en te streven naar een gedecentraliseerde samenleving, een directe democratie en een humane technologie. Zo bezien is het anarchisme verre van een studeerkamerfilosofie. Het is juist de absolute voorwaarde om dat ekologische beginsel van de verscheidenheid te realiseren.

Het ekologische anarchisme van Bookchin koppelt de mogelijkheid om een wereldwijde milieukatastrofe te ontlopen aan het toepassen van libertaire organisatievormen. Het anarchisme met zijn pleidooi voor federatief samenwerkende gemeenschappen, die zoveel mogelijk bestuurlijke autonomie en zelfvoorziening kennen, is volgens hem het enig zinnige antwoord op de eisen die de ekologie stelt. Wellicht is Bookchin een onverbeterlijke utopist, maar zijn doel is pragmatisch — gericht op het terugdringen van grootschalig denken en handelen en het bevorderen van kleinschalige alternatieven. Is niet de honingraat, het netwerk van gelijkwaardige elementen, een veel stabielere structuur dan het spinnweb, dat de kwetsbaarheid van het centralistische organisatie-model vertoont?

Bookchin presenteert een eigentijdse versie van opvattingen die in de vorige eeuw door onder meer de Fransman Proudhon en de beide naar West-Europa gevluchte Russen Bakoenin en Kropotkin werden ontwikkeld. Ze zijn de voornaamste theoretische grondleggers van het anarchisme, een politieke filosofie die keer op keer is misverstaan. Dat anarchisten vaak verkeerd begrepen werden, hadden ze overigens voor een deel aan zichzelf te wijten, want het provoceren van de gevestigde orde is hen nooit vreemd geweest. Uitdagend noemde Proudhon zich als eerste een anarchist, een voorstander van anarchie, waarmee toen al in het dagelijks spraakgebruik een toestand van wanorde of chaos werd aangeduid. Anarchie, verklaarde Proudhon, is letterlijk een samenleving zonder heersers en overheersten, een maatschappij

waarin een vrije orde bestaat en als zodanig dus het tegendeel van wanorde.

Daarbij ging hij ervan uit dat het niet meer handelen uit dwang en geloven op gezag mogelijk wordt, als men de vrijheid van het individu en de persoonlijke autonomie aanvaardt als basis om samen te leven. Terwijl Marx een omwenteling propageerde die zou leiden tot een arbeiders- en boerenstaat, verwierp Proudhon juist de idee dat de politieke macht veroverd moest worden ter wille van het anarchisme. Iedere staat zou volgens Proudhon onvermijdelijk uitlopen op onderdrukking, omdat een staat berust op van bovenaf opgelegd gezag, op ongelijkheid van positie, op een meerderheid die aan de minderheid moet gehoorzamen. Dat is de reden dat Proudhon en de anarchisten na hem hebben gespeit voor een staatloze samenleving, waarin in beginsel en waar mogelijk de maatschappelijke organisatie is gebaseerd op vrijwillig gesloten overeenkomsten tussen (groepen van) individuen. Eerst als een opgelegde orde ontbreekt, krijgt de anarchie een kans. Dan ook ontstaat de vrijheid waarvan Proudhon zei dat deze de moeder en niet de dochter van de orde is.

Kleinschaligheid

Anarchisten menen dus dat iedere staat vanwege de op dwang berustende ordening die er aan ten grondslag ligt, meer kwaad dan goed doet. Ook keren ze zich tegen de wijd verbreide opvatting dat een staat noodzakelijk is om een geordende samenleving in stand te houden. Uit de geschiedenis blijkt dat er allerlei kulturen zijn geweest, bijvoorbeeld Indiaanse, waar een staat ontbrak. Een vreedzame samenleving zonder staatsmacht lijkt daarom volgens anarchisten niet ondenkbaar.

Een anarchistische samenleving kenmerkt zich door spreiding van de macht en kleinschaligheid van de produktie, uiteraard voor zover dat mogelijk is. De gedachte die tot die keus voor decentrale kleinschaligheid leidt is overigens niet zo verwonderlijk. Als mensen door woon- en werkomstandigheden nauw met elkaar verbonden zijn, zal samenwerking in het algemeen spontaan tot stand komen, terwijl tegelijk een effectievere sociale controle mogelijk is. Het zijn daarom kleinere gemeenschappen (Proudhon sprak van *kommunes*) die de produktiemiddelen beheren, de produktie en distributie regelen, en voor medische en sociale voorzieningen zorgen. De grootte van zo'n gemeenschap kan verschillen, maar in het algemeen moet men denken aan niet al te omvangrijke gemeenten. In grotere steden zouden zich dan weer federaties van *kommunes* kunnen vormen.

Centraal in de anarchistische of libertaire gedachten over sociale ordening staat het systeem van regeling van onderop in plaats van bovenaf door de staat. Tegenover de bestaande hiërarchische structuren stellen anarchisten een maatschappelijke ordening die uitgaat van het individu en zijn zelfbepaling. Zo beschouwd betekent voor anarchisten regeren dan ook in feite zelfregeren. Dat zal volgens hen geenszins tot blind egoïsme leiden, omdat mensen zich steeds vrijwillig aaneen zullen sluiten om gezamenlijk problemen op te lossen, die de kracht van ieder individu afzonderlijk te boven gaan. In de praktijk zal dat ordeningsbeginsel in kommunaal zelfbeheer gestalte krijgen. Vandaar dat anarchistische structuren gezien kunnen worden als netwerken van zelfbeherende gemeenschappen, die zich naar behoefte bundelen of splitsen. Tegenover de starheid van een burokratie stellen anarchisten de flexibiliteit van een federatie, een verbond van gemeenten die op wellicht wisselende manier, maar altijd op vrijwillige basis, samenwerken om gemeenschappelijke doelstellingen te realiseren. De aanleg van een plantsoen bijvoorbeeld eist immers een andere aanpak dan die van een zeedijk.

Nu kan geen mens zich buiten de gemeenschap plaatsen, wat toch ook een gedwongen organisatie is. De vraag rijst dan hoe anarchisten zich een samenleving met een minimum aan dwang en een maximum aan vrijwillige kooperatie voorstellen.

Hoewel anarchisten geen blauwdrukken hebben geleverd, komen hun ideeën daarover er steeds op neer dat de gemeente als de kleinste gemeenschap óók de kern vormt van een fedratief systeem van direkte democratie. Daaronder verstaan ze het medebeslissingsrecht van alle betrokkenen, wat in een parlementair systeem met zijn indirecte vertegenwoordiging onmogelijk is. Volgens anarchisten kan besluitvorming beter plaats vinden in een stelsel van raden, waar zoveel mogelijk overeenstemming bereikt wordt. Als het in verband met regels en regelingen die voor meerdere gemeenten moeten gelden noodzakelijk is om de kommune op federatief nivo te vertegenwoordigen, dan zijn de afgevaardigden gebonden aan een mandaat, afspraken die in de raadsvergadering van de gemeente zijn gemaakt. Op die manier kan ieder meebeslissen en controleren of besluiten worden doorgevoerd.

Geweld

Zoals gezegd bestaat er veel onbegrip over wat anarchisme nu eigenlijk inhoudt en wat anarchisten bezielt. Dat onbegrip is zeker versterkt door het vaak krasse en soms provocerende taalgebruik van vele anarchisten, waardoor allerlei misverstanden een eigen leven gingen leiden. Zo wekken anarchisten verwarring als ze stellen dat de staat kan worden *afgeschaft*, vernietigd zelfs, zoals Bakoenin zei. Uit de geschriften van Proudhon, Bakoenin en Kropotkin blijkt echter dat ze zich terdege realiseerden dat de staat niet van de ene op de andere dag kan verdwijnen. Proudhon voorzag een proces van eeuwen, waarin de staat zich als het ware zou oplossen in de samenleving en Kropotkin wees erop dat allerlei activiteiten buiten de staat om plaats vinden, waarbij hij onder meer dacht aan een kontinentaal spoorwegnet, posterijen, en dergelijke. Als anarchisten dan ook over het afschaffen van de staat spreken, bedoelen ze dat ze het staatsapparaat willen vervangen door een federatie van communes. Dat zal stap voor stap moeten gebeuren, want vooralsnog kunnen vele sociale voorzieningen van de verzorgingsstaat niet gemist worden en zullen verschillende departementen als administratieve diensten in een libertaire samenleving gehandhaafd blijven.

Een tweede veel voorkomend misverstand is dat anarchisten geen enkel *gezag* erkennen. Autoriteit of gezag wordt door hen echter wel degelijk aanvaard, mits aan bepaalde voorwaarden voldaan is. Anarchisten zijn anti-autoritair als het gaat om verhoudingen tussen mensen, waarbij de één zeggenschap heeft over de ander op grond van traditie, afkomst en eigendom. In die gevallen is gezag ingebed in de hiërarchische structuren van kerk, staat en kapitaal en dus in strijd met ieders autonomie. Als iemand echter op een bepaald terrein kennis, inzicht en ervaring heeft opgedaan en die aan anderen wil overdragen, zonder daaraan blijvende voorrechten te verbinden, erkennen anarchisten dat gezag. Het betreft dan autoriteit die uit iemands capaciteiten voortvloeit en vrijwillig wordt aanvaard.

Overbekend is ook het misverstand dat anarchisten het gebruik van *geweld* niet schuwen. Er zijn inderdaad door anarchisten aanslagen gepleegd op staatshoofden en andere gezagsdragers. Met name is aan het eind van de vorige eeuw deze misplaatste vorm van libertair aktivisme in sommige anarchistische kringen vergoelijk. Maar in verreweg de meeste gevallen waren de daders ontwortelde fanatici die het anarchisme zijn slechte reputatie bezorgd hebben. Ook het hedentendaagse terrorisme heeft niets met anarchistisch protest te maken.

Hoewel het anarchisme niet principieel geweldloos genoemd kan worden, hebben verreweg de meeste anarchisten zich geweldarm en vaak geweldloos gemanifesteerd, zeker in Nederland. De reden daarvan werd nog eens duidelijk verwoord door de strafrechthervormster en anarchiste Clara Wichmann, die in 1920 schreef dat het doel niet onafhankelijk is van het middel, en omgekeerd, omdat iedere daad zijn eigen gevolgen heeft. Het is met andere woorden absurd om met dwang en geweld een

vrije samenleving na te streven. Niettemin blijft die misvatting over het gewelddadige karakter van het anarchisme steeds weer de kop opsteken, wat Albert de Jong — een tijdgenoot van Clara Wichmann — eens de uitspraak ontlokte dat als geweld typisch anarchistisch is, de staat een anarchistische organisatie moet zijn.

Verder wordt nogal eens verondersteld dat anarchisten een absoluut *vrijheidsbegrip* hanteren. Dit ten onrechte, want de enkeling kan onmogelijk zijn eigen gang gaan. Ieders vrijheid wordt beperkt door de vrijheid van anderen. Waar het echter om gaat is dat die vrijheid door de ander wordt erkend en dan is wederkerigheid een dwingende voorwaarde. In feite leggen anarchisten de nadruk op die wederkerigheid tussen individuen. Individuele vrijheid en autonomie is voor anarchisten dan ook zeker geen doel op zichzelf. Ze kennen een instrumenteel vrijheidsbegrip, dat wil zeggen dat die vrijheid erop gericht moet zijn om binnen (kleinere) gemeenschappen de onderlinge samenwerking en solidariteit te versterken. Ritter noemt dit in zijn studie *Anarchism* (Cambridge UP 1980) het scheppen van 'kommunale individualiteit', een relatie tussen individu en gemeenschap die ruimte laat voor individuele ont-plooiing. Juist omdat individu en gemeenschap in een libertaire samenleving even zwaar tellen aanvaarden anarchisten dat ongewenst gedrag van een individu soms niet onbestraft kan blijven.

Een vijfde misverstand tenslotte is dat anarchisten een onwonderbaar vertrouwen hebben in de goedheid van de mens, zijn vermogen zelfstandig te oordelen, zijn behoefte aan creatieve arbeid en zijn vaste wil om samen te werken met anderen. Kortom, dat anarchisten een veel te positief *mensbeeld* koesteren. Weliswaar menen ze dat in de huidige maatschappij mensen onvoldoende worden gestimuleerd tot coöperatie, maar het zou onjuist zijn om anarchisten als werelvreemde optimisten te beschouwen en het anarchisme als een filosofie, die ervan uitgaat dat als de staatsmacht verdwijnt de mensen op slag engelen worden. Anarchisten zijn er echter van overtuigd dat macht korrumpert. Daarom pleiten ze voor een gedecentraliseerde samenleving, voor spreiding van macht over alle mensen; niet omdat de mens van nature steeds zo goed is, maar omdat sommigen misbruik maken van een machtspositie. Volgens anarchisten is in een dergelijke sociale structuur de kans dat weinigen velen overheersen het kleinst.

Lompenproletariaat

De ontwikkeling van het anarchisme als politieke filosofie en als politieke beweging is in belangrijke mate beïnvloed door de heftige polemieken die Marx en Engels met Proudhon en Bakoenin voerden. Dat marxisme en anarchisme zich in tegenovergestelde richtingen ontwikkelden is voor een deel door die rivaliteit veroorzaakt. Meer en meer gingen marxisten hun eigendomstheorieën benadrukken, terwijl anarchisten zich in de loop van de tijd steeds meer concentreerden op hun machtstheorieën. Toch valt niet te ontkennen dat er al in de beginfase van beide politieke stromingen fundamentele verschillen bestonden. Weliswaar deelden de twee varianten van socialisme de kritiek op de kapitalistische economie en de burgerlijke staat, stemden ze overeen in de eis dat produktiemiddelen door de gemeenschap beheerd moeten worden en dat de strijd voor het socialisme samenviel met het verzet van de meest onderdrukte klasse, die van de arbeiders. Vandaar ook dat marxisten en anarchisten aanvankelijk samenwerkten in de Eerste Internationale, een revolutionaire organisatie met afdelingen in verscheidene landen van Europa, die in 1864 was opgericht. Maar de overeenkomsten konden de verschillen niet verhullen. *Ten eerste* bestreden de anarchisten de opvatting dat het kapitalisme gedoemd was ten onder te gaan en dat de arbeidersklasse wetmatig zou winnen. Ze zezen Marx, die meende het 'wetenschappelijke' socialisme ontdekt te hebben, op de invloed van het opstandige in-

dividu, de revolutionaire geest en de spontane rebellie. *In de tweede plaats* verschilden beide stromingen van opvatting over de vraag welke groepen die omwenteling zouden uitvoeren. Marx meende dat de stedelijke fabrieksarbeiders, volgens hem 'de élite van het proletariaat' de stoot tot zo'n revolutie zouden geven, maar Proudhon en Bakoenin hadden meer vertrouwen in de ongeschoolden en werklozen, de kleine handelaars en ambachtslieden — die door Marx geringschattend 'lumpenproletariaat' werden genoemd — en niet in de laatste plaats in kleine pachtboeren en landarbeiders.

In de derde plaats dachten marxisten en anarchisten verschillend over de staat. Marx propageerde het veroveren van de politieke macht. De anarchisten benadrukten echter dat de marxisten er geen oog voor hadden dat politieke systemen een eigen dynamiek bezitten en dat dus ook in een socialistische staat hiërarchische structuren zouden blijven bestaan. Als het proletariaat de politieke macht — dus de staat — zou veroveren, zou het daarvan geen afstand meer doen, aldus de anarchisten. Daarmee hing — *ten vierde* — nauw het verschil in strategie samen. Marx propageerde de vorming van politieke partijen die ofwel legaal, langs de parlementaire weg, ofwel illegaal de politieke macht zouden benutten om een maatschappelijke omwenteling door te voeren. Van de kant van de anarchisten rees daartegen fel verzet, omdat ze een revolutie van bovenaf bij voorbaat als mislukt beschouwden. Zo'n omwenteling moest van onderop ontstaan en bovendien moesten de te gebruiken methoden niet tegenstrijdig zijn aan het doel van een vrije en vreedzame samenleving.

Syndicalisme

Steeds is de kern van de anarchistische strategieën het begrip 'direkte actie' geweest. Daaronder verstaan anarchisten allerlei strijdmethoden, die in sociale konfliktsituaties — vaak spontaan — door mensen zijn gebruikt, en die uiteenlopen van werk- en huurstaking, dienst- en belastingweigering en boycot als geweldloze vormen van burgerlijke ongehoorzaamheid tot blokkade, bezetting, sabotage en soms ook 'onteigening'. Anarchisten noemden dit 'anarchisme van de daad' en meenden aanvankelijk — zeker tot de Eerste Wereldoorlog — dat de gevestigde orde aan dat verzet van onderop zou bezwijken. Het propageren en stimuleren van direkte actie door anarchisten vond sinds het eind van de vorige eeuw onder meer plaats in de vakbeweging. Dit revolutionair-syndicalisme, dat later anarcho-syndicalisme ging heten, heeft zijn bakermat in Frankrijk. Nadien ontstonden ook elders syndicalistische organisaties, die veelvuldig het stakingswapen hanteerden. Iedere staking kon volgens hen immers het begin zijn van een algemene staking, die de ondergang van staat en kapitaal zouden inluiden.

De gedachte dat een libertaire samenleving onmogelijk gerealiseerd kan worden als de mensen niet op die komende vrijheid zijn voorbereid, ligt ten grondslag aan de tweede anarchistische strategie die, naast die van het syndicalisme, rond de eeuwwisseling ontstond. Als ware volksopvoeders gingen anarchisten zich in deze eeuw in toenemende mate op 'geestelijke bevrijding' richten, oftewel mentaliteitsverandering nastreven. We zien dan ook dat anarchisten steeds vaker actief zijn gaan deelnemen aan al bestaande sociaal-kulturele bewegingen, die op deelreinen van de samenleving naar hervormingen streefden, of zelf initiatieven in die richting ontplooiden.

Van die deelreinen waarop anarchisten actief waren, is het *antimilitarisme* het meest belangrijk geweest. Vooral de dienstweigering is door hen gestimuleerd. Daarnaast speelden ze ook een rol in de *vrijdenkersbeweging*, die zich tegen de machtspositie van de kerken keert. Verder hielden anarchisten zich bezig met *opvoeding, onderwijs en seksualiteit*. Ze benadrukten het belang van de eigen verantwoordelijkheid van het kind, het aanleren van zowel kennis als handvaardigheid en het ontwik-

kelen van een kritische instelling teneinde de vorming van een vrije persoonlijkheid te bevorderen. Op het terrein van de seksualiteit propageerden anarchisten onder meer het vrije huwelijk en streefden ze naar gelijkwaardiger relaties tussen mannen en vrouwen. Ook op het gebied van de *mensen- en vrijheidsrechten* waren anarchisten actief en tenslotte kunnen we ook de *kommune- en koöperatiebeweging* tot de strategie van de deelterreinen rekenen. Hierbij ging het om het oprichten van leef- en werkgemeenschappen, die aan de maatschappij ten voorbeeld gesteld werden.

Dit soort libertair aktivisme kreeg in de jaren zestig nieuwe impulsen. Wat zich in die periode afspeelde is — al dan niet terecht — wel een kulturele revolutie genoemd. In ieder geval sloot dat protest aan bij de nadruk die anarchisten steeds hebben gelegd op het veranderen van normen en waarden, op een revolutie van de mentaliteit. En sindsdien zijn libertaire opvattingen weer vruchtbaar gebleken als inspiratiebron van kulturele vernieuwing en emancipatiestrijd.

Niettemin is wel de vraag gesteld of nog van anarchisme gesproken kan worden, nu het veeleer gaat om hervorming van de samenleving. Van een algehele revolutie, zoals die anarchisten vroeger voor ogen stond, is veelal geen sprake meer. Vaker dan voorheen beklemtonen hedendaagse anarchisten de waarde van persoonlijke bewustwording en onderlinge relaties, alsook de ontplooiing van een eigen levensstijl. Bovendien leggen ze sterker verband tussen mannelijke dominantie en het voortbestaan van hiërarchische structuren. Vandaar dat het huidige anarchisme allereerst, maar zeker niet uitsluitend, tot uiting komt in veranderde opvattingen over partnerschap, gezin, opvoeding en seksualiteit. Daarnaast zijn anarchisten als vanouds betrokken bij het anti-militarisme en sinds de jaren zeventig ook actief in anti-racismegroepen, kraakbeweging en milieu-organisaties. En daarbij valt het op dat libertairen zich in nog mindere mate dan voorheen verenigen in eigen organisaties, waardoor het hedendaagse anarchisme veelvormiger en diffuser is dan ooit.

Toch toont dat alles aan dat vele libertaire idealen niet alleen een taai leven hebben, maar dat ze zelfs een aktuele betekenis bezitten, zoals Bookchin ons voorhoudt.

HANS RAMAER

Hans Verstraaten werkt voor enige weekbladen.

Opnieuw de Ierse kwestie: GESCHIEDENIS IS DAT- GENE WAT JE ERVAN MAAKT

"Where jargon turns living issues into abstractions, and where jargon ends up competing with jargon, people don't have causes. They only have enemies."

— V.S. Naipaul, *The Return Of Eva Peron*

In de vorige Radikale Notities beschreef Emmy van Noord 'de geschiedenis van Ierland' en ging nader in op de IRA, terwijl Jan Huisman in zijn afscheidsverhaal inging op deze beweging. Beide auteurs toonden begrip voor de IRA. Emmy van Noord haalde er de geschiedenis bij niet alleen als verklaring voor de IRA, maar tevens, leek het, als excuus. Jan Huisman stelde dat het gooien van bommen in Parijse warenhuizen iets anders is dan wat de IRA doet.

Het is een gewoonte van vooral linkse Nederlandse politici om zich te bemoeien met dergelijke 'ver-weg-konflikten' en wat mij betreft is dit een goede gewoonte. Wat mij echter geenszins een goede gewoonte lijkt, is de kennelijke behoefte om dan ook kost wat kost achter een der partijen te gaan staan. Ik neem aan dat hier sprake is van een menselijke dan wel politieke behoefte. Indien je constateert dat er a) in een gebied onrecht heerst, doch b) geen der partijen *au fond* deugt, wordt de toestand ook hopeloos. Daar gaat dit verhaal dan ook over — soms is de situatie ergens ver weg inderdaad zo hopeloos, dat partij kiezen niet alleen een hachelijke maar ook een belachelijke zaak wordt. Bijvoorbeeld partij kiezen voor de IRA. Wat me daarbij stoort, is dat men vaak zo met *ontzag* een dergelijke situatie bekijkt. Alsof wij slechts eenvoudige buitenstaanders zijn, niet echt op de hoogte met de *issues* en wat eraan voorafging, en 'dus' min of meer verplicht tot het tonen van veel begrip. En dat geldt niet alleen als het Noord-Ierland betreft.

Deze houding tref je vooral aan in het verhaal van Emmy van Noord. Kern van haar verhaal is immers, dat je niet moet oordelen over de situatie daar indien je 'de Ierse geschiedenis' niet kent. Laten we aannemen dat dit zo is. Dan is daar eerst de vraag of er iets bestaat als *de* Ierse geschiedenis. Nee natuurlijk. Geschiedenis is een kwestie van interpretatie en vooral als 't over Ierland gaat, blijkt eenieder er een eigen versie van geschiedenis op na te houden. De versie van Emmy van Noord komt op veel punten overeen met de versie die de IRA en haar politieke arm Sinn Fein erop

nahouden. Deze versie bevat volop martelaren, helden, bloed, veldslagen en eeuwen van onderdrukking. De versie heeft het voordeel niet saai te zijn en het nadeel inkompleet te zijn. Hij bevat tevens het schijnbare voordeel van de logika — iets gebeurt altijd omdat eerder dit gebeurde. Zo is een geschiedenis van eeuwen ineens samen te vatten als een schakel van gebeurtenissen, en blijkt aldoende alles verklaarbaar.

Zo mooi is het natuurlijk nooit. Ook de Ierse historie bevat vele tegenstrijdigheden. Zo kan, om eens wat te noemen, ook een deel der protestanten aantonen op dit eiland lange tijd onderdrukt te zijn geweest en zo bevreedt het ook, dat in de onafhankelijkheidsstrijd 'Ierse helden' vaak van Engelse afkomst bleken te zijn — en even vaak werden omgebracht door Ierse executiepelotons.

Mij gaat het er echter niet om, de lezer andermaal te vervelen met weer een versie van Ierse geschiedenis. Mijn idee is nou net, dat geschiedenis door diverse Noordierse politici wordt gebruikt om de standpunten die ze er vandaag de dag op nahouden geloofwaardig te maken. Een voorbeeld betreffende protestantse leiders. Zij menen, dat Ulster kultureel, sociologisch en economisch eeuwenlang grotendeels gescheiden is geweest van de rest van het eiland. In hun ogen is Ulster economisch gezien altijd meer ontwikkeld geweest en bovendien wijzen zij op een geografisch aspect. Tussen Ulster en de rest van het eiland ligt namelijk een heuvelrug die, stellen zij, voor een scheiding heeft gezorgd. Ook stellen zij, dat er tussen Ulster en Schotland slechts een kleine plas water ligt en dat 'dus' de banden tussen Ulster en Schotland altijd veel groter zijn geweest. Vandaar dat zij zich soms The Scotch-Irish noemen, mede omdat vele presbyterianen oorspronkelijk uit Schotland afkomstig zijn.

Dit is een boeiend verhaal. Nou ben ik weleens die verschrikkelijke heuvelrug overgefietst en toen dat geen enkel probleem leek, werd het verhaal iets minder geloofwaardig. Wat me tevens opvalt, is dat deze versie vooral populair werd toen tien, vijftien jaar terug *the troubles* begonnen. In een vriendelijke bui zou ik zeggen, dat deze versie enigszins is aangedikt. De versie is zeer bruikbaar. Wie meldt dat Ulster er een geheel eigen geschiedenis op nahoudt, heeft er een argument mee om nimmer tot aansluiting met de Republiek over te gaan. En daar het een 'historisch' argument is, klinkt 't ook gewichtig.

Paasoproer

Zo klinken ook de argumenten uit die andere versie gewichtig. In deze versie wordt in de regel veelvuldig William Butler Yeats geciteerd, hetgeen deze voortreffelijke dichter overigens ook niet kan helpen. Hier bestaat De Ierse Geschiedenis. Hij is bloedig en verschrikkelijk. De Engelse adel blijkt zich eeuwenlang als imperialistisch zwijn te hebben gedragen. Dit roept vele vragen op, maar ik zal er slechts een geven ter illustratie. In 1916 was er het befaamde Paasoproer, door Yeats beschreven in 'Easter 1916': 'A terrible beauty was born'. Nou is dat Paasoproer grandioos mislukt en dat is niet vreemd — er deden namelijk niet veel mensen mee. Tezelfdertijd echter vochten zo'n honderdduizend Ieren op vrijwillige basis aan de kant der Britten op de Europese slagvelden. Vraag is dus, hoe groot de drang tot onafhankelijkheid werkelijk was? Tevens heb ik een vraag over het gehalte aan bloed in deze Ierse geschiedenis. Ik geef toe: echt gezellig is 't nooit geweest op dat eiland. Maar als je nou uit tien of twintig eeuwen alle lijken en veldslagen neemt, welke natie houdt er dan geen bloedige geschiedenis op na? Bekijken we de recente geschiedenis van dit eiland, dan constateer ik: het was zo ongeveer de meest geschikte plaats om de Tweede Wereldoorlog door te brengen.

Het verbaast niet, dat IRA en Sinn Fein er deze versie op nahouden. Wie zich voordoet als bevrijdingsbeweging en wie aldoende veel slachtoffers maakt, heeft een rechtvaardiging nodig. De rechtvaardiging is dan *de* geschiedenis. Mij gaat 't er in de

eerste plaats om, dat geschiedenis datgene is wat je ervan maakt. En in praktijk wordt het meestal de minst exacte wetenschap. Mij gaat 't er in de tweede plaats om, dat geschiedenislessen hier worden gebruikt, om standpunten van hedentendage te rechtvaardigen. Resten vooralsnog de vragen: sinds wanneer zijn politici bij uitstek de mensen die als deskundige historici kunnen optreden? En moet je per se Ier zijn om verstand te hebben van Ierse geschiedenis — anders gezegd: sinds wanneer is de inwoner van een land gelijk de expert van de geschiedenis van dat land?

Mijn uiteindelijke vraag is, of het er eigenlijk wel toe doet om op de hoogte te zijn van de Ierse geschiedenis wil je de Noordierse kwestie kunnen begrijpen. Het gaat er namelijk om, dunkt me, dat sinds vijftien jaar diverse partijen zich in diepe loopgraven bevinden. Vanuit die loopgraven schenken ze de wereld niet langer meer politieke argumentatie, maar slogans. Deze manier van 'argumenteren' is een politieke cultuur gaan vormen. Ter illustratie. Voor mij ligt een foto waarop dominee Paisley staat. Hij houdt een poster voor zich met daarop de tekst 'Ulster Says No'. Het tekenende van de tekst is dat niet eens meer wordt gemeld, waar tegen dan wel nee wordt gezegd. Ook aan de andere kant — die van IRA en Sinn Fein — is men de kleine wereld van haat, angst en paranoia binnengewandeld. Wie strijdt heeft vijanden nodig en in de loop der jaren is de lijst met vijanden gigantisch geworden. Te noteren in willekeurige want per situatie wisselende volgorde: het Britse leger. De RUC. De UDR. De protestantse partijen van Molyneaux en Paisley. Extremistische protestantse bewegingen als de UDA en UVF. De gematigde en door katholieken gedomineerde SDLP van John Hume. De politici van Westminster. De partijen die in het Ierse parlement zitting hebben. De Ierse regering. Het Britse koninklijke huis. De Europese gemeenschap. De ambtenaren in Noord-Ierland, de Republiek en het Verenigd Koninkrijk. Sinn Fein is gaelic voor 'wijzelf alleen' en een betere naam is niet denkbaar.

Een der vele problemen is dat zowel Paisley en Molyneaux als IRA en Sinn Fein er een hobby van maken om telkenmale de schuldvraag op te werpen. Dit is duidelijk: iemand anders is altijd de schuldige van welk konflikt of welke aanslag dan ook.

Een geheel ander probleem is, dat beide groepen elkaar nodig blijken te hebben. IRA en Sinn Fein hebben de protestantse politieke leiders nodig. Die leiders gebruiken namelijk konstant anti-republikeinse en anti-roomse slogans. Aldoende houden ze de strijd laaiende en maken het vijanddenken 'legitiem'. Andersom kunnen de protestantse leiders een beroep doen op hun katholiek-republikeinse kollega's. Die immers voeren een gewapende strijd, wenssen Ulster omver te kegelen en dienen op hun beurt als reëel gevaar. Het verhaal dat de IRA een lange lijst met potentiële slachtoffers heeft maar dat Paisley er niet opstaat heeft me dan ook altijd plausibel geleken. Voor de IRA is een extreme dominee een geschenk uit de hemel of de hel. Vice versa. Wat zou Paisley zijn zonder vijftien jaar *troubles*? Net zo gek als nu, maar met aanmerkelijk minder aanhang. Wat zou Gerry Adams, leider der Sinn Fein, zijn zonder *troubles*? Waarschijnlijk een politikus zonder partij. Dat beide partijen de pest hebben aan John Hume en diens SDLP is dan ook begrijpelijk. Deze politikus is immers gematigd, de man die streeft naar consensus en meent dat *de* oplossing niet bestaat. Niet meer althans. Hij is tegen geweld en moe van slogans. Hij is de spelbederver en mocht zijn aanhang groot worden, dan dreigt het spel te verdwijnen.

Rechtvaardiging

Eind jaren zestig, begin jaren zeventig laaide de strijd weer op in Noord-Ierland. De mededeling is historisch van aard en wellicht heeft-ie om die reden een toon van vanzelfsprekendheid. Impliciet bevat de mededeling natuurlijk ook de medeling, dat

het in de decennia daarvoor rustig was. Jaren waarin de IRA amper nog bestond. Het is jammer maar het gebeurt meestal zo: men houdt zich bezig met de redenen waarom *the troubles* bestaan en zelden waarom ze lange tijd niet bestonden.

Op die manier wordt ook, terugblikkend, het oplaaien van de strijd als onvermijdelijk gezien. Dat is nog maar de vraag. Het klinkt iets teveel als natuurverschijnsel. In die jaren was de Engelse regering de enige om de problemen in de kiem te smoren. Wat gebeurde is echter dat grandioze fouten werden gemaakt door die regering. Verklaarbare fouten trouwens — terugblikkend zijn fouten immers altijd verklaarbaar — want Westminster was ‘verleerd’ hoe om te gaan met dit gebied. Er was geen beleid, geen politiek, geen kennis van zaken, geen inzicht. Ook al zeer verklaarbaar: kenmerkend voor Westminster was dat de interesse voor Noord-Ierland mi-ni-maal was; en zelfs vandaag de dag zouden Britse politici dit hele konflikt het liefst negeren en doen dat ook vaak. Ik kan hiervoor twee belangrijke redenen bedenken. Ten eerste heeft noch de Conservatieve Partij noch Labour ooit electoraal meegeteld in Noord-Ierland. Ten tweede is het een Engelse gewoonte om Noord-Ieren — of ze nou protestant zijn of katholiek — te beschouwen als *paddy's*. Voor wie het niet weet: een *paddy* is de niet al te vriendelijk bedoelde bijnaam voor een Ier. Iemand die teveel praat en drinkt. Dit is gelijk een andere Noordierse kwestie — de bewoners behoren niet bij de Republiek maar ze blijken ook niet bij Engeland te mogen behoren. Tekenend is het verhaal van de protestantse leider James Molyneaux. Al erg, erg lang zit hij in het Britse parlement. Hij heeft eveneens lange tijd in het Britse leger gediend en onderscheidingen gekregen. Hij meende erbij te horen. En nooit, nooit, vertelde hij later, heb ik me zo vernederd gevoeld als toen Edward Heath me betitelde als ‘die Ier van ons’. De frustratie en woede is ook zo verklaarbaar.

Een van de fouten die Westminster maakte is, bijvoorbeeld, het gaan schieten op demonstranten tijdens *bloody Sunday*. Het zorgde voor een rechtvaardiging. De bijna niet meer bestaande IRA kon nu zeggen: zie je wel! Altijd hebben jullie gezegd, dat het met de onderdrukking hier wel mee viel. Nou schieten ze op jullie kinderen in jullie straten! Dat is inderdaad gebeurd en onderzoeken omtrent deze ramp wezen uit, dat de oorzaak lag in een reeks verkeerde bevelen, verkeerde inschattingen, bestuurders die in paniek raakten en gingen improviseren. Dat is stom en schandig natuurlijk — maar heel wat anders dan, zoals de IRA beweert, het voeren van een bewust imperialistisch, half-fascistisch beleid.

De ketel begon echter te koken en aangezien autoriteiten in Belfast en Londen verkeerde inschattingen bleven maken, bleek het vuur niet te temperen. Achteraf redeneren kan ik ook. Daar gaat-ie dan. Toen was er de kans met oplossingen te komen. Toen had nog niet eenieder zich diep in de loopgraven genesteld. Toen waren er nog de welvaartsjaren die economische ontwikkelingen in het gebied mogelijk maakten. En zo voort. Maar aan ‘toen kon dit en toen is dat niet gebeurd’ heb je zo weinig. Het drama is nu net, dat het woord ‘toen’ in Noord-Ierland zoveel meer in trek is, dan het woord ‘straks’. Achteromkijken is er de passie — daar liggen de rechtvaardigingen. Dat is in dit gebied geschiedenis. Vooruitkijken is *not done* — want het vraagt hoe dan ook om je standpunten deels in te leveren. En dat kan niet. Niet meer.

Publiciteit

Is er eenmaal strijd, dan gaan mensen anders reageren. Omgaan met haat en geweld wordt een manier van leven. Leugens en bedrog, emotie en fanatisme voeren de boventoon. Tevens begint men de geschiedenis te herschrijven. IRA en Sinn Fein gingen verkondigen, dat er twee Noord-Ierlanden bestonden — dat van de onderdrukte onderklasse der katholieken*and them*. Dat ook toen al de groep van protestantse arbeiders en werklozen in absolute cijfers groter was dan die van katholieken

werd als weinig relevant beschouwd, wat jammer is en een gemiste kans: zodoende ging het sektarische en religieuze en nationalistische sentiment overheersen.

Wat volgde is bekend. Een reeks aanslagen. Een oorlog tussen katholieke en protestantse extremisten met circa 400 doden. Kon de IRA aanvankelijk nog op redelijk veel sympathie rekenen — ook in het buitenland — naar verloop van tijd maakte sympathie echter plaats voor antipathie en veel vaker desinteresse. De methoden die de beweging gebruikte bleken kontra-productief te zijn. Men kon wellicht nog begrip tonen voor aanslagen op Britse legereenheden. Maar moeilijk was het, begrip te tonen voor een IRA die leden van de familie Mountbatten opblies, die drukbezochte café's opblies — ook café's in Engeland — en die een aanslag pleegde op het Londense warenhuis Harrods. Rechtvaardigingen had de beweging altijd, wat ook geen kunst is. Maar de redenen van die aanslagen waren vaak bizar. Mountbatten was verbonden aan het Britse koningshuis, en dus In die café's kwamen af en toe militairen, en dus Ook na enig zoeken, kan ik in boeken niet meer achterhalen waarom de firma Harrods slachtoffer werd, maar ik neem gelijk aan dat ook hier wel een 'dus' voor is. De IRA noemde bepaalde aanslagen tevens 'front page attacks', dat wil zeggen: ze zorgden voor veel publiciteit. Kwestie van inflatie. Naar verloop van tijd, meenden media dat één Noordiers lijk geen nieuws meer was, twee trouwens ook niet. Wilde je de voorpagina halen, dan moest het minstens om een grote aanslag gaan — of om het vermoorden van een beroemde Lord. De IRA was in een gesloten systeem terechtgekomen. Wilde zij serieus genomen worden, dan moest zij doorgaan met de strijd; alleen zo kon je verhalen de wereld uithelpen, dat het slecht ging met de beweging. Aldus bestond de strategie steeds minder uit het uitschakelen van Britse eenheden en protestant-paramilitaire opponenten — maar veel meer uit middelen verzinnen om de aandacht niet te verliezen.

Mijn begrip is toentertijd verdwenen, en ik ben het geheel eens met de Ierse schrijver Kiely: "De IRA van heden heeft wel lef maar geen hersens." Toen ik in januari 1986 in het plaatsje Omargh was, verzekerden cafébezoekers me dat Omargh *bloody boring* was. Ik vond het wel meevallen. Het hotel waar ik verbleef was getroffen door een aanslag. De exacte reden wist niemand. Zeker, de eigenaar was protestant, maar ook politiek niet actief. Ja, ooit kwamen er soldaten de lunch gebruiken, maar dat was wel erg lang geleden. Misschien kwam 't omdat het hotel aan een straat lag die na zonsopgang geheel verkeersvrij werd gemaakt en zwaarbewaakt door leger en politie — en wilde de IRA bewijzen dat ze desalniettemin in staat was een aanslag te plegen.

Diezelfde avond onplofte enkele kilometers buiten het café intussen een meisje in haar auto. 's Anderdaags werd de reden bekend: ze had een vriend die als reservist bij de politie diende. Afgezien van de vraag of ook dit nog tot guerrilla-tactieken behoort, betwijfel ik het of Emmy van Noord gelijk heeft met haar bewering. Is het functioneren van de IRA een bewijs, dat ze gesteund wordt door grote delen van het volk? Zoals de plaatselijke SDLP-leider van Omargh me meedeelde: "Hier is het zo, dat die buurman van je die altijd zo vriendelijk is, dezelfde persoon kan zijn die je opblaast. Je kan daar politieke verklaringen bijhalen, maar ik vind dat dan alleen nog een negatief moreel oordeel telt."

Dat vind ik ook. Het doel der IRA en Sinn Fein is dusdanig abstrakt geworden, dat enkel nog de strijd van dit moment is gaan tellen. Men kijkt zelden nog verder dan de volgende aanslag. Intussen is het doel heilig verklaard en hanteert men een uitermate stabiel beeld: waar wij ooit voor waren, zijn wij nu voor, en daar zijn wij over vijftig jaar nog voor. Wat er ook verandert, hoe hopeloos de strijd ook lijkt, *our aim is true*. Punt.

Sjoemelen

Wie rare dingen doet in naam der politiek is druk doende met het zoeken van rechtvaardigingen. Ze worden natuurlijk altijd gevonden. Enige tijd terug ontmoette ik Adams weer eens, ditmaal in Amsterdam, waar hij zich bezighield met de IRA-leden Kelly en MacFarlane. Hij vertelde me toen een verhaal dat hij wel meer vertelt aan Nederlanders. Dit is het verhaal. "Kijk, in de jaren '40 - '45 was Nederland bezet. Jullie hadden toen een verzet dat tegenstanders ombracht. Wij zitten in een situatie die precies gelijk is. Ook wij worden bezet. Ook ons verzet brengt mensen om. En jullie keuren het toch ook niet af, dat toen jullie verzet evenmin zachtzinnig te werk ging. Nou dan."

Dit is een redelijk verhaal, mits men het volgende gelooft. Het gebied wordt bezet, waar iets in zit, met de aantekening dat de bezetter gruwet van z'n 'kolonie'. Bovendien zou minstens tweederde der bevolking niet weten hoe het zonder die bezetter zou moeten. Natuurlijk, je kan overal 'historische waarden' bijhalen, zodat ook Schotland en Wales kunnen claimen te worden bezet. Tevens dien je dan Thatcher als diktator te beschouwen en bijvoorbeeld een John Hume als Anton Mussert.

Ter verontschuldiging kun je zeggen dat Adams een Noordiers politikus is, voortdurend op zoek naar een draagvlak annex achterban voor zijn ideeën; en dus bijna vanzelf demagoog. Ik vrees echter dat-ie meent wat hij zegt. Daarbij moet men bedenken dat de Sinn Fein-leider doorgaat voor een *redelijke* republikein. Ik neem aan dat z'n kollega's de situatie in West-Belfast gelijk achten aan die van Warschau in 1941. 'Geloven' is hier het essentiële woord. Je gelooft in De Zaak of je bent een verrader. Wie zich op de tussenweg waagt, blijkt te sjoemelen met Ierse Idealen en die zijn heilig verklaard. Behalve een politiek dilemma is hier dan ook sprake van een psychologisch dilemma. Zoals William Butler Yeats dichtte: "We had fed the heart on fantasies."

Zeker, niet solidair zijn is gemakkelijk. Ongeveer even gemakkelijk als solidair zijn. Ik pleit er ook niet voor om je, wat betreft ver-weg-konflikten, per definitie te beperken tot de geïnteresseerde krantelezer. Wel om solidariteit te koppelen aan skepsis, hetgeen volgens mij geen innerlijke tegenstrijdigheid behoeft te zijn.

Het mag bekend zijn: wie is verwickeld in strijd wordt in de regel een ander mens. Op den duur is niet langer de bestemming belangrijk, maar is men geheel gepreokkupeerd met de reis. Dergelijke konflikten veranderden mensen. Hun leven bestaat uit geweld en elke partner in de strijd wordt tevens een potentiële verrader. Wie zo leeft, gaat zo denken en verdient geen heiligverklaring.

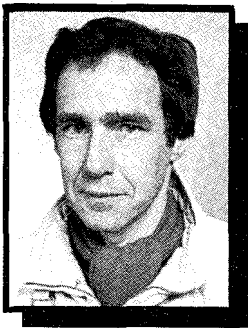
Wat nu beweegt sommigen, ook in de PPR, nog steeds begrip te tonen voor de IRA? Betreft het hier een eenvoudige methode om alles wat zich bevrijdingsbeweging noemt op een hoop te gooien en van solidariteit te voorzien? Of tracht men in zo'n konflikt te vinden wat in Nederland niet bestaat — *good guys* tegen *bad guys*, politiek als romantiek? Het is merkwaardig, maar ook als het om andere bewegingen dan de IRA gaat, worden ze zelfs door vrij verstandige mensen beschreven via slogans. Bewegingen die 'het volk' vertegenwoordigen, verwickeld zijn in 'de strijd' en gevolg zijn van 'de geschiedenis'. Ook buiten onze grenzen zit de wereld echter zo niet in elkaar.

Tot slot schenk ik de lezer nog een Iers verhaal, bij wijze van traditie. Het speelt zich af in de negentiende eeuw. Op een landweg rijdt een Ierse vrijheidsstrijder te paard naar het volgende strijdperk. Hij ontmoet een boer die blij is de held te zien. Dan neemt de held het woord. Boer, zegt hij, luister! Eens zal Ierland vrij en één zijn. En ook dan zul jij niet meer zijn dan een arme, Ierse boer. *In the land of feary*,

where nobody gets old and godly and grave. Het verhaal is waar gebeurd, al zou ik niet weten in welke versie der geschiedenis het thuishoort.

HANS VERSTRAATEN

- *'We had fed ... ' is afkomstig uit Yeats' 'Meditations In Time Of Civil War'; 'In the land of ... ' is afkomstig uit Yeats' 'The Land Of Heart's Desire'.*
- *Een lijst van 'conflicting contradictions in Irish History' staat in het boek 'The Most Distressful Country' van Robert Kee, alsmede in 'The Uncivil Wars' van Pádraig O'Malley.*

Jaap Jelsma is bioloog en medewerker van het Centrum voor Vraagstukken van Wetenschap en Samenleving 'De Boerderij' van de Universiteit Twente.

Kanttekeningen bij een kongresnota: naar een radikaal technologiebeleid: MAAR HOE?

In de nota Nieuwe Technologieën Voor Mensen wordt een streven verwoord dat mij sympathiek is. In mijn woorden: Wat de PPR wil is de ontwikkeling van technologie lossen maken van de min of meer blinde krachten van competitie tussen landen en bedrijven, ten gunste van invloed voor andere maatschappelijke groeperingen (de 'gebruikers') op ontwikkeling van technologie. Een dergelijke sympathie is echter een onvruchtbare houding voor het leven van de kritiek waarom mij is gevraagd. In het hierna volgende commentaar zal ik deze houding dan ook laten varen, en een aantal kritische kanttekeningen, die ik bij de nota heb, zo scherp mogelijk trachten te formuleren. Om redenen van ruimte en tijd beperk ik mij tot drie hoofdpunten:

1. Er wordt te licht gedacht over de mogelijkheden van sturing van technologie.
 2. Het beeld van wat technologie is blijft onvoldoende uitgewerkt. De voorstellen in de nota voor een alternatief technologiebeleid lijden hieronder.
 3. De geformuleerde criteria voor een technologiebeleid zijn te oppervlakkig en onvoldoende betrokken op het proces van technologieontwikkeling.
- Deze drie punten worden in het hierna volgende uitgewerkt. Tot slot maak ik nog een paar opmerkingen over *technology assessment*.

1. Hoe stuurbaar is technologie?

Het in de nota geformuleerde besef dat technologie-ontwikkeling een sociaal en niet autonoom proces is schept ruimte voor de visie dat sturing van die ontwikkeling *in principe* mogelijk is. Daar ben ik het mee eens. Maar het gaat om sturing van technologie *in de praktijk*. In die praktijk kleeft aan de sturing van technologie een fundamentele dubbelzinnigheid, die ik hier wil trachten bloot te leggen.

In de nota wordt het sociale karakter van technologie-ontwikkeling vooral gezien in de *infrastructuur* zonder welke een technologie niet levensvatbaar is. Een technologisch produkt als de auto kon pas op grote schaal in gebruik komen nadat er door de samenleving voorzien was in wegen, verkeersregels, autoverzekeringen etc. Aan het maken van zo'n infrastructuur lagen allerlei besluiten ten grondslag: "Die besluiten hadden ook anders kunnen uitvallen. Het zijn de mensen die de samenleving maken, en niet de apparaten", zo wordt daarover in de nota gezegd. Zo eenvoudig liggen echter de zaken niet.

Het feit dat technologische producten alleen kunnen functioneren binnen een technische en sociale infrastructuur betekent juist vaak, dat de stuurbaarheid van de technologie in kwestie afneemt. De 'apparaten' structureren de samenleving op een wijze die vaak moeilijk weer ongedaan te maken is, in elk geval niet zonder hoge kosten. De auto is een goed voorbeeld, al zijn er vele; men denke bijvoorbeeld aan het systeem van gecentraliseerde energieopwekking dat wij kennen. De konstatering dat de desbetreffende besluiten, zowel om de weg van een technologie op te gaan als om weer van die weg af te komen, door mensen worden genomen helpt hierbij niet zoveel: ze betekent geenszins dat die besluiten daarom ook makkelijk zijn terug te draaien. Het probleem waarop ik hier wil wijzen kan als volgt systematisch geformuleerd worden.

De infrastructuur rondom, je zou ook kunnen zeggen de verankering van een technologie in de samenleving belemmert veranderingen doordat koppelingen op verschillende nivo's tot stand komen:

— op technologisch nivo, dat wil zeggen op het nivo van kennis, apparaten, productieprocessen, grondstoffen e.d. Op dit nivo raakt een technologie, bijvoorbeeld de auto-technologie, gekoppeld aan allerlei andere technologieën: oliewinning, raffinage, staal- en rubberproductie etc.

— op sociaal nivo, dat wil zeggen op het nivo van denkkaders en instituties. Wil een technologie van de grond komen, dan is een zeker geloof daarin noodzakelijk, en een koppeling aan een institutionele omgeving. Deze laatste kan gevormd worden door zoiets als het zuilenstelsel (media-technologie) of een samenwerkingsverband overheid-bedrijfsleven-universiteit rondom een bepaalde technologie. Dergelijke samenwerkingsverbanden kennen we van de wapen-, kernenergie- en ruimtevaart-technologie, en zien we nu ook ontstaan rondom nieuwe technologieën als biotechnologie en kunstmatige intelligentie. Het ontstaan van dergelijke institutionele koppelingen, en de daarbinnen ontwikkelde ideeën en houdingen, kunnen er toe leiden dat een bepaalde technologie moeilijk meer uit de samenleving is 'weg te denken'.

Als je een aldus verankerde technologie uit zo'n ingewikkeld web wilt snijden moet je heel wat draadjes doorzagen. Er zal dus een aanzienlijke weerstand bestaan tegen een dergelijke verandering. Deze zou in vele gevallen wel eens zo hoog kunnen zijn dat bepaalde zaken wellicht nooit meer ongedaan gemaakt zullen worden (de bewapening; Hoog-Catharijne?), ook al zijn er alleen maar 'besluiten van mensen' voor nodig om dat te bewerkstelligen.

Vormt dus verankering van technologie aan de ene kant een onwelkome bron van weerstand tegen gewenste verandering, aan de andere kant is verankering een noodzakelijke voorwaarde om een technologie van de grond te krijgen. Om dit te onderstrepen kan verwezen worden naar het voorbeeld van de technologie voor gehandicapten. In de nota wordt hierover met misnoegen opgemerkt: "Het is toch te dol dat van de vijftig merken en typen rolstoelen die in Nederland op de markt zijn, geen één echt voldoet? Dit terwijl met moderne ontwerp- en fabrikagemethoden in een handomdraai voor elke gehandicapte individueel een aangepaste rolstoel is te maken?" De overheid zou hier volgens de nota niet moeten afwachten "tot een onderzoeker iets aardigs uitvindt of de markt ergens op inspringt", maar een "offensief beleid" moeten voeren. Maar dat is precies wat de overheid probeert! De overheid probeert al sinds jaren via een van haar Innovatiegerichte Onderzoeksprogramma's (IOP's) gehandicaptentechnologie van de grond te krijgen. Het is uiterst leerszaam, en stemt tot bescheidenheid in opvatting over stuurbaarheid van technologie, om te zien welke problemen zich hier allemaal voordoen. De lappendeken van regelingen en instanties die eraan te pas moet komen, en het ontbreken van een kapi-

taalkrachtige markt van enige omvang vormen hier vooralsnog onoverkomelijke hinderpalen voor het op gang komen van innoverende technologie. Hier zien we dus het probleem van de andere kant. Vergelijkbare problemen liggen op het gebied van technologie voor de Derde Wereld.

Het bovengeschetste dilemma is een dilemma waar *elke* ontwikkelaar van technologie mee te maken krijgt. Ook die van de PPR, die 'vanuit een progressieve, vooruitstrevende positie' nieuwe technologieën wil invoeren, via 'stimulerend en enthousiast werken van overheid, werkgevers, werknemers en maatschappelijke groeperingen'. Een dergelijk elan als hier geformuleerd wordt heeft in de jaren vijftig geleid tot de 'wederopbouw', die de basis vormde voor allerlei welvaartsverschijnselen waar we nu mee zitten, en voor de 'vreedzame kernenergie' (de Nederlandse pendant van de 'atoms for peace'). In deze zin is het omhelzen van nieuwe technologieën gevaarlijk. Wat er nu nog zo mooi uitziet kan voor de volgende generatie een bron van onheil en conflict zijn.

De belangrijkste vraag die hier ligt is dus: *hoe kunnen (nieuwe) technologieën maatschappelijk verankerd worden en toch flexibel (stuurbaar) blijven?* Het gaat bij (nieuwe) technologieën dus wel degelijk om het dilemma star-flexibel! (in de nota wordt dit juist ontkend). Op deze vraag moeten de antwoorden, voorzover zij al verzonnen zijn, hun nut nog bewijzen. "Verregaande sturing van technologie is mogelijk", konstateert de nota. Dat moet in de praktijk voornamelijk nog blijken!

Een antwoord op de vraag: hoe houden we technologie flexibel? zou mijns inziens moeten aanknopen bij vormen van *technology assessment* (zie paragraaf 4). Voor een dergelijke uitwerking van *technology assessment* is tevens een scherper beeld nodig van 'technologie als sociaal proces'.

2. Technologie als sociaal proces

In de nota wordt nogal eens gerefereerd aan het begrip 'technologie als sociaal proces', maar wat dit nu precies inhoudt komt niet erg uit de verf. Voor technologiebeleid is een nadere precisering echter wel gewenst: als er onvoldoende zicht bestaat op hoe dit proces er uit ziet en wat de dynamica ervan is, is het ook niet goed mogelijk om strategieën te ontwerpen die op dat proces moeten ingrijpen.

Zoals met andere elementen uit onze omgeving, worden ook aan technologische ontwikkelingen door (groepen) mensen betekenissen toegekend. Deze betekenissen kunnen zeer verschillend zijn. Zo betekent voor de een de kernwapentechnologie een bron van veiligheid (kernwapens voorkomen oorlog), voor de ander juist een bron van onveiligheid (in een conflict uitgevochten met kernwapens vernietigen beide tegenstanders elkaars bevolking). Voor de onvruchtbare vrouw die, graag een kind wil, betekent *in vitro fertilisatie* (IVF) een laatste kans om een vurige wens in vervulling te doen gaan. Voor de bestuurder, die de kosten van de gezondheidszorg in de hand wil houden daarentegen, betekent IVF de zoveelste nieuwe medische verrichting die beslag legt op het budget. En voor de meer fundamentalistische gelovige is IVF een onnatuurlijke en daarom ongewenste wijze van voortplanting.

Als er voldoende overlap bestaat tussen maatschappelijk invloedrijke groepen in de betekenis die zij toekennen aan een bepaalde technologie, kunnen tussen die groepen koppelingen ontstaan en kan rondom een innovatie een technologische ontwikkeling op gang komen. Dergelijke koppelingen worden in het technologiebeleid bewust nagestreefd. Rondom de biotechnologie bijvoorbeeld wordt vanuit de overheid gericht geprobeerd het universitaire onderzoek te koppelen aan wensen uit het bedrijfsleven, en dit lijkt aardig te lukken. Op het gebied van de gehandicapten-technologie lukt het, zoals we zagen, vooralsnog niet.

Het stimuleren van nieuwe technologie gebeurt steeds vaker op meer plaatsen tege-

lijk: in verschillende landen, in verschillende bedrijven. Dus krijgen we te maken met competitie-verschijnselen. Deze gaan steeds meer een eigen leven leiden: overwegingen van 'leiderschap' en 'niet achterop raken' vormen steeds vaker de legitimatie om nieuwe technologieën zo snel mogelijk marktrijp te maken, en de milieu- en veiligheidsnormen voor die technologieën zo soepel mogelijk te houden. Deftig gezegd: de technologische ontwikkeling wordt gerechtvaardigd in termen van de sociale structuren (landen, bedrijven, wetenschappers die met elkaar in concurrentie zijn) waarbinnen ze plaats vindt, en versterkt daarmee die structuren.

Het bovenstaande wijst, voor wat betreft de oriëntatie van een alternatief technologiebeleid, in de richting van pogingen om deze structuren te verzachten, onder andere door uitbouw van vormen van internationaal overleg. Dit zal natuurlijk geen eenvoudige en een zeer langdurige aangelegenheid zijn. De structuren van land, bedrijf en wetenschappelijke gemeenschap, en de betekenissen die vandaar uit gehecht worden aan allerlei ontwikkelingen zoals technologische innovatie zijn ongetwijfeld zeer hard. Nationalistische gevoelens, opvattingen over de vrijheid van ondernemen en het doen van wetenschappelijk onderzoek zijn in deze structuren hecht verankerd, en vormen omgekeerd een belangrijk bindmiddel voor mensen die binnen deze structuren dingen doen zoals technologie ontwikkelen en gebruiken. Met andere woorden, hier gaat het ook over 'technologie voor mensen', en niet over 'ongrijpbare abstrakties', zoals de nota verschijnselen als internationale competitie betitelt. Ongrijpbare abstrakties die je naar believen zou kunnen negeren of afschaffen als ze je niet bevallen, zoals wordt gesuggereerd. Dergelijke 'abstrakties' zijn echter voor mensen belangrijke kaders om zich te oriënteren in een, niet in het minst door een steeds snellere technologische ontwikkeling, steeds complexer wordende wereld, en zijn als zodanig zeer taai.

Het zal ook niet mogelijk zijn om technologie-ontwikkeling volledig aan dergelijke structuren te onttrekken, zeker niet als je dat (als land of bedrijf) in je eentje zou willen doen, en het is misschien ook niet wenselijk. Hier komt weer de ambivalente betekenis van dergelijke structuren om de hoek kijken: de in het kader van ongewilde technologische ontwikkelingen verwenste fenomenen als wedijver en markt-oriëntering vormen anderzijds voor een wél gewenste ontwikkeling net zo goed een (voorlopig onmisbare) motor. Waar die motor niet aanslaat (gehandicapten-technologie) komt weinig van de grond.

De kunst is de maatschappelijke structuren waarin technologie is ingebed te benutten voor de ontwikkeling van gewenste technologie en daarbij verstarring zoveel mogelijk te vermijden. Dat de Nederlandse wetenschap en industrie concurrerend moeten zijn is voorlopig een gegeven, maar de vraag is nog wel waarin. In het produceren van nog meer landbouwoverschotten, of van technologieën om afval te benutten?

Over wat gewenste technologie is zal binnen verschillende maatschappelijke groeperingen verschillend worden gedacht. In het verleden zijn technologische ontwikkelingen vooral aangedreven door lokale koalities van bepaalde delen van de wetenschappelijke wereld, van het overheidsapparaat en de grote bedrijven. Technologie heeft dan ook vooral vorm gekregen vanuit de beperkte doelen en waarden die deze organisaties delen: vrijheid en expansie van onderzoek, economische groei, nationale veiligheid, overleven van de eigen organisatie. Ik deel dan ook het in de nota geformuleerde streven dat er meer groeperingen gaan deelnemen aan de vormgeving van technologie, zodat ook hun waarden terug te vinden zullen zijn in concrete vormen en producten van die technologie.

Overigens staat allerminst bij voorbaat vast dat hiervan de uitkomst een 'betere technologie' zal zijn. In ieder geval zal het formuleren van technologiebeleid in eerste instantie ingewikkelder worden: groepen met een zeer uiteenlopend wereld-

beeld, en voorkeuren wat technologie betreft, zullen op één noemer moeten zien te komen. De tweede kunst is dus een proces uit te vinden waarin dit gerealiseerd kan worden. Dit zal niet eenvoudig zijn. Wat binnen zo'n proces gerealiseerd moet worden is niet gering, namelijk het formuleren van en vormgeven aan een in sociaal en ekologisch opzicht verantwoord technologiebeleid in mondiaal perspectief, zodanig dat de deelnemende groepen daarin nog hun eigen waarden en doelen kunnen herkennen. Over hoe zo'n proces georganiseerd zou kunnen worden, hoe qua optiek sterk uiteenlopende groepen daarover konstruktief in gesprek en tot daden kunnen komen, zegt de nota weinig konkreets. De problemen op dit punt worden te weinig onderkend of onderschat. Zo wordt bijvoorbeeld in de paragraaf over biotechnologie opgemerkt: "De minister moet instrumenten hebben om onderzoek te bevorderen en ongewenst onderzoek te voorkomen." En, over de media: "Ons verzuilde omroepstelsel blijkt niet bestand tegen satellieten en kabelnetten. Hier kunnen toch een aantal regels afgeschaft worden?" Achter zulke vanzelfsprekend klinkende zinnestjes gaat een wereld van problemen schuil die onvoldoende zijn blootgelegd.

3. *Kriteria voor een technologiebeleid*

Welke criteria worden in de nota gehanteerd? Het daarin voorgestelde beleid stelt 'de mensen en hun behoeften centraal'. Deze vage termen worden op een andere plaats wat meer ingevuld met begrippen als schoner milieu, veilige energie, schaalverkleining en dergelijke. Dit blijven echter vage slogans. In die vaagheid kan iedereen er wel achter staan. Dat lijkt dan misschien prachtig, maar dergelijke formuleringen gaan wel langs de problemen heen. Wat is veilige energie en hoe realiseer je die?

Nu is wel geprobeerd om voor verschillende terreinen van nieuwe technologie enige specificatie van deze criteria te geven. Dit heft echter de bovengenoemde kritiek niet op, althans niet voor wat betreft de biotechnologie; het terrein waar ik, zo was afgesproken in mijn commentaar extra aandacht aan zou besteden.

Het is voor mij niet erg duidelijk waar de PPR met de biotechnologie naar toe wil. De meeste aandacht gaat naar het welzijn voor dieren. Prima, maar hoe staat het nu met de 'biotechnologie voor mensen'? Wat dat betreft lijkt men voornamelijk goeds van de biotechnologie te verwachten. Ik begrijp niet helemaal waarom. De biotechnologie wordt ontwikkeld binnen de bekende coalitie wetenschap-staat-bedrijven. Zoals we weten komt hier niet automatisch iets goeds uit. Nu al valt bijvoorbeeld te voorzien dat de inspanningen in de plantenbiotechnologie zullen leiden tot vergroting van overschotten in de landbouw, tot schade van boeren en Derde Wereld-landen; de militaire belangstelling voor biotechnologie is stijgende. In de kontekst van bio-ethiek wordt wel de overproduktie in de veeteelt ter discussie gesteld. "Is het niet wat overdreven om in zo'n situatie nog meer te gaan manipuleren met dierlijk leven?", zo vraagt men zich af. De vraag waarom het dan gebeurt wordt niet gesteld, laat staan beantwoord. "De keuze tussen wat mag en niet meer mag zal politiek gemaakt moeten worden." Uiteraard. Maar hoe? Door wie?

Ook hier kan ik mijn commentaar wat systematischer formuleren. Naar mijn idee zijn er twee soorten van criteria voor beleid, inhoudelijke en procesmatige. De eerste gaan over *wat* je zou willen bereiken (verwijzen naar een inhoud), de tweede over *hoe* je dat zou kunnen bereiken (verwijzen naar een proces waarin die inhoud ingebracht en gerealiseerd kunnen worden). Voor beide soorten criteria is nadere precisering en uitwerking van de nota vereist, maar vooral wat betreft de procesmatige. Immers, inhoudelijke formuleringen zijn, door de snelle voortgang van technologische ontwikkelingen, snel achterhaald, tenzij men ze zo algemeen formuleert

dat ze weinig meer zeggen. Bovendien krijgen inhoudelijke criteria, geformuleerd op grote afstand van het beleidsproces, binnen dat proces zelf altijd een heel eigen invulling, afhankelijk van de krachten daarbinnen. Als er echter een proces is gerealiseerd waarbij de belanghebbende groepen om de tafel zitten, dan kunnen die zelf de implementatie van hun criteria meesturen en bewaken. Vandaar dat bij sturing van technologie de nadruk moet liggen op sturing van het beleidsproces.

Ter illustratie: een inhoudelijk geformuleerd energiebeleid zal de nadruk leggen op vormen van energie-opwekking (geen kernenergie, wel windenergie). Een procesmatig geformuleerd energiebeleid zal aandacht geven aan procedures en instituties waarbinnen energiebeleid geformuleerd wordt: openbreken van de bureaucratie, vormen van permanente kritische evaluatie en dergelijke.

4. *Technology assessment*

Naar mijn smaak is wat in de nota voor *technology assessment* wordt opgemerkt wat te ouderwets. Omdat *technology assessment* een van de peilers van het voorgestelde beleid is tot slot nog een paar opmerkingen hierover.

Technology assessment (TA) is oorspronkelijk wel bedacht als verbetering van de besluitvorming over technologie-ontwikkeling, maar daar is weinig van terecht gekomen. Dit kwam vooral omdat TA inhield het op afstand van het beleidsvormingsproces maken van technische evaluaties door deskundigen. Als dergelijke evaluaties niet pasten binnen wat er in dat besluitvormingsproces als wenselijk werd gezien was de invloed ervan meestal nihil. Kennelijk vormden bureaucratische processen effectieve grenzen voor de doorwerking van zulke adviezen. In de nota gaat het bij TA ook weer vooral over onderzoeken, signaleren en discussiëren. Weliswaar wordt het voorgestelde TA-instituut aan het parlement gekoppeld, maar het parlement blinkt ook niet uit in initiatieven ten aanzien van technologie. Bovendien lijkt het pleidooi voor een dergelijk, aan het parlement gekoppeld TA-instituut inmiddels achterhaald door de oprichting van de NOTA (Nederlandse Organisatie voor Technologie Aspecten Onderzoek). Mijns inziens moeten de volgende vragen ten aanzien van TA (opnieuw) overdacht worden: a) waar moet TA over gaan, en b) waar in het proces van technologie-ontwikkeling moet TA gelokaliseerd worden?

Ad a) Ook hier zou ik ervoor willen pleiten dat TA niet alleen gaat over de inhoud van technologie (bijvoorbeeld het maken van effectstudies), maar ook het proces van technologie-ontwikkeling zelf tot onderwerp van studie neemt. Met andere woorden, TA-studies zouden ook moeten gaan over vragen als: wat zijn de voor een bepaalde ontwikkeling relevante groepen, hoe zijn de mogelijkheden en problemen van de technologie in kwestie te definiëren, hoe kunnen tussen welke groepen koppelingen ontstaan? Op deze wijze kunnen TA-studies materiaal aandragen voor antwoorden op de in paragraaf 2 gestelde vraag: hoe organiseer je een proces waarin groepen met uiteenlopende visies en achtergronden samen een technologie kunnen maken?

Ad b) Geprobeerd zou moeten worden bij nieuwe technologieën zoveel mogelijk in het begin, in de ontwerpfasen, te anticiperen op mogelijke problemen, en hiermee in het technologie-ontwerp rekening te houden. TA-studies die zich hierop richten worden aangeduid met de term 'constructive technology assessment' (CTA). Wat hierbij wenselijke, in de technologie in te bouwen karakteristieken zijn wordt vastgesteld in een maatschappelijk onderhandelingsproces. De organisatie en evaluatie van dit proces behoort eveneens tot CTA. Een voorbeeld: bij vermoede ecologische schade door het inzetten van genetisch gemanipuleerde bacteriën of virussen in het veld, voor het bestrijden van pesten of het afbreken van chemicaliën, zou geëist kunnen worden dat uitsluitend gewerkt mag worden met organismen waarin zelf-

destruktie-mechanismen zijn ingebouwd, waardoor zulke organismen zichzelf afbreken buiten hun werkingsterrein. Onder welke omstandigheden dit zou moeten gebeuren kan onderwerp van onderhandeling zijn.

TA zou tevens een bijdrage moeten leveren aan het flexibel (stuurbaar) houden van een technologische ontwikkeling (zie paragraaf 1). Een stap in die richting zou kunnen zijn er voor te zorgen dat de ontwikkelaars van een technologie en de beoordelaars ervan verschillende mensen zijn. Met andere woorden er moet voor gewaakt worden dat er buiten de kring van de ontwikkelaars van een technologie voldoende gezaghebbende deskundigheid bestaat voor het maken van kritisch-evaluerende TA-studies. In de kernfysica heeft het daar nogal aan ontbroken, zeker in Nederland. De biologie staat nu voor een dergelijke ontwikkeling. Voorkomen moet worden dat niet de 'harde' kant van de biologie, die de basis vormt voor de biotechnologie, zich te sterk ontwikkelt ten koste van vakken als ecologie en evolutie-biologie. Binnen deze laatste vakken moet juist expertise worden opgebouwd waaruit geput kan worden om de veiligheid van biotechnologie te toetsen. Kortom, het is wenselijk voor nieuwe technologieën als vuistregel te hanteren dat, tegelijk met de ontwikkeling ervan, ook het vermogen tot kritische en onafhankelijke evaluatie van die technologie gestimuleerd en gewaarborgd wordt. Dergelijke evaluaties moeten daadwerkelijk konsekwenties krijgen voor de verdere technologie-ontwikkeling. Het bovenstaande betekent dat nieuwe structuren voor TA moeten worden uitgedacht, ver genoeg van de technologie om onafhankelijkheid te garanderen, dichtbij genoeg om effect te sorteren.

JAAP JELSMA

Bram van Ojik is eindredakteur van de Radikalenkrant.

Van Beveridge tot Friedman: HET BASISINKOMEN IN DE REST VAN DE WERELD

Of we het leuk vinden of niet: de oorsprong van het moderne basisinkomen-debat is te vinden bij rechtse economen in de Verenigde Staten. Bekende naam: Milton Friedman. Nixon voelde er wel wat voor en later werd het idee ook omhelsd door de liberale presidentskandidaat McGovern (die door dezelfde Nixon in 1972 overigens verpletterend verslagen werd). In 1977 is er in verschillende steden en staten in de VS met een basisinkomen geëxperimenteerd. De resultaten waren positief maar zijn, nu het sociale klimaat onder Reagan snel is verslechterd, volledig onder de tafel gewerkt.

Terwijl de zaak in de VS is doodgebloed, is de discussie in West-Europa levendiger dan ooit. Het basisinkomen heeft er een lange historische traditie. In de achttiende eeuw hielden Franse Utopisten zich er mee bezig; in Groot Brittannië stond het in het middelpunt van de discussie over de grondslagen van de moderne naoorlogse verzorgingsstaat. Nu deze verzorgingsstaat steeds vaker onmachtig blijkt om sociale zekerheid en werk te bieden, zien vooral de radicalere wetenschappers en partijen van links er een manier in om de economie op betere leest te schoeien.

Voor zover bekend dateert het eerste basisinkomensexperiment uit 1795. In *Speenhamland* (Berkshire, Zuid-Engeland)-besloten de plaatselijke autoriteiten — diep onder de indruk van de armoede waarin het overgrote deel der bevolking leefde — tot de invoering van een gegarandeerd inkomen voor alle inwoners. De gevolgen waren desastreus. Werkgevers zagen in de inkomensgarantie onmiddellijk aanleiding om de lonen verder te verlagen. De arbeidsmotivatie en daarmee de produktiviteit daalde naar een nieuw dieptepunt en de kosten van het nieuwe inkomenssysteem bleken nauwelijks op te brengen. In 1834 maakte de landelijke 'Poor Law Amendment Act' definitief een einde aan het interessante experiment.¹ Tot aan de instelling van het moderne sociale zekerheidsstelsel na de Tweede Wereldoorlog zouden mensen zonder geld in Engeland in het vervolg alleen een inkomen kunnen verwerven door zich verdienstelijk te maken in zogenaamde 'workhouses'.

Terwijl het Speenhamland-experiment afliep werd op het vaste land, in Frankrijk, ook over een basisinkomen nagedacht. De utopist *Charles Fourier*, die naam maakte als modern ondernemer met aandacht voor de kwaliteit van het werk, bepleitte een van staatswege te verstrekken inkomensgarantie, als compensatie voor het feit dat de staat zijn burgers berooft van de grond, het recht op visvangst en jacht en het

vrije gebruik van de opbrengsten van de bodem. Door dit basisinkomen zou, aldus Fourier², de arbeidskwaliteit stijgen: "... gezien de omvang van het aantal personen dat met een overvloedig gewaarborgd minimum-inkomen slechts weinig of helemaal niet zou willen werken, moet er een aantrekkelijk industriestelsel georganiseerd worden dat het volk, ondanks het welzijn, moet aanzetten aan het werk te blijven."

Sociaal Dividend

Het is in Frankrijk nooit uitgeprobeerd. Wel is het basisinkomen zeer recnetelijk nieuw leven ingeblazen door het werk van *André Gorz* en door een bescheiden herwaardering van de ideeën van Jacques Duboin³ die in 1936 zijn pleidooi lanceerde voor de 'economie distributive', een samenleving waarin alle opbrengst van het industrialisatieproces over alle burgers zou worden verdeeld.

Politiek gezien heeft het basisinkomen in Frankrijk nooit veel betekend. In de Angelsaksische wereld ligt dat duidelijk anders. Tijdens de Tweede Wereldoorlog ontspoon zich een levendig debat over de toekomstige vormgeving van de sociale zekerheid. Er circuleerden twee serieuze voorstellen. Zoals dat voor een discussie op stand in die kretreien betamelijk is waren een Lord en een Lady de belangrijkste representanten van beide stromingen. *Lady Juliet Rhys Williams* bepleitte voor alle burgers een wekelijks uit te keren 'sociaal dividend'. De overheid zou alle andere bijdragen aan de verzekering van zijn burgers intrekken. Alle belastingen zouden worden vervangen door een simpele proportionele belasting op alle inkomens met uitzondering van het sociale dividend.⁴

Het andere voorstel kwam van *Lord Beveridge*.⁵ Waar lady Williams vooral probeerde iets voor de armen te doen, wilde Beveridge een beleid dat de oorzaken van armoede in aanmerking zou nemen. De overheid zou volgens hem tegemoetkoming moeten geven aan hen die door ziekte, ouderdom, werkloosheid en dergelijke onder een bestaansminimum zouden geraken. Het mag bekend zijn dat de voorstellen van Beveridge uiteindelijk de basis hebben gevormd voor het sociale zekerheidsstelsel van de moderne verzorgingsstaat, niet alleen in Engeland, maar ook op het Europese vaste land. Tegen het sociale dividend werden onder meer de volgende bezwaren ingebracht: 1. Het zou onvoldoende rekening houden met de materiële behoeften van mensen in bijzondere omstandigheden (ziekte, werkloosheid); daarom blijven aanvullende regelingen nodig en dan loop je de besparing op administratiekosten voor een belangrijk deel mis.

2. De afschaffing van alle overheidsbijdragen aan de andere verzekeringen zou, in combinatie met het nieuwe belastingtarief wel eens kunnen betekenen dat juist zwakkeren er in de nieuwe situatie op achteruit gaan.

3. De noodzakelijk hoge nieuwe belastingtarieven zouden het verrichten van (extra) werk ontmoedigen.

Het zijn, kortom, argumenten die ook de tegenwoordige voorstanders van een basisinkomen regelmatig tegen zich zien gebruikt.

Een variant die ligt tussen het sociaal dividend en de specifieke uitkeringen van Beveridge wordt gevormd door de negatieve inkomstenbelasting. Het systeem is uiterst simpel: iedereen die een inkomen heeft onder een maatschappelijk overeengekomen minimum krijgt er geld bij; ieder die boven het norminkomen verdient betaalt belasting. Iedereen ontvangt dus een bedrag dat is afgestemd op de inkomenssituatie zonder dat het nodig is om allerlei ingewikkelde informatie bij te houden over ieders maatschappelijke positie.⁶

Misverstanden

In de Verenigde Staten vond het idee van de negatieve inkomstenbelasting ingang via *Milton Friedman*, de grote voorvechter van de kapitalistische economie. Tot zijn eigen niet geringe verbazing werden zijn voorstellen (in *Capitalism and Freedom*, 1962) omhelsd door links en verguisd door rechts. In latere artikelen tracht Friedman met enig succes duidelijk te maken dat het in zijn geval toch echt om een 'rechts' voorstel gaat. De steun van links wijt hij aan een aantal misverstanden: zijn voorstel voor een uniform tarief werd verward met pleidooien voor een gegarandeerd minimuminkomen; en zijn voorstellen werden ten onrechte gezien als een aanvulling op het bestaande stelsel van sociale zekerheid. Met vreugde constateert Friedman (in 1963!) dat ook bij links het besef schijnt te zijn doorgedrongen dat het bestaande stelsel van sociale zekerheid de individuele vrijheid van burgers eerder verkleint dan vergroot. Over beide misverstanden laat hij niet langer onduidelijkheden bestaan.

Van een gegarandeerd basisinkomen verwacht Friedman alleen maar onheil. "Doordat het van een bepaalde bevolkingsgroep elke aansporing weg neemt om te werken of eigendom te bezitten, zou zo'n voorstel een semi-permanente klasse doen ontstaan van behoeftigen voor wie het leven van de bedeling een levenswijze is in plaats van een tijdelijke noodzaak."

Volstrekt duidelijk is Friedman ook over het vermeende aanvullende karakter van zijn voorstel. Wat hem betreft komt de negatieve inkomstenbelasting in toenemende mate als vervanging voor bestaande sociale zekerheidssystemen. In zijn opinie is het bestaande stelsel — met verschillende regelingen voor verschillende groepen burgers — volstrekt ineffektief. Het belemmert de vrijheid van de ontvangers, maakt mensen afhankelijk van de staat en is door zijn bureaucratische karakter heel erg kostbaar. "Het zou veel beter zijn om de behoeftigen geld te geven en het ze te laten besteden volgens hun eigen normen ... Gedetailleerde overheidsbemoeienis korrumpert zowel de controleur als de gecontroleerde."⁷

In die situatie is een negatieve inkomstenbelasting het ei van Columbus, mits deze voldoende aansporing blijft bieden om zelf de handen uit de mouwen te steken. Dat betekent een tarief van ten hoogste 50% (maar liever minder) voor ontvangers en betalers van belastinggeld. Daarnaast bepleit Friedman een drastische terugdringing van het aantal aftrekposten gekombineerd met een uitbreiding van de belasting-vrije som aan de onder- en bovenkant.

Redelijk kompromis

Inmiddels zijn, als alternatief voor de 'pure' varianten van sociaal dividend, inkomensgarantie en negatieve inkomstenbelasting met uniform tarief, een aantal andere, meer ingewikkelde mogelijkheden in discussie geweest.

Vanuit met name het idee dat een uniform tarief in de buurt van 50% politiek onhaalbaar zou zijn, hebben verschillende auteurs voorgesteld om toch maar met gedifferentieerde tarieven te werken. De differentiatie maakt het mogelijk om de tarieven zo te kiezen dat het tarief voor het overgrote deel der belastingbetalers — het gemiddelde tarief — aanzienlijk naar beneden kan. In een andere variant wordt een minimum-garantie gekoppeld aan speciale uitkeringen voor zieken, werklozen, en dergelijke. Een dergelijk systeem is meer toegesneden op persoonlijke behoeften en elimineert de armoede tegen lagere kosten omdat de onvoorwaardelijk uit te keren minimum-garantie niet zo hoog hoeft te zijn als in een situatie waarin extra, voorwaardelijke uitkeringen ontbreken. Het gekombineerde systeem mist uiteraard de charme van de eenvoud die de 'pure' varianten zo duidelijk kenmerkt. Het heeft bovendien het gevaar in zich dat bijvoorbeeld de combinatie van een lage minimum-inkomensgarantie of sociaal dividend met een werkloosheids-

uitkering meer oplevert dan het loon van een laag-betaalde werknemer.

Vanuit deze optiek lijkt het aardiger te kiezen voor weer een andere variant: *geef iedereen een gelijk sociaal dividend* (een basisinkomen in onze Nederlandse terminologie) *en financier dit met een gedifferentieerde belasting. Een redelijk compromis misschien.*

Onder invloed van het werk van Milton Friedman is in de Verenigde Staten in de praktijk vooral met de negatieve inkomstenbelasting geëxperimenteerd. Tussen 1968 en 1976 werd in staten als New Jersey, Pennsylvania, Iowa en North Carolina op verschillende plaatsen met groepen van tussen de 1000 en 2000 families proef gedraaid. De grootste steekproef vond plaats in Denver en Seattle. In deze steden namen 4800 families deel aan een experiment dat 70 miljoen dollar kostte en zes jaar duurde. In 1980, vier jaar na afsluiting van de proef, verscheen een uitgebreid verslag van de resultaten.⁸

Veel aandacht werd besteed aan de ontwikkeling van het arbeidsaanbod. In de economie wordt er veelal van uitgegaan dat sociale zekerheidsmaatregelen een negatief effect hebben op de bereidheid van mensen om zich aan te bieden voor de arbeidsmarkt. Zo kan er een tekort aan (bepaalde soorten) personeel ontstaan, gevolgd door de noodzaak voor ondernemers om hogere lonen te betalen met als effect een daling van de winsten en/of inflatie (als de ondernemers de loonstijging doorberekenen in de prijzen). Traden er bij de negatieve inkomstenbelasting nu ook dergelijke effecten op? Bij sommigen veel sterker dan bij anderen in elk geval. De mannelijke kostwinners bleken tijdens de proefperiode gemiddeld 5% minder gewerkt te hebben dan daarvoor. Overigens reageren zeer veel mannen helemaal niet of nauwelijks. Zij hebben vaste arbeidscontracten waar weinig aan te tornen valt. Er wordt hooguit wat minder overgewerkt. Een veel belangrijker oorzaak voor de daling van de arbeidstijd bleek te zijn dat mensen langer doorzochten voordat ze een nieuwe baan akcepteerden. Met name mensen in lagere inkomensgroepen werden kritischer ten aanzien van het aangeboden werk en bleven langer werkloos. Andere, veel minder belangrijke oorzaken voor het teruglopende arbeidsaanbod waren de verlenging van onbetaalde vakantieperiodes en de vervroegde uittreding uit het arbeidsproces. In het algemeen liet het onderzoek zien dat kostwinners een bijzonder sterke binding hebben met de arbeidsmarkt. Bijna iedereen blijft normaal doorwerken, ook al is dit financieel niet per se nodig meer.

Onder getrouwde vrouwen liep het arbeidsaanbod veel sterker terug. Onder een stel van negatieve inkomstenbelasting waarbij het gezinsinkomen maatgevend is, komt de meewerkende vrouw al snel in de situatie dat het extra inkomen dat zij inbrengt netto niets oplevert. Haar inkomen komt dan slechts in de plaats van de belastinguitkering. Het arbeidsaanbod onder getrouwde vrouwen liep dan ook met 22% terug. Voor bijstandsmoeders ligt dit anders. De zorg voor kinderen noopt hen in veel gevallen om in het arbeidsproces actief te blijven ook al wordt het verdiende inkomen voor een deel (afhankelijk van het belastingtarief) in mindering gebracht op de belastinguitkering. Het arbeidsaanbod onder bijstandsmoeders liep terug met 11%. Meer dan bij kostwinnende mannen omdat de bijkomende zorg voor kinderen in de praktijk waarschijnlijk een minder sterke binding met de arbeidsmarkt betekent. In het onderzoek kwam dan ook vast te staan dat vrouwen met het ouder worden van de kinderen geneigd waren naar de arbeidsmarkt terug te keren. Vermeldenswaard is, tenslotte, het effect op het arbeidsmarktgedrag van zelfstandige boeren. Voorzover zij zich voorheen genoodzaakt zagen om zich ter aanvulling van hun bedrijfsinkomen op de arbeidsmarkt aan te bieden, liep dit aanbod merkbaar terug.

Armoede

Zoals gezegd gingen werkzoekenden zich tijdens het experiment kritischer opstellen ten opzichte van de beschikbare banen. Voor werkgevers betekende dit dat ze gedwongen werden om zeer onaangenaam werk of beter te betalen, of het door rationalisatie overbodig te maken of over te gaan tot humanisering en verbetering van de kwaliteit van het werk. Op de werknemers bleef het effect van deze maatregelen niet uit: de motivatie nam toe, de kwaliteit van de produktie verbeterde en mensen raakten minder snel geneigd om van werk te veranderen.

Ondanks de positieve effecten van de genoemde experimenten is het klimaat in de VS inmiddels al lang omgeslagen in de richting van een drastische bezuiniging op en afbraak van sociale zekerheidsinstrumenten. De strijd tegen de armoede — in de Amerikaanse situatie steeds de belangrijkste drijfveer voor hervormende voorstellen — is onder invloed van de *Reaganomics* omgezet in een strijd voor groei van het partikulier initiatief en terugdringing van overheidsbemoeienis. Het huidige beleid mikt op de sterkeren en gaat ervan uit dat wie niet wil, niet arm hoeft te zijn. Over inkomensgaranties wordt dan ook weinig meer vernomen.

In Canada heeft het basisinkomen tot op de dag van vandaag enige politieke ahang. De 'Social Credit Party' baseert zich met name op de ideeën van de ingenieur *Clifford Douglas* die in de jaren twintig publiceerde over de verdeling van al het krediet over de burgers, zodat de gezamenlijke koopkracht zo goed mogelijk in staat zou zijn om een overproduktie te vermijden.⁹ De theorie van Douglas werd overvleugeld door het werk van *Keynes* die hem in zijn beroemde *General Theory* nog wel de nodige eer bewijst, maar bleef in Canada voortbestaan. De Social Credit Party draagt bestuurlijke verantwoordelijkheid in de provincies Alberta en Brits Columbia maar kan weinig met Douglas' ideeën aanvangen omdat de Canadese provincies nu eenmaal geen monetaire bevoegdheden hebben.

Vermeldenswaard tenslotte zijn de pogingen die in Groot-Brittannië ondernomen zijn om te komen tot een vergaande integratie van het belasting- en sociale zekerheidsstelsel. In opdracht van het kabinet Heath kwam *Lord Cockfield* in 1972 met een zogenaamde Green Paper waarin een radicale wijziging van het sinds Beveridge'se werkzame systeem werd voorgesteld.¹⁰ Belangrijkste doelstellingen: 'een vereenvoudiging en hervorming van het systeem van belasting-inning' en 'een verbetering van het systeem van inkomenssteun aan arme mensen'.

Alles zou via een enkel fonds geregeld moeten worden. Onder een bepaald norminkomen had je recht op een storting uit het fonds, zat je boven dat inkomen dan betaalde je belasting. Ook deze fraai ogende vereenvoudiging — het beste vergelijkbaar met een negatieve inkomstenbelasting — heeft het nooit gehaald.

Rechts en links

Dat heeft slechts ten dele met politieke tegenstellingen te maken. Voor- en tegenstanders van een inkomensgarantie vind je even vaak bij links als bij rechts. De meeste concrete initiatieven vonden plaats onder konservatief bewind (Nixon in de VS, Heath in Engeland). Wat rechts in het idee aanspreekt is de mogelijkheid tot vereenvoudiging van sociale zekerheid en de kostenbesparing die daaruit voort kan vloeien. Zo kun je op een betrekkelijk goedkope manier aan armoedebestrijding doen — en daarmee sociale onrust bezweren — zonder dat de oorzaken van armoede en maatschappelijke ongelijkheid ook maar een moment aan de orde hoeven te komen.

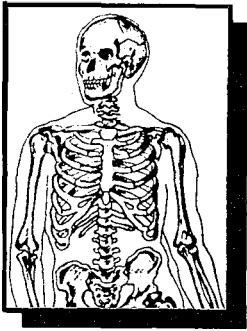
Wat links in de plannen aanspreekt is de mogelijkheid om het totale maatschappelijk inkomen beter te verdelen, de grotere keuzevrijheid van het individu aan wie een inkomen is gegarandeerd en de mogelijkheid om middels een basisinkomen de

koopkracht op een nivo te houden dat overproductie voorkomt en de werkgelegenheid op nivo houdt. Daarbij komen recentelijk nog pleidooien voor een basisinkomen met als argument dat de arbeidskosten kunnen dalen (waardoor nieuwe banen ontstaan) en/of het looninkomen een geringer deel kan uitmaken van het toale inkomen (waardoor het werk eerlijker verdeeld kan worden).

Als er al iets uit de geschiedenis te leren valt dan is het wel dat er op het terrein van het basisinkomen een maatschappelijk compromis mogelijk moet zijn. Dat compromis is zich in Nederland al aan het aftekenen. *Het basisinkomen komt er wel*. Voor links rest dan de uitdaging ervoor te zorgen dat het de oorzaken van ongelijkheid en armoede niet verhullen zal.

BRAM VAN OJIK

1. Van Parijs, L'Ombre de Speenhamland, blz. 395, in: La Revue Nouvelle, nummer 4, april 1986.
2. F.H.C. Fourier, La Fausse Industrie, Parijs 1836. Geciteerd in: Arbeid Morgen blz. 9, 'Collectif Chartes Fourier', Brussel 1984.
3. Van Parijs, op 397.
4. Social Dividend and Negative Income Tax, blz. 192, in: Taxation and Social Policy, (ed. Sandfort, e.a.), London 1980.
5. The Approach to Reform, blz. 72 e.v., in: Reform of social Security, (ed. J.A. Kay, e.a.), Oxford 1984.
6. id. blz. 74, 75.
7. The case for the Negative Income Tax, blz. 112, in: The American Economy: The Problem of Jobs and Growth (1963).
8. Zie onder meer: Alemanischen Materialien für radikale Okologie, Frankfurt 1983.
9. Zie Van Parijs, blz. 397.
10. The Approach to Reform, blz. 82 e.v.

De Werkgroep Gezondheidszorg PPR is een landelijke werkgroep in de PPR, die alle geledingen in de partij van advies dient.

Gezondheidszorg op gemeentelijk nivo: EEN EIGEN PROGRES- SIEF BELEID IS MOGELIJK

Waar het gaat om de bemoeienis van gemeenten met gezondheidszorg, zijn er landelijk gezien nogal wat verschillen. Sommige gemeenten houden zich op dit gebied zeer afzijdig, andere gemeenten zijn juist zeer actief en beschouwen de gezondheid en de gezondheidszorg ten behoeve van hun burgers als een belangrijke gemeentelijke aangelegenheid. De mate waarin gemeenten zich met gezondheidszorg bezig houden, blijkt onder meer af te hangen van de grootte van de gemeente, het aantal en het soort gezondheidszorgvoorzieningen dat onder de gemeentelijke bevoegdheden valt, de politieke opvattingen van het zittende kollege, de beschikbare financiële middelen etc. ...

Deze notitie veronderstelt dat PPR-frakties (of samenwerkingsfrakties) in gemeenteraden de wens hebben of de keuze maken om binnen hun gemeente een gezondheidszorgbeleid te ontwikkelen, uit te bouwen, te verbeteren.

Bij het ontwikkelen van een gezondheidszorgbeleid op lokaal nivo is het van belang te beginnen met het ontwikkelen van een visie op de gezondheidszorg, het kiezen van uitgangspunten en het ontwikkelen van middelen om gewenste doelen te bereiken. Aldus is een raamwerk beschikbaar op basis waarvan een fractie zelf initiatieven kan nemen en initiatieven van anderen dan wel voorstellen van het kollege van B & W kan toetsen.

Speerpunten

Het gaat ten eerste om de eerstelijnszorg, een terrein dat heel dichtbij het gemeentelijk beleidsnivo ligt, een terrein dat kleinschalig, dicht bij de burgers georganiseerd dient te worden.

Ten tweede het patiëntenbeleid, een item dat een belangrijk element vormt als middel tot democratisering en kwaliteitsverbetering in de gezondheidszorg.

Tevens is een aantal gebieden uit de tweedelijnszorg opgenomen, met name vanuit de invalshoek dat een deel van die zorg dient te worden omgebouwd naar vormen van ambulante zorg en zorg in zogenaamde kleinschalige tussenvoorzieningen op buurt- en wijkniveau. Kreëren van dergelijke voorzieningen op lokaal nivo levert dan een bijdrage aan het terugdringen van de intramurale zorg c.q. tweedelijnszorg op het gebied van, in dit geval, de geestelijke gezondheidszorg en de zorg voor geestelijk gehandicapten.

Tenslotte zijn nog twee wat meer specifieke onderwerpen in deze notitie opgenomen, te weten het vestigingsbeleid huisartsen en het bevolkingsonderzoek.

Per speerpunt zijn in deze notitie een aantal uitgangspunten en middelen voor gemeentelijk beleid geschetst. Deze uitgangspunten en middelen moeten echter in een breder kader van algemene uitgangspunten, wettelijk- en financieel kader c.q. mogelijkheden voor een eigen gemeentelijk beleid, worden geplaatst.

Algemene uitgangspunten

De eerstelijnsgezondheidszorg en onderdelen van de geestelijke gezondheidszorg en van de zorg voor geestelijk gehandicapten dient dicht bij de mensen op buurt- of wijknivo georganiseerd te worden. Samenhang en samenwerking binnen de eerste lijn en tussen de eerste lijn en de tweedelijns moet daarbij een belangrijk aksent hebben. Op het gebied van de geestelijke gezondheidszorg en de zorg voor geestelijk gehandicapten dient bevorderd te worden dat de zorg in de tweedelijns wordt overgeheveld naar vormen van zorg die dichter bij huis liggen (eerstelijns of vormen van ambulante zorg / tussenvoorzieningen). Democratisering van de zorg op de terreinen die de gemeente tot haar bevoegdheden rekent, dient te worden bevorderd onder andere met het oog op de verbetering van de positie van de patiënt/gebruiker. Bevorderd moet worden dat lokale ongelijkheid in de gezondheidszorg wat betreft toegankelijkheid en gebruik van voorzieningen wordt voorkomen of ongedaan wordt gemaakt. Waar nodig dient de zorg voor op bepaalde gebieden achtergestelde groepen extra aksent gegeven te worden. In het oog dient te worden gehouden dat gemeentelijke maatregelen op andere beleidsterreinen dan de gezondheidszorg gevolgen kunnen hebben voor de gezondheid. Maatregelen op die gebieden dienen dan ook steeds getoetst te worden op mogelijke gevolgen voor de gezondheid en de gezondheidszorg.

Hoewel het gemeentelijk gezondheidszorgbeleid zich afspeelt binnen geldende wettelijke en financiële kaders, dient het beleid er op gericht te zijn dat optimaal gebruik wordt gemaakt van bestaande bevoegdheden en regelgeving. Waar bestaande bevoegdheden en regelgeving onduidelijk is, ruimte laat of geheel ontbreekt, dient een gemeente actief, creatief en stimulerend op te treden teneinde haar eigen gezondheidszorgbeleid te optimaliseren.

Wettelijke en financiële mogelijkheden

In de eerste plaats is de gemeenteraad op grond van artikel 168 van de *Gemeentewet* bevoegd verordeningen te maken. Hierbij gaat het niet zozeer om een verplichting alswel om een verantwoordelijkheid, en slechts met enige voorzichtigheid kan uit dien hoofde van een gemeentelijke taak op het terrein van de volksgezondheid worden gesproken. Het tot stand brengen van verordeningen op basis van genoemd artikel hangt erg af van de lokale politieke wil om tot maatregelen te komen. Naast de mogelijkheid die de Gemeentewet biedt, zijn er ook aanknopingspunten te vinden in de *Wet op de Ruimtelijke Ordening*.

Met behulp van bestemmingsvoorschriften zijn gemeenten in staat om bindend voor te schrijven of een woonruimte of iets dergelijks bestemd mag worden voor het vestigen van een praktijk of voorziening. Met name wat bestemmingsplannen voor nieuwbouwwijken betreft kan van een bruikbaar instrument gesproken worden, niet alleen voor het vaststellen van de plaats van vestiging van een gezondheidszorgvoorziening, maar ook voor het karakter van de hulpverlening.

De gemeente Amsterdam bijvoorbeeld heeft al van het begin van de jaren zeventig met behulp van deze wet een actief stimulerend beleid gevoerd ten aanzien van multidisciplinaire samenwerking in het algemeen ten aanzien van gezondheidscentra in

het bijzonder, met name door het reserveren van ruimte daarvoor in bestemmingsplannen.

In de sfeer van de volkshuisvesting zijn voorts niet-geormerkte financiële middelen voor ouderen in het Gemeentefonds gestort. Deze middelen kunnen worden benut om de ouderenhuisvesting zodanig te verbeteren dat ouderen langer in hun eigen leefomgeving kunnen blijven en gebruik kunnen maken van de zorg in de eigen leefomgeving (via bijvoorbeeld een in de woning aangebracht alarmeringssysteem).

De gemeente kan voorts *eigen financiële middelen* aanwenden. Dat is geen verplichting. Gemeentelijke subsidiemaatregelen zijn steeds afhankelijk van de politieke wil, prioriteitenstelling en de eigen financiële ruimte. Een voorbeeld uit de praktijk in dit verband is dat verschillende gemeenten ertoe zijn overgegaan met name gezondheidscentra financieel te steunen. Dit omdat de meerkosten die voortvloeien uit dit soort samenwerkingsverbanden in de eerstelijns in de praktijk maar tendele gedekt blijken te worden door de daarvoor bestaande landelijke regelingen van het ministerie van WVC en de Ziekenfondsraad. Het behoeft geen betoog dat de neerwaartse druk op de gemeentelijke budgetten de bereidheid van gemeenten om aan deze meerkosten bij te dragen de laatste jaren evenredig heeft doen afnemen. Wat de wettelijke bevoegdheden en mogelijkheden betreft mag de *Wet Voorzieningen Gezondheidszorg* hier niet onvermeld blijven.

Volgend jaar wordt deze wet integraal ingevoerd in de 'proefgebieden': regio Eindhoven, Kennemerland en de provincie Limburg. Volgens het regeerakkoord zal de *integrale invoering* van de wet beperkt blijven tot deze proefgebieden. In afwachting van evaluatie van de proefneming met de WVG in deze gebieden is het ontwerp van de Wet Gezondheidszorg en Maatschappelijke Dienstverlening (WGM) (= wijziging van de WVG) ingetrokken. Wel zijn en worden door WVC nog afspraken gemaakt over de invoering van de WVG via een *sektorgewijze aanpak*. Dat houdt in dat vanaf 1.1.1988 door het rijk bevoegdheden op het gebied van de gezondheidszorg sektorgewijs worden overgedragen, te beginnen met de eerstelijnsgezondheidszorg, de geestelijke gezondheidszorg, de basisgezondheidszorg, verpleeghuizen en verslaafdenzorg. In 1990 volgen de zwakzinnigenzorg en de algemene ziekenhuizen. Het ministerie heeft daarover inmiddels afspraken gemaakt met de steden Utrecht, Amsterdam, Rotterdam (+ enkele omliggende gemeenten), Den Haag (+ enkele omliggende gemeenten). In april 1986 zijn bovendien afspraken gemaakt met de provincie Noord Holland en Utrecht.

Recenter is bekend geworden dat ook met de regio Oost-Groningen alsmede met de Gemeentekring Almelo afspraken zijn gemaakt. Buiten de hierbovengenoemde gebieden is er derhalve voorlopig nog geen sprake van invoering van de WVG en daaraan eventueel te ontleen bevoegdheden.

Eén onderdeel van de WVG geldt echter sinds het begin van dit jaar wél voor alle gemeenten. Het gaat hierbij om de Algemene Maatregel van Bestuur die het *Vestigingsbeleid huisartsen* regelt. Dit 'Besluit vestiging en praktijkomvang huisartsen' bepaalt dat een huisarts zich niet mag vestigen zonder vergunning van B & W en stelt tevens grenzen aan de praktijkomvang van huisartsen. De WVG voorziet er niet in dat aan de vergunning verdere voorwaarden kunnen worden verbonden.

Waar wet en regelgeving de bevoegdheden en mogelijkheden van de gemeente bepalen, geldt dat ook voor de bestaande *financieringsregelingen* op het gebied van de gezondheidszorg. Ook financieringsregelingen bepalen immers de beleidsruimte van gemeenten: 'wie betaalt, bepaalt'.

In het voorgaande is al aangegeven dat de gemeente uit *eigen middelen* initiatieven in de gezondheidszorg kan ondersteunen of zelf initiatieven kan nemen als daartoe de politieke wil aanwezig is. In de hiernavolgende hoofdstukken worden daarvoor ook ideeën aangereikt.

Daarnaast krijgt de gemeente in het kader van verschillende landelijke financiële regelingen de middelen om op bepaalde gebieden beleid te voeren binnen de kaders die de hogere overheden stellen.

Bevolkingsonderzoek valt bijvoorbeeld onder de bevoegdheden en de financiering van de basisgezondheidsdiensten. Deze worden betaald uit de *Stimuleringsregeling BGD's* en een bijdrage aan de opzet en uitvoering van (door de Minister aangewezen) bevolkingsonderzoeken mag dan van het Rijk worden verwacht. Op het gebied van de maatschappelijke dienstverlening heeft de gemeente in het kader van de *rijksbijdrageregeling* Maatschappelijke Dienstverlening (fase 1) een vinger in de pap. Op het gebied van het algemeen maatschappelijk werk, sociaal raadslieden, telefonische hulpdiensten en dergelijke kan de gemeente via subsidie-voorwaarden proberen haar beleid in praktijk te brengen. Voor een deel gaat het hier om voorzieningen die zich richten op kwetsbare groepen als ouderen en gehandicapten, voorzieningen ook die directe samenhang hebben of zouden moeten hebben met andere voorzieningen in de eerstelijnszorg. Hier ligt een mogelijkheid voor de gemeente om op het gebied van de eerstelijnszorg met initiatieven te komen, deels met de middelen die de rijksoverheid ter beschikking stelt, deels met de middelen die de gemeente er zelf ook nog voor kan vrijmaken op gebied van maatschappelijk werk.

Voorzieningen op het gebied van de (ambulante) geestelijke gezondheidszorg, de zorg voor geestelijk gehandicapten, alsmede intramurale zorg op gebied van verpleeghuizen, psychiatrie worden veelal gefinancierd uit de AWBZ en zijn daarom langs die weg vanuit de gemeente moeilijk te beïnvloeden.

Eigen beleid

Resumerend kan gesteld worden dat de beste mogelijkheden voor de gemeente om een eigen gezondheidszorgbeleid te voeren, liggen op het gebied van de eerstelijnszorg. Deze tak van zorg is immers op lokaal nivo georganiseerd en wordt ook op lokaal nivo uitgevoerd. Op dit nivo is het voor een gemeente mogelijk te zoeken naar afstemming met andere beleidssectoren. Ingespeeld kan worden op de lokale behoeften en knelpunten kunnen snel worden opgespoord. Het eerstelijnsgezondheidszorgbeleid dient daarbij openingen en aanknopingspunten te bieden naar *samenhang* en *samenwerking* met vormen van ambulante zorg en de verschillende 'tussenvoorzieningen' op gebieden als geestelijke gezondheidszorg en de zorg voor geestelijk gehandicapten.

Indien daarvan de noodzaak wordt ingezien en de politieke wil aanwezig is kan de gemeente een belangrijke initiërende en coördinerende rol spelen. De gemeente hoeft zich daarbij helemaal *niet te beperken* tot die activiteiten die vallen binnen het bovenomschreven skala van juridische en financiële mogelijkheden en het bijbehorende instrumentarium. Gemeenten zijn vrij in het creëren van allerlei overlegvormen en kunnen eigen doelstellingen nastreven. Niemand hoeft de gemeente te beletten om bijvoorbeeld een *lokaal coördinatiepunt* op het gebied van de thuiszorg in te stellen en op die wijze te proberen meer samenhang in de lokale thuiszorg voor bijvoorbeeld ouderen aan te brengen.

De gemeente kan voorts altijd het initiatief nemen om eens te gaan inventariseren in hoeverre er op het gebied van de gezondheidszorg ongelijkheid bestaat ten aanzien van de toegankelijkheid en het gebruik van de voorzieningen en vervolgens initiatieven te ontplooiën deze *ongelijkheid weg te nemen* door de zorg voor de op dit gebied achtergestelde groepen uit de bevolking extra aksent te geven.

Voorts zijn er beleidsgebieden aan te geven (bijvoorbeeld de zorg voor geestelijk gehandicapten) waarop de gemeente een *facetbeleid* zou kunnen voeren. Dat houdt in dat het te voeren beleid zich ook richt op de terreinen buiten de gezondheidszorg. Het beleid wordt dan gevoerd in samenhang met andere sectoren waarover de ge-

meente zeggenschap heeft. In dat verband is het dan noodzakelijk dat er op gebieden als sociale zaken, werkgelegenheid, volkshuisvesting, ruimtelijke ordening, milieu, onderwijs een toenemende aandacht ontstaat voor de gezondheidszorgcomponent. In het kader van het facetbeleid kan de raad, gezien vanuit de verantwoordelijkheid voor de gezondheid van de bevolking, een signalerende, stimulerende en bewakende rol spelen ten aanzien van de gezondheidscomponent op de andere beleidsvelden. Om uitvoering te geven aan deze verantwoordelijkheid is het voorstelbaar dat de raad in deze een (koördinerende) taak toebedeelt aan de burgemeester of een wethouder.

Een andere manier om het peil en de kwaliteit van gezondheid en gezondheidszorg te bewaken, is het kritisch bestuderen en bespreken van jaarverslagen van lokale en regionale instellingen die werkzaam zijn op het gebied van de gezondheidszorg. Discussie over inhoud van *jaarverslagen* en toetsing ervan aan de uitgangspunten van het gemeentelijk beleid kan belangrijke resultaten opleveren die weer bouwstenen kunnen vormen voor een bijgesteld of nieuw beleid.

Het zal niet altijd gemakkelijk zijn vanuit de gemeenteraad het beleid op het gebied van de gezondheidszorg goed te volgen. Met name in geval van kleinere gemeenten wordt een deel van het beleid gemaakt op boven-gemeentelijk nivo in het kader van *intergemeentelijke samenwerkingsverbanden*. Dat kan ertoe leiden dat het beleid zich deels onttrekt aan de democratische controle. Nergens is namelijk geregeld in hoeverre en hoe gemeentelijke vertegenwoordigers in boven-gemeentelijke organen verantwoording moeten afleggen aan de raad. Uiteraard is er wél de mogelijkheid dat de raad daarvoor zelf een regeling treft. De gemeenteraad kan een besluit nemen waarin een verantwoordingsplicht in deze wordt vastgelegd! Een vertegenwoordiger van de gemeente in boven-gemeentelijke overleggen de gezondheidszorg betreffend kan op grond van zo'n besluit wél worden gedwongen tot het afleggen van verantwoording.

I. Eerstelijnsgezondheidszorg

Uitgangspunten

- organisatie van de zorg op wijkniveau, dicht bij de mensen
- nastreven van samenhang en samenwerking tussen de eerstelijnsdisciplines en tussen de eerstelijns en de tweedelijns
- garanderen van zeggenschap van de patiënten/konsumenten.

Middelen

- stimuleren van de totstandkoming van gezondheidscentra, waarin meerdere disciplines worden ondergebracht, als bijdrage aan zowel samenhang als samenwerking binnen de eerstelijns
- met behulp van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een actief stimulerend beleid voeren bij de oprichting van gezondheidscentra op wijkniveau, onder andere door het reserveren van ruimte daarvoor in bestemmingsplannen
- financiële steun verlenen aan gezondheidscentra in de vorm van bijvoorbeeld een garantstelling voor of een verstrekking van een lening, een eenmalige subsidie, subsidie ter (gedeeltelijke) dekking van de aanloopkosten, subsidie voor onbepaalde duur, dekking van tekorten (het is denkbaar dat de gemeente een 'financiële regeling ter stimulering en in stand houding van samenwerkingsverbanden/gezondheidscentra' creëert à la de bestaande regeling op dit gebied in de gemeente Amsterdam)
- overlegvormen stimuleren of zelf creëren als middel om gewenste doeleinden als samenhang en samenwerking te bereiken. Voorbeeld: het creëren van een gemeen-

telijk overleg thuiszorg, waaraan deelnemen het maatschappelijk werk, de gezinszorg, de wijkverpleging en de huisartsen. In zo'n overleg kan aan de orde komen de afstemming op het gebied van indicatiestelling voor intra-murale instellingen, alarmeringssystemen/24-uurszorg, terminale thuiszorg, thuisverpleging. Bij zo'n overleg kan de gemeente optreden als initiator en eventueel als coördinator

- het vestigingsbeleid huisartsen hanteren als een (zij) het beperkt middel om de samenwerking te bevorderen
- zeggenschap van patiënten/konsumenten stimuleren
- de hulpverlening aan geestelijk gehandicapten en aan cliënten in de geestelijke gezondheidszorg dicht bij huis organiseren. Bevorderd moet worden dat de disciplines in de eerstelijnszorg, met name wat betreft cliënten op het gebied van de geestelijke gezondheidszorg, voldoende toegerust zijn om hun taak te kunnen vervullen. Maatschappelijk werk en sociaal-kultureel werk, beiden ressorterend onder de bevoegdheden van de gemeente, zouden op dit gebied beter benut kunnen worden.

II. Geestelijke gezondheidszorg

Uitgangspunten

- cliënten dienen zoveel mogelijk behandeld te worden in de eigen woon- en leefomgeving
- in eerste aanleg dient hulpverlening plaats te vinden binnen de eerstelijnszorg
- in een vroegtijdig stadium worden de problemen multidisciplinair aangepakt binnen een laagdrempelig georganiseerde hulpverlening
- sprekkuren van bijvoorbeeld RIAGG's vinden zoveel mogelijk gedecentraliseerd plaats
- samenwerking en samenhang in de zorg aan de cliënten binnen de eerstelijnszorg en tussen de eerstelijnszorg en de ambulante geestelijke gezondheidszorg.

Middelen

- op grond van haar bevoegdheden in het kader van de Wet op de Ruimtelijke Ordening kan de gemeente een bijdrage leveren aan het treffen van voorzieningen op wijkniveau, zoals kleinschalige dagverpleging, dagopvang, beschermd wonen, kleinschalige inrichtingen voor dag- en nachtopvang en dergelijke
- binnen de eerstelijnszorg dient samenwerking en afstemming in de zorg aan de cliënten te worden bevorderd. De gemeente kan daarbij het initiatief nemen door overlegvormen te creëren tussen de betrokken disciplines.

Deze overlegvormen kunnen gebruikt worden om:

- te bevorderen dat er betere afspraken komen met betrekking tot verwijzingen
- te bevorderen dat er wederzijdse consultatie-mogelijkheden worden gekreëerd
- te bevorderen dat er ten aanzien van bijvoorbeeld psycho-geriatrische patiënten gezamenlijk behandelplannen worden opgesteld
- te bevorderen dat ex-psychiatrische patiënten weer een plaats vinden in de samenleving:
 - via verbetering toegankelijkheid van het sociaal-kultureel werk
 - verruimen van de mogelijkheden van de sociale werkvoorziening
- te bevorderen dat de opnamevoorkomende strategieën worden toegepast
- de gemeente zou voorts haar invloed kunnen aanwenden om een betere samenhang en samenwerking tussen de eerstelijnszorg en de ambulante geestelijke gezondheidszorg te realiseren door op dit gebied overlegvormen en samenwerkingsvormen te stimuleren, initiëren en coördineren. Dit om te bevorderen dat de eerstelijnszorg beter toegerust raken om hun taken op het gebied van de geestelijke gezondheidszorg te vervullen. Daartoe kunnen bijvoorbeeld ondersteu-

nende functies ten behoeve van de eerstelijns werkers worden gerealiseerd (konsultatie vanuit het RIAGG), dient de toegankelijkheid van de ambulante geestelijke gezondheidszorg voor de eerstelijnsverwijzers/behandelaars te worden verbeterd en dient wederzijdse deskundigheidsverbetering tussen eerstelijnszorg en AGGZ te worden mogelijk gemaakt.

III. Zorg voor geestelijk gehandicapten

Uitgangspunten

- de geestelijk gehandicapte verschilt van andere mensen in zoverre zijn/haar ontwikkelingsmogelijkheden beperkt zijn en hij/zij niet kan uitgroeien tot een volwassene, die geheel zelfredzaam in het leven kan staan. Aanvulling op die eigen mogelijkheden is nodig om de geestelijk gehandicapte tot z'n recht te laten komen onder erkenning van zijn/haar specifieke eigenheid
- bevordering van emancipatie en welzijn van de geestelijk gehandicapte.

Middelen

- scheppen van betaalde, zinvolle werkgelegenheid waarin de geestelijk gehandicapte zich kan ontwikkelen en zelfrespect kan verwerven. Werkgelegenheid bijvoorbeeld in gemeentelijke instellingen, sociale werkvoorziening of in het kader van door de gemeente op te zetten dagactiviteiten
- realiseren van huisvesting die is aangepast aan de mate van zelfstandigheid van de geestelijk gehandicapte (als integraal onderdeel van de verantwoordelijkheid van de gemeente met betrekking tot de volkshuisvesting). Hiertoe zijn noodzakelijke voorzieningen in woonwijken zoals: kleinschalige dagverpleging, dagopvang voor kinderen en ouderen, kamers en appartementen voor begeleid zelfstandig wonen, kleinschalige gezinsvervangende tehuizen voor kort en lang verblijf voor kinderen en ouders, sociowoningen (gerelateerd aan een inrichting voor geestelijk gehandicapten), kleinschalige inrichtingen voor dag- en nachtverzorging en begeleiding
- verordeningen die diskriminatie van geestelijk gehandicapten verbieden in winkels, horeca-bedrijven, klub- en buurthuizen, bibliotheken, kulturele centra, sportvoorzieningen, bij evenementen etc.
- openbaar onderwijs voor wel- en niet-geestelijk gehandicapten in hetzelfde gebouw doen plaatsvinden
- bevorderen van totstandkoming, en door subsidies in stand houden van projecten van gezinsbegeleiding, onderlinge ouderhulp, praktische thuishulp, oppascentrales, speel-otheken
- bevorderen van totstandkoming en door subsidies in stand gehouden gespecialiseerd jeugd- en volwassenenwerk, avondverzorging, vorming, vakanties, gezelligheid en sociale contacten
- toegankelijk maken en zo nodig subsidiëren van klub- en buurthuiswerk voor geestelijk gehandicapten en anderen
- middels overleg met alle betrokkenen en belanghebbenden bevorderen van het tot stand komen van een samenhangend lokaal c.q. regionaal netwerk van voorzieningen voor geestelijk gehandicapten.

IV. Patiëntenbeleid

Uitgangspunten

- stimulerend en voorwaardenscheppend optreden van de gemeente voor patiëntengroepen en -platforms
- bevorderen van democratisering van de zorg op instellings- en beleidsniveau
- verbeteren van de positie van de patiënt en zijn organisatie.

Middelen

1. Het (doen) verrichten en bevorderen van studie en onderzoek.

Te denken valt aan:

- een sociale kaart opstellen van patiënten/gebruikersorganisaties, van instellingen en personen die zich met patiëntenrecht en klachtenbehandeling bezighouden
 - evaluatie van de participatie door patiënten/gebruikers in gemeentelijke commissies
 - inventariseren van de ervaringen van gebruikers van voorzieningen, in het bijzonder van zwak georganiseerde groepen, zoals buitenlanders en andere minderheden
 - onderzoek naar feitelijke behoefte aan dienstverlening.
2. Ondersteuning (zonder sturing) van patiëntenorganisaties, zowel ten behoeve van sekretariaats-, beleids- als ontwikkelingsaspecten. Personeel ter ondersteuning van de organisaties zou bij opbouwwerk of ondersteuningsinstituten kunnen worden gezocht.
3. Het verlenen van subsidies, zoals: startsubsidies, subsidies voor studie, overleg, kaderkursussen, manifestaties, informatiemateriaal.

4. Het bevorderen van participatie.

- participatie moet zich vanuit de gebruikers ontwikkelen, een uniforme structuur is niet altijd gewenst
- participatie op beleidsnivo dient zodanig te worden ingericht dat er geen onaantoonbare druk ontstaat op gebruikersorganisaties
- participatie via deelname aan gemeentelijke commissies en dergelijke mag niet direct in verband gebracht worden met subsidieverlening door de gemeentelijke overheid.

Randvoorwaarden bij participatie kunnen zijn:

- een goede toelichting op de stukken
 - voldoende tijd geven om tot een eigen oordeel te komen
 - bieden van (financiële) mogelijkheden om zich te laten adviseren
 - toegang tot de agenda en de stukken
 - mogelijkheden tot overleg met ambtenaren
 - eventueel een minderheidspositie in adviescommissies compenseren door dubbel stemrecht te verlenen
 - bij gemeentelijke voorstellen deze vergezeld laten gaan van een overzicht van de consequenties die deze voorstellen kunnen hebben voor de gebruikers
 - patiënten-/konsumentenvertegenwoordigers moeten zich zonder procedurele belemmeringen kunnen laten bijstaan dan wel vervangen door ter zake meer deskundige leden van dezelfde patiënten-/konsumentenorganisatie.
5. Het tot stand brengen van een adequate klachtenopvang.

In een gemeente van enige omvang of in een groep kleinere gemeenten (samenwerkingsverband), zou bevorderd kunnen worden dat bij een patiënten-/konsumentenplatform, een patiëntenkontaktpersoon (PCP) wordt gedetacheerd met een ombudsachtige taak.

Deze taak kan liggen op het gebied van:

- ondersteuning en bemiddeling bij het formuleren, indienen, afwikkelen van een klacht
- informatiebegeleiding bij het zoeken naar mogelijkheden om een klacht in te dienen
- signaleren van structurele tekortkomingen binnen gezondheidszorgvoorzieningen en daarover rapport uitbrengen aan belanghebbende personen en instanties.

V. Vestigingsbeleid huisartsen

Uitgangspunten

- het vestigingsbeleid dient een bijdrage te leveren aan de gewenste samenhang in de eerstelijnszorg
- binnen het vestigingsbeleid dient de zeggenschap van patiënten/konsumenten gegarandeerd te worden
- binnen de bestaande vestigingsruimte dient voorrang te worden verleend aan vrouwelijke huisartsen, aan progressief-alternatieve huisartsen en aan samenwerkingsvriendelijke huisartsen.

Middelen

Bij het instellen, samenstellen en evalueren van de Commissie Vestigingsbeleid (op gemeentelijk of regionaal/boven-gemeentelijk nivo) bepleiten:

- de tot standkoming van een integraal plan voor de eerstelijnszorg, dat wil zeggen pleiten voor samenhang en samenwerking. Samenhang middels bijvoorbeeld het aanbrengen van een coördinatiepunt binnen de eerstelijnszorg en tussen de eerste- en tweedelijnszorg. Samenwerking middels het oprichten en in stand houden van gestructureerde samenwerkingsverbanden, bij voorkeur in de vorm van gezondheidscentra
- het aantal 'gebruikers' in de Commissie Vestigingsbeleid maximaliseren, zo mogelijk op voordracht van een (door de gemeente gesubsidieerd) patiënten-/konsumentenplatform. Hierbij afwezigheid van een representatieve vertegenwoordiging, bij afwezigheid van een platform, niet als een beletsel zien. Kategoriale patiëntenorganisaties dienen net zo goed gezien te worden als vertegenwoordigers van gebruikersbelangen
- het voorzitterschap van de Commissie Vestigingsbeleid in handen geven van de 'zwakste' partij i.c. de gebruikers-vertegenwoordiging, om zodoende enigszins de machtsongelijkheid te compenseren. Een ander middel is in dit geval ook het toekennen van dubbel stemrecht
- zetels voor huisartsen dienen niet alleen op voordracht van de Kon. Ned. Mij. der Geneeskunst te worden bezet, maar ook voordrachten van de Initiatiefgroep Progressieve Huisartsen en de Landelijke Belangenvereniging van Basisartsen honoreren
- de Commissie niet alleen passief, maar ook — bij vestigingsruimte — actief laten werven, op basis van een schets van de gewenste lokale zorg en een profiel van de kandida(a)t(e)
- vergaderingen van de Commissie over 'zaken' dienen openbaar te zijn, die over 'personen', gesloten. De verslagen zijn openbaar
- de Commissie dient niet alleen aan B & W te rapporteren maar ook aan de gemeenteraad c.q. de desbetreffende gemeentelijke commissie (-gezondheidszorg).

VI. Bevolkingsonderzoek

Uitgangspunten

- een bevolkingsonderzoek (bvo) is niet per definitie iets goeds, er kleven veel medisch-technische en maatschappelijk-ideologische bezwaren aan
- elk bevolkingsonderzoek dient dan ook eerst beoordeeld te worden of het voldoet aan de eisen die een bvo aanvaardbaar maken
- als overwogen wordt om een bvo te gaan houden dan dient eerst onderzocht te zijn of er geen betere alternatieven voorhanden zijn
- binnen de preventieve gezondheidszorg dient bvo meer gericht te zijn op het individu en op specifieke risico's.

Middelen

- onderzoeken of laten onderzoeken van medisch-technische mogelijkheden naar bvo bij plaatselijke milieu-incidenten
- waken voor het invoeren van bvo op lokaal nivo waarover geen nationale consensus bestaat (borstkanker !). In het algemeen kan gesteld worden dat er alleen plaatselijk bvo verricht of geëntameerd wordt wanneer het gaat om een lokaal probleem
- signaleren van en waken over commercieel c.q. verkapt bvo
- als er al besloten wordt tot het houden van een bvo dan moet dit in principe volledig betaald worden uit de algemene middelen, een eigen bijdrage is onaanvaardbaar
- onderzoeken van alternatieven voor een bvo, die minstens zoveel aandacht verdienen, bijvoorbeeld:
 - niets doen of voorlopig niets doen tot aangetoond is dat het gaat om een belangrijk probleem en niet om een afwezig of overgewaardeerd probleem
 - anderszins preventief werken: zinniger dan een dubieus bvo naar longkanker is het actief voeren van een anti-rook beleid of een niet-roken stimulerend beleid. Dit bestrijdt bovendien aandoeningen als hart- en vaatziekten en CARA
 - een probleem niet medisch definiëren en te lijf gaan, maar proberen de echte oorzaak te vinden en te lijf te gaan. Denk hierbij aan omgevingsfactoren (milieuverontreiniging, arbeidsomstandigheden), sociale factoren (vervreemding, vereenzaming), die bij talloze ziekten en aandoeningen een rol (kunnen) spelen
 - een belangrijk instrument bij deze alternatieven kan een goede gezondheidsvoorlichting en -opvoeding zijn. Juist hierover kunnen gemeenteraadsleden op lokaal nivo meedenken en meebeslissen (binnen de raad dan wel op intergemeentelijk nivo)
 - als alternatief voor grootschalige, min of meer ongerichte bevolkingsonderzoeken, kan de huisarts ook bvo uitvoeren, dat is meer persoons- en risico-gericht. Binnen de lokale eerstelijnszorg kan daarvoor in het kader van het gemeentelijk gezondheidsbeleid ruimte gemaakt worden.

WERKGROEP GEZONDHEIDSZORG PPR
P/A: SINGEL 277
1012 WG AMSTERDAM

schrijven waarin behalve provo en flower-power tevens aan bod komen: de introductie van kerntaken, de bouw van kerncentrales en, wat bijvoorbeeld de hoofdstad betreft, het uit de grond stampen van de Bijlmermeer. Dat komt er nou van als je de recente geschiedenis van Nederland zo nodig in decennia wil indelen. Desalniettemin blijft de kern van zijn verhaal staan: de politieke cultuur als burcht, gesloten, een kleine wereld voor mensen die er een beroep van hebben gemaakt. Met als gevolg: een politiek die zelden nog als uitdagend en attractief overkomt, toenemende desinteresse en, zoals hij stelt, groeiende 'burgerlijke gehoorzaamheid'.

Een der hoofdstukken heet 'De bourgeois en de citoyen'. In de woorden van Mak: "De citoyen is de actieve deelnemer aan het politieke gebeuren in de stad en staat. De bourgeois wil rust. De citoyen wil beweging. Conservatieven houden niet van citoyens. Sociaal-democraten vaak ook niet. Citoyens zijn lastig, doorkruisen de planning, willen het zelf doen, in plaats van zich zoet in slaap te laten regeren." Men raadt al wat er volgens de schrijver in de jaren tachtig met de citoyen is geschied: "Veel mensen zijn — vaak als reactie op de ongrijpbaarheid van de grote maatschappelijke problemen — overgestapt op een 'hier en nu' houding, een levenswijze die voor een groot deel bestaat uit consumeren." De citoyen is een zeldzame diersoort geworden, of is veranderd in een bourgeois, of heeft zich teruggetrokken in 'de eigen netwerken', of — nog erger — is professioneel holist geworden. Wat allemaal op hetzelfde neerkomt: een systeem van druk en tegendruk is zo ernstig verzwakt en dat levert een statische samenleving op, wat iets geheel anders is dan een stabiele samenleving. (Mak doet met de woorden citoyen en bourgeois overigens een beroep op de Franse taal wat niet juist is. Maar goed: het doet niets af aan z'n bewering.)

Zoals Mak het ziet kent de huidige democratie insiders en buitenstaanders. Laatstgenoemde groep blijkt niet langer

meer geïnteresseerd in de wijze waarop de insiders politiek bedrijven en beperkt omgaan met de democratie veelal tot eenmaal in de vier jaar stemmen. Dit is, zeker voor het gemiddelde PPR-lid, wellicht allemaal geen nieuws; nochthans is het een gezonde zaak de samenhang van al deze verschijnselen weer te geven, want een democratie waar zo weinig beweging inzit houdt er de meest belabberde versie van een status quo op na.

Wat te doen? Waar Mak voor pleit is dat 'instituties' zich 'open gooien'. Ministeries, stadhuisen, sociale diensten, politieke partijen: zijns inziens zijn ze allemaal verworpen tot instituties — gebieden waar enkel nog de insiders zich thuisvoelen. Dit *klinkt* als een aardige remedie, maar het is niet duidelijk wie zich van deze taak zal moeten kwijten. De buitenstaanders tonen geen interesse. Van de insiders wordt in zo'n geval verwacht dat ze a) het probleem net zo ernstig opnemen als Mak, b) zichzelf als belangrijk deel van het probleem willen zien, en c) aldus tot de konklusie komen dat ook hun eigen machtsposities niet langer heilig zijn. Als ik ook eens somber mag wezen: wat Mak ziet als oplossing kan in praktijk net zo goed een groot dilemma zijn.

Bovendien denk ik, dat een gebrek aan openbaarheid en openheid niet zozeer kenmerkend is voor de politieke cultuur der jaren tachtig — maar in Nederland kenmerk is van alle tijden. Ter illustratie: in dit land schijnt het normaal te wezen dat je een beroep op de rechter moet doen om, god beter 't, *formatiestukken* in de openbaarheid te krijgen. Typerend is dat maar erg weinig mensen zich hierover verbazen, laat staan dat er opwinding over ontstaat. Hier is sprake van traditie die voor gewenning heeft gezorgd en die traditie is niet in 1980 ontstaan.

Allons, enfants! Ach heden: wat de jongere generatie betreft ziet Mak het ook al somber in. Zoals hij stelt: zo jongeren hedentendage al toetreden tot de politiek, dan is er meestal sprake van

een beroepskeuze. En wie graag beroeps-politikus wil worden, leert de regels en procedures en gewoonten en slogans en houdt zich er netjes aan.

Wie een boek over democratie schrijft als een *j'accuse* loopt kans te vervallen tot teveel somberheid, hetgeen bij Mak dan ook meer dan eens het geval is. Tevens loop je als auteur kans dat je zoveel Grote Uitspraken doet dat de lezer op den duur veel bomen maar geen bos meer ziet. Dat is enigszins het nadeel van 'The Amsterdam Dream' en tegelijk het voordeel: hier neemt iemand risico's en neemt 't daarbij voor lief dat af en toe z'n stellingen en analyses eenvoudig onderuit zijn te halen.

Hetgeen me tot slot op een punt brengt dat Mak voor de verandering nou eens *niet* ter sprake brengt. In tegenstelling tot Amerikaanse, Britse en Franse kolle-ga's komt de Nederlandse beroepspoliti-

kus er kennelijk niet toe een boek te schrijven waarin 'het allemaal staat'. Zo'n boek met een *sweeping view* op de democratie, het bestuur, op de eigen cultuur, met vele voorbeelden en smakelijke en minder smakelijke anekdotes: bitter en toch amusant, provokatief en polemisch (zie bijvoorbeeld Joseph Califano's 'Governing America' en Richard Crossman's 'Diaries'). Zouden Nederlandse politici de verschijnselen van hun cultuur niet zien omdat ze er zelf aan deelnemen? Of zien ze niet in dat je als beroeps-politikus verplicht bent je bezig te houden met dergelijke ambitieuze en risikovolle analyses? Ik vrees; allebei.

HANS VERSTRAATEN

Geert Mak: 'The Amsterdam Dream', uitgeverij De Populier.